

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

LJUBLJANA
IV. LETNIK, 1-2
1951

VSEBINA

RAZPRAVE

Fran Ramovš: <i>Osnovna črta v oblikovanju slovenskega vokalizma</i>	1
Anton Slodnjak: <i>Prispevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe III. Problem Gazel</i>	10
Alfonz Gspan: <i>Prešernov prevod Grünove Benečanske trojke</i>	23
Ivan Grafenauer: <i>Turki pred Dunajem. Slov. nar. pesmi iz 1529 in 1683</i>	34
Tomo Matič: <i>Leksički pabirci iz starih čakavskih pisacov</i>	60
Mirko Rupel: <i>Reformacija in naša literarna zgodovina</i>	66
Francè Grivec: <i>Frisingenia VI. »Po lesu vešahu«</i>	71
Stanko Bunc: <i>Pogled v slovensko onomastiko</i>	77
Santeri Ankeria: <i>Beseda »semja« v ruških bilinah</i>	87

ZAPISKI IN GRADIVO

France Bezlaj: <i>Petar Skok — sedemdesetletnik</i>	93
Rajko Nahtigal: <i>Dudleipa — Dudlěbi — Dulěbi</i>	95
Ivan Grafenauer: <i>Kdaj je bila natisnjena prva slovenska knjiga?</i>	100
Franc K. Lukman: <i>Ob Slovenskem biografskem leksikonu</i>	103
Petar Skok: <i>Miklošičevo zanimanje za slovenačko toponomastiko u Furlaniji</i>	104
Janko Slebinger: <i>O. Župančič, kandidat za tajništvo Slovenske Matice</i>	108
Mirko Rupel: <i>Novo Trubarjevo pismo</i>	111
Rudolf Filipovič: <i>Bowring i Kopitar</i>	113
Mirko Petrè: <i>Češka kritika Ahaceljevih Pesmi</i>	130
Karel Bačer: <i>»Nikdo« — Aškerčev psevdonim</i>	133
Ivan Logar: <i>Helena Justin in njeni spomini na Iv. Cankarja</i>	135
Luigi Salvini: <i>Italijani o slovenski kulturi</i>	137

KNJIZNA POROČILA IN OCENE

Lucien Tesnière: <i>B. O. Unbegaun, La grammaire russe</i>	139
Fran Ramovš: <i>E. Dickenmann, Studien zur Hydronomie des Savsystems</i>	140
Jakob Solar: <i>A. Bajec, Besedotvorje slovenskega jezika I.</i>	142
Jakob Solar: <i>Dieth, Vademekum der Phonetik</i>	148
Jakob Solar: <i>W. Brandenstein, Einführung in die Phonetik und Phonologie</i>	149
Jakob Solar: <i>M. Dluska, Fonetyka polska I.</i>	150
J. Š.: <i>Slovenske slovnične knjige po vojni</i>	150
France Bezlaj: <i>Drobna poročila</i>	151
Dostavki in popravki: Enrico Damiani, <i>Sulla cultura slovena in Italia</i>	156

SLAVISTICNA REVIIJA

Izdajajo

Slavistično društvo v Ljubljani

Inštitut za slovenski jezik pri Slovenski akademiji

Inštitut za literaturo pri Slovenski akademiji

Urejšajo: ANTON OCVRK, FRAN RAMOVŠ, JOSIP VIDMAR

Rokopisi naj se pošiljajo na naslov: ANTON OCVRK, Murnikova 24, Ljubljana

Reklamacije in naročila sprejema Državna založba Slovenije

Tisk Triglavske tiskarne v Ljubljani

SLAVISTIČNA REVIIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

LETNIK IV
1951
LJUBLJANA

c 91191

91191

P. 3546/1951

Uredniški odbor

ANTON OCVRK
FRAN RAMOVŠ
JOSIP VIDMAR

Izdajajo

SLAVISTIČNO DRUŠTVO V LJUBLJANI
INŠTITUT ZA SLOVENSKI JEZIK
IN INŠTITUT ZA LITERATURE
PRI SLOVENSKI AKADEMIJI

Založnica

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE V LJUBLJANI

Tiska

TRIGLAVSKA TISKARNA V LJUBLJANI

KAZALO

RAZPRAVE

<i>Bunc Stanko</i> : Pogled v slovensko onomastiko	77
<i>Grafenauer Ivan</i> : Turki pred Dunajem. Slov. nar. pesmi iz 1529 in 1683	34
<i>Grivec France</i> : Frisingensia VI. »Po lesu vešahu«	71
<i>Grošelj Milan</i> : Predgr. <i>ΦΟΡΜΙΤΕ</i>	250
<i>Gspan Alfonz</i> : Prešernov prevod Grünove Benečanske trojke	23
<i>Kelemen Jakob</i> : Langobardski spomini pri Slovencih	177
<i>Koblar France</i> : O Jurčičevih dramatskih načrtih	197
<i>Logar Tine</i> : Obsoško-nadiška dialektična meja	223
<i>Matič Tomo</i> : Leksički pabirci iz starih čakavskih pisaca	60
<i>Ramovš Fran</i> : O praslovanski metatoniji	157
<i>Ramovš Fran</i> : Osnovna črta v oblikovanju slovenskega vokalizma	1
✓ <i>Rupel Mirko</i> : Prispevki k protireformacijski dobi	238
✓ <i>Rupel Mirko</i> : Reformacija in naša literarna zgodovina	66
<i>Santeri Ankeria</i> : Beseda »semja« v ruskih bilinah	87
<i>Santeri Ankeria</i> : Rusko МАЙМИСТ	244
✓ <i>Slodnjak Anton</i> : Prispevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe	
3. Problem Gazel, 4. Sonetje nesreče	10, 162

ZAPISKI IN GRADIVO

<i>Bačer Karel</i> : »Nikdo« — Aškerčev psevdonim	133
<i>Bezljaj France</i> : Petar Skok — sedemdesetletnik	93
<i>Filipovič Rudolf</i> : Bowring i Kopitar	113
✓ <i>Grafenauer Ivan</i> : Kdaj je bila natisnjena prva slovenska knjiga?	100
<i>Grivec Franc</i> : Pripombe k Žitju Konstantina	264
<i>Grošelj Milan</i> : Neizkoriščene glose	262
<i>Gspan Alfonz</i> : Med nemško okupacijo cenzurirano Cankarjevo pismo	282
<i>Kalan Pavle</i> : Ob petdesetletnici Mirka Rupla	251
<i>Logar Ivan</i> : Helena Justin in njeni spomini na Iv. Cankarja	135
<i>Logar Janez</i> : Ob smrti Janka Šlebingerja	283
<i>Lukman Franc K.</i> : Ob Slovenskem biografskem leksikonu	103
<i>Nahtigal Rajko</i> : Dudleipa — Dudlebi — Dulēbi	95
<i>Nahtigal Rajko</i> : Trenja v ruski lingvistiki	254
<i>Petrè Fran</i> : Češka kritika Ahacljevih Pesmi	130
<i>Petrè Fran</i> : Začetek korespondence med Vrazom in Šafaříkom	269
<i>Pirnat A.</i> : Letopis Slavističnega društva	287
✓ <i>Rupel Mirko</i> : Novo Trubarjevo pismo	111
<i>Salvini Luigi</i> : Italijani o slovenski kulturi	137, 286
<i>Skok Petar</i> : Miklošičevo zanimanje za slovenačko toponomastiko u Furlaniji	104
<i>Šlebinger Janko</i> : O. Župančič, kandidat za tajništvo Slovenske Matice	108

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

Bajec A.: Besedotvorje slovenskega jezika I (<i>J. Solar</i>)	142
Brandenstein W.: Einführung in die Phonetik und Phonologie (<i>J. Solar</i>)	149
Dickenmann E.: Studien zur Hydronimie des Save-Systems (<i>Fran Ramovš</i>)	140
Dieth E.: Vademekum der Phonetik (<i>J. Solar</i>)	148
Dluska M.: Fonetyka polska I (<i>J. Solar</i>)	150
Hubschmid J.: Vorindogermanische und jüngere Wortschichten in den romanischen Mundarten der Ostalpen (<i>F. Bezlaj</i>)	289
Machek V.: Quelques noms slaves de plantes (<i>F. Bezlaj</i>)	291
Slovenske slovníčne knjige po vojni (<i>J. Solar</i>)	150
Solohov M. — Dolenc J.: Tihi Don (<i>N. Preobraženskij</i>)	293
Unbegaun B. O.: La grammaire russe (<i>L. Tesnière</i>)	139

DROBNA POROČILA

Arsbok 1948—1949 (*F. Bezlaj*), 313. — Avanesov R. I.: Očerki ruskoj dialektologii I (*F. Bezlaj*), 155. — Beiträge zur Namenforschung (*F. Bezlaj*), 307. — de Bray R. G. A.: Guide to the slavonic languages (*F. Bezlaj*), 311. — Calleman B.: Zu den Haupttendenzen der urslavischen und altrussischen Lautentwicklung (*F. Bezlaj*), 154. — Cronia A.: Introduzione allo studio della filologia slava (*F. Bezlaj*), 311. — Ekblom R.: Die frühe dorsale Palatalisierung im Slavischen (*F. Bezlaj*), 312. — Ekblom R.: Reste-t-il, en tchèque, des traces de la différence mélodique entre les anciennes intonations? (*F. Bezlaj*), 312. — Frühgeschichte und Sprachwissenschaft I (*F. Bezlaj*), 308. — Gallis A.: Études sur la comparaison slave (*F. Bezlaj*), 153. — Hermann E.: Probleme der Frage, I—II (*F. Bezlaj*), 153. — Inter Arma (*F. Bezlaj*), 152. — Klemensiewiczówna I.: Wyrazy złożone nowszej polszczyzny kulturalnej (*F. Bezlaj*), 313. — Krajevna imena v srednjeveški Panoniji (*F. Grivec*), 314. — Mikkola I. I.: Urslavische Grammatik III. Formenlehre (*F. Bezlaj*), 154. — Milewski T.: Zarys językoznawstwa ogólnego, I—II (*F. Bezlaj*), 153. — Novejša dela o slovanskem glagolskem aspektu: Sørensen H. C., Aspect et temps en slave; Verdiani C., Aspetti del verbo polacco nel linguaggio letterario (*F. Bezlaj*), 312. — Onoma (*F. Bezlaj*), 308. — Oxford slavonic papers, vol. I in II (*F. Dobrovolski*), 315, 316. — Pamiętnik słowiański II (*F. Bezlaj*), 313. — Pauliny E.: Dejiny spisovnej slovenčiny (*F. Bezlaj*), 314. — Ringheim A.: Eine altserbische Trojasage (*F. Bezlaj*), 314. — Rocznik sławistyczny XVI, cz. I (*F. Bezlaj*), 313. — Skok P.: Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, I—II (*F. Bezlaj*), 306. — Tedesco P.: Slavic *пильнъ* and *нагльъ*: Two etymologies based on meaning (*F. Bezlaj*), 310. — Thörnquist C.: Studien über die nordischen Lehnwörter im Russischen (*F. Bezlaj*), 309. — Trautmann R.: Die Elb- und Ostseeslawischen Ortsnamen, I—II (*F. Bezlaj*), 151. — Trypučko J.: Les ad-

- verbes en *-lsky* dans la langue polonaise (*F. Bezlaj*), 313. — Vaillant A.: Grammaire comparée des langues slaves. I. Phonétique (*F. Bezlaj*), 310.
— Vasmer M.: Russisches etymologisches Wörterbuch (*F. Bezlaj*), 308.
— Weingart M.: Československý typ církevní slovančiny (*F. Bezlaj*), 155. — Wiener slavistisches Jahrbuch I (*F. Bezlaj*), 154.

Dostavki in popravki

Damiani E.: Sulla cultura slovena in Italia. 156.

SOMMAIRE

ARTICLES DE FOND

<i>Bunc Stanko</i> : Où en est l'onomastique slovène	77
<i>Grafenauer Ivan</i> : Les turcs devant Vienne. Chansons populaires slovènes des ans 1529 et 1683	34
<i>Grivec France</i> : Frisingensia VI. »Po lesu vešahu«	71
<i>Grošelj Milan</i> : ФОРМИТЕ прегрег	250
<i>Gspan Alfonz</i> : La traduction de Benečanska trojka de Grün par Prešeren	23
<i>Kelemina Jakob</i> : Les traces du lombard dans la langue slovène	177
<i>Koblar France</i> : Les projets dramatiques de Jurčič	197
<i>Logar Tine</i> : La frontière dialectale entre les territoires de la Soča et de la Nadiža	223
<i>Matič Tomo</i> : Des glanures lexicologiques dans les anciens textes čakaviens	60
<i>Ramovš Fran</i> : La métatone dans le slave primitif	157
<i>Ramovš Fran</i> : Traits principaux du développement du vocalisme slovène	1
<i>Rupel Mirko</i> : Contributions à l'époque de la contre-réforme	238
<i>Rupel Mirko</i> : La réformation et notre histoire littéraire	66
<i>Santeri Ankeria</i> : Le mot »semja« dans les bilines russes	87
<i>Santeri Ankeria</i> : Маймост en russe	244
<i>Slodnjak Anton</i> : Contributions à la connaissance de Prešeren et de son époque. 3. Problème des Ghazels, 4. Les Sonnets du Malheur	10, 162

NOTES ET DOCUMENTS

<i>Bačer Karel</i> : »Nikdo« — pseudonyme d'Aškerc	133
<i>Bezljaj France</i> : Petar Skok — septuagénaire	93
<i>Filipovič Rudolf</i> : Bowring et Kopitar	113
<i>Grafenauer Ivan</i> : Quand le premier livre slovène fut-il imprimé?	100
<i>Grivec Franc</i> : Remarques sur la Vie de Constantin	264
<i>Grošelj Milan</i> : Gloses inexploitées	262
<i>Gspan Alfonz</i> : Une lettre de Cankar censurée au temps de l'occupation allemande	282
<i>Kalan Pavle</i> : Mirko Rupel cinquantenaire	251
<i>Logar Ivan</i> : Helena Justin et ses souvenirs à Ivan Cankar	135
<i>Logar Janez</i> : Janko Šlebinger †	283
<i>Lukman Franc K.</i> : En marge du Slovenski biografski leksikon	103
<i>Nahtigal Rajko</i> : Duplepa — Duplebi — Duplebi	95
<i>Nahtigal Rajko</i> : Les désaccords dans la linguistique russe	254
<i>Petrè Fran</i> : Une critique tchèque des Pesmi de Ahacelj	130
<i>Petrè Fran</i> : Les débuts de la correspondance entre Vraz et Šafarik	269
<i>Pirnat A.</i> : Les Annales de la Société de Slavistique	287

<i>Rupel Mirko</i> : Une nouvelle lettre de Trubar	111
<i>Salvini Luigi</i> : Bibliographie des ouvrages italiens sur les Slo- vènes	137, 286
<i>Škok Petar</i> : L'intérêt de Miklošič pour la toponymie slovène en Frioul	104
<i>Šlebinger Janko</i> : O. Zupančič, candidat pour le secrétariat de la Slovenska Matica	108

COMPTES RENDUS ET CHRONIQUE

Bajec A.: Besedotvorje slovenskega jezika I (<i>J. Šolar</i>)	142
Brandenstein W.: Einführung in die Phonetik und Phonologie (<i>J. Šolar</i>)	149
Dickenmann E.: Studien zur Hydronimie des Save-Systems (<i>F. Ra- movš</i>)	140
Dieth E.: Vademekum der Phonetik (<i>J. Šolar</i>)	148
Dłuska M.: Fonetyka polska I (<i>J. Šolar</i>)	150
Hubschmid J.: Vorindogermanische und jüngere Wortschichten in den romanischen Mundarten der Ostalpen (<i>F. Bezlaj</i>)	289
Machek V.: Quelques noms slaves de plantes (<i>F. Bezlaj</i>)	291
Manuel de grammaire slovène après la guerre (<i>J. Šolar</i>)	150
Šolohov M. — Dolenc J.: Tihi Don (<i>N. Preobraženskij</i>)	293
Unbegaun B. O.: La grammaire russe (<i>L. Tesnière</i>)	139

NOTICES

Arsbok 1948—1949 (*F. Bezlaj*), 313. — Avanesov R. I.: Očerki ruskoj dialektologii I (*F. Bezlaj*), 155. — Beiträge zur Namenforschung (*F. Bezlaj*), 307. — de Bray R. G. A.: Guide to the slavonic languages (*F. Bezlaj*), 311. — Calleman B.: Zu den Haupttendenzen der urslavischen und altrussischen Lautentwicklung (*F. Bezlaj*), 154. — Cronia A.: Introduzione allo studio della filologia slava (*F. Bezlaj*), 311. — Ekblom R.: Die frühe dorsale Palatalisierung im Slavischen (*F. Bezlaj*), 312. — Ekblom R.: Reste-t-il, en tchèque, des traces de la différence mélodique entre les anciennes intonations? (*F. Bezlaj*), 312. — Frühgeschichte und Sprachwissenschaft I (*F. Bezlaj*), 308. — Gallis A.: Études sur la comparaison slave (*F. Bezlaj*), 153. — Hermann E.: Probleme der Frage, I—II (*F. Bezlaj*), 153. — Inter Arma (*F. Bezlaj*), 152. — Klemensiewiczówna I.: Wyrazy złożone nowszej polszczyzny kulturalnej (*F. Bezlaj*), 313. — Noms de lieux en Pannonie médiévale (*F. Grivec*), 314. — Mikkola I. I.: Urslavische Grammatik III. Formenlehre (*F. Bezlaj*), 154. — Milewski T.: Zarys językoznawstwa ogólnego, I—II (*F. Bezlaj*), 153. — Les travaux récents sur l'aspect de verbe slave: Sørensen H. C., Aspect et temps en slave; Verdiani C., Aspetti del verbo polacco nel linguaggio letterario (*F. Bezlaj*), 312. — Onoma (*F. Bezlaj*), 308. — Oxford slavonic papers, vol. I et II (*F. Dobrovolsky*), 315, 316. — Pamiętnik słowiański II (*F. Bezlaj*), 313. —

- Pauliny E.: Dejiny spisovnej slovenčiny (*F. Bezlaj*), 314. — Ringheim A.: Eine altserbische Trojasage (*F. Bezlaj*), 314. — Rocznik slawistyczny XVI, cz. I (*F. Bezlaj*), 313. — Skok P.: Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, I—II (*F. Bezlaj*), 306. — Tedesco P.: Slavic pilant and nagl: Two etymologies based on meaning (*F. Bezlaj*), 310. — Thörnquist C.: Studien über die nordischen Lehnwörter im Russischen (*F. Bezlaj*), 309. — Trautmann R.: Die Elb- und Ostseeslawischen Ortsnamen, I—II (*F. Bezlaj*), 151. — Trypućko J.: Les ad-
verbes en -lsky dans la langue polonaise (*F. Bezlaj*), 313. — Vaillant A.: Grammaire comparée des langues slaves. I. Phonétique (*F. Bezlaj*), 310. — Vasmer M.: Russisches etymologisches Wörterbuch (*F. Bezlaj*), 308. — Weingart M.: Československý typ církevní slovančiny (*F. Bezlaj*), 155. — Wiener slavistisches Jahrbuch I (*F. Bezlaj*), 154.

Additions et corrections

Damiani E.: Sulla cultura slovena in Italia. 156.

Fran Ramovš

OSNOVNA ČRTA V OBLIKOVANJU SLOVENSKEGA VOKALIZMA

Svojim prijateljem in učencem v zahvalo.
A mes amis et à mes élèves en témoignage
de reconnaissance.

Praslovanska plemena, o katerih nam sporočajo razni antični viri iz dob začetka našega štetja in za katerih stalno naselitev nam govori tudi psl. leksikon po skupnih izrazih za udomačene živali, za pastirstvo, naselja in prve produkte obrti (lesne in metalne), za tkalstvo, za obče religiozne in kultne predstave, ureditev plemen in podobno, so sčasoma fizično narasla in zahtevala novih tal, novih kolonizacij. Te ekspanzije so bile dvojne vrste: v mirnih dobah in ob mirnem sožitju s sosedi so se tudi ekspanzije vršile mirno, kar velja tako za vzhod, zapad in jug psl. domovine, ali pa so bile sprožene po vojni. Predvsem pa je važno dejstvo, da se je od prvotnega skupnega ozemlja odtrgala južna slovanščina. Zgodovinskih sporočil imamo premalo, da bi mogli potek tega važnega dejstva zasledovati in točno določiti, kako je do tega prišlo. Znan nam je — tudi ta samo približno — začetni, izhodni stadij in končni rezultat. Kaj pa se je dogajalo vmes, kakšni so bili vzroki za to dogajanje, nam ostane neznano in prepuščeno naši domišljiji, da postavlja bolj ali manj verjetne domneve, če jih je možno opreti na kakršnekoli podatke zgodovine, arheologije, družbenega sestava, lingvistike in podobnih pomožnih ved.

V prvi vrsti prideta v poštev antična Panonija in Dakija, ker vse kaže na to, da se je v tem delu, in sicer v smeri vzhoda proti zahodu, izvršila ruptura skupnega psl. ozemlja. Alpski in balkanski Slovani so se morali preseljevati preko tega ozemlja. To preseljevanje je gotovo trajalo dalj časa; to smemo sklepati iz lingvističnih dejstev, ki vežejo južno slovanščino z vzhodno, tako razvoj palatalnih *č* in *ď*, ki se je v obeh delih razvijal v smeri palatalnega *č*, *ďž* (proti zapadnoslov. *otrdelemu c, dz*), dalje palatalizacija tipa *cvěť*, *zvězda* (proti zapadnosl. *kvěť* *gvězda*), asimilacija *l* proti zapadnoslovanskemu *tl, dl* in še kaj. Ta strožja meja med zapadno slovanščino proti vzhodni in južni slovanščini nam more služiti kot priča za postopno ekspanzijo Slovanov, ki se je dalj časa vršila za Karpati, ob njih in tudi preko Karpatov na eni strani, na drugi pa za mirnodobno oddaljevanje zapadnega

toka od prvotne domovine; iz teh dejstev bi smeli celo sklepati, da se je vzhodni in južni ekspanzijski tok vršil tudi mirnodobno, dokler ga ni potegnilo v svoj vrtnec obdobje 4. do 6. stoletja, ki obsega pomembne vojne dogodke in ustvarja prav v Panoniji in Dakiji izredno bujno menjavo narodov in jezikov. Iz tega vrtnca se sčasoma, deloma po nujni samostojni razvojni črti, deloma po vplivu sožitja z drugimi jeziki, rodi začetek razvoja južne slovanščine.

To domnevo moremo navezati na vdor Hunov v Panonijo (leta 375); v sestavu njihovih čet so bili tudi Slovani (gl. Fr. Kos, *Gradivo* I., št. 32, 60, 133 itd.). Ta naval je sprožil premike Gotov, za tem navalom so sledili še vdori Bolgarov in Avarov. Panonija menja v kratkem razdobju svoje gospodarje (Huni, Goti, Langobardi, Avari); z Avari se pojavijo že pravi veliki slovanski tokovi, ki hite v Alpe, na Kras in nekaj kasneje tudi na bizantinsko ozemlje južno od Donave na Balkan. Vse to nemirno obdobje smemo smatrati za povzročitelja dejstva, da so južni Slovani izgubili stike z ostalimi, predvsem tudi z vzhodnimi Slovani.

Sredi 6. stoletja so v centru (Panonija) gospodarili Avari, okrog njih pa številčno močna razna slovanska plemena, pomešana še s sužnji prvotnih prebivalcev. Šele po uničenju Avarov se izoblikuje polagoma današnji klin, ki loči južne Slované od zapadnih in vzhodnih in ki zavisi zdaj od formacije novih narodnostnih in lingvističnih jeder s podobnimi mirnodobskimi ekspanzijami, po katerih se javlja fizična rast, zdaj od reakcijskega vpliva, t. j. asimilacije prebivalstva.

V dobi 6.—8. stoletja, v kateri je eksistirala velik narodnostni in jezikovni mozaik v Panoniji in Dakiji, so se seveda izoblikovale tudi v slovanski jezikovni plasti tega mozaika različne inovacije. Predvsem so se po svoje izživiljele razne imanentne praslovske razvojne tendence, ki so prišle kot definitivno razvite v sestav južnoslovskega dialektov. To dobo bi smeli imeti nekako za zibelko osnovnih in splošnih južnoslovskega lingvističnih tendenc, nekako za dobo skupne prajužnoslovanščine. Vanjo bi smeli postaviti inovacije, ki potekajo že iz časov praslovanščine in tvorijo nekak prehod v južnoslovanščino. Tako bi mogli postaviti končni rezultat metateze likvid tipa *tort > trat*, ki datira iz konca 8. stoletja in kaže zvezo z zahodno slovanščino, v to dobo, prav tako tudi še nastajanje nazalnih vokalov, ki se javlja kot pojav iste praslovske težnje po dosegi odprtih zlogov in ž njim je v zvezi morda še denazalizacija visokih vokalov *i-y-u*-jevske lege; dalje prehod *a > o*; morda tudi še *ū > y*; od akcentskih pojavov bi mogli semkaj šteti prehod dolgo akutiranega *á* v kratko akutirani *â*, torej kvantitetno izpremembo, ki pa je gotovo odvisna tudi od naravne intonacije in od porazmestitve intenzitete v okviru besede; končno bi mogli v to začetno prajužnoslovske dobo postaviti tudi že posamezne pojave, ki so bili že dialektično usmerjeni, n. pr. *tl, dl > l* in končnica *-oip* v instr. sg. fem., ki se je v zapadnem delu kontrahirala v *-ø*, v shrv. pa ne, prav tako tudi še razvojna dial. usmeritev značaja palatalov *ʃ* in *ʄ*, ki kaže v zgodnji alpski slovanščini vsaj za

nesonorni glas *k'*, ki je tudi še današnji makedonščini znan, za sonorni makedonski *g* pa že zgodaj nastopi nadaljnja razvojna faza, ki izpričuje opešanje jezične artikulacije (*j*) ali pa se v rekurzu pojavi spirantični element. Pripomnim pa, da so vse to le domneve, ki jih zaradi pomanjkanja gradiva za to nemirno dobo 6.—8. stoletja verjetno nikdar ne bomo mogli pozitivno rešiti, saj se oslanjajo samo na praslovan-ske ugotovitve in na začetna fakta, ki jih kažejo prvotne dobe razvoja južnih slovanskih jezikov.

Ko pa se je dovršila kolonizacija alpskih in balkanskih Slovanov in je šele po uničenju Avarov dobila karakter mirnega sožitja raznorodnih in raznojezičnih narodov, je to sožitje dajalo pretežno moč slovanskemu elementu. Iz te prve dobe nam potekajo lingvistični viri (sprejemanje substratnih romaniziranih ilirskih, keltskih in traških imen in ž njimi zvezani substitucijski pojavi), ki nam omogočajo rekonstrukcijo besed takratnih alpskih in balkanskih Slovanov. Za Alpe je po zgodovinskih listinah izpričano, da so še koncem 8. stoletja bila cela naselja romanska ali romanizirana (prim. *Romani*, Salzburger Urkb. I. 5, 15, 19, 20, 23, 24, 44, 50, *Vico Romanisco* ibid. 8, 11, 15 itd., današnji *Wals*, v katerem se skriva *Walah*, t. j. *Roman*), dalje vemo, da so med alpskimi Slovani živeli še redki ostanki Gepidov, Sarmatov, Avarov (gl. F. Kos, *Gradivo* II, št. 226); močna plemena kakor *Dudlêbe*, ki jih stara ruska kronika pozna na reki Bug, in *Kasegi* nam vsaj posredno pričajo o ostankih slovanskih ali tudi drugih plemen ali rodov, ki so se šele v prehodnem pasu Panonije zlila s prvotnimi južnoslovanskimi plemeni.

Ta mozaik plemen in jezikov je v mirnem sožitju doživel isto usodo istega fevdalnega karolinškega sistema in pokristjanjevanja. Vsa družba se je na enakšen način presnavljala, se po šegah, običajih, življenjskih prilikah amalgamirala. V zvezi s tem je morda tudi občutno naraščanje brahikefalije proti prvotni psl. dolihokefaliji, kar je moglo učinkovati tudi na artikulacijske fiksne organe (zgornjo čeljust, nebo) in s tem zvezano modifikacijo osnovnih lingvističnih elementov. Navezana na isto pokrajino in zvezana z istimi življenjskimi pogoji se je družba morala tudi lingvistično asimilirati. Z oblikovanjem novega življenja, odvisnega od zgodovine, družbenih zvez in geografije, se je pričelo tudi izoblikovanje novega lingvističnega občila, t. j. postopoma se je v Alpah in na Krasu izoblikoval nov slovanski jezikovni tip, ki ga danes imenujemo slovenski jezik. Isto velja za srbskohrvatski jezik v pokrajinah severnozpadnega Balkana, za makedonski jezik v Makedoniji in za bolgarski jezik v vzhodnem balkanskem predelu, če pravilno presojamo ondote zgodovinske in geografske momente.

Tako nas tudi redki, vendar zadostni lingvistični viri za prvotno alpsko slovanščino pouče, da je imela še vse tipične temeljne znake praslovanščine; ves glasovni sistem (vokalični in konzonantični) je bil še vedno zajet v nasprotstvo *palatala* proti *velaru*; vsaj do 10. stoletja moremo slediti razlikovanju *o : u*, *i : y* in tudi *ê* je ob-

držal svojo palatalno komponento; nazalni vokali eksistirajo tja do konca 11. stoletja (v podjunskem narečju na Koroškem sta še do današnjih dni podana v prvotni glasovni vrednosti, gl. Tesnière, SR III. 263—266), čeprav postaja njihova narava delno že vezana na določene pogoje (akcentuirani zlog ozir. neakcentuirani) in na tipično slovensko razvojno usmerjenost denazaliziranega vokala (široki e in široki o , ki še danes predstavljata koroško-štajerski rezultat; podjunsko $\bar{a}$ in $\bar{o}$). Zgodnje inovacije so po obsegu še vedno široke, zajemajo vse slovenske dialekte in večkrat tudi še sosednje predele srbskohrvatskega jezika (tako n. pr. $e > o$, $\bar{a} > j$ proti vzhodnemu shr. u in d). Obsegi izoglos pa se v naslednji dobi zožujejo in s tem se pričenja tipični razvoj slovenskega jezika, kar naj naslednji primeri pojasne.

Vokalni sistem praslovanščine je imel obliko četverokotnika, kjer vokali palatalne narave odgovarjajo vokalom velarne narave.

i	$\bar{v}$	y	$\bar{z}$	u
e				o
$\bar{e}$				$\bar{o}$
$\bar{e}$				a

Po odpravi nasprotstva *palatal: velar* je slovenski jezik zlil $\bar{v}$ in $\bar{z}$ v $\bar{e}$ n sam polglasnik trde narave, i in y sta se prav tako zlila v i , ki ni bil več psl. mehki i , marveč nov, slovenski trdi i ; po denazalizaciji nosnih vokalov (gl. gori) dobimo slovenski vokalni sistem, ki ima obliko trikotnika:

i		u
e		o
	$\bar{a}$	$\bar{a}$
	a	

Z izoblikovanjem intenzitetnega viška, ki je bil na poudarjenem zlogu, se je ojačila ekspiracija; intenziteta je za celo besedo postala odločilna ter je uravnavala tudi intonacijo predtoničnih in posttoničnih vokalov (gl. Ramovš, SR III. 19) ter je s tem postala osnovna soodločujoča komponenta za nadaljnji kvalitetni razvoj vokalov. Tako je zgornji osnovni vokalni sistem razpadel v dva vokalna sistema: 1. v sistem dolgih vokalov in 2. v sistem kratkih vokalov; obadva sistema pa vsekoli obvladuje še vedno povzročitelj tega razpada, t. j. različna stopnja intenzivnosti v artikulaciji, odvisni od akcenta in kvantitete, kar spočne odvisnost vokalne kvalitete od kvantitete, ki se nam kaže v dveh osnovnih zakonih vsega slovenskega vokalizma:

1. dolg vokal kaže težnjo, da postane ozek; iz nižje artikulacijske lege skuša preiti v odgovarjajočo višjo artikulacijsko lego, če pa to ni možno, premakne artikulacijsko točko v ustni votlini naprej (n. pr. $\bar{u} > \bar{u}$; $\bar{o} > \bar{o}$; prehod $\bar{a} > \bar{a}$ ali $\bar{o} > o$); ob ti tendenci pa se je mogla in se tudi je pogosto pojavila diftongizacija, ker se

je skladnost v tonični in melodični višini porušila: ozki vokali prehajajo v rastoče diftonge ($\bar{e} > ie$; $\bar{o} > uo$), široki pa v padajoče ($\bar{e} > ei$, $\bar{o} > ou$); v tako nastalih diftongih se nadaljnji razvoj vrši ali po asimilaciji ali po disimilaciji obeh diftongičnih elementov ter more nastati tudi mlada monoftongizacija ($\bar{e} > \bar{i}$; $\bar{o} > u$; $\bar{e} > \bar{a}$, $\bar{o} > au$, a in podobno).

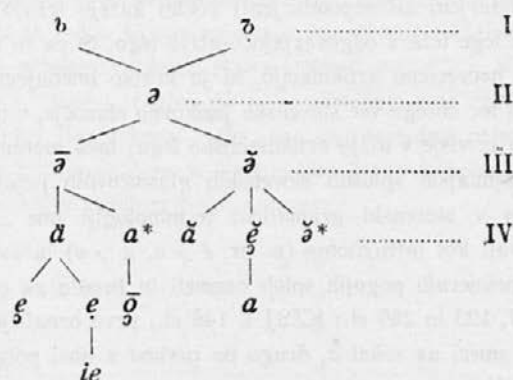
2. Kratki (poudarjeni ali nepoudarjeni) vokali kažejo težnjo razširjevanja: iz višje artikulacijske lege teže v odgovarjajočo nižjo lego, če pa to ni možno, pa rodi kračina (časovna) neprecizno artikulacijo, ki jo kratko imenujemo redukcijo in ta pojav je vsesplošen ter obsega vse slovensko jezikovno območje, v njem je zapopaden tudi pojav prehoda iz višje v nižjo artikulacijsko lego; tako moremo redukcijo vokalov, ki je eden najmlajših splošno slovenskih glasoslovnih pojavov, zaradi česar uporabljamo zanj v slovenski gramatični terminologiji ime »moderna vokalna redukcija«, pojmovati kot intenzitetno (n. pr. $\hat{e} > a$, $u > o$) in kvantitetno ($e, i, u, \hat{e} > \bar{a}$, ki more v primernih pogojih sploh onemeti in besedo za en zlog skrajšati), gl. Ramovš, JA 37, 123 in 289 sl.; KZSJ I. 148 sl.; prvo označuje postopni prehod kratkega vokala v smeri na vokal $\bar{a}$, drugo pa prehod v novi polglasnik $\bar{a}$ in preko tega njegovo onemitev.

iz e, i, u po mod. nov. red.

Po zgornjih vidikih moremo izoblikovanje slovenskega jezika podati s sledečimi stadiji:

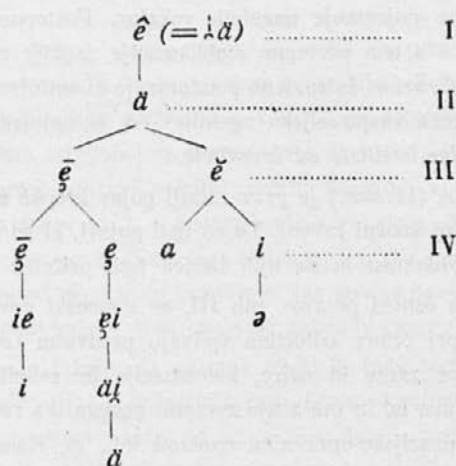
- I. 6.—8. stol. Posebno razvijanje psl. razvojnih tendenc v smeri prajužnoslovenskih pojavov: *krat* in dokončno razvita težnja po odprtih zlogih; denazalizacija visokih vokalov (i, u postanejo oralni) morda tudi $tl, dl > l$, $oig > o$ ter $\bar{d} > \bar{d} > j$; $\bar{d}$ in $\bar{a} > \bar{a}$ ter $a > o$, verjetno tudi $\bar{u} > y$.
- II. 9.—11. stol. Glasovni sistem je še trdno vprežen v nasprotstvo palatala proti velaru. Postopno pojemanje nazalnih vokalov. Postopno pešanje fonetično šibkih v in z in s tem postopno izoblikovanje zaprtih zlogov. Pešanje nasprotstva *palatal : velar*. Intenzivno poudarjanje akcentuiranih zlogov v besedi in s tem združena ekspiracijska zgostitev na akcentuiranih vokalih: *zakon odvisnosti vokalne kvalitete od kvantitete*.
- III. Ob koncu te dobe (11. stol.) je prav zadnji pojav krepko na delu, prejšnji pa so že dosegli svoj končni razvoj. To so tisti pojavi, ki so izobrazili slovensko jezikovno individualnost in na njih bazira tudi pričetek slov. dialektizacije.
- IV. 11.—15. stol. Na osnovi pojavov sub III. se slovenski govor razčlenja v številne dialekte, pri čemer odločilno vplivajo predvsem izvenjezikovni pojavi (promet, njegove zveze in ovire, kolonizacija in asimilacija tujejezičnega elementa, struktura tal in vsa z njo zvezana geografska razčlenjenost, družba s svojimi organizacijsko-upravnimi enotami itd., gl. Ramovš, Karta slovenskih narečij) in pa v kali že porojene razvojne tendence.

Za to IV. razvojno dobo hočemo navesti nekaj primerov. Nekdanja *o* in *z* sta že pred to dobo sovpadla v en sam srednjejezični (mixed) vokal, ki pa je bil v severnih govorih (na Koroškem in Štajerskem) artikuliran bolj spredaj *ä*, v ostalih južnih dialektih pa bolj zadaj *a*, gl. Ramovš, Beličev zbornik 1937, 339 sled.

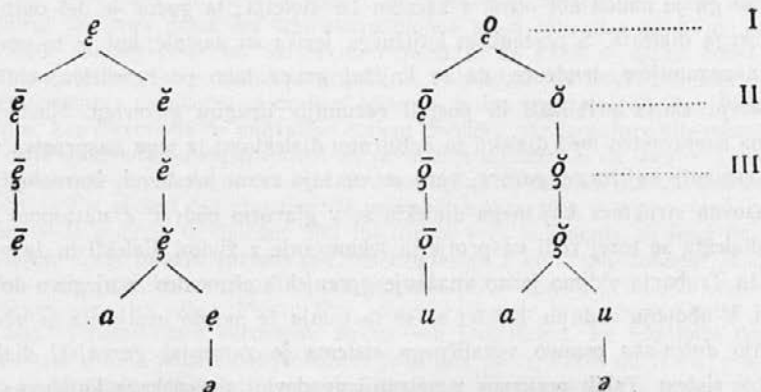

V knjižnem jeziku imamo relacijo izraženo kot *ā* : *ə* (dān, lān, māša : pəs, težok, tššč), označeno v zgornji shemi z znakom *; Rezija: *dīā* < *dīn* (*i* preko *ē* pred *n*) ter *nās* < *dīn* ; štaj. *dēn* ali *dīen* proti *gnēs*; koroško *dēn* : *nēs*.

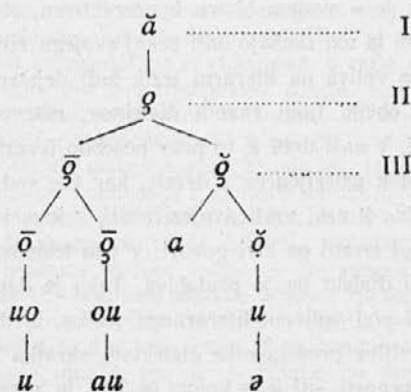
Za drugi primer naj nam služi *ē*. V II. dobi se je postopno ta vokal depalatiziral in nastal je zanj trdi *ā*. Pod konec te dobe pa ga je zajel kot vse druge vokale pojav intenzivne artikulacije, kar je dalo:

Razvoj za nazalne vokale nam daje tole skico:

Vzemimo še primer za etimološki *o*, ki je bil v praslovanščini kratek:

Iz teh pregledov vidimo: 1. da je proces, sprožen v 10.—11. stoletju, rodil nove reflekse šele po nekaj stoletjih in da je moderna vokalna redukcija v resnici spočeta že v 10. stoletju, čeprav nastopajo njeni refleksi šele v 15.—16. stoletju, kakor nastopajo pri dolžinah izraziti novi refleksi šele od 13. stoletja dalje (prim. $\bar{u} < \bar{o}$ v verzu Ulricha Lichtensteinskega *Buge*, t. j. *bōg* (končni *-e* služi v označbo končne medije *-g*) ali $\bar{e}i < \bar{e}$ v stškem rokopisu, kjer beremo tudi *i* za kratki $\bar{e}$ kot predstopnjo za $\bar{a}$; vokalizacijo dolgega $\bar{a} > a$ ozir. $\bar{e}$ stavimo prav tako v 14. stoletje in pod.

V 16. stoletju imamo prve slovenske tiskane knjige. Za osnovo slovenskega kulturnega dialekta je vzel Primož Trubar svoj osebni govor, t. j. govor na Raščici, kakor se ga je naučil kot otrok v začetku 16. stoletja; ta govor je del centralnega dolenskega dialekta. S postankom knjižnega jezika so nastale, kot je to povsod in splošno razumljivo, tendence, da se knjižni govor tako po besedišču, oblikah in glasoslovju skuša približati in postati razumljiv drugim govorom. Nastopi tako sčasoma nasprotstvo med dialekti in kulturnim dialektom; iz tega nasprostva rastejo razne variante knjižnega govora, vanj se vnašajo razni lokalizmi, frazeologija itd., ali glasovna struktura knjižnega dialekta se v glavnem obdrži. Z nastopom kulturnega dialekta se torej rodi nasprotje in tekmovalstvo z živimi dialekti in že v spisih Primoža Trubarja vidimo jasno vnašanje gorenjskih elementov v njegovo dolensko osnovo. V obdobju zadnjih 400 let so se ta trenja že močno uveljavila in učvrstila: nekdanjo *dolensko* osnovo vokaličnega sistema je zamenjal *gorenjski* dialektični vokalični sistem. Takih prelomov v notranji zgodovini slovenskega knjižnega jezika je bilo več in vsak je prinesel nekaj bistvenih izprememb; če hočem samo z imeni avtorjev podati in na kratko označiti te prelome, bi jih naštel takole: 1. Krelj-Dalmatin; 2. Pohlin; 3. Japelj-Kopitar-Metelko in končno 4. Škrabec-Pleteršnik-Breznik.

Vsak literarni jezik je v svojem bistvu konservativen, obkrožajo pa ga živi in v razvoju prozni dialekti, ki mu skušajo dati nekaj svojega življenjskega soka. Poleg te dialektične primesi pa vpliva na literarni jezik tudi dejstvo, da literarni jezik ni le splošno lingvistično občilo ljudi raznih dialektov, marveč tudi ljudi različnih socialnih plasti v družbi. V naši dobi je to prav posebno izrazito; mesta, industrijski kraji dobivajo stalni dotok priseljencev z dežele, kar vse vodi k izgladitvi nasprotstva *mesto : vas* in končno k neki vrsti dvojezičnosti, v kateri nastopa na eni strani kulturni dialekt, na drugi strani pa živi govori; v tem tekmovalstvu živi govori svojo moč izgublja, kulturni dialekt pa jo pridobiva. Tako je danes tudi na vasi težko najti ljudi, ki bi ne bili pod vplivom literarnega jezika, in dialektolog ima težave, dobiti primerne in zanesljive predstavnike dialektov; skratka za slovenščino je res, da zaradi majhne nepismenosti, saj je je komaj še 3 %, in zaradi močno razširjenega časopisnega, društvenega in družabnega tiska, zaradi družbenih obvestil in obveščanja, že nastopa doba izgubljanja dialektov. Od prvotne jezikovne enote, ki je razpadla na dialekte, se je proces zgodovinskega razvoja obrnil in ustvarja novo enoto iz dialektov in knjižnega jezika; pri tem procesu je prav kulturni dialekt glavno in osnovno sredstvo.

Résumé

Traits principaux du développement du vocalisme slovène. — Les Slaves se répandaient de leurs domiciles transcarpathiques aussi bien aux temps de paix — ce qui vaut surtout pour les Slaves de l'Ouest et de l'Est — qu'en conséquence des événements de guerre, cause principale de l'abandon par les Slaves méridionaux de leurs demeures premières et de leur occupation des pays éloignés des Balkans et des Alpes. Les directions de migration étaient données par la nature elle-même. C'est déjà à cette époque-là qu'apparaissent les premières différences de langue. Les limites entre le courant occidental et celui du Sud sont plus accentuées que les limites entre les courants Est et Sud qui prenaient la même direction, bien que plus tard, par des événements de guerre, le courant Sud fût dirigé vers le Danube le long du rideau carpathique. C'est prouvé surtout par les isoglosses *l* et *d* qui donnent là *c* — *dz*, et ici les sons mouillés du type *č* — *dž*, ensuite *květz* contre *cvětz*, *dl* contre *l*, la terminaison *-o* contre *-oip* à l'instr. fém., conservation de la différence entre *ъ* et *ѣ*, et au Sud la coïncidence successive en un son indifférent. Le territoire danubien intermédiaire n'était jamais complètement joint aux parts slaves du Nord; aux temps anciens ce territoire était habité par les Illyriens, Thraciens et Sarmates, plus tard de différentes tribus germaniques s'y répandirent, et plus tard encore les incursions asiatiques y eurent lieu (Huns, Avars et Magyars); dans la direction plus orientale, un noyau de langue roumaine se forma. Malgré tout, à l'Ouest, au-delà des Petits Carpates, il y eut un rapprochement entre le slave de l'Ouest et celui du Sud (*trat*, *dl*, *-o*).

Le slave des Alpes assimila le celtique et l'illyrien romanisés, mais il fut en même temps influencé par le Nord germanique (bavarois). Au cours des premiers siècles (VIe—VIIIe), cette mosaïque de langues variées fut assimilée. Et par la suite, l'élément slave qui était prépondérant et changeait, à cette époque-là, aussi de race — pourcentage croissant des brachycéphales contre dolichocéphales (type slave d'origine) — dut apparaître aussi dans la langue, surtout aux organes d'articulation (mâchoire et palais): conséquemment à ces changements somatiques les sons furent modifiés. A la fin de cette époque (Xe siècle), la dépendance de la qualité des voyelles de leur quantité commença à se faire sentir; depuis lors cette loi domine dans l'évolution des voyelles, entièrement slovène. Tandis que la première époque n'est qu'une époque de changement des éléments pré-slaves, dès le Xe siècle les phénomènes slovènes typiques se font valoir. A ces rapports nouveaux d'accent et de quantité est soumis le vocalisme slovène typique qu'on peut, en peu de mots, formuler comme suit: 1° des voyelles longues il résulte une tendance aux voyelles fermées, plus tard aussi à la diphtongaison; 2° on commence à articuler indistinctement les voyelles brèves, peu à peu il en résulte ou une réduction de quantité (voyelle *ə*) ou de qualité (passage des voyelles hautes aux voyelles d'articulation plus basse). Ce principe fut mené à fin déjà au commencement du XVIe siècle, depuis il ne tend qu'aux extrêmes, ce qui, des manières les plus variées, paraît dans les dialectes d'aujourd'hui. L'auteur illustre cette évolution sur l'exemple de changement de plusieurs voyelles.

La formation du dialecte slovène littéraire au XVIe siècle inaugure l'époque de la suppression des contrastes entre les dialectes et la langue littéraire. Dans ces derniers temps, l'influence générale de la civilisation européenne sur le slovène a atteint un si haut degré qu'on peut parler de l'européisation de la langue slovène, ce qui doit être appliqué à la langue littéraire qui commence à submerger les dialectes et à former graduellement un *novi* slovène.

Anton Slodnjak

PRISPEVKI K POZNAVANJU PREŠERNA IN NJEGOVE DOBE

III

PROBLEM GAZEL*

Podrobno arhivalno delo Žigona, Kidriča in drugih je razbilo naivno-realistično predstavo, ki si jo je stvorila prva generacija prešernoslovcev, izvzemši morda nekoliko Levstika, Levca in Pintarja, o Prešernovih Poezijah. Listine so pokazale, da le-te niso nepretrgan, zaporedno tekoč dnevnik zaljubljenega pesnika in da v njih nikakor ni vsaka pesem v genetski zvezi s predhodnico ter da bi zaman iskali za sleherno njihovo umetniško situacijo ustrežajoč vnanji življenjski dogodek ali položaj. Mnogi natančno določeni dnevi biografskih, cenzurnih in publikacijskih dejstev in okoliščin so pokazali, da Prešernovih pesmi ne vežejo vselej zakoni vsakdanje logike in dogodki ter osebe, ki jih je izročilo ali preprosto dobesedno razumevanje hotelo videti za njimi, temveč da živi za njimi in v njih pri vsej življenjski in umetniško konkretni zasnovi še nekaj drugega. Naši prešernoslovci so dobro zaslutili, da bi to moglo biti edinole umetniško ustvarjalno hotenje, ki pač vedno črpa iz življenjskega osrčja, toda življenje preustvarja v konkretne umetnine. Avgust Žigon je proglašal, opirajoč se na vestno obdelano novo gradivo, to Prešernovo umetniško hotenje kot veliko oblikovalno idejo, ki da je uravnavala Prešernovo ustvarjanje v smislu »tretjinske arhitektonike«. Krivo bi bilo, ako bi to prepodrobno in pregoreče Žigonovo dokazovanje hoteli odpraviti z malomarnim zamahom, v njem je marsikatero bistro spoznanje, bodisi kot prvo opozorilo pri nas na vsaki umetnini imanentno oblikovno strukturo, bodisi kot zasluteni, dasi zamočlani ali po velikanskih ovinkih izraženi opomin, da bi mogli v Prešernovi pesmi iskati sledove heglovskega triadičnega ritma: teza, antiteza, sinteza. Zaradi posploševanja in krivega usmerjanja pa je Žigon zašel v slepo ulico. In tu je pričela kritika Kidriča in drugih. Ta je šla predaleč, ker so kritiki skušali v ogorčenju zoper izrastke Žigonove zamisli in zlasti Puntarjeve obrambe in njegove še močnejše zaokrenitve v nepravo smer prikazati in razložiti

* Razprava je bila napisana za Ramovšev zbornik Slavistične revije.

Prešernovo umetniško hotenje kot zgolj psihično-tvorno reakcijo na vplive izobrazbe in pritisk dobe. Če je pri Žigonu dobila pesnikova avtonomnost premočan poudarek in krivo usmeritev, potem jo je pri Kidriču prezgodaj zaustavila in končno popolnoma zasenčila doba.

Na vse Slovence je delovala prva polovica 19. stoletja s svojo socialno, politično in kulturno zapletenostjo, toda v nobenem drugem ni budila takšnega umetniškega odpora kakor v Prešernu, četudi je enake ali podobne miselne in čustvene konflikte lahko povzročala v marsikom. Prešeren je bil nedvomno spojen s svojo dobo, toda prav toliko, kolikor se je trgal iz njenih vezi, je postajal umetnik. A kolikor se ji ni mogel in hotel izviti, je ostajal neposreden, resničen in topel pesnik. V njem sta človek in umetnik enakovredna, nerazdružna korelata iste življenjske moči. Zato lahko rečemo, da dokazuje oblikovna dovršenost Prešernovih pesmi njihovo resničnost in da je le-ta spet pogoj in dokaz za ono. Nemogoče je torej misliti, da bi šel Prešeren v formalnem hotenju dalje, kakor je zahteval primarni doživljaj in sprejemalna sposobnost najboljših bralcev, ki si jih je mogel biti v svesti. Prav tako nemogoče pa bi tudi bilo, da bi ga bil zavedel doživljaj sam k tvornosti in da ne bi bil vedno sočasno občutil močnega oblikovnega hotenja.

Poskusimo to dokazati ob njegovih Gazelah, ob katerih so se, kakor znano, najdlje razšli žigonovci in njihovi nasprotniki. Toda kakor so si že dolgo nasprotovali v razlagi formalne strani te umetnine, tako so vsaj do 1934. leta soglašali med seboj in se v tem strinjali z vsemi dotedanjimi prešernoslovci in bralci, da je pesnik zložil ta venec iz ljubezni do Primčeve Julije in da je ta spev sicer sam v sebi dovršen in zaključen, a vendarle v organski zvezi s Sonetnim vencem. Tisto leto pa je Kidrič zdvomil v odporu zoper Žigonovo formalistično razlago soneta »Je od vesel'ga časa...« v to¹ in je končno v knjigi o Prešernu² izločil ne samo Gazele, temveč tudi romanco Dohtar in elegijo Prva ljubezen iz tega življenjskega kompleksa. To je storil, kakor priznava, »ker mu več razlogov brani zavreči realistično razlago omenjenega soneta«.

Preden poskusimo na novo analizirati ta sonet, moramo označiti tisto razdobje Prešernove ljubezenske lirike, ki se je pričelo nekako sredi 1830. leta s prvimi soneti in končalo s Sonetnim vencem in drugimi Julijinimi soneti in pesmimi okrog 1837. leta. Oblika, vsebina in apostrofiranje Petrarka v sonetu Kupido, ti in tvoja lepa starka... nam že na prvi pogled potrjujejo staro resnico, ki jo je Prešeren v elegiji Prva ljubezen z navedbo Petrarkovega imena v besedilu in s citiranjem v opombi njegovega soneta *Era il giorno...* odkrito priznal, da so se mu te pesmi začele porajati ob živem zanimanju za liriko Francesca Petrarka. O bistvu njegovih sonetov in kancon, zloženih živi in mrtvi Madonni Lauri, je spričo mnogih razlag nestrokov-

¹ LZ 1934, 619—20.

² Prešeren II, 257; 362—363.

njaku težko reči kaj drugega, kakor da se je v njih, v realnih ljubezenskih monologih in poslanicah, za vedno izrazil srčno nežen, plamteč, neumrljiv kult ljubljene žene, ki je že sama po sebi vredna vse ljubezni, zlasti pa kot nekaka platonska ideja vsega lepega in dobrega. Tak kult je Petrarka gojil in izražal v nadvse plemeniti besedi, ki je za naše današnje pojmovanje morebiti preveč neposredna, a je prav zato kristalno čista in jasna. Laura ni samo sonce Petrarkovega življenja, temveč je tudi sonce, ki razsvetljuje skoraj vsak njegov sonet, sleherno podobo in besedo. Gotovo je to prisposabljanje Laure s soncem mogoče označiti kot izraz »zaljubljene in zmedene fantazije«, kakor je to storil Muratori³ in marsikdo pred njim in za njim, toda če pogledamo nanj z razvojnega vidika, spoznamo, da se je v Petrarkovih Rimah prečistila in prelila antična ljubezenska lirika v krščansko obliko in našla svoj klasični izraz v italijanskem jeziku tistega časa. In po Čopovi ali pa morebiti po Prešernovi zamisli, gotovo pa po njegovi izvedbi bi naj Petrarkova pesem kultivirala rovtarsko besedo slovenskih samskih pastirjev, »ki govoriti dosti več ne znajo... ko imena čede« (Nova pisarija). To bi bil v bistvu prenos takrat še živih sredozemskih kulturnih vsebin in oblik v nastajajoče slovensko meščanstvo, ki se je odtujilo domači ljudski kulturi in se vraščalo, kolikor sploh ni bilo kulturno jalovo, v nemško provincialno kulturo. Ker se je pa že od konca 18. stoletja v klasiki in romantiki pomlajevala nemška kultura, zamorjena po protestantizmu in pruskem racionalizmu, v sredozemskih kulturnih dobrinah, je bilo naravno, da sta Čop in Prešeren posegla kljub zvezam, ki sta jih imela z nemškim kulturnim življenjem, naravnost v samo italijansko literarno zakladnico.⁴ Toda Prešeren je v prevzetih sredozemskih literarnih oblikah izrazil samega sebe. Vnesel je vanje ne samo svoja doživetja, temveč svoj rod in svojo dobo. Njegova pesniška beseda je že v prvih ljubezenskih sonetih, če upoštevamo vse okoliščine, samorasla; kljub podobni vsebini ne lepi na Petrarkovem izrazu, temveč je kolikor mogoče pristno slovenska, a v primeri z Vodnikovo res čudovito požlahtnjena. Tudi njegova ljubezen ni niti platonska niti arkadijsko galantna, pri vsej svoji prisrčni, obožujoči zaupljivosti je vendarle možata, sodobna

³ Ludovico A. Muratori, *Della perfetta Poesia Italiana*, Modena 1706, II, 373.

⁴ Največja zabloda Zigonovega razpravljanja o Prešernu je po moji sodbi prav v tem, da se je po njegovem seznanil Prešeren šele preko nemške literature, po spisih bratov Schlegelov s sredozemskimi literaturami in da je zlagal pesmi po navodilih njunih kritičnih del. (Glej Zigon, Francè Prešeren — poet in umetnik. V Celovcu 1914.) Prim. tudi Čopova izvajanja v *Discacciamentu* (1833) o južnoevropskih literarnih oblikah, zlasti o onih »sosednih Italijanov«. Čop ceni te oblike same po sebi kot najprimernejše za porajajočo se slovensko umetno poezijo, ki se ji ni treba ozirati na domačo ljudsko mero, ker je Slovenci nimajo več. Da bi te oblike ponemčenemu slovenskemu izobraženstvu kolikor mogoče bolje priporočil, je poudaril Čop, da so jih že davno sprejeli Nemci in seveda tudi drugi narodi. Sploh je treba iskati v *Discacciamentu* in Novi pisariji osnove Čopove in tudi — Prešernove poetike.

in slovenska. V 5. sonetu mu je Petrarka kratko in malo »siromak«, kakor bi ga utegnil imenovati ne morebiti kak modni blaziranec, temveč vsak kmečki fant. Prav zato opazimo v teh sonetih stremljenje, obseči iz Petrarkovega izhodišča na eni strani antično liriko v smeri Anakreonta, Ovidija, Propertija in Katula, na drugi strani pa napredovati proti moderni liriki preko Guarinija. Kot ilustracijo naj navedem 218. pesem iz Petrarkovih Rim, Guarinijev 29. sonet (*Farà dell'altre donne la sua donna tornando quel, che fà il Sole dell'altre stelle*) in Prešernov sonet *Vrh sonca sije*...

Petrarka:

Tra quantunque leggiadre donne e belle
Giunga costei, ch' al mondo non ha pare,
Co 'l suo bel viso sòl de l'altre fare
Quel che fa 'l dí de le minori stelle.

Amor par ch' a l'orecchie mi favelle,
Dicendo — Quanto questa in terra appare,
Fia 'l viver bello; e poi 'l vedrem turbare,
Perir vertuti e 'l mio regno con elle.

Come natura al ciel la luna e 'l sole,
A l'aere i venti, a la terra erbe e fronde,
A l'uomo e l'intelletto e le parole

Et al mar ritollesse i pesci e l'onde;
Tanto e più fien le cose oscure e sole,
Se morte li occhi suoi chiude et asconde. —

Guarini:

Quando spiega la notte il velo intorno,
E nel puro sereno arde ogni stella,
Miran le vaghe genti or questa, or quella
Face immortale, onde và il Cielo adorno.

Mà poi che spunta in oriente il giorno,
Stella più non si mira, e Cintia anch'ella
Già regina del Ciel lucente, e bella
Fugge, negletta il crin, pallida il corno.

Così mille beltà, mille vaghezze,
Destan nel mondo, al'or ch'invido fato
Tien chiuso in Cinto il mio bel Sole o'n Delo.

Mà, se mai torna al'orizzonte usato,
Si vedremo oscurar l'altre bellezze,
E lui solo illustrar la terra, e'l Cielo.

Prešeren

Vrh sonca sije soncev cela čeda
po neba svetlih potih razkropljena,
od sonca, ljub'ga svojga, zapuščena
jih zemlja celo noč z veseljem gleda:

Ko se zlatí oblakov truma blede,
nazaj pripelje zarja ga ruména,
tako v ljubezni sonca je zgubljena,
da vanje ne obrne več pogleda.

Kar zvezd nebó, ima devic Ljubljana!
Rad ogledujem vas cvetečelične,
ljubljske, ljubeznive gospodične!

Al dragi taka moč je čézme dana,
da pričo nje sem slep za vse device,
zamaknjen v mil' obraz srcá kraljice.

Ako pregledamo gornjo trojico sonetov, spoznamo, da sta se Guarinijev in Prešernov sonet porodila iz prve kitice Petrarkovega.⁵ Misel, da Laura razsvetljuje s svojo lepoto druge gospe, ki niso tako lepe kakor ona, podobno kakor dela sonce iz drugih zvezd manjša sonca, je Guarini razširil v cel novi sonet. V njem je v prvi kitici naslikal z baročnimi potezami sliko večernega neba in hrepenečo množico, ki se ozira vanj, v drugi pa podoba jutranjega neba z zahajajočo luno in ugaslimi zvezdami, v katere se nikdo več ne ozre. V obeh sklepnih kiticah je obe gornji podobi apliciral na svoje »lepo sonce«, ki mu ga je zavidna usoda trenutno odvzela. Toda ko se bo spet vrnilo na domače obzorje, bodo obledele vse druge lepote in bo ono samo razsvetljevalo nebo in zemljo. Prešernov sonet je nedvomno v sorodu z Guarinijevim. Iz Gollmayerjevega pisma Čopu z dne 15. januarja 1824 vemo, da je imel Prešeren že v Klinkowströmovem zavodu Guarinijev pastoral *Il pastor fido*,⁶ ki je zapustil, kakor vse kaže, neko sled celo v *Gazelah*. Povsem verjetno je torej, da je imel ali vsaj čital tudi Guarinijeve sonete. To pa s toliko pažnjo in s takšnim doživetjem, da mu je 1830. leta Guarinijev ali pravzaprav Petrarkov motiv priplaval nehote v zavest in ga je uporabil kot svoje spoznanje in doživetje v našem sonetu. Saj pa je tudi v njem kljub dobro zaznavni zvezi z matico skoraj vse novo, vse Prešernovo. Ne glede na to, da je v prvi terceti izrekel tisti mladostno objestni poklon Ljubljančankam, o katerem ni sledu v Guariniju, ki pa ima svoj začetek v nekem Ovidijevem stihu, je v obeh kvartetah Guarinijevo baročno podobo nočnega in jutranjega neba preustvaril po miselni in oblikovni plati. S tem se je pokazal

⁵ Na zvezo med Petrarkovim in Guarinijevim sonetom opozarja knjiga *Le rime di Francesco Petrarca... commentate da Giosuè Carducci e Severino Ferrari*, Firenze (1941), 311–312.

⁶ LZ 1902, 633.

mnogo močnejšega erotičnega pesnika, kakor je bil Guarini, ker je umel oba naravna pojavi: vidnost zvezd na večernem in njihovo ugasnitev na jutranjem nebu nadvse originalno razložiti z ljubeznijo, ki da jo čuti zemlja do »sonca, ljub'ga svoj'ga«. Zato je preko poklona v prvi terceti prešel tudi vse naravneje kakor Guarini do aplikacije onega vseмирskega erotičnega spoznanja na podobo svojega ljubezenskega življenja.

Ta primerjava pa osvetljuje tudi ostale tri sonete in velja skoraj za vse motive, ki jih je Prešeren prevzel iz svetovne literature. Pri tem mladostnem sonetu je zveza z matico kljub že izraziti in močni samotvornosti še vidna, pozneje se vse tuje čedalje bolj organsko vceplja v domače.

Marsikaj podobnega, pa tudi marsikaj drugačnega lahko ugotovimo glede na elegijo Prva ljubezen, ki jo beremo, kar se mi zdi značilno, v Poezijah takoj za Novo pisarijo. Podoba je, da je elegija sestra Slovesa od mladosti, ki mu v knjigi sledi in s katerim jo družijo poleg enotnosti doživljanja tudi melodija, oblika in enako število kitic, loči pa nekoliko različne razpostave rim. Kljub temu, da je pri prvi objavi opozoril Prešeren na zvezo med tretjo stanco in Petrarkovim sonetom *Era il giorno...* in označil opevano lepotic kot Lauri podobno in da je mogoče ugotoviti v peti stanci še reminiscence na 59. spev Rim, doživljamo v tej pesnitvi nekaj vse bolj konkretno realnega in resničnega kakor v sonetih. Pa tudi po čisto čustveni plati je n. pr. med sonetom *Kupidio*, ti in ... ter njo velik razloček. Tam je bil Petrarka objestno razočaranemu mlademu pravniku, ki hoče v prvem navalu dvoma in obupa zamenjati poklic ljubezenskega pesnika s penezno advokaturo in veselo prijateljsko družbo — siromak, tu mu je vzornik in tovariš v trpljenju. Prva stanca je naravnost preklic onega soneta, pa tudi ostale, izvzemši prve štiri stihe predzadnje stance, učinkujejo pri ponovnem premišljanju docela realistično, četudi tu in tam nekoliko naivno.⁷ Vse kaže, da je dobila v njih Prešernova ljubezenska pesem življenjsko jedro in podstavo, kakršne doslej ni imela. Kje bi jo pa tudi mogla dobiti! Edina kolikor toliko izpričana Prešernova ljubezen v teh letih bi mogla biti Gradčanka Khlunova, hči štajerskega graščinskega oskrbnika in graškega meščana, toda ta mu pač že nekaj časa ni več povzročala inspiracijskih prilik in neprilik, saj ji je še ljubezenska pisma pisal tako poredko, da se je slednjič vse razdrlo. Kolikor je torej onstran Prve ljubezni njegovih erotičnih pesmi, veljajo, izvzemši one, ki merijo na Dolenčevo Zaliko in ki jih je pesnik 1831. leta skoraj vse sežgal,⁸ tako bežnim in lahkotnim srečanjem, da jih je z lahkoto opeval in pozabljal.

⁷ V poljudnem komentarju *Poezij* iz 1946. leta je na str. 171 drugačna razlaga, ker mi takrat zveze elegije z Ljubezenskimi soneti niso bile tako jasne kakor danes.

⁸ Tudi ta samopožig je nekaj tako značilnega, zlasti če pomislimo, kako vlačijo skoraj vsi pesniki mladostno pesniško žetev skozi življenje, da se ni mogoče otresti misli na neki globok literarni pretres, ki je zadel Prešerna 1830. ali 1831. leta. Prim. Prešeren I. 271—80.

S takšno razlago zadobe tudi Gazele trdnejšo umetniško in življenjsko podlago. Po estetski vrednosti so gotovo prva Prešernova popolna umetniška zmaga, ki jo je v taki zamisli in izvedbi dosegel on prvi v našem slovstvu, pa tudi drugje iščemo zaman kaj podobnega. Samo Goethejev *West-östlicher Divan* (1819, izpopolnjen 1827) prekaša Gazele ne samo po razsežnosti in organskem prepletanju zapadnih in vzhodnih kulturnih misli skladno z Goethejevo globoko besedo: »Herrlich ist der Orient / Uebers Mittelmeer gedrungen / Nur wer Hafis liebt und kennt, / Weiß, was Calderon gesungen.« Nekaj podobnega je bilo gotovo tudi Prešernu v mislih, ko je vpletal v strogo orientalsko obliko gazele (Goethe je svoj *Divan* zložil v najrazličnejših modernih kiticah in ni v njem niti enkrat uporabil stroge gazelske oblike), Petrarkovemu sorodno, a v sebi prečiščeno in globoko na novo doživeto pojmovanje ljubezni. Medtem ko v *Divanu* razpravlja v orientala Hathema preoblečeni Goethe z Marianno Willemerjevo-Sulejko, ki je prav tako preoblečena v orientalko, o svoji starčevski ljubezni in o premnogih problemih kulturnega prepajanja med vzhodom in zahodom, piše Prešeren v Gazelah gorečo ljubezensko poslanico, v kateri je na čudovit način poenotil vzhodno obliko, petrarkistično ljubezensko misel in lastno ter ljubičino konkretno življenje v ljubljanskem okolju svojega časa.

V začetku tridesetih let 19. stoletja je bila gazela še vedno nova in modna oblika v nemški književnosti, saj je preteklo komaj dobrih deset let, kar sta jo Rückert in Platen uvedla v nemško pesništvo. V prevodih pa so jo poznali Nemci šele od 1812. leta, ko je izdal Josef von Hammer prve dokaj neokretne prevode Hafisovih pesmi,⁹ ki so nagnili Goetheja, da je začel snovati Zahodno-vzhodni divan. Rückert in Platen sta od 1820. leta v bujni plodovitosti navrhovata s Hammerjevo pomočjo cele vence gazel, prvi prevedene in izvirne, drugi samo originalne. Proti koncu desetletja je bila ta oblika med Nemci med najbolj priljubljenimi. In ko je prišel 1831. leta v Ljubljano za koncipista kameralne carinske uprave Dunajčan Franz Hermann von Hermannsthal, je gotovo prinesel s seboj prejšnje leto na Dunaju izdano knjigo svojih pesmi, ki je vsebovala med drugim 72 gazel. O tem, kako se je prišlec vživel v novo okolje, priča to, da je že konec avgusta tistega leta priobčil v Ilirskem listu pesniško poslanico Jakobu Zupanu, slaveč z iskrenimi besedami naslovljenčevo nesebično domoljubje.¹⁰ Zupan se je oddolžil Hermannsthalu s tem, da je poslovenil iz njegove knjige venec gazel *An einen Freund* in da je prevod priobčeval v Ilirskem listu od 15. oktobra 1831 v 42., 43. in 46. številki pod naslovom XII *Gasel* Prijatlju prevel Z.

Po pravici domnevamo, da je ta publikacija spodbudila Prešerna, in Kidrič postavlja njegove Gazele »vsaj v zasnovi« neposredno po njej v november ali december

⁹ Prim. *Der Diwan von Mohammed Schems-ed-din Hafis*, Stuttgart 1812.

¹⁰ *Dem Doctor und Professor Jacob Supan*, Illyr. Blatt 1831, št. 35 (27. VIII.).

1831. leta.¹¹ Žigon pa misli, da so bile Gazele zložene šele v sredi 1832. leta, po celovškem izpitu. S svojo mislijo je pa pomaknil Kidrič Sonete nesreče v drugo polovico tistega leta, v dobo, ko naj bi po Žigonu nastajale Gazele. Hermannsthalove gazele so mogle delovati na Prešerna z novostjo svoje oblike, pa tudi z odporom, ki ga je moral čutiti glede na njihovo čustveno praznost. Za Hermannsthala velja to, kar je rekel Goethe v pogovorih z Eckermannom o njegovem mnogo večjem literarnem vzorniku Platenu: »Mož ima marsikatero lepo lastnost, toda ljubezni nima«. In v Hermannsthalovih gazelah res ni tiste elementarne ljubezni, ki jo je čutil šestinšestdesetletni Goethe, ko je zlagal Divan, niti ni sledu tistega velikega erotičnega čustva, ki je navdajalo nekaj nadtridesetletnega Prešerna, ko je začel snovati Gazele. Toda to plodno Prešernovo ogorčenje zoper praznoto Hermannsthalovih in drugih nemških gazel bi bilo po mojem mnenju vendarle preslabo, da bi moglo pomoči Prešernu k taki umetnini v tistih razgibanih dveh mesecih, ko se je odpravljal z vsemi službenimi in gmojnimi posledicami tega koraka k odvetniškemu izpitu. Pravilnejša se mi zdi misel, da je zložil Gazele šele po vrnitvi iz Celovca. Navidezna časovna stiska, ki bi nastala zato, ker bi naj v tej dobi nastajali Sonetje nesreče, se dá lažje odmisлити, kakor pa vztrajati pri prejšnji domnevi, saj si je z opravljenim izpitom odvalil pesnik, najsi je bil še tako nizko ocenjen, hudo breme s pleč. Sploh pa bi bilo treba premisliti, ali ne sodijo Sonetje nesreče v celovško dobo ali pa celo v bližino Slovesa in mladosti v 1828. ali 1829. leto, ko je pojila Prešernova duša še vedno bridkost nad spremembami v domači hiši, zaradi katerih so bile sestre pa tudi brat Jurij in on sam »od Ribičeve hiše brez dote odrinjeni... ne odrajtani«.¹² In morebiti je zadržal prav njegov protest zoper izročilno in ženitovanjsko pismo, s katerim so prepisali njegovi starši domače posestvo na hčer Mino in zeta Jožeta Vouka, njegovo ratifikacijo vse od maja 1827. do začetka januarja 1831. leta.¹³ Možnost takega protesta prosva skozi pripovedovanje sestre Lenke,¹⁴ četudi se ta pripovedovalka zavzema na nekem mestu v tem pogledu izrecno za brata pesnika, češ da prav on ni pustil sestram tožiti, ker pač »ni lepo, če se domači ljudje med seboj tožijo.«¹⁵ Da so bili Sonetje nesreče, zlasti sonet O Vrba odmev Ribičeve družinske tragedije, bi lahko sklepali tudi iz tega, kar pripoveduje Lenka o očetovi pripombi k temu sonetu.¹⁶

Dasi čutimo, da je Prešeren takrat obvladal že vse registre svoje duše, moramo vendarle priznati, da je med Slovesom in Soneti nesreče večja duhovna sorodnost in zato tudi verjetnejša genetska bližina kakor pa med poslednjimi in Gazelami na

¹¹ Prešeren II, CXCIX.

¹² Mladika 1934, 347.

¹³ Po prepisu originalnega dokumenta iz arhiva radovljiškega sodišča, last A. Gspana.

¹⁴ Mladika 1932, 309, 312 in 1934, 108, 347.

¹⁵ Mladika 1934, 347.

¹⁶ Mladika 1932, 312.

eni in Sonetnim vencem na drugi strani. Osnovni motiv Slovesa, da »mladosti jasnost« zavaja mladega človeka v najhujše življenjske stiske, se povrača poglobljen in razširjen v Sonetih nesreče kot »uka žeja« in kot nepremagljiv vzgon spoznati prihodnost, ki jo pesnik modro označuje v drugem sonetu kot »naključje zdanjih dni«. Res je, da mnogo akordov elementarnega pesimizma iz tretjega, četrtega in petega soneta zaman iščemo v Slovesu, dasi se v njih vračajo poglobljene misli iz te elegije, in res je, da je marsikatera njihova neresljiva misel našla rešitev šele v Sonetnem vencu. Toda med Gazelami in Vencem je vendarle bolj organska, intimnejša zveza in prepričan sem, da smemo reči: od prve do druge pesnitve vodi ravna pot, medtem ko se nahajajo Slovo in Sonetje nesreče v drugačni čustveni in miselni dimenziji.

Z Gazelami je Prešeren prodril v sredino tistega lirskega področja, na katerega vrata je trkal v Ljubeznenih sonetih in kamor je stopil v elegiji Prva ljubezen, v dobo svoje ljubezenske poezije, »Liebesperiode«, kakor jo je označil 1837. leta v pismu Vrazu. Pri tem je bilo najbolj presenetljivo, da ga nova forma ni spravljala niti malo v zadrego, češ kako bo izrazil lepo po domače njeno orientalsko podobo in vsebino, temveč je s prvim zamahom ustvaril slovensko gazelo. Dosegel je, kar Goethe, ki je pa pustil formalne elemente gazele docela v nemar, in več kakor so dosegli Rückert, Platen in Hermannsthal kljub navidezni svoji zvestobi perzijski ali arabski obliki. Mirno je uporabil nekatere prisvojene elemente Petrarkove in petrarkistične lirike, n. pr. v drugi Gazeli živo spominja podoba dekliške muhavosti na Petrarkov sonet Sennuccio, i' vo' che sappi...¹⁷ medtem ko je sklep prvotno šeste, nato sedme gazele zelo podoben prvi terceti Alfierijevega soneta: Donna mia, per te sola...¹⁸ V Petrarkovi poeziji ima najbrž tudi izvor podoba »zlatih črk« v prvi gazeli. Ta izraz, ki ga je pesnik lahko prevzel tudi iz žive slovenske ali nemške govorice, kamor pa je došel po cerkveni rabi iz latinskega jezika, beremo namreč v 93. pesnitvi Rim, pa tudi v 2. prizoru V. dejanja Guarinijevega pastoralu Il pastor fido.¹⁹ Pod Petrarkovim sonetom navajata v naši izdaji komentatorja opombo Lodovica Castelveta iz 1756. leta, češ da so imeli Rimljani pregovor, da je treba zapisati to, kar je vredno, z zlatimi črkami.²⁰ Ker je Prešeren dobro poznal Petrarka in Guarinija, je mogoče, da je ustvaril po njuni umetniški uporabi tega izraza, ki mu je bila v podzavesti, v prvi gazeli tisto čudovito podobo, ki bi torej zares pomenila to, kar so doslej čutili bolj ali manj vsi bralci in razlagalci, podobo — neminljive, večne poezije. Kar se pa tiče stiha: Pesem moja je posoda..., ki je delal velike

¹⁷ Petrarca l. c. 162.

¹⁸ Opere di Vittorio Alfieri da Asti, XV, vol. I, Piacenza 1810, 231.

¹⁹ Prim. l. c. 136, kjer je v opombi tudi opozorilo na podobno mesto v Guarinijevem pastoralu. Tega citiram po izdaji v zbirki Scrittori d'Italia, 61. Bari 1914, 176. Glej V/2, v. 26—28.

²⁰ »E proverbio ancora presso i latini, le materie degne si deono scrivere in lettere d'oro«. Petrarca, l. c. 136.

preglavice literarnim zgodovinarjem, mislim, da ga je treba umevati kot umetniško uporabo izreka iz Dejanja apostolov,²¹ ki označuje Pavla kot »izvoljeno posodo...«, da ponese ime moje pred pogane in kralje in sinove Izraelove«. Pesnik označuje torej Gazele in po njih gotovo tudi nadaljnje svoje pesmi kot sredstvo, s katerim bo širil ljubičino ime in čast med Slovenci. S tem noče reči, da so Gazele podobne »dragoceni vazi z napisom v zlatih črkah ali podobah«, kakor so mislili nekateri prešernoslovci, temveč da so mu pesmi sredstvo, s katerim bo za večno proslavil izvoljenko. Da pa bi ona in bralec globino in intenzivnost te misli laže razumela, označuje te svoje pesmi kot posodo z zlatim, neizbrisnim napisom.

S tem pade misel, h kateri se je nagibal tudi avtor, da obeta Prešeren s tem izrazom že Sonetni venec. Seveda pa ostane še vedno vprašanje, kje je potemtakem v Prešernovih Poezijah proslava konkretnega imena izvoljenke, ki ga po pravici pričakujemo spričo naštevanja resničnih imen štirih ljubic velikih pesnikov v prvi gazeli. Nanj odgovarjajo nekatere notranje in zunanje zveze, ki jih je mogoče ugotoviti med Gazelami in Vencem. Najvažnejšo zunanjo zvezo vidim v prvi publikaciji Gazel v Ilirskem listu dne 13. julija 1833, se pravi, dobre tri mesece po 6. aprilu t. l., ki ga označuje sonet *Je od vesel'ga časa...* in njegovi dobesedni razlagalci za dan, ko se je zaljubil v Julijo. Prazen se mi zdi izgovor, da je Prešeren podtaknil Gazele, zložene v ljubezni do neke druge, v Ilirskem listu Juliji, češ saj ne bo vedela, komu so bile prvotno namenjene in jih bo obračala nase. Takšno ugibanje bi moglo vzeti Prešernu zaupanje v samega sebe in v iskrenost lastne poezije ter potisniti ali Gazele ali Sonetni venec na stopnjo larpurlartizma. Podobna mistifikacija bi bila takrat spričo vsega, kar vemo o Prešernovem značaju in o njegovi ljubezni do Julije, nemogoča. Da je pozneje v knjigi uredil svoje pesmi tako, da bude pri bralcu občutje, kakor da so vse ljubezenske pesmi zložene iz doživetja ene ljubezni, je nekaj popolnoma drugega. Tako pa priča prva objava Gazel v tem času in na način, ki je skoraj povsem enak načinu prve publikacije Sonetnega venca, da je naslovljenka v obeh pesnitvah morala biti ista oseba in da je s to publikacijo imel pesnik čisto določene načrte. Če bi mu bilo samo do tega, da podpre z nekim tehtnim literarnim delom Čopov boj s Kopitarjem in metelkovci, bi bil 13. julija 1833 lahko objavil Sonete nesreče, saj so bili ti prav tako kakor Gazele v rokopisu IV. zvezka Kranjske Čbelice, ki je bil tedaj po Kopitarjevi cenzorski zavrnitvi zopet v Kastelčevih in Čopovih rokah.

Za objavo v prilogi Ilirskega lista je pesnik čbeliški rokopis Gazel priredil z nekaterimi značilnimi spremembami. Najprej je opustil pesem *Strunam*, če je bila

²¹ Dejanje apostolov 9. poglavje, 15. vrsta. Na to je nekdo pri nas pred leti že opozarjal, toda danes ne morem najti, kje in kdaj. Podobno uporabo tega mesta imamo tudi v Uhlandovem sonetu *Vermächtnis*. V njem poje U. o umirajočem viteškem pesniku, ki pošilja svoji gospe — srce »in des Sonettes goldenem Gefäße«. L. Uhlands Werke 1902, I, 81.

res mišljena kot uvodna pesem v Gazele. Nato je zapisal na čelo Gazel narodno štirivrstičnico: Ljubezen je bila..., ki jo je prekrizal v čbeliškem rokopisu že prvi cenzor — Čop. Prvi gazeli je dodal nato kratko oznako oblike in priredil nekoliko tudi besedilo, o čemer nam daje jasno sliko Grafenauerjeva objava rokopisa.²² Največjo spremembo pa je storil s tem, da je zamenjal šesto in sedmo gazelo. S tem je dal prvi objavi in celotni pesnitvi hujši plemični poudarek, kakor ga je imela v prejšnji razvrstitvi. S tem jo je morebiti res nekako naperil zoper Kopitarja, kot je domneval Žigon, čeprav takrat še ni vedel za to zamenjavo.²³ Ker je pa novo razvrstitev ohranil v obeh nadaljnjih objavah, gotovo ta kritična kretnja ni bila odločilna za prvi natis in je treba še vedno misliti na zvezo z njegovo mislijo na Julijo.

Notranje zveze med obema pesnitvama so pa bile važnejše kakor zunanje, ki bi jih mogli naštet še več. (N. pr. čemu akrostih v Vencu, saj ga poetike, ki jih je imel Prešeren v rokah, niti ne omenjajo v tej zvezi, a ta pa vendarle tako očitno veže oblubo poveličanja konkretnega izvoljenkega imena v Gazelah s Sonetnim vencem? Prvi stih Venca v redakciji iz 1834. leta slove: *Pev'c nove ti cvetlice v ven'c povije*. Tu stoji beseda »nove« na takem mestu, da ti sama po sebi budi misel na neke prejšnje cvetlice Juliji v venec povite. To pa more pomeniti edinole gazele. Soneti niso bili takrat po Prešernovi zaslugi v našem slovstvu nič novega. Tudi v redakciji iz 1846. leta ima stih isti pomen. Itd.)

Najmočnejša notranja zveza, ki nerazdružno spaja oba speva, pa je dejstvo, da so v Gazelah kakor v prvih popkih rahlo nakazane in zasnovane že skoraj vse misli, ki so se popolnoma razcvetele šele v Vencu. Temeljni razložek je v le-tem, da je bil pesnik tam prepričan, da je poglobitna njegova naloga, slaviti njo, medtem ko si je v Vencu svest resnice, da je smisel njegove pesmi v realni duševni sliki in izpovedi.²⁴ Tam je še velik del ustvarjalne pozornosti usmerjen v trubadurstvo, tu je vsa osredotočena v odkrivanju hrepenenja in slikanju duševnega trpljenja. V Gazelah diha in poje ljubezen sama,²⁵ v Vencu zveni s subjektivno bolečino pesnikova nacionalna in človečanska zavest. V Magistralu se te melodije združijo in umirijo. V obeh pesnitvah je Prešeren na novo ustvaril podobo srednjeveško-renesančnega ženskega ideala. Njegova stvaritev pa ni kopija italijanskega izvirnika, temveč je ob njem spočeti sad Prešernovega duha in njegove dobe. Zato ima samo svoj, Prešernovemu in našemu življenju ustrezajoč obraz. Osredje Gazel je realno, sredi ljubljanske otroške družbe nenadoma razcvetelo dekle, ki ga pesnik v žaru svoje ljubezni doživlja kot kraljico,

²² Ivan G., Iz Kastelčeve zapuščine, Ljubljana 1911, 46—50.

²³ Avgust Ž., Letnica 1833 v Prešernovih Poezijah, ČZN 1906, 134.

²⁴ Edino to bi govorilo za možnost, da bi Sonetje nesreče mogli nastati med Gazelami in Vencem.

²⁵ Tu sem uporabil Lessingovo besedo iz 15. poglavja Hamburške dramaturgije, češ da pozna samo eno tragedijo, ki jo je ljubezen sama pomagala napisati, namreč Shakespearovo Romea in Julijo.

zvezdo in sonce, saj je njen pevec in ne čuti trenutno v mirni zamaknjenosti nobenega življenjskega problema, razen globokega hrepenenja po njeni ljubezni in malce nevolje spriču njene muhavosti in otroške prevzetnosti ter prešerne jeze nad ljubljanskimi klepetuljami in slepimi kritikastri. V Sonetnem vencu sta se izpremenila ideal in pesnik. Njuno osnovno razmerje je sicer ostalo, toda v obeh je spregovorila svojevoljnost in širina človeškega srca, ki se ne more pokoriti nobenemu apriornemu gledanju in zakonu. Srednji vek in renesansa sta se prelila v romantiko.²⁶

Po življenjskih in umetniških postajah, ki jih označujejo: Slovo od mladosti — Sonetje nesreče in Ljubeznjeni sonetje — Prva ljubezen — Gazele, je Prešeren dosegel v Vencu sintezo med srednjeveško-baročno in antično-renesančno kulturno smerjo v široko pojmovani romantiki, ki je postala tako usodna v 19. in 20. stoletju za zgodovino našega naroda in človeštva. Prešerna začno spreletati v življenju in pesmi samomorilni in konvertitski motivi in nagibi.

In sonet *Je od vesel'ga časa...*? Po vsebini in ideji je gotovo spev o »začetku usodne ljubezni do Julije« (Kidrič), vendar je obenem tudi prolog v Sonetni venec (Zigon). Dobro opravlja obe te funkciji, ki pa nista tako daleč vsaksebi, kakor se je dozdevalo nekdanjima bojevnikoma za samosvoji podobi Prešerna. Toda po moji sodbi ga je Prešeren vendarle zasnoval kot epilog, in to ne le Sonetnemu vencu, temveč vsej svoji liriki iz »ljubezenske periode«. Po svojem bistvu je pa res izpovedni sonet in zahteva realno razlago, vendar ta zahteva ne gre tako daleč, da bi morali videti v njegovi letnici historično določeni kos časa, to je prav 6. april 1833. Ta letnica je lahko koncesija petrarkizmu in zavestna Prešernova sprememba prave letnice, kar je morebiti tudi sopovzročila ritmika ali poetičnost števila »tri in trideseto«. Pomisliti je tudi treba, da je pesnik zložil ta sonet po našem računu šele dobrih osem ali devet let po dogodkih, ki jih opeva, odnosno šest ali sedem let kasneje, ako se postavimo na stališče zagovornikov zgodovinske točnosti letnice 1833. Če pa pomislimo, kako hitro se zabrišejo v našem spominu letnice najusodnejših in najhujših doživljajev v bližnji preteklosti, bi lahko sklepali tudi na to, da so se v Prešernovi zavesti premaknili dogodki iz leta 1831. v 1833. Toda važnejše kakor ta ugibanja se mi zdi spoznanje, da izraža tudi ta sonet označeni preliv celotnega doživljanja in posameznih stilnih enot iz antično-renesančnega v baročno-romantično območje. O tem priča njegova izrazita dvodelnost: v obeh kvadernarjih sveti mir srednjeveškega in še renesančnega kristjana, v ternarijih nemir in trpljenje modernega romantika. Tako je odmev in ponovitev osrednje ideje Gazel in Sonetnega venca ter tudi zaključek Prešernovega »ljubezenskega« ustvarjalnega razdobja.

²⁶ Najboljša ilustracija te globoke spremembe se mi zdita zadnji kritici prvega soneta Prešernovega cikla *Liebesgleichnisse*. Kidrič I, 240.

Résumé

Avzug Zigon et France Kidrič ont constaté que les Poésies de France Prešeren reflètent, outre une grande richesse de sentiments et d'idées, une extraordinaire puissance et culture artistique. Le premier arrive à cette conclusion en considérant l'oeuvre du poète du point de vue de structure et de forme, tandis que le second y voit surtout une réaction esthétique créatrice de Prešeren aux expériences intimes et aux influences littéraires. Mais le point de vue de Zigon est trop étroitement lié à la théorie de l'architecture poétique et surtout à l'importance qu'il attribue aux écrits des frères Schlegel. L'explication de Kidrič cependant est par trop mécanique; il ne voit dans l'oeuvre poétique de Prešeren que la conséquence de faits biographiques et de rencontres et influences littéraires confirmés par des documents. Pourtant, une comparaison et une analyse nouvelles donnent raison à la vieille supposition que Prešeren ait, dès 1830, seul ou guidé par le critique Matija Čop, lu Pétrarque et Guarini qu'il connaissait depuis une dizaine d'années, et approfondi sa connaissance de la littérature italienne contemporaine jusqu'à Alfieri. Impressionné par la poésie lyrique italienne, il adopta, d'une manière originale, ses éléments qui modifièrent sa propre poésie amoureuse depuis les Sonnets d'amour (1830), l'élégie en stances *Prva ljubezen* (Premier amour, 1831) et les Gazelles (1832) jusqu'au Sonetni venec (Couronne de Sonnets, 1833) où ils apparaissent pour la dernière fois dans leur application la plus originale. Selon l'auteur, Prešeren a introduit ces éléments dans la poésie slovène non seulement pour des raisons poétiques, mais aussi à cause de son opinion et celle de son ami Čop, que ces éléments eussent pu exercer une influence des plus favorables sur la transformation du parler paysan slovène dans une langue littéraire. A cette époque-là, l'état d'âme de Prešeren le rendait extrêmement sensible à ce genre de poésie, car, déçu dans ses expériences amoureuses, il aspirait de tout son coeur à un amour fidèle et pur. C'est de cette époque-là (1830) que datent 5 sonnets inspirés par sa vie amoureuse et composés dans la manière d'Anacréon et de Pétrarque, qui, cependant, sont plutôt du domaine de la littérature qu'une expression sincère de sa vie intime. L'amour malheureux de Prešeren pour la jeune fille bourgeoise Julija Primic inspira au poète une suite de poésies où ces influences italiennes trouvèrent leur plein épanouissement. Dans l'élégie *Prva ljubezen* ainsi que dans les Gazelles, Prešeren approche de sa maturité créatrice, mais c'est surtout son Sonetni venec (Couronne de Sonnets) qui représente l'oeuvre la plus parfaite sortie de ce contact culturel. L'auteur démontre que toutes ces poésies, issues de la même source quant à leur mélodie et leur contenu sentimental, réflexif et expressif, ont toutes une base commune d'expérience vécue et d'expression poétique qui est cet amour malheureux pour Julija et ce grand effort du poète pour créer un style adéquat. L'auteur centre sa démonstration sur les Gazelles que, avec quelques autres poésies, Kidrič avait écartées du cycle dédié à Julija. Le fait que le poète s'est servi, dans ces poésies aussi, qui chantent un amour vécu, de quelques éléments de la poésie lyrique italienne depuis Pétrarque jusqu'à Alfieri, ainsi que des nouveaux éclaircissements biographiques et bibliographiques, forcent l'auteur de ranger les Gazelles dans le cycle de Julija. Il voit une autre preuve dans quelques traits caractéristiques du monde d'idées et de sentiments romantiques apparaissant déjà dans les Gazelles et conduisant vers le Sonetni venec, chef-d'oeuvre de la poésie amoureuse de Prešeren. Tous les éléments adoptés et ceux originaux du génie de Prešeren s'y sont fondus et ont développé un romantisme original qui mérite, pour ces traits distinctifs, qu'on l'appelle romantisme slovène.

Alfonz Gspan

PREŠERNOV PREVOD
GRÜNOVE BENEČANSKE TROJKE*

Da, knjige imajo čudno usodo. To velja tudi za znamenite rokopise; vendar so njih pota navadno še vse bolj zamotana. Človek bi komaj verjel, da je zdaj pač menda vendar že res poslednja skupina tistih prešernian, ki so pripadala pesnikovi literarni zapuščini, znanosti na prosto uporabo šele od srede preteklega leta,¹ torej ko je minilo že debelih sto let od Prešernove smrti. Tako je čas, ki mu zlepa česa trajno ne prikriješ, slednjič vendarle prelomil tisti »kulturni pečat«,² ki je preprečeval našim razlagalcem Prešerna, da bi v celoti rešili vprašanje njegove ostaline.

Največ si je dal s temi problemi opravka pokojni Avgust Žigon. Dotikal se jih je večkrat, leta 1920³ pa je že tako globoko posvetil v to temo ugank in skrivalnic, da bi nam jo skoraj že dodobra pregнал, ko bi mu »čuvaj Bleiweisove zapuščine«

* Razprava je bila napisana za Ramovšev zbornik Slavistične revije.

¹ Po uvidevnosti potomcev dr. Janez Bleiweisa, zlasti dr. Mirona Bleiweisa, je pridobila NUK dne 26. marca 1949 med drugim gradivom iz Bleiweisove literarne zapuščine Prešernov rokopis soneta *An böser Wunde leidend...* (Obj. LZ 1902, 62), dne 15. avg. pa še ostanek Prešernove literarne zapuščine, in sicer: a) [Božje in hudičeve hiše = Ljubljancem.] Po gerški meri. (Obj. LMS 1875, 155); — b) Benečanska trójka; — c) [V spominj Andréja Smoléta.] Incip.: Tréšla v bagátstva nesréče je stréla... Explic.: Dólgo Smolétov spomínj nàj živí!; — č) Od svéte Smárne góre (na istem listu ko c); — d) Die »Einbildung« (pesem neugotovljenega avtorja, neznane roke, z datumom 10. okt. 1834; ta kos je bil do zdaj vsaj po naslovu že v evidenci, toda veljal je za izgubljenega); — e) prepis neznane roke 2. oktave Schillerjeve pesmi *Die Ideale* (na istem listu ko d); — f) Anastasius Grün: *Venetianer Trias* (roka ni dognana); — g) Mathias Zhóp (*curriculum vitae*, pismo neugotovljene roke; tudi ta rokopis je bil že v razvidu, a se je zdelo, da je izgubljen); — h) *Verzeichniß einiger Schriften aus dem Verlaße des sel. Dr. Prešerin* (seznam dela Prešernove literarne zapuščine, važen zlasti zato, ker zdaj vemo, da se prav nanj nanaša tisto staro rdeče štetje, ki so z njim opremljeni nekateri kosi Prešernove zapuščine; roka ni ugotovljena). — Sem pa ne gre šteti Prešernovega pisma Bleiweisu z dne 21. jan. 1847, prispelega v NUK tudi 26. III. 1949 (obj. LZ 1902, 704—5). To pismo je del Bleiweisove korespondence in sodi v njegovo, ne pa v Prešernovo zapuščino.

² Gl. Žigon, LZ 1920, 750.

³ Dr. Avgust Žigon: Korytkova pogodba z Blaznikom iz leta 1838. (Prispevek k Prešernovi literarni zapuščini.) LZ 1920. — Prvi pa je pokazal na potrebo po razčiščenju tega vprašanja Prijatelj v razpravi Bleiweis — izdajatelj Prešernove zapuščine, LZ 1902, 543, 704.

ne bil zaklepal vrat do zadnjega svetišča, ali pa ko bi bil le-ta sam razglasil, kaj hrani v njem. Toda Žigonov javni poziv je ostal prav tako neuslišan kakor Kidričevo svarilo:⁴ »Znane in neznane lastnike Prešernovih in prešernovskih rokopisov ali tiskov, ki še niso v razvidu in na uporabo, bi rad opozoril na dolžnost, da se utegne prevreči v greh proti narodu, ako si tudi v pomembnih prilikah preslišal njen klic.« Ta prispevek ne more, niti ne poskuša zajeti celote vprašanj, tičočih se Prešernove zapuščine, to utegne kdaj kasneje storiti obsežnejša študija; obravnavati hoče le eno vprašanje s tega področja, predvsem pa spraviti v evidenco do danes nepriobčeno inačico ene Prešernovih pesmi.

Zanimivo je, da ni Žigon, ko je razpravljal o Prešernovem prevodu pesmice Anastazija Grūna Venetianer Trias,⁵ postal pozoren na dejstvo, da Bleiweis, omenjajoč Prešernov rokopis Tri shēlje Anaftasija Selēnza, uporablja razen tega naslova še naslov Benečanska⁶ in Benečanska trojka.⁷ Kako da se do danes nismo vprašali, od kod vendar Bleiweisu ta naslov? Ali ga je mar dobil pri Prešernu in nam ni povedal — kje, ali pa ga je po nemški predlogi ustvaril sam, da bi morebiti popravil pesnika?

Odgovor na ta vprašanja leži v zgodovini Prešernove zapuščine. Kratek njen pregled, osvetljen po Žigonu in dopolnjen s kasnejšimi dognanji, je takšen:

1. Dne 8. februarja 1849 je Prešeren umrl. Kolikor niso njegovih spisov — seveda le literarnih in drugih zasebnih, ne pa tudi pravnih⁸ — uničili že, ko je umiral,⁹ so najbrž po prihodu brata Jurija na pogreb ter z njegovim dovoljenjem izročili pesnikovo zapuščino dekanu Jožefu Dagarinu, da jo pač pregleda in izloči vse, kar bi v njej ostalo še »pohujšljivega«. Tega gradiva je bilo, namreč knjig in rokopisov, za veliko rjuho.¹⁰ Po testamentaričnem določilu bi morali priti tudi pesnikovi rokopisi, njegova zasebna korespondenca in podobno v last njegovih glavnih dedičev, otrok Ernestine in Franca Jelovška, čeprav testator tega ni posebej naročil. »Vermögen besitze ich ohnedieß keines, sollte aber doch etwas zurückbleiben, so sollen dasselbe die zwey Kinder beerben...«¹¹ Kako le bi bil mogel pesnik v tistem stanju, dva dni pred smrtjo, po dolgih mesecih telesnega in duševnega trpljenja, izčrpan in ubit, misliti, da bodo kdaj njegovi rokopisi predstavljali kako gmotno vrednost, ki bi utegnila koristiti njegovima otrokoma! Nezainteresiranost tedanje slovenske javnosti za take vrste vrednot se je na primer jasno pokazala ob knjigo-trškem odjemu prav njegovega življenjskega dela — Poezij.

⁴ LdP 8. febr. 1946.

⁵ Sn 1915, 345—6; Sn 1916, 234—4.

⁶ N 2. maja 1866, str. 146.

⁷ LMS 1875, 155.

⁸ SR 1950, 46—7.

⁹ Viljem Killer Fr. Levcu dne 7. febr. 1878; Z 1879, 66—7; NUK, Ms 456, št. 76.

¹⁰ Levstikova pisma, str. 143.

¹¹ Ernestina Jelovšek, Spomini, str. 62; Žigon, Zap. akt Prešernov, str. 28.

2. Pred 7. marcem 1849, manj ko mesec dni po pogrebu, je prešlo iz Dagari-
novih »vse« rokopisno blago, pripadajoče pesnikovi literarni zapuščini, v Bleiwei-
sove roke in to na željo slednjega.¹² Urednik Novic si je torej kot umišljeni pesnikov
prijatelj in vodnik slovenskega naroda prisvojil tudi pravico, biti varuh Prešernove
zapuščine. Pri tem je dovolj značilno, da se ni domislil, da sodijo tudi Prešernovi
rokopisi in korespondenca med njegov »Vermögen« ter jih je zato dolžan izročiti
sodno postavljenemu varuhu otrok, advokatu Antonu Rudolphu. Danes se nam zdi
tudi čudno, da n. pr. sam varuh ni uveljavil pravic svojih varovancev, ko je iz objav
izvedel, da ima Bleiweis pesnikove še nepriobčene in druge spise. Po drugi strani
pa je spet res, da je najbrž prav takšno Bleiweisovo ravnanje rešilo vse to, kar
nam je danes ostalo od Prešernove zapuščine. Za karakteristiko odnosa med pe-
snikom in Bleiweisom je značilno, kako je le-ta ravnal z dragotinami, ki jih je prejel
kvečjemu le v varstvo, nikakor ne v last. Ni čutil potrebe, da bi jih primerno uredil,
popisal in dostojno varoval, če jih že ni hotel izročiti muzeju ali licejki, kamor so
se že takrat kdaj pa kdaj stekali tudi rokopisi. Nasprotno: ravnal je z njimi prav
po barbarsko in tako zapravljal ne le Ljubljancem in Zastavico, temveč še več
v Prešernovo zapuščino spadajočih rokopisov in tiskov. Odslej je bil večji del osta-
line dobrih 27 let v njegovih rokah. Le od časa do časa je po mili volji odprl
zakladnico in objavil kaj iz nje,¹³ ljudem pa, kakor so bili n. pr. Levstik, Stritar,
Jurčič, je nalašč nikoli ni odprl.

3. Ko je Levstik zbiral gradivo za novo izdajo Prešerna in bi bil rad spravil
na dan razen pesmi, objavljenih v Poezijah, še druge, je prišel le po zvijačni poti
do treh tekstov, ki jih je čuval Bleiweis. Do njih mu je pomagal časnikar Albin
Arko tako, da jih je izvalil iz Bleiweisove miznice, si jih prepisal, prepise pa dal
Levstiku.¹⁴ Po tej poti je dobil Levstik tudi Tri shélje Anaftasia Selénza, jih po
svoje »popravlil« ter priobčil v Klasju 1866¹⁵ s pripombo, da pesem dotlej še ni bila
natisnjena. Ob izidu Klasja so prinesle Novice kritiko¹⁶ in v njej, govoreč o Prešer-
novi zapuščini in njenem požigu, zatrjevale, da Dagarin ni ničesar Prešernovega
sežgal, sicer ne bi ostal v zapuščini vsebinsko spotakljivi prevod Grünove pesmi.
S tem argumentom se je spet izkazala Dagarin-Bleiweisova zvijačnost, ki jo je
Levstik bistro spregledal in to sporočil Jurčiču v pismu, pisanem med 10. in
20. majem 1866,¹⁷ češ Dagarin je Tri shélje pač »nalašč prinesel Bleiweisu, da

¹² N 6. jun. 1866, str. 186.

¹³ N 7. III. 1849; N 14. III. 1849; Pravi Slovenec 17. IX. 1849, str. 217; Blei-
weisov Koledarček slovenski 1852, 25–6; Bleiweis, Zlati Klasi, 1863, 74–7; LMS
1875, 155, 157–177.

¹⁴ Sn 1915, 351.

¹⁵ Str. 224–5.

¹⁶ N 2. in 9. maja 1866.

¹⁷ Gl. op. 10.

bi od sebe odvrnil vandalski sum, katerega si je gotovo čutil za petami; in to pesem je lahko prinesel nesežgano brez škode svoje zelotske vesti, ker je le prestava, katero tudi kdo drug po Prešernovi smrti brez te prestave lahko zvrši, in original mladina tudi brez prestave lahko bere. In res: prepis originala, pisan kdo ve če ne prav z Dagarinovo roko, se je zdaj našel v Prešernovi zapuščini.¹⁸

4. Dne 1. decembra 1872 je Bleiweis na čitalniški besedi, prirejeni za Prešernov rojstni dan, predaval o pesnikovi zapuščini.¹⁹ Zakaj si je izbral prav to temo, ne vemo. Sam pravi, da je bil naprošen. Po predavanju je obljubil »nepozabljivemu svojemu prijatelju dr. Costi«, da mu za Letopis Matice, čigar urednik je bil Costa, izroči članek o tem vprašanju. Toda Bleiweisa so »obilni posli ovirali dosihdob rešiti prijatelju dano obljubo«, zato je res priobčil v LMS 1875 poročilo z naslovom Literarna zapuščina doktorja Franceta Prešerna, da se je oddolžil spominu med tem umrlega Coste. Pri tej priliki je kakor 1866 ob izidu Klasja očitno pokazal antipatijo do Prešerna, zmanjšujoč pomen njegove zapuščine, češ »taka je pač pogostoma z literarnimi zapuščinami; marsikak pisatelj velja za Kreza literarnega, — ko pa umrje, morajo se razlogi iskati, s katerimi se zakriva spodletela nada!« Opisal je — toda ne vestno in tudi ne pošteno — zapuščino ter priobčil iz nje po eno slovensko in nemško Prešernovo pesem, odlomek iz Korytkove poljske pesmi in več kosov Prešernove korespondence, večinoma v odlomkih. Dvoje se mi zdi značilno za ta članek: kako je varuh pesnikove ostaline ravnal z originali in koliko pojma je imel o Prešernovem opusu. Da si je prihranil delo, je kratko malo s pečatnim voskom pripečatil na svoj rokopis Prešernove originale in jih potem spet potrgal s podlage, a to tako surovo, da je poškodoval papir Prešernovega rokopisa, v enem primeru celo tako hudo, da je ostal na Bleiweisovem rokopisu še vedno pripečaten košček Prešernovega teksta.²⁰ Na str. 156 svojega poročila našteva med drugim

¹⁸ Gl. op. 1, točka f.

¹⁹ Osnutek predavanja je ohranjen v Bleiweisovi zapuščini (NUK, MS 876, I 3). Tekst predstavljajo le naslednje iztočnice: »72 let — rodil | ko je dobila Slovenija ... (nečitljivo) pesnika. | Čitalnica obhaja — | mi željo izrekli — iz zapuščine | Kriva misel — — | a) zadnja leta ni složil nič (jaz to vem) | b) da bi dekan Dagarin sežgal | ni res — a) Dagarin ni rigorist | b) ako bi sežgal, gotovo nekatere. | Lahko toda rečem: to je vse.« Nato sledijo naštetih Prešernovi rokopisi, razporejeni v dve skupini (Slovenske, Nemške.) Pod številko 5 v skupini slovenskih, z bohoričico pisanih, stoji: »Tri želje Anast. Zelenca (Benečanska trojka) | (Venečianer Trias)«.

²⁰ Leta 1905 je prišel v licejko s Prešernovo zapuščino tudi avtograf 3. soneta Des Sängers Klage (Ihr hörtet von der Zwerge...), ki mu na dveh mestih manjka košček teksta (Ms 471, št. 20). Lani pa je dobila NUK tudi ta drobca, in sicer pripečaten na list 4' Bleiweisovega rokopisa. — Bleiweis je torej dajal v tiskarno kar pesnikove rokopise in zato ni čudno, da n. pr. rokopisov Ljubljancem in Zastavice danes v zapuščini ni, četudi ju je Bleiweis dobil od Dagarina in nato objavil v N. Izgubila sta se pač v tiskarni že 1849. Zato je bil 1875 bolj previden: na svoj rokopis je zapisal, naj mu tiskarna rokopis s pesnikovimi originali vrne.

dva Kastelčeva soneta; v resnici pa gre za Prešernove sonete, toda v Kastelčevem prepisu, in ne le za dva, marveč za tri, namreč Blo Mojzesu je nekdanj naročeno... Oči so le per nji v deklét ble sredi... in Kadar obupa učenost zdravnika... Da tu ne gre za kako slučajno pomoto, marveč za Bleiweisovo nevednost, dokazuje n. pr. osnutek predavanja iz leta 1872 in tam našete Prešernove pesmi. Omenim še, da se od objave v LMS dalje veleče gotovo napačna trditev, da je revolucionarni »Śpiew patriotów polskich« Korytkov, nastala pač zato, ker so rokopis pripisovali samo zaradi poljščine po krivem Korytku. A najvažnejše, kar zadeva ta Bleiweisov članek, je, da seznam kosov, ki naj bi jih vsebovala Prešernova zapuščina, ni zanesljiv: v njem so našeta dela, ki jih kasneje v zapuščini ni bilo več najti, medtem ko so se med papirji našli rokopisi, ki jih v seznamu ni, prišli pa so na dan tudi deli zapuščine, ki so bili 1875 še v njej, seznam pa jih ne navaja in si jih je Bleiweis meni nič tebi nič prisvojil. Danes vemo, da sta bila v Prešernovi ostalini tudi dva teksta, ki nas tu posebej zanimata, namreč z bohoričico pisane Tri shëlje Anaftasia Selënza in z gajico pisana Benečanska trójka, oba pa pesnikova avtografa.

5. Še poltretje leto, pa bi bil Bleiweis postal pravni lastnik Prešernove literarne zapuščine. Priposestvoval bi jo namreč bil, saj bi bila v njegovi posesti 30 let in je z objavami opozarjal nanjo, lastnik pa ni uveljavil svoje pravice. Toda prišlo je drugače. Opozorjena po prijatelju Radoslavu Razlagu, da si Bleiweis nepostavno prisvaja ostalino, ki ima do nje pravico le pesnikova hči, se je Ernestina, živeča na Dunaju, a poučena o Bleiweisovem samodržstvu, zatekla k ostremu, vendar edinole učinkovitemu sredstvu, da pride Bleiweisu do živega. Najela je dunajskega advokata, Kranjčana dr. Ferdinanda Pogačnika, in ta je januarja 1876 v Ernestininem imenu terjal od Bleiweisa Prešernovo ostalino. Trdokožnemu, kakor je Bleiweis bil, pa se ni nikamor mudilo. Dal je popisati tiste sestavine, ki jih ni mogel utajiti, ker so bile že znane iz njegovih objav, odbral nekaj rokopisov zase, izločil nekaj pisem, jih uničil in napisal dve novi ter jih podtaknil zapuščini,²¹ nato pa odposlal sveženj okoli 1. junija 1876 na Dunaj. Toda vso zapuščino, kolikor je je dobil od Dagarina? Kdor je Bleiweisa poznal, bi o tem podvomil prav tako, kakor je podvomil n. pr. Razlag, ko je pisal Ernestini dne 10. marca 1877: »Möglich, daß Ihnen von Laibach auch nicht alles eingesendet wurde, was darauf Bezug hat, weil der ‚große Vater der Nation‘ seine Mücken haben muß.«²² Danes vemo, da je bil v pošiljki na Dunaj rokopis Tri shëlje Anaftasia Selënza, opremljen z modro številko 5, medtem ko je rokopis Benečanske trójke ostal še vedno in kljub vsemu pri Bleiweisu v Ljubljani, ker je pač res imel »veliki oče naroda« takrat takšne muhe.

²¹ Prijatelj: Bleiweis — izdajatelj Prešernove zapuščine, LZ 1902, 543—6, 704—7.

²² R. Razlag Ernestini Jelovškovi, LZ 1920, 617.

6. Med 6. novembrom 1876 in 10. marcem 1877 je Ernestina poslala večino očetovih reči, ki jih je dobila od Bleiweisa, Razlagu v Brežice.²³ Ker je bila dolžnica Pogačniku za pravno intervencijo, mu je poravnala dolg s tem, da mu je izročila očetov rokopis Pešem od sidanja zerkve na Shmarni gori,²⁴ obdržala pa je vsaj tri Auerspergovna pisma Prešernu in tudi Tri shêlje. Tako sta bila izločena iz Prešernove zapuščine oba rokopisa, nastala na osnovi Grünove Venetianer Trias.

7. Dne 16. julija 1877 se je Ernestina pripeljala s stricem Martinom Jelovškom v Ljubljano in se še isti večer seznanila z Levstikom. Ta se je že dolga leta ukvarjal s Prešernom. Jasno je, da se je v mnoge pogovore o Prešernu vplela tudi njegova zapuščina, in Levstik je Ernestino pregovoril, da je, sicer s težavo, zahtevala od Razlaga ostalino nazaj. Dobila jo je res dne 7. julija 1877 in jo že naslednjega dne izročila Levstiku. Ta pa ni dobil Treh želja, saj jih je imel v Arkovem prepisu, in natanko leto dni kasneje je Ernestina podarila ta rokopis s svojim posvetilom nekomu v Mariboru. Kdo bi to bil, bi utegnil vedeti zdajšnji posestnik tega avtografa in njega prvi priobčevalec.²⁵ Rokopisa, ki nam zanju tu gre, sta torej šla že 1876 vsak svojo pot. Eden (Tri shêlje) blodi še danes po svetu, drugi (Benečanska trójka) pa je lani srečno pristal v NUK.²⁶ Medtem pa je glavni del Prešernove literarne zapuščine še leta krožil iz rok v roke. Po Levstikovi smrti 16. novembra 1887 sta jo dobila Emil Gutman in Josip Starè ter jo tri tedne kasneje izročila Frančišku Levcu. Ta je posredoval, da jo je za 200 gld. odkupil Ernestini v korist založnik Otomar Bamberg, in jo hranil pri sebi, dokler je ni izročil 13. februarja 1896 Luki Pintarju. Z njim se je preselila v Novo mesto, se čez dve leti vrnila spet v Ljubljano, nato pa 1905 kot Bambergov dar prišla v licejko, kjer jo je po prvi svetovni vojski uredil in katalogiziral pokojni Avgust Pirjevec.²⁷

Takšna je torej bila, ob kratkem povedano, usoda Prešernove ostaline ter z njo Treh želja in Benečanske trojke. Tu za primerjavo njuni besedili:

²³ LZ 1920, 667.

²⁴ Sn 1916, 234.

²⁵ Pavel Strmšek, Prešerniana, LZ 1937, 181 sl.

²⁶ Zadnji zasebni posestnik tega dela Prešernove zapuščine je bil dr. Josip Tomišek v Celju.

²⁷ NUK, Ms 471. Po letu 1905 je bila namreč presignirana (prej Ms 392). Danes, ko ji še ni priključen novo pridobljeni del, šteje 59 enot, razdeljenih na naslednjih sedem skupin: I. Prešernove pesmi, pisane z bohoričico; II. Prešernove pesmi, pisane z gajico; III. Prešernove nemške pesmi in prevodi; IV. Pesmi drugih piscev; V. Dopisi Francetu Prešernu; VI. Razno; VII. Pozneje dodano Prešernovi zapuščini.

Tri shêlje
Anaftasia Selênza.²⁸

Ak shêlje bi veljále kěj,
Bi shêlil tri rezhí:
Deklizh bel, zhéren far, konjizh,
Bilé bi shêlje trí.

»Zhimú, pověj bi bíl deklizh?«
»Par mène vefelí,
Ne de bi mólil, al sdihval,
Dvéh k tému tréba ní.

»Zhimú, pověj bi bíl ti far?«
»Savòlj lohké vestí,
Ak vězhkrat šta po dva samá,
Lohká se kěj sgodí.

»Zhimú, pověj bi bíl konjizh?«
»De jáhal bi vfe dní
Od déklize do fárja kje,
Od tam špet k ljúbizi.«

Benečánska trójka.²⁹

Ak kěj veljále bi željé,
Tri želil bi rečí:
Deklič bel, čeren far, čolnič,
Bílí bi mōji tí.

»Čimú, povej, bi bíl deklič?«
»Po dvá me veselí,
»Ne, de bi mólil, al zdihval,
Dvéh k tému tréba ní.«

»Čimú, pověj, bi bíl ti far?«
»Zavòlj lohké vestí;
»Ak věčkrat sta po dvá samá,
Se lōhka kej zgodí.«

Čimú, pověj, bi bíl čolnič?«
»Vozíti se vse dní
Od déklíce do fárja kje,
Od tam pred njé očí.

Kdaj bi se bil Prešeren lotil prevajanja Grünove pesmi Venetianer Trias? Žigon in Kidrič odgovarjata na to vprašanje takole: prvi pravi 1838 do 1844,³⁰ drugi pa 1838 do 1839 (?).³¹ Žigon opira spodnjo mejo na dejstvo, da je Venetianer Trias izšla prvokrat v Grünovi pesniški zbirki Gedichte v začetku zime 1837, takoj nato pa v drugi izdaji za veliko noč 1838, zgornjo pa na to, da je Prešeren opustil boho-ričico nekako pod konec 1844.³² Kidrič sprejema Žigonov terminus ante quem non, terminus post quem non pa pomika bliže prvemu, spravljajoč prevod z zvezo pač z dejstvom, da je življenjsko občutje, ki veje iz prevoda, ustrezalo pesnikovemu duševnemu stanju, ko je doživljal z Ano čase srečne ljubezni. Ugovarjati tem argumentom ne kaže, dokler nam ne pridejo v roke trdni dokazi.

Toda prav tako težko bi bilo z nasprotnimi dokazi ovreči naslednje sklepanje. Grün je spesnil ciklus Erinnerungen an Adria, katerega sestavni del je pesem Ve-

²⁸ Objavljeno po fotografskem posnetku, ki ga hrani NUK (Ms 700, št. VI).

²⁹ Objavljeno po rokopisu v NUK (Inv. št. 56/49). Pesnikovi popravki — kar je črtal sam, je tu med oglatimi oklepaji — so v naslednjih vrsticah: 4. [Ti] Bílí bi mōji [bi bili.] tí.; 6. [V dvéh bíl'] Po dvá me [vefe] veselí.; 11. Ak věčkrat [I] sta [samá] po dvá samá.; 15. Od déklíce [,] do fárja kje. — Naglas na predzadnjem zlogu 7. verza je gotovo pisna napaka. Format papirja 138 × 203 mm; papir srednje močan, bel; črnilo dobro, temnorjavo; pisava jasno čitljiva. Rokopis dela zaradi popravkov in nedoslednosti v ločilih (gl. 6., 7., 11. in 16. verz) vtis koncepta.

³⁰ Sn 1916, 233.

³¹ LZ 1935, 310; Prešeren I, str. VII.

³² SR 1950, 47.

netianer Trias, že 1829,³³ v zvezi s svojim popotovanjem po ozemlju od Alp do Jadrana pa od Soče do Gorjancev.³⁴ Prešeren in Anton Aleksander grof Auersperg sta se poznala že od 1823, ko je prišel le-oni za vzgojitelja v Klinkowströmov zavod, medtem ko je bil le-ta v istem zavodu gojenec od 15. junija 1819 dalje.³⁵ Odnosi med njima so bili v tem času prijateljsko zaupljivi. Poglobljalo jih je skupno zanimanje za leposlovje, predvsem pa dejstvo, da je učitelj, ki je bil sam že literarno delaven, spoznal učenčev pozitivni pesniški talent. Prijateljsko pristrčni so morali biti njuni odnosi tudi še v prvi polovici tridesetih let. Tako je na primer Prešeren dobro vedel, da se za psevdonimom Anastasius Grün od 1829 skriva »Turjačan« in da je ne-podpisani avtor v Hamburgu izišle protirezijske pesniške zbirke *Spaziergänge eines Wiener Poeten*, ki se je za njenega avtorja močno zanimala Sedlnickega policija, tudi A. A. Auersperg. Gotovo sta ob tem času Prešeren in Auersperg osebno občevala, kadar se je grof mudil v Ljubljani in se udeleževal družabnih prireditev v Kazini, ali pa ko je Prešeren obiskoval Smoleta, od 14. januarja 1833 lastnika gosposčine Prežek,³⁶ in se spotoma ustavljal na Draškovcu pri duševno bolnem prijatelju Antonu Feliksu Trenzu, pa tudi pri Grünu na Šrajbarskem turnu blizu Krškega. Če drži, da je Grün poklanjal svoje knjige Prešernu,³⁷ bi ne bilo nič čudnega, če bi dobil le-ta naravnost iz avtorjevih rok prepis še neobjavljene Venetianer Trias in bi jo prepesnil, saj se je že leta prej ukvarjal s takšnim delom. Po vsebini so Tri želje bliže občutju, ki ga izžareva n. pr. romanca *Hčere svèt* iz leta 1828 ali 1829, kakor kateri si bodi drugi Prešernovi pesmi. Če pa je Auersperg pozimi 1836–1837 tožil, da najde v Ljubljani komaj enega človeka, »ki bi mogel zapustiti površino konvencionalne vodne gladine ter se nekoliko globlje potopiti«, je to znamenje, da sta se morala odvetniški kandidat in aristokratski fevdalet v tem času drug drugemu že precej odtujiti, dasi si še dopisujeta.

Pomenljivo pa je, da se je Prešeren ukvarjal z Venetianer Trias dvakrat, in to v različnih dobah. Prva inačica, tista, ki ima naslov *Tri shëlje Anaftasia Selënza*, je res bolj prepesnitev kakor prevod. Na to je opozoril že Levstik³⁸ z omembo, da je Prešeren nadomestil beneško gondolo s konjičem, kar je za njim takole povzel Zigon: »Prešernu je pesmica tako zelo ugajala pač zaradi svojega epigramatskega dovtipa, pa jo je ... ne le prevedel v svoj jezik, ampak *presadil* v svoj miljé, po-

³³ Podatek imam iz meni dostopnih izdaj Grünovih *Gedichte*. Sedma izdaja iz 1847 n. pr. ima to letnico na str. 57; medtem ko je prva izdaja iz 1837, ki jo hrani knjižnica NM (sign. 14 233), še nima.

³⁴ E. Castle, *Anastasius Grüns Werke I*, str. XXIX.

³⁵ Castle o. c., str. XXIII. Več o teh odnosih gl. Kidrič, *Prešeren II*, 60, 145, 149, 285 sl.; *Prešernov album* 296.

³⁶ J 30. maja 1926.

³⁷ Kidrič, *Prešeren II*, 149.

³⁸ LZ 1881, 428 sl.

domačil jo iz visoke, nam tuje aristokratske sfere v kmečki (danes bi rekli 'agrarni') naš kranjski svet.³⁹ Prav ta misel pa izziva nasledajo: kaj če ni prepesnitev po prešernovski zafrkljiva aluzija na to, da je moral petindvajsetletni žlahčič po končanih pravnih študijah v Gradcu zapustiti prijateljsko, literarno in žensko družbo na Dunaju, se odpovedati za zdaj zabavnim popotovanjem in se lotiti gospodarstva kot novi lastnik zanemarjenega in prezadolženega fevdalnega veleposestva na Dolenskem, »sicer v krasni pokrajini, toda skoraj bliže najbližjemu turškemu paši kakor pa dobro založeni knjigarni.«⁴⁰ Ta verzija, ki nas po humorističnem naslovu opozarja, da jo moramo vzeti za hudomušno priostreno strelico, izproženo proti avtorju Venetianer Trias, češ: »Tvoje želje so to, Anastazij Zelenec!«⁴¹ — nas torej časovno postavlja vsaj v sredino tridesetih let. S podobnimi argumenti kakor v leta 1838—1839—1844 lahko datiramo Tri želje v leta pred 1835. Ali drugače povedano: čas nastanka te Prešernove prepesnitve bo ostal labilen, dokler se komu ne posreči odkriti trdnejših osnov za datiranje, kakor smo jih uporabljali v zvezi s tem prevodom doslej.⁴²

Ko že razpravljamo o usodi te verzije, se spomnimo, da je Levstik, ko je pesem prirejal za Klasje, trikrat nadomestil Prešernov izraz far z izrazom pop in da je ta »popravek« zašel tudi v Kidričevo kritično izdajo Prešerna,⁴³ ker pač avtentični tekst pesmi takrat še ni bil na uporabo. Besedo pop srečamo sicer tudi v Poezijah.⁴⁴ Značilno pa je, da je Prešeren med redigiranjem Poezij sam omahoval med izrazoma,⁴⁵ znamenje, da je morala prav okrog leta 1845 beseda far dobivati zaničljiv pomen. Levstik se je hotel izogniti žaljivki, medtem ko je bila beseda far vsaj v Prešernovih mladih letih v tem pogledu še indiferentna. Četudi je torej ta Levstikov popravek samovoljen in zato neupravičen, vendarle ni kar tjavdan vzet iz besedja, ki bi ga Prešeren ne bil uporabljal.

Drugo varianto, Benečansko trojko, pa je treba glede na črkopis postaviti v leto 1845, in sicer v njega prvo polovico. Dokaz za to vidim v tem, da pesniku tako pogostoma uhajajo med češko-ilirske črke šele prav pred kratkim opuščeni Bohoričevi

³⁹ Sn 1916, 234.

⁴⁰ Castle o. c., str. XXXII.

⁴¹ Slodnjak tega humorja ni opazil, ko je zapisal v Sodobnosti 1935, 481: »Naslov Tri želje Anastazija Zelenca je napačen. Glasiti bi se moral Tri Želje. (Anastazija Zelenca.), ker ne gre za Grünove želje, marveč za prevod njegove pesmi.

⁴² Če nam tudi jezikovni in slogovni prijemi odpovedo, kakor n. pr. v tem primeru, bi nas morebiti približala resnici še znanstvena analiza pisave, če bi nam veččak na osnovi razmeroma obilnega gradiva hotel izdelati grafološki ključ za Prešernove avtografe.

⁴³ Prešeren I, 221.

⁴⁴ Lenora, 22. kitica.

⁴⁵ Glej tiskarsko-cenzurni rokopis Poezij (faksimile), str. 72. Tako tudi v revizijsko-cenzurnem rokopisu na str. 70.

znaki. Toda v tem primeru ne gre za prepis prej obravnavane inačice, marveč za nov tekst — za prevod. Morebiti ga je mislil pesnik kje objaviti, zato je hotel ostati čim bližje originalu. Kakor je spreminjal svoje naziranje, kako obravnavati ljudske pesmi — sprejel je načelo: ostani zvest originalu in ga ne izpreminjaj — tako je tudi tukaj zavzel drugo stališče do predloge kakor ob prepesnjevanju Treh želja. Morebiti ga je zamikalo še ob Venetianer Trias, tej pesniški igrčki prijatelja iz mladih let, preizkusiti moč materinega jezika ter svoje izrazne sposobnosti. Najdba te variante pa odgovarja tudi na vprašanje, od kod Bleiweis naslov Benečanska, oziroma Benečanska trojka. Izposodil si ga je iz Prešernovega rokopisa; ker pa je zamolčal, da je rokopis v njegovih rokah, ga je tudi mogel utajiti.

Kar zadeva lepoto stran obeh inačic, ne morem dati prednosti ne tej ne oni. Prva, starejša, je mična zaradi sproščenosti in ker je čutiti iz nje nekaj osebnega: tisto hudomušno Prešernovo domiselnost, medtem ko je vrednost druge v zvestem in tenkočutnem prelitju oblike, vsebine in tona v slovenščino, dasi pri tem ni šlo za obogatitev našega prevodnega slovstva s kako pomembno umetnino svetovnega formata.

Résumé

Une partie de l'héritage littéraire de France Préšeren ne fut découverte que cent ans après la mort du poète, grâce à un heureux hasard, bien que les chercheurs eussent été, depuis longtemps déjà, sur la bonne trace. La partie la plus importante cependant de cet héritage était conservée depuis 1905 à la Bibliothèque Nationale et Universitaire de Ljubljana. C'est la découverte du nouveau matériel qui permettra une analyse approfondie du destin de l'héritage littéraire du poète. Parmi les nombreux problèmes à résoudre, l'auteur n'en choisit qu'un: le destin de la traduction de la poésie »Venetianer Trias« du poète autrichien-allemand Anastasius Grün par Préšeren. L'original date de 1829 et fut publié pour la première fois en 1837 dans le recueil poétique de Grün »Gedichte«. On admettait, jusqu'à présent, que Préšeren eût traduit, ou mieux, paraphrasé cette poésie entre 1838 et 1844 en lui donnant le titre »Tri želje Anastazija Zelenca« (»Trois désirs d'Anastazius Zelenec« — l'adjectif allemand »grün«, fr. »vert«, signifie en slovène »zelen«, d'où »zelenec« = béjaune). Ce fut Levstik qui, le premier, publia cette poésie dans le recueil »Klasje« en 1866. Pourtant cette version n'est pas authentique, elle n'est qu'un remaniement de Levstik. Le texte original de Préšeren ne fut publié qu'en 1937 d'après le manuscrit conservé, écrit dans la graphie de Bohorič. Le texte de Préšeren récemment découvert qui se trouvait jusqu'à présent parmi les papiers conservés de Janez Bleiweis, est écrit dans la nouvelle graphie tchéco-illyrienne que le poète avait adoptée définitivement en 1845. Il porte le titre »Benečanska trojka«. Une comparaison des deux textes prouve que la version nouvelle diffère considérablement de celle connue jusqu'à présent et qu'elle n'est pas une paraphrase, mais une traduction fidèle. L'auteur étudie le destin des deux manuscrits relativement à l'héritage littéraire entier de Préšeren en essayant de les dater. En s'appuyant sur les données biographiques relatives aux rapports personnels des deux poètes dont l'amitié re-

montait à 1823, l'auteur arrive à la conclusion que la paraphrase puisse être d'une origine plus ancienne que celle supposée jusqu'à présent. Quant à la traduction, il est hors de doute qu'elle est de quelques 10 ans postérieure à la première version. Pour ce qui est de la valeur poétique des deux textes, l'auteur considère que l'importance du premier consiste dans ce qu'il reflète de la personnalité du paraphrasteur, c'est-à-dire son humour, tandis que la traduction excelle par son exactitude, la finesse de son expression, de sa forme et de son style, bien que l'original ne représente pas une oeuvre d'art considérable.

Ivan Grafenauer

TURKI PRED DUNAJEM

SLOVENSKE NARODNE PESMI IZ LETA 1529 in 1683*

INACICE

Učeni dr. Karel Štrekelj je v veliki izdaji Slovenskih narodnih pesmi priobčil pet inacih treh pesmi o »Turkih pred Dunajem« (SNP I, št. 21, 22–23, 23 a in b).¹

Najboljša in zgodovinsko najpomembnejša izmed njih je *prva*, »iz tolminskih hribov« (št. 21), iz rokopisa *A. Pegana*, ki ga je hranila Slovenska Matica (zdaj je v NUK še ne uvrščen). Nastala je, kakor kaže vsebina, neposredno potem, ko je bilo dunajsko mesto dokončno rešeno enega izmed obeh turških navalov (1529 ali 1683); zložil pa jo je eden izmed slovenskih dunajskih šolcev bojevnikov, ki se je brambe udeležil. Zgodovinsko pomembna je pesem zaradi zbadljivega posmeha, s katerim neznani pesnik obsoja strahopetnost vodilnih slojev tedanje države in družbe: *cesarja*, ki se klavrno umakne boju »v mesto Linc« in prepusti mesto in cesarstvo Dunajčanom, naj store, kar hočejo in morejo, se podajo ali branijo; *meščanstva*, vodilnega gospodarskega sloja (»kmetje« v. 18, so v pesmi šele pozno zamenili prvotno besedo za meščane), in *gospode*, t. j. plemstva, vodilnega političnega sloja, ki se hočejo oboji brez boja podati (vv. 21–22, 26–27: »Se raj damo krono cesarjevo, Ko damo glavo našo«); nasproti njim pa slavi »šolarje« (to so »šolci«, učenci latinskih in tu pač tudi visokih šol), torej družbe gospodarsko in politično docela brezpomembnih ljudi, ki s svojo mladostno gorečnostjo sklenejo, da se bodo branili (vv. 31–32: »Se raj damo glavo našo, Ko damo krono cesarjevo«), in s svojim sklepom predero: zmagovita bramba prisili Turke, da odidejo.

Druga pesem je priobčena v dveh inacih, v že nekoliko okrušeni *Davorina Petelina* »iz ljubljanske okolice« (št. 22) in v »kranjski« inacici neznanega zapisovalca iz »Slovenskih pesmi krajskiga naroda« (IV, 1841, str. 110–12), ki je *Ka-*

* Razprava je bila napisana za Ramovšev zbornik Slavistične revije.

¹ Naslov »Turki pred Dunajem« je potemtakem eden izmed tistih, o katerih je Štrekelj v Predgovoru k SNP I, str. XII, pojasnil, da obsegajo »ne samo variante ene same pesmi, ampak variante več pesmi, ki so si sorodne«.

² O le malo drugačnem svojem prepisu te inacice pričuje *Vraz*, da jo ima od *Mihe Kastelca* (Štrekelj, SNP I, str. 61).

*stelčeva*² (št. 23). Pesem opisuje drugo oblego dunajsko (1683): »Hudi Turek« trikrat (št. 22: dvakrat) pozove Dunajce in cesarja s pismom, naj se podajo, trikrat (št. 22: dvakrat) mu odpišejo, proseč odloga, zadnjič, ko je sila dokipela že do vrha (št. 23 stisko v nekoliko vrsticah opisuje), le še za »ure tri, da maše minejo«. V št. 23 mašnik pred mašo ljudstvu sporoči: »Marija v oblaku stoji, Močno prot Turku perti (preti), Hudiga Turka v Dunaj ne pustil!« Sledi neposredno prihod zaveznikov »Nar prvi je prišel poljski kralj, Parski knez; potlej je prišla Holendarca s svojo vojsko.« — Št. 22 je videnje izpustila in kratko pravi: »Ko svete maše minejo, Prišlé so že pomoči tri. Najprej prijezdi poljski kralj, Za njim pa Moskovitar sam, Najzadnji pa Anglež je bil.« Pesem zaključujeta poročilo o zmagi in (št. 23:) zahvalna kitica Bogu in Mariji po vzorcu ljudskih cerkvenih pesmi.

O tretji pesmi iz rokopisa *Mat. Ravnikarja Poženčana* »Stare medljudne pesme« (zdaj NUK v Lj. Ms 483) meni *Štrekelj*, da je narejena po kaki nemški zgodovinski pesmi, kakršne so se širile na tiskanih letakih (*fliegendes Blatt*) in ni prava narodna pesem; podaja jo torej samo pod črto pri št. 23, pa obe vsebinsko enaki Ravnikarjevi redakciji, redakcijo *a* v močno umetelni, neljudski obliki (n. d., str. 62) in redakcijo *b* z bolj ljudskim besedilom. Odstavki o prošnji za Marijino pomoč (*a*, 13–16; *b*, 13–20), o Marijini čudežni pomoči (*a*, 45–48; *b*, 46–48) ter zahvalni sklep Bogu in Mariji (*a*, 49–52; *b*, 49–54) spominjajo ustreznih mest v *Kastelčevi* in *inačici* druge pesmi (št. 23); odstavek o odločnosti študentov »V Pragi ino v Celji In v vsih nemških deželah« (*a*, 31–36; *b*, 30–35) je domala dobesedno enak kitici o šolarjih v prvi pesmi (št. 21, vv. 28–32),³ odstavek o prihodu in zmagi teh študentov (*a*, 37–44; *b*, 36–45) pa v bistvu soglaša s prihodom zaveznikov v drugi pesmi, le da so zgodovinska imena — docela nesmiselno — zamenjali šolarji študenti prve pesmi (št. 21). Pesem je potemtakem silno okorno zlepljena iz naše druge in prve pesmi; iz svojega je dodal sestavljavec pravzaprav samo vrstice o prihodu Turkov pred Dunaj »na oljsko (t. j. cvetno) nedeljo« — ki je bila 1. 1683 dne 1. aprila⁴ — in o začetku ob-streljevanja (*ab*, 7–12) in pripovedovanje o tem, kako prestrašeni cesar prosi papeža (v *b* celo kleče), »De ima pisat po študente V Prag ino Celje In na vse nemške dežele« (v *a* brez »na«), naj pridejo Dunaju na pomoč, in kako papež tej prošnji ustreže. Teh podatkov sestavljavec pač ni mogel dobiti iz kakršne koli nemške zgodovinske pesmi. *Štrekelj* je imel potemtakem pač nedvomno prav, da je imel to pesem za malovredno pesmarsko skrpucalo, ki ni moglo ponarodeti; razlog za to pa ni v tujem vzorcu, ampak v neznanju in nesposobnosti pesmarja samega.

³ Prim. z njo *b*, 33–35: Mi pa raji glavo damo, Kakor Turku ključé dat' Od našga (!) mesta Duneja. — Bolj grobo v *a*, 33–36.

⁴ V resnici je krenil sultan *Mohamed IV.* z vezirjem *Kara Mustafom* v soboto pred cvetno nedeljo, 31. marca 1683 — isti dan, ko je cesar *Leopold* sklenil pogodbo s poljskim kraljem — šele iz Odrina (Gruden, 918). Ali je morda tako stalo v prvotni predlogi ohranjenih in *inačic*?

Pa naj je to pesmarsko zmašilo še tako negodno, je kljub vsemu dragoceno za zgodovino pesmi, ki se nam je ohranila samo v tolminski inačici (št. 21). Ta iz uporniškega razpoloženja rojena in vendarle v blaginjo svojega in vseh kulturnih narodov zagledana pesem o junakih šolarjih, ki strahopetnemu cesarju, plemstvu in bogatemu meščanstvu vkljub ubranijo Dunaj turške sile, je bila potemtakem nekaj vse bolj razširjena, vsaj tudi na Kranjskem, kjer je le na pol ponarodela Ravnikarjeva inačica gotovo nastala. Da se je ohranila do druge polovice 19. stoletja (in morda še dalje) prav v tolminskih hribih, pa tudi ni golo naključje; saj so tam v 16., 17. in 18. stoletju kmečki upori sledili precej pogosto drug za drugim: 1542 v Tolminu,⁵ 1556 na Goriškem (n. d., 103—04, 118), 1605 v Volčah pri Tolminu (n. d., 122), 1627 t. i. prvi tolminski punt (n. d., 122—23), 1629 v Cerknem (n. d., 123), 1699 na Šentvidski gori (n. d., 129), v začetku 18. stol. na Tolminskem (n. m.), 1713 veliki tolminski punt (n. d., 129—30).

ZGODOVINSKO IN KULTURNO OZADJE

Vprašanje, kako so upodobljeni zgodovinski dogodki v naših zgodovinskih narodnih pesmih o Turkih pred Dunajem, doslej še ni razčiščeno; niti tega ne vemo, na katero dunajsko oblego se posamezne pesmi nanašajo, ali vse na drugo oblego v letu 1683 ali morda katera tudi na prvo iz l. 1529. Zgodovinarji in narodopisci so se vprašanja le mimogrede dotaknili, ne da bi ga bili dovolj preučili. Resda sta bili znani do 1895 — to je do prvega snopiča Štrekljevih SNP — samo dve različici, prva Ravnikarjeva redakcija tretje pesmi (SPKN II [1840], 62—63 = SNP I, št. 23 a) in Kastelčeva inačica druge pesmi (SPKN IV [1841], 110—12 = SNP I, št. 23). *Dimitz*⁶ navaja vsebino prve Ravnikarjeve priredbe (št. 23 a) kot nekake inačice k poročilu Ljubljancana Petra Sterna »von Laibach« o prvi oblegi dunajski l. 1529 (n. d. II, 125); prejkone se je zadovoljil s tem, da se v pesmi ne omenja bitka pred Dunajem, v kateri so zavezniki razbili turško vojsko, ni pa upošteval, da se cesarjeva prošnja na papeža in papeževo posredovanje za pomoč prav nič ne prilegata letu 1529 — ko so čete cesarja Karla V. (Ferdinand je bil od 1521—31 samo kot nadvojvoda vladar avstrijskih in notranjeavstrijskih dežel) le dve leti poprej (6. maja 1527) v vojski s papežem Klementom VII. zavzele in grdo oplenile Rim (Sacco di Roma). Vsebinsko Kastelčeve inačice (št. 23) navaja kajpak ob drugi dunajski oblegi l. 1683, pravilno tudi opozarja na zgodovinsko neskladnost, ko je v pesmi cesar ves čas na Dunaju, in z navedbo slovenskega besedila nakazuje tudi

⁵ *Bogo Grafenauer*, *Za staro pravdo*, Ljubljana (1944), 117—18.

⁶ *August Dimitz*, *Geschichte Krains... bis... 1813*, Laibach, II (1875), IV (1876).

nenatančnost, da bi bila prišla »Holëndarca s svojo vojsko« pred Dunaj. K. Štrekelj je očitno mislil samo na drugo oblego, ker omenja v stvarni pripomniji, ki jo je dodal (kakor tudi sicer) k zadnji inačici vse pesemske skupine (SNP I, str. 61), samo to oblego. Prav tako uporablja tudi *Gruden*⁷ vse tri pesmi (kakor Dimitz Kastelčeve inačico) za dokaz, kako močno je odmevalo obleganje in osvoboditev mesta Dunaja l. 1683 na vso evropsko javnost, predvsem pa na ogrožene nemške in slovenske dežele. Odstavek se pričenja z vsebino začetka tretje pesmi in navaja iz Ravnikarjeve poljudne redakcije b prošnjo za pomoč Marijino in papeževo (št. 23 b, 13–25), prehaja nato na vsebino prve, študentovske pesmi ter navaja kitico o junaških šolarjih (št. 21, vv. 28–32) ter zaključuje z vsebino druge polovice druge pesmi, pri čemer kakor Dimitz opozarja, da se cesarjevo bivanje na Dunaju ne strinja z zgodovinsko resnico, navaja pa vso drugo polovico Kastelčeve inačice (št. 23, vv. 26–37, 38–42) razen sklepne zahvalne kitice (vv. 43–46), ki jo samo omenja. »Holëndarce« z njeno vojsko, ob katero se je spotaknil August Dimitz, v poljudni knjigi kajpak ni mogel pojasniti.

Pisec teh vrstic je v skopem »Očrtu zgodovine« naše narodne pesmi⁸ sicer na kratko ugotovil, da je prva inačica pesmi (prav: prva pesem pesemske skupine) »Turki pred Dunajem«, študentovska (št. 21), nastala takoj po zmagi (1683), druge (št. 22–23) med sledečo veliko vojsko zoper Turke in Francoze (1683–99, 1688–97); vprašanja, ali ni študentovska pesem v zvezi s prvo dunajsko oblego l. 1529, pa se je lotil v narodopisnem gradivu, ki ga je v preboju dal na razpolago sestavljavcem Slovenskega berila za višje razrede srednjih šol IV, Ljubljana (1946), pa vprašanja še ni dokončno rešil, ker mu nekatere poteze še niso bile dovolj jasne. Sestavljavci družbenokulturno pomembne študentovske pesmi v berilo niso sprejeli in kajpak tudi opomenj k njej niso uporabili.

Da bo bralcu mogoče presojati razbor besedil, potreben za reševanje tega vprašanja in drugih vprašanj glede vseh treh pesmi, je treba, da tu sem postavimo besedilo poglavitnih treh inačic z vsemi vsebinskimi različicami ostalih dveh, vnovič preverjenih po rokopisih (kolikor so dostopni), oz. prvih tiskih. Štrekljeva izdaja je mnogim danes že težko dostopna ali sploh ne.

⁷ Dr. Jos. Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda I*, Družba sv. Mohorja v Celovcu (1910–16), 920.

⁸ Dr. Ivan Grafenauer, *Narodno pesništvo*. Posebni odtisk (str. 12–85) iz *Narodopisa Slovencev II*, ki izide v doglednem času v Državni založbi Slovenije v Ljubljani (gl. Slovenski etnograf II [1949], 150), str. 45.

TURKI PRED DUNAJEM

1. Pesem iz tolminskih hribov

SNP I, št. 21. — Zapisal A. Pegan⁹

Turk vže zbira silno vojskò, Nubèn ne ve, kam pojde ž njò: Pomagaj Bog, pomagaj nam, In ljubi sveti Štefan sam!¹⁰	Kmetje¹¹ so se posvétvali, Posvetvali, sklenili: »Podajmo se, podajmo se! Še raj damo krono cesarjevo, Ko damo glavo našo.«
5 Zvedel je to en žlahten gospod, Žlahten gospod, en Špidenvert. On je na kojinka poskočil In je v mesto Dunaj šel: »Le gor, le gor, svitli cesàr!	Gospoda¹² se je posvetvala, posvetvala, sklenila: »Podajmo se, podajmo se! Še raj damo krono cesarjevo, Ko damo glavo našo.«
10 Turk je pod Dunajem le-kár.«	
Svitli cesar je gor skočil In je vse mesto skup sklical: »Le gor, le gor, mesto mojè, Jaz vam dam ključe moje, 15 Ključe moje in krono mojò: Podajte se al branite, Jaz grem pa v mesto Linc!«	Solarji¹³ so se posvetvali, Posvetvali, sklenili: »Branimo se, branimo se! Še raj damo glavo našo, Ko damo krono cesarjevo.«

⁹ Iz njegovega rokopisa, ki ga je hranila Slovenska Matica, pa je — še ne uvrščen — zdaj v NUK v Ljubljani.

¹⁰ Za dvostišjem 1—2 je odpadlo dvostišje o prihodu Turkov pred Dunaj — prim. zvezo teh dveh dvostišij o prihodu vojske pred Beli grad v pesmih »Turški je baša v Limbuši« (SNP št. 27, 1—5), »Lavdon« (št. 29—30, 1—6, št. 28, 1—2), »Turk označuje naše zastave« (št. 24—25, 1—4). — To dokazuje tudi klic »Pomagaj Bog in sv. Štefan« (vv. 3—4), ki se zdaj nima kam nasloniti, pa tudi besedica »to« v v. 5, ki se zdaj naslanja abstraktno na stavčno zvezo »kam pojde«, ne konkretno na prihod Turkov pred Dunaj (to šele v v. 10).

¹¹ »Kmetje«: prvotno je stala tu kaka beseda za meščane; kmetje so jo zamenili pač šele v tolminskih hribih. Hribovcem na njihovih ubožnih, strmih zemljiščih so bili dolinski kmetje celogruntarji vse bolj otipljivi mogočnjaki kakor mestni očetje (patriciji) v oddaljenih večjih mestih.

¹² »Gospoda« so bili v fevdalni dobi samo fevdalni gospodje, ki so imeli fevdnike in ministeriale pod seboj, torej visoko plemstvo in visoka duhovščina, pozneje tudi nižje plemstvo, mestni patriciji, višji uradniki in nižja duhovščina (duhovni gospodje). Gl. *Trübners Deutsches Wörterbuch*, Walter de Gruyter & Co, Berlin. III, s. v. Herr, str. 412.

¹³ Solarji (št. 23 a: šolci): dijaki, ki niso hodili več v »razrede« (kakor so v starih časih imenovali osnovno šolo), ampak v »latinske« (tu pač tudi visoke) »šole«.

Prve tope k so spustili,	Iz mesta ven pobil so Turka	
Iz mesta ven ¹⁴ pobil so Turka		vsega.
	an part;	
35 Druge tope k so spustili,	Na kolena so dol popadali	
Iz mesta ven pobil so Turka	In Boga so zahvalili:	40
	pol;	»Pomagal s', Bog, pomagal nam,
Tretje tope k so spustili,	In ljubi sveti Štefan sam!«	

2. Pesem o drugi oblegi dunajski

Kastelčeva inačica iz SPKN IV, 110—12 = SNP I, št. 23 z upoštevanjem Vrazovega prepisa (SNP I, str. 61 — Vrazov tisk v NPI, 41—42 je brez pomena) in inačice D. Petelina (SNP I, št. 22).¹⁵

Pred Dunejam toljko pólka ¹⁶ leži,	»Al se vdarite al se podaste,	5
De ga komaj zemlja derží. ¹⁷	Al daste ključe od Duneja?«	
V Dunaj je pisal hudi Turk	»Dajte nam odlóga štirinajst dní, ¹⁸	7
[K cesarju svitlimu]: ¹⁸	(Da vole štir zakoljemo,	—

¹⁴ Pri *Štreklju* stoji vejica tu, ne na koncu prejšnje vrstice. Smisel in pesemska ritmika zahtevata ločilo na koncu vrstice; kajti topov niso spuščali iz mesta ven v okope, pač pa so topove sproževali (spustiti = sprožiti) v mestu in so izstrelki »iz mesta ven« pobijali Turke.

¹⁵ Vrstice v okroglih oklepajih (...) so iz druge inačice naše pesmi (iz katere in zakaj, gl. v ustreznih opomnjih), besedilo v oglatih oklepajih [...] ni prvotno, ampak je prišlo v pesem pozneje (razlage gl. v ustreznih opomnjah).

¹⁶ V. 1. polka (ljudsko: folka): prvotno pač »Turka«.

¹⁷ Vv. 1—2: V inačici št. 22. sta odpadli. — Pridejana k prvi dvojici vrstic prve pesmi (št. 21), stoji ta dvojica, s prvo vred razširjena, tudi v začetku dveh ljutomerskih inačic Vrazovega zapisa: v inačici o Lavdonu (št. 30, 1—8) in v spadenem odlomku »Turski baša v Limbuši« (št. 27, 1—7). Ne tu ne tam nista na mestu, zlasti ne podoba v začetku naše pesmi, ki prijemljivo ponazarja silno turško premoč. Lavdon pa je imel, da o baši molčimo, pred Belgradom vsega 62.000 mož. Obe dvojici povezani sta izposojeni iz naše pesmi, kjer tudi prva dvojica bolj ustreza kakor v prvi pesmi. Gd. več spodaj, str. 53.

¹⁸ Vv. 4. 11. 18: Ta vrstica o *cesarju* stoji sicer tudi v št. 22, vv. 2. 11; vendar v tej inačici »hudemu Turku« ne odpiše cesar, ampak »mu Dunajci odpišejo« (št. 22, 5. 13); tudi v naši inačici so odgovori v množini, ki niso pluralis maiestaticus. Mimo tega v Vrazovem prepisu po Kastelčevi predlogi ni vrstice o cesarjevem prihodu v cerkev (št. 23, v. 28). Po vsem tem na Dunaju zares odsotnega cesarja (Leopolda I.) ni vtaknil v pesem njen zlagatelj, ampak poznejši ljudski pevec. Kaj je stalo na tem mestu poprej, moremo slutiti po pesmi o Ravbarju: (SNP, št. 19, vv. 27—28) ... turški baša ... »Bele liste mi napiše, Pošle kapitanu v hiše.« Morda torej »Kapitanu cesarskemu«.

¹⁹ Pred vv. 7. 14. 21: Kakor kaže št. 22, vv. 5. 13, je stala prvotno pred odgovori napovedna vrstica: »Dunajci mu odpišejo« (prim. op. 18).

- Da Turku jest' pripravimo!).²⁰ [Svitli cesar] piše na vse strani, 15
Nobéne mu pomoči ní.²¹
- 8 [Svitli cesar] je pisal na vse strani,
Nobéne mu pomoči ní.²¹ V Dunaj je pisal hudi Turk,
[K cesarju svitlimu].¹⁸
- 10 V Dunaj²² je pisal hudi Turk
[K cesarju svitlimu].¹⁸ »Al se vdarite al se podaste,
Al daste ključe od Duneja?« 20
- »Al se vdarite al se podaste,
Al daste ključe od Duneja?« »Dajte nam odloga ure trí,¹⁹
De svete maše minejo.«²⁴
- 14 »Dajte nam odloga še tri dní,¹⁹ »Men se že vojaki²⁵ smilijo,
— (Da nam na pomoč pridejo)!«²³ K nobéden pil ne jedel ni,

²⁰ Za v. 7: Vrstici v okroglem oklepaju z razlogom za odlog sta iz Petelinove inačice (št. 22, 7—8). Kastelčeva je v prvih dveh odgovorih izpustila razlog, Petelinova ves drugi odgovor; v ohranjenem prvem in zadnjem pa navaja razlog v dveh vrsticah. Za drugi odgovor torej ni varnega spopolnila. Ker pa je vrstica o »pomoči« zašla v razlog zadnjega odgovora Petel. inačice pač iz prvotnega drugega odgovora, smo tu v sili spopolnili drugi odgovor samo s to vrstico.

²¹ Vv. 8—9 in 15—16: Teh vrstic v št. 22 ni, pač pa spominja »pomoči« zadnja vrstica drugega odgovora Dunajcev: (št. 22, 14—16) »Počakajte še ure tri, Da svete maše minejo (do sem = št. 23, 21—22), Da nam na pomoč pridejo!« — V. 8. [Svitli cesar]: prv. pač Kapitan cesarski (gl. op. 18).

²² V. 10. Dunaj: SPKN IV, 110 stoji tu po tisk. pomoti Dunej (enako SNP št. 23), sicer povsod -aj, toda -ejam, -eja, -eji. — Vv. 10—16: drugega poziva in drugega odgovora v št. 22 ni.

²³ Za v. 14: Vrstica v oklepaju je tretja vrstica iz drugega odgovora Dunajcev v inačici št. 22; ko je odpadel prvotni drugi odgovor (gl. op. 22), se je ta, zdaj zadnji odgovor (gl. ga v op. 21) zlepil iz prvotnega drugega in tretjega (a vsakemu manjka ene vrstice).

²⁴ Za vv. 22: Sledeči odstavek o stiski na Dunaju in o maši pri sv. Štefanu (vv. 23—37) je v Petelinovi inačici izpuščen. Ostala ji je samo trojica vrstic (29—31), ki pa je zašla pred začetek odločilne bitke (št. 22, vv. 23—25, besedilo gl. v op. 26).

²⁵ V. 23: »vojaki«; Vrazov prepis ima prvotni izraz »žolnirje« (prav. -ji). — V. 25: Štirnajst; Vraz ima dvajst. — Vv. 23—25 in 29—31: Vrstice 23—31: Vrstice 23—25 se vežejo po SPKN IV in po Štreklju (dasi se v ločilih razločujeta) z odgovorom Dunajčanov hudemu Turku. Po smislu pa ne spadajo k temu odgovoru (poleg vsebine nasprotuje temu tudi menjava v osebi, prej 1. os. mn., zdaj ednine), ampak pričenjajo nov odstavek o stiski na Dunaju, vojščakov (vv. 23—25), žena in otrok (vv. 29—31). Ko se je pritegnil prvi odstavek k odgovoru, je drugi zašel na napačno mesto sredi med dogodke v cerkvi. Prvotno je ta odstavek tvoril prehod k poročilu o službi božji (vv. 26—28, 32—37). To dokazuje v SPKN in pri Štreklju izpuščena vrstica, ki nam jo je ohranil Vrazov prepis o zvonovih, ki vabijo k sv. Štefanu (gl. op. 26, 28). Poziv »Zvonite, muzicirajte« (zdaj v. 29) je našel tu ustrezen odziv. — Odstavek o vojščakih se je pritegnil k odgovoru, ko je odpadla vrstica, ki je te besede uvajala. Kdo jih je govoril? V sedanjem besedilu je misliti na cesarja, prvotno je bil to gotovo »kapitan cesarski«; komu jih je govoril, danes ni mogoče uganiti.

25 Štirinajts dni na černo zemljo sedel ní.	Močno proti Turku pertí, ²⁵	
29 Zvonite muzicirajte, ²⁶	Hudiga Turka v Dunaj ne pustí!«	37
30 De se ne bó slišal ženski jók,	(Ko svete maše minejo,	—
31 (Ženski jok, jok) ²⁷ mladih otrók!«	Prišlé so pomoči tri:) ²⁸	—
— (V velki cerkvi vkup zgoni), ²⁹	Nar pervi je prišel poljski kralj, ³⁰	38
26 Pri ljubim svetim Štefanu.	Parski knez, potlej je prišla	
Vsi Dunajci v cerkev gredó,	Holènderca s svojo vojsko. ³⁵	40
28 [Tud je šel svitli cesar sam]. ²⁹	(»Ti ga od spred, jaz bom ga od zad!«) ³⁶	
32 Kadar je mašnik pozdvigal, ³⁰	Tak so se močno sekali,	
Prot polku ³¹ se je obrnil:	De so zajézli vódo Donavo.	42
»Nič ne marajte, Dunajci vi!	(Preden je bila ura tri,	—
35 Maria v oblaku stoji,	Že hudga Turka n'kjer več ni.) ³⁷	—

²⁵ Za v. 25: Vrsticam 29—31, ki spadajo semkaj (gl. op. 25), ustrezajo v št. 22 sledeče vrstice, ki so tudi zašle na napačno mesto: (št. 22, vv. 23—25) Po Dunaj' vsem pa vkup zvoni, Da se ne sliši ženski jok, Oj ženski jok in jok otrok.«

²⁷ V. 31: Besede v oklepajih so obnovljene na osnovi Petelinove inačice (št. 22, v. 25, gl. op. 26), upošteva Vrazov prepis: Niti vrisk majhenih otrok (vrisk = vrišč je pač Vrazova beseda).

²⁸ Pred v. 26: Vrstica v oklepaju je iz Vrazovega prepisa.

²⁹ V. 28: Te vrstice v oglatih oklepajih v Vrazovem prepisu ni.

³⁰ V. 32 se je glasila prvotno pač »Ko mašnik je monštranco vzdignil ...

³¹ V. 33: Prot polku (ljudsko: folku); v Vrazovem prepisu Proti ljudstvu.

³² V. 36 pertí: pretí.

³³ Za v. 37: Vrstici v oklepaju sta iz št. 22, vv. 17—18.

³⁴ Vv. 38—42: V Petelinovi inačici se glasi odstavek o priходу zaveznikov in oris odločilne bitke, ki je tu mnogo bolj živ, takole — brez vrinka o ženskem in otroškem joku — (št. 22, vv. 19—22, 26—31):

Najprej prijezdi poljski kralj,	Da b gnala mlinske kamne tri.	
20 Za njim pa Moskovitar sam,	Ta velka voda Donava	
Najzadnji pa Anglež je bil:	Je s Turkom bla zaježena.	
22 »Ti ga od spred, jaz bom ga od zad!«	Preden je bila ura tri,	30
26 Po Dunaju pa teče kri,	Že hudga Turka nkjer več ni.	

Podoba »Po Dunaju (prav: Pred Dunajem) pa teče kri, Da b gnala mlinske kamne tri« je bolj znana iz epigonske zgodovinske pesmi »Lavdon« (SNP, št. 29—31). Ima jo v dveh inačicah, kranjski iz Trojan (št. 29, 21—22) in v štajerski iz celjske okolice (št. 30, 2 = 3.4); pa le v prvi je na pravem mestu, v opisu bitke. Ni izključeno, da je tudi ta podoba izposojena, in to iz naše pesmi, ki ni le starejša, ampak tudi smiselno zgrajena in nazorno prikazuje realne dogodke, medtem ko je v »Lavdonu« resnični potek dogodkov docela nejasen.

³⁵ V. 40: Holènderca ne more biti kaj drugega kakor nizozemska aristokratska republika (Generalstaaden).

³⁶ Za v. 40: Vrstica v oklepaju je iz št. 22, v. 22. Dvopičje, ki ga je postavil D. Petelin ali Štrekelj na koncu prejšnje vrstice (kakor da bi besede govoril Anglež), je očitno napačno. Govori jo, kakor kaže zgodovinski potek bitke, *poljski kralj*, ki je res že proti koncu bitke napadel Turke s skrajnega desnega krila in s tem odločil zmago.

³⁷ Za v. 42: Vrstici v oklepajih sta iz št. 22, vv. 30—31, gl. op. 34.

- 43 Bod ga Bog zahvalen večni, De s ti nam na pomoč prišla, 45
Bóg in Devica Maria! De b varno v Dunej stal!³⁸

3. Tretja, zlepljena mlajša pesem

Po Ravnikarjevem rokopisu »Stare medljudne pesme« I, 35—36, inačica z zaznamkom »Nekateri tako pojo:«, SNP I, št. 23 b z zaznamkom »Manj umetalno lice ima zapis b«.³⁹

Turk je cesarju pisal,	Pred Divico Marijo,	
De mi ⁴⁰ hoče v gostje priti.	De bi mu hotla pomagati,	
Svetli cesar je nazaj pisal,	/: De bi Turke premagali. :/	19—20
De li pridi, kadar hoč:	Doli je padel na kolena	
5 »Jez sim teb vselej perpravljen	Pred očeta papeža, ⁴¹	
In ti hočem nasproti stat.«	De ima pisat po študente	
	V Prag ino Celje	
Turk je hitro prišal	In na vse nemške dežele, ⁴²	25
Na oljsko nedeljo ⁴¹ jutro,	De imajo hitro prit	
Z' solncam vred.	Iz Praga ino Celja	
10 Turk je iz boštanje ⁴² streljal,	In 'z vsih nemških dežela,	
De se mi je Dunaj ⁴³ tresel,	De bodo kunšti pravhali. ⁴⁰	
Kakor bi na vodi stal,		
	Tak so rekli študentje	30
Svetli cesar se je prestrašil,	V Pragi ino v Celji	
14—15 /: Ker še perpravljen ni bil. :/	In v vsih nemških deželah:	
Doli je padel na kolena	»Mi pa raji glavo damo,	

³⁸ Vv. 43—46: Te sklepne kitice v št. 22 ni.

³⁹ Štetev vrstic je ista kakor v SNP I, str. 63. V redakciji *b* je namreč Štrekelj ponavljanje vrstic, ki ga je Ravnikar v obeh redakcijah samo nakazal (z »dvakrat« ali okrajšavo), izpisal in ponovljene vrstice šteje, v redakciji *a* (SNP I, str. 62) pa je ponavljanje samo nakazal (kakor Ravnikar, a z znaki).

⁴⁰ V. 2. mi: pričakovali bi »mu«.

⁴¹ V. 8. Oljska nedelja: cvetna nedelja (1529 dne 21. marca, 1683 dne 1. aprila).

⁴² V. 10. 46. boštanja, -ajna (Plet. II, 180: pošajna 1, pri Megiserju postajnja); bastfja (iz nem. Bastei), utrdba.

⁴³ V. 11. 37. 44. 50: tako v rokopisu; v SNP I, št. 23 b, 11: Dunej, 37: Prage, 44: paša, 50: gospod.

⁴⁴ Vv. 21—22: Nesmiselna ponovitev iz vrstic 16—17 o papežu in Mariji; redakcija *a*, 17 (gl. zg.) ima pravilno »V Rim se h papeži oberne«, kajpak s pismom.

⁴⁵ V. 25: »na vse nemške dežele« ne pomeni, da bi se poziv obračal na državne oblasti (po vojake), ampak — kakor pojasnjujejo vv. 30—32, 36—38 — na študente teh dežel. — Tudi v red. *a*, v. 23, se beseda »vsi« nanaša le na šolce (prim. *a*, 19, gl. zg. — tudi vv. 29—30, 37—38).

⁴⁶ Vv. 29. 39. kunšti pravhali (nem.): pomen pojasnjuje red. *a*, 25: naj delajo zvijače, 40: zvijače zdaj počno.

Kakor Turku ključce da ⁴⁷	Turški baša ⁴⁸ na pragi stoji,	
35 Od našga mesta Dunaja.«	Cesarske ključce v rokah derži. ⁴⁸	45
Študentje so hitro prišli	Marija je na boštajni ⁴² stala	
Iz Praga ⁴³ ino Celja	/: In je kugle varovala. :/ ⁴⁹	47–48
In iz vsih nemških dežela,	Zdaj mi doli pokleknimo,	
De so kunšti pravhali. ⁴⁶	Zahvalimo Gospod ⁴³ Boga,	50
40 Komaj so prišli študentje,	Ljubo Dvico Marijo,	
Turki so se že podali,	Ker sta nam pomagala,	
Orožje so iz rok djali.	/: De smo Turke premagali. :/	
Študentje so jeli streljati.		

Umetelna redakcija (št. 23 a) v štirivrstičnih kiticah s ponavljanjem zadnje vrstice je enako razporejena kakor bolj ljudska redakcija b in se z njo vsebinsko v celem ujema (a le redkokdaj je kaka vrstica v obeh enaka); le odstavka o cesarju in Mariji, o cesarju in papežu, snovno enaka, se razločujeta ne le po obsegu, ampak drugi tudi po smislu (št. 23 a, 13–38):

13 Svetli cesar se prestraši,	Oče papež piše v Celje,	
Per Mariji, mater naši,	V Prag in nemške vse dežele,	
15 Pros pomoči noj kleči,	De vsi hitro jmajo prit,	
/: Ker perpravljen bil še ni. :/	/: Turka strani odpodit. :/	
V Rim se h papeži oberne,	De naj delajo zvijače,	25
Naj nadlogo on odverne,	Vere varvajo domače,	
Šoljcam naj povelje dá,	De pokažejo serčnost,	
20 /: De pomore kot kdo zná. :/	/: Dajo Duneju prostost. :/	

ZGODOVINSKO OZADJE NAŠIH PESMI O »TURKIH PRED DUNAJEM«

Da doženemo, katera oblega dunajska je po baladno upodobljena v prvi, tolimski pesmi o »Turkih pred Dunajem«, treba, da pričnemo raziskovanje pri pesmi, ki nedvomno prikazuje drugo rešitev dunajskega mesta iz turške stiske (1683). Treba bo razbrati zgodovinske poteze, ki so v njej upodobljene, zlasti take, ki so značilne za oblego iz l. 1683, pa jih pri oblegi l. 1529 ni opaziti. Pritegniti bo k raziskavi

⁴⁷ Vv. 33–34: prim. št. 21, 31–32.

⁴⁸ Vv. 40–45: Opis bitke je tu čisto zmeden; študenti začno streljati, ko so se Turki že vdali (tako tudi v a, 41–44)! Vv. 44–45 sta bogve od kod privlečeni; enačice, da ta in ta v lini, oknu stoji, tudi na pragu (n. pr. Mlada Zora, št. 114, 91–92; Deklica vojak A, št. 53, red. I, II, 8, št. 54, red. I, II, 7; Začarani ljubeč, št. 204, 15) in to ali to v rokah drži (n. pr. Lavdon krvavi meč, št. 31, 5–6), to ali to pravi, ogovori i. pod., so zelo pogostne. V naši redakciji sta te dve vrstici nesmiselni. Redakcija a, 45–46, pravi: Baša je na pragi stal (na kakšnem pragu?), Z belo ruto k miri málal.

⁴⁹ Vv. 46–47. 48: prim. št. 23, vv. 35–37.

tudi kontaminacijsko pesem v Ravnikarjevih redakcijah, v kolikor gre za motive, ki so značilni za oblego iz l. 1683 in so zajeti iz kake stare inačice naše ali njej sorodne pesmi. Šele potem nam bo mogoče pristopiti k raziskavi zgodovinskih potez tolminske pesmi o junaških šolcih-šolarjih.

Druga (in tretja) pesem

Naša druga pesem, pesem o oblegi dunajski l. 1683, v celem predločuje zgodovinske dogodke prav in v pravi vrsti. Ne pripoveduje jih pa preprosto, letopisno — tako nepesniško jih pripovedujeta Ravnikarjevi redakciji tretje, le na pol narodne pesmi — ampak po baladno z govori in odgovori, v skopih obrisih, pa z jedrnatimi stavki, nazornimi podobami in s kleno besedo ter tako nekako dramatično prikazuje dogodke vse bolj živo, kakor bi to moglo mnogobesedno pripovedovanje.

Zgodovinski dogodki, ki jih je pesem po svoje izoblikovala, so v bistvu le-ti: Cesar Leopold I. je imel, zaslepljen s skrbjo za moč habsburške vladarske rodovine, za najnevarnejšega sovražnika francoskega kralja Ludovika XIV., zoper katerega naj bi bil vsak čas pripravljen; s Turki in njihovim varovancem Tökölyem, vodjo ogrskih protestantsko-kalvinskih upornikov, se je upal pogoditi, trdnosti pogodbe z Ludovikom pa — to se je že večkrat pokazalo — ni bilo zaupati; in izgubljeno bi bilo lahko iztrgati Turkom, Francozom pa ne. Neodločen in počasen, kakor je bil, pa je zamudil zadnji rok in, ko je naposled vendar poslal v Carigrad navodila, naj njegov zastopnik na predlagane pogoje pristane, je bil že Ludovik Turke naščuval, da so se odločili za vojsko, in so bili že sredi priprav.⁵⁰ Zdaj šele je sklenil Leopold I. brambno zvezo z bavarskim volilnim knezom Maksom Emanuelom (26. I. 1683) in se potrudil za zvezo s poljskim kraljem Janom Sobieskim, za katero ga je pp. Inocenc XI. že davno nagovarjal, zdaj pa je njuno oboroževanje izdatno z denarjem podprl in dovolil Avstriji in Bavarski naložiti duhovščini, sicer neobdavčeni, poseben turški davek na imetje. Vojaško pomoč so obljubili tudi nekateri drugi nemški knezi.⁵¹

Že 31. marca 1683 (bila je sobota pred cvetno nedeljo) — isti dan, ko so podpisali pogodbo s Sobieskim — pa je krenila turška vojska že od Odrina proti meji; dan potem, ko je cesar pogodbo potrdil (2. maja), je bila pred Belgradom. Cesarjev posebni poslanec in redni poslanik, ki že od januarja nista smela cesarju pošiljati slòv, sta bila s sultanom Mohamedom IV. in z velikim vezirjem Kara Mustafom pri vojski; vesti so dohajale na Dunaj samo po tajnih potih.⁵² Cesarjeva kakor zavezniške

⁵⁰ Oswald Redlich, *Geschichte Österreichs*, begonnen v. Alfons Huber, VI (1921), 304, 305, 307—08.

⁵¹ Redlich, n. d., 309—10, 324. — 311.

⁵² Redlich, n. d., 309, 314. — 308, 314: Ko je cesarjev poslanec 11. maja v Belgradu prejel odpoklic, je dospel v tabor pred Dunajem šele 9. avgusta in drugi dan odpotoval proti Passau. Redni poslanik je iz turškega tabora pošiljal v mesto tajna sporočila. N. d., 321.

čete pa so se le počasi sestavljale, še počasneje zbirale. Ko je bilo jasno, da turška vojska gre nad Dunaj (nad 100.000 redne vojske in nedoločena silna množica lahko oboroženih, vozatajev in služabništva, n. d. 314), je imel cesarski vrhovni poveljnik Karel Lothrinški komaj toliko čet, da je oddal Dunaju posadko (z mestno gvardijo 11.000 mož) in da je z ostalimi branil Turkom prestop na levi donavski breg. Tistega dne, ko je redna turška vojska prišla v Petronell in so lahko oboroženi plenili po dunajski ravnini, je cesar na nujno svarilo vrhovnega poveljnika s cesarico, otroki in dvorom pod noč zbežal in došel po levem bregu Donave preko Linza v Passau. Vso noč so bežali tuji poslaniki s svojimi spremstvi, plemstvo. Tisoči iz bogatih slojev so bežali iz mesta, tisoči iz siromašnih pa so se reševali iz predmestij in bližnjega podeželja v mesto kot v zadnje zatočišče pred sužnostjo ali smrtjo od turške roke (n. d. 314).

Mestni poveljnik grof Ernest Rüdeger s Starhenberga je ukrenil s posadko in vsem prebivalstvom naglo in odločno vse, da se mesto pripravi k brambi. Dunaj (sed. Notranje mesto) je bil v zadnjih desetletjih utrjen po najnovejši tedanji utrjevalni umetnosti. Dvanajst naprej molečih visokih bastij je varovalo druga drugo od strani. Vmesno obzidje je bilo spet zaščiteno s po enim koničastim naprej molečim ravelinom (bastionom). Vse utrdbe je obkrožal širok jarek s kritimi hodniki na nasprotnem pobočju (kontreskarpi), ki jih je varoval še nasip s prišiljenim koljem (palisadami). Mesto je bilo predvidoma dobro oskrbljeno s strelivom in živežem.⁵³

Dne 13. julija je prišla spopolnitev posadke, pozneje so jo pomnožile še čete, sestavljene iz meščanov, dvornih uslužbencev, študentov, pomočnikov. Ta dan so požgali tudi predmestja. Dne 14. julija je prišla turška vojska, obdala mesto v polkrogu, 16. julija, po odhodu Karla Lothrinškega s kavalerijo preko Donave in požigu Leopoldstadta, od vseh strani. Glavni stan Kara Mustafe je bil na severozahodu.

Dne 15. julija so Turki začeli obstreljevati mesto, sledili so drug za drugim hudi, a brezuspešni napadi na kontreskarpe. Dne 26. julija je dal Kara Mustafa s puščico ustreliti v mesto poziv k predaji; odgovorili so s posmehom in veselo godbo. Spet so se vrstili napadi in izpadi. Napadi so merili skoraj izključno v smeri cesarskega gradu na Grajsko in Löwellovo bastijo in na vmesni Grajski ravelin; druge utrdbe so samo obstreljevali.⁵⁴ Dne 3. avgusta so vdrli Turki pred Grajskim ravelinom v nasprotno pobočje, 12. avgusta so s podkopom razrušili zunanji konec ravelina in se polastili tam mestnega jarka. Od konca julija se je začela širiti med vojaki in meščani tudi krvava griža. Začeli so se hudi dnevi. Turške izgube so bile sicer zelo velike, a tudi posadka je hudo trpela, sorazmerno huje od Turkov. Po-

⁵³ Redlich, n. d., 312.

⁵⁴ Redlich, n. d., 320. Grajska bastija je bila pred samim cesarskim gradom, Löwellova pred sedanjim Burgtheatrom, Grajski ravelin na vmes ležečem Ljudskem vrtu (Volksgarten).

možne čete, ki so doslej opravljale le utrjevalna dela in stražno službo, so začeli uvrščati v bojne vrste. Turški napadi se niso več pretrgali. Sreča le, da je Kara Mustafa trmasto vztrajal pri svojem načrtu; ko bi bil udaril hkrati le še na enem kraju z vso silo, pa bi bilo mesto pri ničnosti posadke pač izgubljeno. Da se to ni zgodilo, se je zdelo kakor čudež. Pa je bilo že tako hudo dovolj. Dne 23. avgusta so se prigrizli Turki na sam Grajski ravelin, v noči od 2.—3. septembra se je morala posadka z razvalin umakniti. »Skalo z vsemi čarovnimi umetnijami kristjanov«, kakor je imenoval Kara Mustafa to utrdbo, so Turki zavzeli; stali so pred samim obzidjem. Dne 4. septembra so si s podkopom odprli široko vrzel ob boku Grajske bastije; branilec je skoraj pogum upadel, pa so le zavrnili vse napade in vrzel za silo zadelali. Tako tudi nove vrzeli ob boku Löwelove bastije (6. sept.) in na bastiji sami (8. sept.; Redlich, n. d., 323, 329). A kaj jutri, pojutrišnjem? Padla ali za grižo umrla je že polovica posadke, tretjina prostovoljnih čet, strelivo in živila so začela pohajati. Že 19. in 27. avgusta in 1. septembra je poslal poveljnik po pogumnih slih pisma Karlu Lothrinškemu in cesarju s poročili o stiski v mestu: »S pomočjo ni odlašati niti trenutke!«

Cesar je takoj po prihodu v Passau poklical zaveznike na pomoč, denarno ga je podprl mimo drugih spet pp. Inocenc XI. Na zbirališče pri Kremsu so prišli prvi, že kmalu v avgustu, Bavarci, še v avgustu tudi Franki, Saksonci i. dr.; v začetku septembra so prešli pri Tullnu Donavo. Konec avgusta je dospel še poljski kralj s 15.000 konjenice h Karlu Lothrinškemu, pri katerem so bili že v juliju trije poljski konjeniški polki in 400 oklopnikov pod Ljubomirskim. Dne 7. septembra je bila pri Tullnu zbrana vojska nad 70.000 mož. Vrhovno poveljstvo je prevzel Jan Sobieski. Kajpak je sprejel občni načrt Karla Lothrinškega, ki je sklenil že v juliju, da je treba napasti Turke naravnost s severa preko obronkov Dunajskega gozda, a ne z obhodom z juga ali vzhoda. V noči od 10. na 11. september so oznanili raketni znaki s Kahlenberga mestu, da je rešitev blizu.

V nedeljo, 12. septembra 1683 se je vnela bitka. Levo krilo pod Karlom Lothrinškim je prvo napadlo Turke s severa in jih potisnilo z Nußberga in z nußdorfskih okopov proti jugu. Proti poldnevu je prispelo središče pod Maksom Emanuelom Bavarskim in se na desni priključilo k desnemu krilu. Napredovanje pa se je ustavilo. Turki so z vso silo obstreljevali mesto. Proti 2. uri so se pojavile z obhoda na zapadu prve poljske čete. Dva konjeniška oddelka so Turki sicer zavrnili, pešci pa so se držali, da so se Poljaki zbrali. Lothrinški je tedaj napadel turško desno krilo in ga potisnil z vzhoda proti turškemu središču, nanj je pritisnil tudi Maks Emanuel in z združenimi močmi so vrgli Turke iz okopov pri Döblingu (zdaj Türkenschanz-Park). Sobieski pa se je s poljsko konjenico in s prideljenimi mu nemškimi polki vrgel na turško levo krilo ter ga razbil. Ob 4. uri se je pričel turški umik ter se proti večeru sprevrgel v divji beg.

Z rešitvijo Dunaja se je pričela osvobodilna vojna proti Turkom. Dne 5. marca 1684 je pristopila k cesarjevi protiturški zvezi s Sobieskim še Beneška (Sveta liga); ko so se po Inocencovem nasvetu Poljaki pogodili z Rusi glede vzhodne meje (večni mir 26. aprila/6. maja 1686), je pristopila k Sveti ligi še Rusija, da napade turškega vazala krimskega hana. Do 1. 1688 so pregnale zavezniške vojske Turke iz vse Ogrske s Slavonijo in Erdeljem (Benečani iz Peloponeza); dne 2. septembra 1686 so zavzele Budim, 6. septembra 1688 Belgrad. To je bilo kralju Ludoviku XIV. preveč. Še isti mesec je vdrl na nemško ozemlje. Povzročil je s tem, da so se združili zoper njega vsi, ki so se čutili ogroženi, v »Veliko alianso«, mimo cesarja, večine nemških knezov i. dr. tudi Holandska (Generalstaaden) in Anglija. Turki so dobili duška, začela se je huda vojna na dve plati.

Ne Ludovikovi ne turški uspehi pa niso bili odločilni. Ludovik XIV. je z mirom v Rijswijku (6. maja 1697) dosegel velike pridobitve, poglavitni namen, da bi uničil habsburško moč, se mu je izjalovil. Turki so sicer zavrnili premalo podprto cesarsko ofenzivo v globino Balkanskega polotoka (poraz pri Kačaniku 2. jan. 1790, selitev peškega patriarha Arsenija z 39.000 srbskimi rodbinami v Srem, Bačko, Baranjo in Banat poleti 1690) ter so se spet polastili Belgrada (katastrofa 8. okt. 1690), končno pa so v Karloviškem miru izgubili vso Ogrsko s Slavonijo in Erdeljem razen Banata in dela Srema. Rusi pa so si s premirjem 24. jan. 1699 in z mirom 2. (13.) julija 1700 zagotovili Azov.

Kako je to zgodovinsko dogajanje upodobljeno v drugi pesmi o »Turkih pred Dunajem«?

Opomnja: Kajpada moramo pri raziskavi izločiti vse poteze, o katerih nas je poučil razbor besedila, da jih v prvotnem besedilu ni bilo, ampak so jih prilepili k staremu besedilu šele poznejši ljudski pevci. To je mimo drobnejših potez predvsem dvoje: 1. vse, kar spominja cesarjevega imena. Saj nam zgodovinski dogodek 26. julija (str. 45) z našim razborom vred dokazuje, da na poziv k predaji ni odgovoril ne cesar (tudi ne cesarski kapitan), ampak »Dunajci«. V tretji pesmi (Ravnikarjevih redakcijah) je cesarjevo ime trdno vtakano v ves prvi del pesmi, ki ustreza drugi pesmi, dokaz, da je nastala dokaj pozno, ko se je bila druga pesem s prilepljenim cesarjevim imenom že dodobra udomačila, torej težko kaj prida pred koncem 18. stoletja; 2. zdaj na dvoje raztrgani odstavek o stiski na Dunaju tik pred rešitvijo moramo upoštevati kot enoto; prvi del ne spada k tretjemu odgovoru na poziv k predaji. V tretji pesmi, v kateri druga polovica ustreza stari pesmi o šolarjih, tega ni.

Uvodni vrstici druge pesmi ugotavljata s podobo, »da jo komaj zemlja drži«, silno premoč turške vojske pred Dunajem. Zašli sta v več epigonskih pesmi o turških bojih, večkrat za začetnima vrsticama prve, študentovske pesmi (»nihilce ne ve, kam pojde z njo«, t. j. z vojsko), pa se jim nič kaj ne prilegajo. Prilegajo pa se prav odlično drugi pesmi in prav v tej zvezi — bolje ko prvi pesmi; zakaj 1. 1683 do zadnjega niso vedeli za gotovo, da gre Kara Mustafa nad Dunaj, saj niti vojne napovedi ni bilo — vojno leta 1529 pa je Soliman II. napovedal v marcu 1529.

Drugače, nezgodovinsko se pričenja tretja, zlepljena pesem: Turek cesarju napove vojno, cesar jo sprejme. Vsebina izziva in odziva je skoraj enaka kakor v besedah Solimanovih in Ferdinandovih poslancev l. 1528. Sestavljenec je ta uvod vzel pač iz stare inačice, pa ne druge, ampak prve pesmi. Več o tem spodaj, str. 53.

Za uvodnim dvostišjem se začne takoj prvi del pesnitve, prav baladno skopi oris obleganja. Nobeno turško obstreljevanje, noben napad ali izpad, noben podkop ali protikop se ne omenja, zgolj ista vrsta skoraj enakih stihov se trikrat ponovi, enakega dvogovora, turškega poziva k predaji in prošnje Dunajcev za odlog, ki ga prvič in drugič zaključi isto dvostišje o brezuspešnem klicu na pomoč od zunaj. A kako stopnjevanje v vedno krajšem odlogu in v razlogih za odlog: prvič porogljiv posmeh, drugič nestrpno pričakovanje pomoči od zunaj, tretjič, v najhujši sili, samo še zaupanje v božjo in Marijino pomoč; klicanje pomoči od zunaj je zdaj brez pomena, z opuščenim končnim dvostišjem prejšnjih dveh vrstičnih skupin nas pesnik opozarja, da pride zdaj izdatnejša pomoč iz nebes (priprava na sredino pesnitve).

Oris je zgodovinsko zvest, prvi poziv k predaji in odziv posadke je celo, dejal bi, dobesedno resničen: pismo Kara Mustafe na puščici in porogljivi odgovor »Dunajcev« (26. julija). Drugo in tretje ponavljanje z roki za odlog vred kajpak ni dobesedno zgodovinsko, a nam dobro riše rastočo skrb in stisko v mestu: sredi avgusta, ko so Turki vdrlí pred Grajskim ravelinom v mestni jarek, ko je mimo bojov tudi griža začela pobirati ljudi, da so morali v bojne vrste vključiti tudi pomožne čete, ko je bila posadka še polna zaupanja, pa je Starhenberg le že začel klicati pomoč od zunaj (19. avg.); v začetku septembra, ko so se pririli Turki že neposredno pred ozidje, ko je bila padla ali umrla za grižo že polovica posadke, ko so pohajala s strelivom tudi živila, je sila priklopela do vrha in je posadka časih že začela obupavati (n. pr. 4. sept., ko so si Turki s podkopom odprli široko vrzel v samo obzidje) in so pomoči pričakovali le še iz nebes.

Prozaična *tretja pesem* poroča namesto tega v treh vrsticah o začetku turškega obstreljevanja s pretirano prisposodob, posneto po ljudski priliki »Trese se ko šiba na vodi«.

V *središču druge pesmi* najprej dva primera ponazarjata stisko med vojaki — ta sta poljudno pretirana — dva med ljudstvom. Ne vemo pa, kdo te besede govori, ali je bil to v prvotni pesmi samogovor ali dvogovor. Ta neznanec (ali drugi iz njih) s klicem »Zvonite, muzicirajte!« ukaže, naj vabijo k maši, h kateri se zbere vse, kar more (»Vsi Dunajci«). In mašniku, ko »je povzdigoval«, pesnik po baladno — pa stvarno malo primerno — položi v usta, kar si je ljudstvo pripovedovalo, da so videli Marijo v oblakih, ki je nevernike zavračala.

Stiska v mestu je verno orisana. Viri tudi v obilici pripovedujejo o tem, kako se je ljudstvo zatekalo k molitvi, proseč Boga in Devico Marijo pomoči, poročajo tudi o službi božji v trenutkih najhujše nevarnosti. Ne le ljudstvo, tudi Cerkev je

pripisovala rešitev Dunaja Marijini priprošnji pri Bogu: pp. Inocenc XI. je v zahvalo še to leto (1683) za vso Cerkev uvedel praznik Marijinega imena prav na dan rešilne zmage pred Dunajem.⁵⁵ Ljudstvo pa je govorilo tudi o Marijini prikazni, ki so jo ljudje videli in so se je Turki plašili.⁵⁶ Opozoriti je pri tem na besede Kara Mustafe o Grajskem ravelinu (»krščanske čarovnije«).

Zlepljena *tretja pesem* je to pesniško vino druge pesmi močno zalila in brozgo stočila na dva konca: 1. od prvega obstreljevanja prestrašeni cesar, »ker še pripravljen ni bil« (v. 14–15; — pa v v. 5 se je bahal »Jez sim teb vselej perpravljene!«), pred Marijo pade na kolena, »De bi mu hotla pomagati«, Turke premagati. In za tem pride še prošnja na papeža, naj poskrbi, da pridejo Dunaju »šolci-študentje« iz Prage in Celja in vseh nemških dežel na pomoč in drugo, kar z našo pesmijo nima več opravka, tudi z zgodovino ne. 2. Marijina prikazen je predstavljena na konec pesmi.

Sklepni del druge pesmi riše prihod zaveznikov in rešilno bitko. Klic, s katerim vrhovni poveljnik (čigar ime je odpadlo) bitko prične, pač ni dobesedno zgodovinski, pač pa točno in jedrnato označuje resnični potek bitke. Boj sam riše pesnik z dvema podobama, ki je druga izmed njih (št. 22, 26–27) prešla pozneje v pesem O Lavdonu. Konec boja (preden je bila ura tri) je naveden po pesniški svobodi (zaradi rime?) nekoliko pre zgodaj.

Posebno vprašanje so »tri pomoči«, ki jih pesem našteva. Izmed 5 imen, ki jih obe inačici naštevata — poljski kralj, parski knez, Holëndarca (holandska aristokratska republika), Moskovitar, Anglež, — sta se le prva dva udeležila bitke pred Dunajem, prvi kot vrhovni poveljnik in poveljnik desnega krila, drugi kot poveljnik središča, ostali trije so bili s prvima dvema in drugimi člani »Svete lige« zoper Turke v vojni

⁵⁵ Fr. Rihar, Marija v zarji slave. DsM v Celovcu (1909), 173.

⁵⁶ O zadnjem neuspelem turškem naskoku na trdnjavo sv. Mihaela na Malti malo pred 11. septembrom 1565 se poroča, da so Turki videli na obzidju dva tuja moža in eno ženo, ki so jih kristjani spoznali kot Mater božjo, apostola Pavla (ki se je nekaj z brodoloma na Malto rešil), sv. Janeza Krstnika (varuha maltskega viteškega reda). »Ta vera v čudež je krščanske vojsčake navdušila k čudežem hrabrosti in je mogla biti opravičilo upadajočemu pogumu oblegovalcev.« *Josef v. Hammer*, Geschichte des Osmanischen Reiches, Bd. II, 2. Aufl. (1834), str. 307. — Branitelj Kiseka Nikola Jurišić poroča o rešvi tega mesteca (1532): Dne 28. avgusta so Turki s splošnim naskokom zavzeli obzidje in postavili tam že 8 zastav. »Za majhno zaseko tik za zidom so čakali možje iz mesta zadnje ure, pa starci in otroci in žene so zagnali tako silen, oglušujoč, donebesen krik, da so se ga napadalci ustrašili in zdajci zbežali, pustivši v rokah oblegancev celo dve svoji zastavi. Tako čudežen je bil ta nagli obrat oblegancem in oblegovalcem, da se je zdelo tem, da so videli nebeškega jezdeca, ki jim je z mečem pretil, prvim pa, da so spoznali v njem sv. Martina, velikega varuha Subotice. Podobno so videli z Delfov odhajajoči Galci samega Feba, so zavrtnjeni turški oblegovalci Carigrada pod Muradom zagledali na zidovih Našo Gospo (Panagia Hodegetria), ki jih je zavračala.« Hammer, n. d., II, 89. To zadnjo legendo pripovedujejo že iz 7. stol. o obrskem obleganju Carigrada.

od 1683—1699 ali »Velike alianse« zoper Francoze v vojni od 1688—1697. Pesem že z enim samim izmed teh imen ni mogla nastati takoj po bitki pred Dunajem, ampak kvečemu kdaj med l. 1688 in 1697. Vendar ni verjetno, da bi bil pesnik — in ne slab pesnik — ki se je sicer v vsem držal zgodovinske resnice, res da kot pesnik baladnik, prav tu dovolil vedoma tako očitno zgodovinsko napako. Tretja »pomoč« je bil v prvotnem besedilu potemtakem z moralno gotovostjo — ki resda še ni dokumentarna — tretji najpomembnejši poveljnik pred Dunajem, poveljnik levega krila Lothrinški vojvoda. Ime pa je bilo ljudskim pevcem pretuje in so ga — pač že za časa vojne s Turki in Francozi 1688—1697 zamenjali z drugim, bolj znanim, pa ne vsi z istim (tako v Kastelčevi inačici). Z medsebojnim vplivom takih inačic je eno izmed teh novih imen izpodrinilo še drugega resničnega zaveznika-poveljnika, bavarskega (volilnega) kneza (tako v Petelinovi inačici). V tem smislu je treba torej popraviti tudi mojo »ugotovitev« glede poznejšega postanka naše druge pesmi (op. 8).

Tretja pesem je v sklepnem delu docela zmedena. Študentje so zdajci v mestu Dunaju in zmagajo v okopnem boju kakor v tolminski pesmi. Oris boja je nesmiseln (gl. op. 48).

Pesem zaključuje zahvalna kitica Bogu in Mariji, kakor mnogo starih ljudskih cerkvenih pesmi. Tako tudi tretjo pesem.

Pesnik druge pesmi o »Turkih pred Dunajem« je bil izobražen mož, nadarjen pesnik — sodobna književnost mu ne more postaviti nikogar na stran — pa tudi komponist in ljudski pevec, predvsem pa do dna srca vesel ne le zaradi rešitve dunajskega mesta, ampak ker je bila njegova slovenska domovina za vedno rešena več ko dvestoletnega turškega morjenja in zasužnjevanja, ropanja in požiganja. Ne vemo, ali je bil duhovnik, klerik ali svetnega stanu. Ni verjetno, da bi bil priča dogodkov na Dunaju in pred Dunajem; težko da bi bil tedaj tako dobro dojel celotno dogajanje, upodobil bi bil verjetno ta ali oni razburjljivi dogodek iz obleganja, ki ga je sam doživel ali od blizu videl. Snov je po vsej verjetnosti zajel iz spisov o dunajski bitki, ki so tedaj v raznih jezikih preplavili krščanski svet, morda tudi iz ustnega pripovedovanja, saj je bival kapucinec Marco d'Aviano, zaupnik papežev in cesarjev, ki je bil priča dogodkov, nekaj dni tudi v Ljubljani (od 10.—13. okt. 1684) in je pridigal 11. in 12. oktobra pri kapucinih v sed. Kongresnem parku in v stolnici (Dimitz, n. d., IV, 32).

Zakaj in kdaj se je krepka zgodovinska baladna pesem o rešitvi Dunaja, Srednje Evrope in naše domovine iz nevarnosti turškega pobarbarjenja sprevrgla v *klečeplazno cesarskoinastično popevko*, kakršna se nam kaže danes? Naši predniki so z neskončnim veseljem začutili, da jih je Velika protiturska vojna (1683—1699) rešila sto in stoletnega turškega ropanja in zasužnjevanja in to največ po zaslugi velikega vojnega organizatorja in vojskovodje »blagega princa Evgena« Savojskega (1663—1736) — bitka pri Zenti 1697. Prav ta veliki uspeh pa je tudi krepko utrdil

Leopoldov absolutistični režim; saj ta je znal z lahko umljivo in trajno propagando prepričati sebe in ljudstvo, da jih je rešil Turkov sam cesar, čeprav je bil tá uspešnemu vojskovanju bolj v oviro kakor v korist. Varnost se je za Karla VI. še povečala z drugo turško vojsko (1716—17), v kateri je princ Evgen drugič osvobodil Belgrad in — še bolj utrdil cesarsko slavo in oblast. Tako ni čudno, da so ljudski pevci v času, ko so stari bojovníki pomrli, stari spomini obledeli, vpletli v staro pesem cesarjevo ime in s tem vsadili vanjo kal razkroja. Zgodilo se je to verjetno, še preden je pričela Avstrija z Rusijo leto po smrti princa Evgena novo vojsko s Turki (1737—39), jo sramotno vodila in sramotno zaključila s ponovno izgubo Belgrada. Le srečno naključje je, da je stara Kastelčeva inačica v zvezi z mlajšo Petelinovo še omogočila vsaj v bistvenih potezah ugotoviti, kakšna je bila pesem v prvih desetletjih.

Tretja, zlepljena pesem o »Turkih pred Dunajem« je mogla nastati po vsem tem šele v drugi polovici 18. stoletja in ne prav kmalu.

Prva, študentovska pesem

Zdaj se končno lahko spet vrnemo k prvi, *študentovski pesmi o »Turkih pred Dunajem«*.

Po vsebini in duhu je čisto drugačna ko druga pesem, niti ene poteze ne najdemo, ki bi jima bila skupna. Pač pa je v študentovski *pesmi nekaj potez*, ki jih poznamo iz zgodovinskega poteka druge oblege dunajskega mesta: beg cesarjev, plemstva in bogatega meščanstva; študentje (in profesorji), ki so se združili z rektorjem na čelu v posebno četo 700 mož, vendar je bila ta — kakor vse druge meščanske čete — le pomožni oddelek, ki so ga z drugimi vred uvrstili med bojovníke šele v drugi polovici obleganja. V celotni zgodbi prve pesmi pa ni prav ničesar, kar bi spominjalo na drugo oblego dunajsko. Da so jo vendar kar vsi vezali z njo, je zakrivila pač tretja, kontaminacijska pesem, o kateri je bilo preočitno, da jo je Dimitz po krivem prisodil prvemu obleganju (op. 6); saj je mogel pesnik, sam študent bojovník, v pesmi upodobiti tudi samo del skupnih bojev, kakršne je sam doživel.

Nadrobni razbor besedila in vsebine tretje pesmi, ki je ugotovil, da je ta pesmarski stvar pozna kontaminacija naše druge in prve pesmi o »Turkih na Dunaju«, je izpodbil stari domnevi to oporo. Moramo si torej ogledati, ali ni najti podobnih potez kakor v študentovski pesmi v zgodovinskih poročilih o prvi dunajski oblegi l. 1529.

Prvi razložek med prvo in drugo oblego dunajsko je ta, da se vojska, ki je privedla do prve oblege, ni začela kakor druga brez vojne napovedi. Ko sta Ferdinandova poslanca v Carigradu v imenu svojega gospoda zahtevala (29. V. 1528), naj mu sultan Soliman II. vrne celo vrsto ogrskih, slavonskih, srbskih in bosenskih

trdnjav, ki jih je bil sultan zavzel pred bitko pri Mohaču in za njo, jima je Soliman II. odgovoril, ko jih je po devetmesečnem priporu odpustil (20. III. 1529), takole: »Vaš gospod doslej še ni občutil Našega prijateljstva in sosedstva, pa jih bo čutil odslej. Moreta mu povedati, da pridem sam z vso močjo in oblastjo pa mu hočem sam vrniti, česar od mene želi. Povejte mu, naj vse dobro pripravi za Naš sprejem.« Poslanca sta odgovorila, da ga bo kralj vesel, če pride kot prijatelj, da ga pa bo znal sprejeti tudi kot sovražnika.⁵⁷

Ko pa je silni sultan 10. maja 1529 s svojo veliko vojsko krenil iz Carigrada proti meji, je javno razglasil, da gre na Ogrsko in v novi deželi napravi red.⁵⁸ In res je šel, zavzel Budim (7. sept.) in dal tam umestiti svojega varovanca Janoša Zapolja na ogrski prestol (14. sept.). Ni pa bilo jasno, ali pojde tudi nad Dunaj: akindžiji (turški plenilci) so sicer že vse leto rojili v Ferdinandove dežele, zlasti preko Hrvatskega v Slovenijo, pred Dunajem pa jih še ni bilo. Cesarjev namestnik nadvojvoda Ferdinand, priznani češki in osporavani ogrsko-hrvatski kralj, ni imel dovolj vojske, da bi se sultanu postavil na pot; premalo čet so mu poslali deželni stanovi njegovih dežel in so kasnili tudi z denarnimi prispevki, mislili so vsak le na brambo svoje dežele, pa še to bolj z besedami ko z dejanji.

Pa že 21. septembra sta Pavel Bakić in Sigmund Višnjegorski z izvidniškim oddelkom 200 mož pripeljala prve turške ujetnike na Dunaj — vodjo drugega oddelka Krištofa Zedlitza pa so Turki ujeli in ga je Soliman po oblegi izpustil, da bi mu vrnili tudi turške jetnike⁵⁹ — tudi požari so naznanjali prihod prednjih turških čet. Mesto se je pripravilo na obrambo. Podrli ali požgali so predmestna poslopja in popravili s tem gradivom obzidje. Ferdinand z dvorom, mestno plemstvo in večina meščanov so zbežali. V mestu so ostali le ubožnejši meščani, ki so se uvrstili v meščanske stotnije, in vojni oddelki iz vseh dednih dežel s Češko, največ iz bližnjih, k temu še nemške državne čete (kakih 6000) in 700 španskih strelcev, vsega skupaj z meščanskimi stotnjami in cesarskimi trabanti kakih 16.000—18.000 mož z 72 topovi za šest čevljev debelim ozidjem in širokim jarkom, pa brez zunanjih utrdb za bočno brambo.⁶⁰

⁵⁷ Jos. v. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches II*² (1834), 65, po poročilu Sigismunda Višnjegorskega. Prim. J. Gruden, n. d., 564. — Gl. začetek tretje, zlepljene pesmi: isti porogljivi zasmeh, s katerim se Turek povabi k cesarju v gosti, isti z zadrego združeni ponos v odgovoru. V odlomku iz 18. stol. (SNP št. 26. »Turek je pisal beli list« sta izziv in odziv že preoblikovana po pesmi o Peganu in Lambergarju (SNP št. 13—17).

⁵⁸ Dr. Stanko Jug, *Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja*, GMS XXIV (1943), 51.

⁵⁹ Dimitz, n. d., 124; Hammer, n. d., 69.

⁶⁰ Alf. Huber, *Geschichte Österreichs IV* (1892), 24; Hammer, n. d., II, 70—71; Dimitz, n. d., II, 124.

Dne 27. septembra se je pojavil pred Dunajem Soliman II, z redno vojsko kakih 100.000 mož in blizu toliko lahko oboroženih in s 300 topovi, a Dunaju na srečo le lahkimi. Razmestil je vojsko v sedmih taborih okrog mesta, topništvo na jugu. Dne 3. oktobra se je začelo obstreljevanje. Priprave za napad so branitelji večkrat motili z izpadi. Ko so Turki z dvema podkopoma med Avguštinici in Koroškimi vrati razrušili del obzidja, so kar tri dni po vrsti trikrat z vso silo skušali vdreti v mesto (9., 11., 12. oktobra);⁶¹ pa brambovci so vse napade odbili. Še dva podkopa sta zletela blizu Koroških vrat in vrzel razširila, napada pa ni bilo. Janičarji so godrnjali zaradi neuspehov, zaradi pomanjkanja hrane, zaradi mraza in slabega vremena. Soliman jih je z darili pregovoril še za zadnji napad. Ko so branilci tudi tega odbili, je Soliman II. obleganje opustil in 16. oktobra vojsko odpeljal domov.

Poglejmo zdaj, v koliko se ujema zgodba prve, študentovske pesmi o »Turkih pred Dunajem« s potekom prve oblege dunajske.

Uvodni vrstici (Turk... zbira... vojsko, Nuben ne ve, kam pojde ž njo), ki jih srečujemo v vrsti drugih pesmi,⁶² se sicer ujemata z zgodovinskim dogajanjem, ker na Dunaju še sredi septembra niso vedeli, da pojde Soliman od Budima pred Dunaj; vendar sta vrstici v slabi zvezi s sledečim vzklikom »Pomagaj Bog in sv. Štefan!« (vv. 3—4). Pred njim je moralo stati kaj o prihodu Turkov. To zahtevata tudi sledeči vrstici (5—6): »Zvedel je to (sc. kam pojde Turek) gospod Špidenvert«; besedo »to« razloži zdaj šele v. 10: »Turk je pred Dunajem le-kar!« Sedanji prvi vrstici z izgubljenimi so se glasile prvotno pač podobno kakor zdaj začetek pesmi »Turek označuje naše zastave« (SNP št. 24—25, vv. 1—3 = 4), ki se tej pesmi ne prilega: »Turk zbira silno vojsko, Deleč potegne ž njo, Deleč pod mesto Beligrad.« Vrstici (št. 22, 1—2), kakršni sta zdaj, sodita prej na začetek druge pesmi o oblegi dunajski 1683 pred sedanji začetni vrstici, tako kakor stojita ti dvojici, nekoliko preoblikovani, v odlomku »Turški baša v Limbuši« (SNP št. 27) in v več inačicah pesmi o Lavdonu (SNP št. 28—30). Prav odlično pa bi se prilegala naši pesmi po vsebini — seveda v pravi ljudski obliki — uvodna kitica tretje, zlepljene pesmi o »Turkih pred Dunajem«, red. b, 1—6 (v a, 1—6, poldruga kitica); saj je to točno prepesnitev napovedi vojne Solimana II. in odgovora Ferdinandovih poslancev. K drugi oblegi in k pesmi o njej ne spada, v zlepljeno pesem je mogla priti torej (posredno ali neposredno) le iz druge sestavine, to je iz stare inačice naše prve pesmi.

Kakor ta uvod je tudi vzklik »Pomagaj Bog in sv. Štefan« (vv. 3—4) značilen le za prvo dunajsko oblego in se ostro razločuje od ljudskih in pesemskih poročil o Marijini pomoči pri drugi oblegi, od zgodovinske zahvale (obče uvedbe praznika

⁶¹ Hammer, n. d., 72—75 (ki pa navaja nam. 9. okt. 10. oktober); Huber, n. d., 26—27; Dimitz, n. d., 124—125.

⁶² »Turški je baša v Limbuši«, SNP I, št. 27, 2—3; Lavdon, SNP I, št. 28, 1—2, št. 29, 1—2, št. 30, 1—2 = 3, 4, — Prim. Turek označuje naše zastave, SNP I, št. 24—25, vv. 1—2.

Marijinega imena l.1683) in zahvalne sklepne kitice v pesmi (Bodi Bog zahvaljen in Devica Marija).

Odstavek o gospodu Špidenvertu (vv.5—10), ki prinaša »svetlemu cesarju« sporočilo, da bo Turek zdaj zdaj pred Dunajem, ustreza natančno zgodovinskemu poročilu o Hrvatu Bakiću in Kranjcu Višnjegorskem. Imena Špidenvert (v.6) v literaturi, v Ljubljani dostopni, res ni najti, pa med drugimi uspešnimi ogledniki je bil pač lahko kdo, ki so ljudski pevci njegovo ime mogli tako po svoje popačiti.

Kakor uvodni del tako se tudi *sklepni del pesmi* (vv.33—44) popolnoma ujema z zgodovinskim potekom prve dunajske oblege, k drugi pa se ne prilega. Po zgodovinskih poročilih in po naši pesmi Dunaja ne reši od zunaj došla vojska z napadalno rešilno bitko, ampak njegova posadka sama z naraščajočo silo obrambe in z uverjenim junaštvom branilcev, medtem ko turškim naskokom sila upada, napadajočim Turkom pa uverjenost in pogum — k zadnjim naskokom so jih morali goniti z biči in pregovarjati z denarnimi nagradami. Res da poroča zgodovina o štirih splošnih naskokih, pesem pa le o treh, pa »tri« je priljubljeno stalno število ljudskih izročil in narodnih pesmi — tudi naše. — O zahvali na koncu pesmi »Pomagaj si Bog in sv. Štefan« (vv.41—44) velja to, kar za uvodni klic na pomoč.

Manj preprosta je odločitev glede *sredine pesmi* (vv.11—32), ki je hkrati idejni vrhunec pesmi in vrhunec zgodbe: ostra obsodba vodilnih slojev fevdalne družbe in države v dobi razpada — spet so to trije: vladar z dvorom in vlado (»cesar«), deželni stanovi, sestavljeni iz »gospode« in zastopnikov mest (zdaj izmaličenih v »kmete«) — in proslava »šolarjev« kot zastopnikov politično in gospodarsko brezpravnih in brezpomembnih slojev.

»Cesarjev« malodušni poziv »svojemu mestu«, naj sklepa o obrambi ali predaji, in troje ustreznih, oblikovno enakih sklepov, dveh malodušnih (meščanov in gospode) in tretjega odločujočega, srčnega (šolarjev): to je seveda le oblika, s katero je pesnik upodobil dogajanje tik pred prihodom prvih turških oddelkov pred Dunaj, in kot pesniška zamisel kajpada ni zgodovinska. Da bi bil »cesar« za 21. september 1529 sklical nižjeavstrijske deželne stanove na zborovanje in sklepanje o obrambi Dunaja, da bi jim bil tako govoril kakor v pesmi, da bi mu bili trije stanovi, ki so zbor sestavljali, cerkvena in svetna gospoda ter zastopniki mest, zlasti Dunaja, tako odgovorili kakor v pesmi, o tem ne le viri ničesar ne poročajo, tudi časa ni bilo ne za sklicanje ne za zborovanje. Res pa je, kar pesem pravi, da je »cesar« »šel v Linc«, res je tudi, kar pesem z izmišljenim sklepom meščanov in gospode hoče povedati, da je »velika večina prebivalstva zbežala iz mesta« (Huber, n.d.IV, 24), kajpak tista večina, ki je imela potrebna sredstva, da se je zatekla kam na varno, t.j. plemstvo in imovito meščanstvo. A prav to se je zgodilo tudi l.1683, le da se cesar tedaj ni zatekel v Linz, ampak preko Linza v Passau. Vendar sam ta »Jaz grem pa

v mesto Linc« (v. 17) doslej še nobenega zgodovinarja ni prepričal, da bi pesem merila na l. 1529 in ne na l. 1683.

Dvom pa nam razprši — naj je to čudno ali ne — prav izmišljena pesniška oblika neizmišljene pesemske vsebine. »Cesarjev« poziv deželnim stanovom in njihov odziv res da ni zgodovinski, zgodovinsko resnična pa je fevdalna ureditev državne oblasti. Zbor deželnih stanov je bil glede zakonodaje vladarjev posvetovalni organ, ki ga je imel pravico sklicati in mu določiti predmet posvetovanja in sklepanja samo on, deželni knez; imel pa je mimo tega tudi pravico, dovoljevati deželnemu knezu za skupne potrebe vseh dežel svoj delež davkov in svoj delež k skupni vladarjevi vojski. Vse to je na zunaj veljalo še prav do prevrata l. 1848. Pa v 16. stoletju je šlo še zares. Sleherno vladarjevo stisko, zunanjepolitično ali notranjo, so stanovi porabili, da bi vsilili vladarju svojo voljo in povečali svojo oblast na račun vladarjeve, ob vsakem vladarjevem uspehu so se spet potuhnili; spor med vladarjem in češkimi deželnimi stanovi je l. 1618 zanetil celo plemiško revolucijo in s tem 30-letno vojsko. Zmage cesarja Ferdinanda II. po prvem desetletju te vojske (1626—29) pa so odločile tudi spor za oblast z deželnimi stanovi. Prejšnja pravica deželnih stanov je postala zdaj pod absolutističnim vladarstvom njihova dolžnost. Upirati so se mogli samo še z birokratično počasnostjo.

»Cesarjeve« besede v pesmi »Podajte se al branite« (v. 16), čeprav niso zgodovinske in so tudi glede resničnega smisla pretirane, kažejo vendar z vso jasnostjo, da tedaj spor z deželnimi stanovi za oblast v državi še ni bil odločen v korist absolutizma. Pesem je mogla potemtakem nastati le v 16., ne pa proti koncu 17. stoletja.

Vendar pa je v tem odstavku naše pesmi še nekaj drugih stvari, ki jih je treba pojasniti.

Težavo nam dela najprej »svetli cesar« (vv. 9, 11). Saj to more biti samo cesar Leopold I., ne Ferdinand I., ki l. 1529 še ni bil cesar, ampak je postal šele dve leti pozneje nemški kralj (določen cesarju za naslednika), cesar pa šele po odstopu svojega brata, španskega kralja (1506, 1516—1554) in rimskega cesarja (1519—1556) Karla V. Za prve oblege dunajske pa je bil Ferdinand I. kot vladar južnonemškega dela habsburške dediščine (od 1521) samo nadvojvoda, vojvoda, pokneženi grof itd., bil je od tedaj tudi cesarjev namestnik (državni upravitelj) v nemški državi, od 1526 tudi češki kralj in od dela ogrskih in hrvatskih velikašev priznani kralj ogrski in hrvatski. In vendar »cesar« naše pesmi ne more biti drug ko Ferdinand I. Besede, ki jih govori »cesar« v naši pesmi »svojemu mestu«, češ tu imate ključne moje in mojo krono, storite, kar hočete, »Jaz grem pa v mesto Linc«, take besede bi bile v ustih absolutnega vladarja, kakršen je bil Leopold I., nemogoče in v pesmi bi namesto satirično zvenele do smeha neumno. V Ferdinandovih ustih te besede kajpak tudi niso zgodovinske, pa označujejo, naj so še tako ostro pretirane, vendarle

dejansko slabost Ferdinandovega vladarstva. Za slabe vlade Friderika III. (1440 do 1493) so se polastili deželni stanovi domala vse oblasti v njegovih dednih deželah; Maksimilijan I. (1493—1519) se je moral hudo boriti z njimi; za Ferdinanda I., ki je stopal stanovom, kadar je mogel, trdo na prste, je šlo stanovom še za reformacijo, ki jo je hotel Ferdinand zatreti, pa so se, kadar so le mogli, na vse kripnje upirali njegovim naredbam in odlokom in za njihovim zgledom so šli tudi mestni zastopi. To menjajočo se vladarjevo ostrost in slabost dobro osvetljuje tudi zgodovina reformacije na Slovenskem do Ferdinanda II. Naj je potemtakem Ferdinanda pesnik sam, kar ni kaj verjetno, imenoval kot cesarjevega namestnika kar »svetli cesar«, naj ga je imenoval »svetli kralj« ali kako drugače in so ga za cesarja preimenovali pozneje ljudski pevci: »svetli cesar« naše pesmi ne more biti drug kakor Ferdinand I.

Drugo vprašanje so »šolarji«, t. j. odrasli učenci latinskih šol in pač tudi visokolci, »študentje«. Četa študentov in profesorjev univerze z rektorjem na čelu (ok. 700 mož) se sicer izrečno omenja za drugega obleganja dunajskega, v poročilu o prvem obleganju pa o študentih ali šolarjih ni govora. To je res; pa po starem brambnem redu so morali oblegano mesto braniti ne le poklicni vojščaki, ampak vsi za orožje sposobni meščani, potemtakem tudi odrasli šolarji in študenti in ni jih bilo treba še posebej omenjati. Med poveljniki in četami se pa izrečno imenujejo tudi meščanski stotniki.⁶³ Ni izključeno, da ima v tej zvezi tudi beseda »šolarji« (ne »študentje«) neki pomen: medtem ko je dunajska univeza l. 1683 postavila svojo posebno, ne majhno četo, je bilo na njej v letih od 1526 dalje na novo vpisanih letno manj ko sto dijakov, l. 1529 manj ko 30, l. 1532 samo še 12 (Huber, n. d. IV, 101). »Šolarjev« je bilo tedaj očitno več ko »študentov«.

Tretje vprašanje je »krona cesarjeva« (v. 15, 21, 26, 32). V resnici se rimsko-nemška cesarska krona z drugimi državnimi znamenji (insigniji) 1529 ni hranila na Dunaju, ampak v Regensburgu. Pa »krona cesarjeva« je tu pač samo simbol za državno oblast in državo samo.

Osnovna misel pesmi o prvi oblegi dunajski 1529, ostra obsodba fevdalnega družbenega in državnega sestava, je v časovnih razmerah te dobe docela upravičena. Osnova tej obsodbi ni bil le beg Ferdinandov, ki se je res umaknil v Linz, večine gospode in meščanstva iz slabo utrjenega mesta, ki mu je grozil Turek, ampak tudi skopost, slepota in lenoba deželnih stanov vseh habsburških dežel, ko je bilo treba kaj odločnega ukreniti za obrambo proti Turkom. Še za brambo svoje dežele niso storili nič pravega, kaj šele za obrambo skupnosti habsburških dežel (država namreč

⁶³ Hammer, n. d. II, 70: »... od Grajskih vrat do Škotskih vrat (je bil za brambo postavljen) kraljevski svetnik, komornik in polkovnik Leonhard von Fels z meščanskimi stotniki (sc. s stotnijami) mesta Dunaja.«

to še dolgo ni bila). Deželni zbori vseh dežela so sicer že konec l. 1528 ali v začetku 1529 z javkom in stokom obljubili nekaj denarja in vojske zoper Turke, sklepe pa so izvrševali tako počasi, da še 20. septembra, ko je Soliman II. šel že čez Rabo, ni bilo pred Dunajem več ko 12.000 mož, denarja pa toliko kot nič.

Oblika, kako je pesnik to povedal, s cesarjevim nagovorom in tremi odgovori, dvema čisto enakima in tretjim po besedah enakim, po smislu pa ostro nasprotnim, ta oblika kajpada ni zgodovinsko resnična, vendar pa odseva iz nje, smešno izpačena kakor iz duhovite karikature, dejanska podoba propadajoče fevdalne družbe in države. V vsej naši pisani in tiskani literaturi prav do dokončne osvoboditve kmečkega stanu ni najti niti ene tako točne in tako ostre politične satire in še v tako skladni pesniški obliki.

Ni dvoma, da odseva iz pesmi občno mišljenje našega ljudstva v dobi kmečkih uporov; saj se po velikem slovenskem punktu 1515 kmečki položaj ni nič izboljšal, misel na upor ni minila, le malo let poprej (1525) so stanovi zatrli kmečki upor na Gorenjskem (*B. Grafenauer*, n. d., op. 4 a, 114—15). Ni neverjetno, da je tekla tudi v pesnikovih žilah uporniška kri.

Slovensko ljudstvo je njegovo pesem sprejelo za svojo, razširilo jo je po vsem Slovenskem (to pričajo iz nje izposojeni odstavki v drugih pesmih), rod jo je izročal rodu in še polčetrto stoletje po nastanku so jo peli v tolminskih hribih, da jo je mogel A. Pegan zapisati in jo ohraniti nam in še našim potomcem.

Zusammenfassung

Unter dem Titel »Turki pred Dunajem« (Die Türken vor Wien) faßte K. Štrelj in seiner Ausgabe Slowenischer Volkslieder (1. Heft 1895) drei Lieder in 6 Varianten zusammen (SNP I, Nr. 21, 22—23, 23 a—b). Das erste kennen wir nur in der Aufzeichnung von A. Pegan »aus den Tolminer Bergen« (SNP Nr. 21); das zweite hat schon Miha Kastelic in Krain aufgezeichnet, eine Fassung Stanko Vraz abschreiben lassen und eine zweite 1841 anonym veröffentlicht (Slov. pesmi krajskiga naróda — Slow. Lieder des krainischen Volkes — IV, 110—12, SNP Nr. 23); eine jüngere, schon etwas gekürzte Fassung desselben Liedes von Davorin Petelin stammt aus der Umgebung von Ljubljana (SNP Nr. 22); das dritte Lied, kontaminiert aus den ersten beiden, ist nicht recht volksläufig geworden und die zwei handschriftlichen Redaktionen von Matthäus Ravnikar aus Poženik tragen — die erste (SPKN II [1840], 62—64; SNP Nr. 23 a) mehr, die andere weniger — noch Spuren seiner kunstlosen Herkunft.

Der Text der Lieder hat sich nicht ganz gut erhalten, aber mit Heranziehung aller Varianten läßt sich wohl überall noch der ursprüngliche Sinn, manchmal auch der Wortlaut wiederherstellen.

Bisher war man allgemein der Meinung, alle drei Lieder bezögen sich auf die Belagerung Wiens vom Jahr 1683, nur Aug. Dimitz, *Gesch. Krains* II (1875), 125,

meinte, das in SPKN II, 1840, 110 ff. abgedruckte Lied (unser drittes) stellte die Belagerung vom Jahr 1529 dar. Weder das eine noch das andere entspricht den Tatsachen. Nach genauer Prüfung der Texte und der Wiederherstellung des ursprünglichen Sinnes der Lieder ergibt sich, daß Dimitzens Meinung, unrichtig für das kompilierte Lied, voll gilt für dessen ältere Komponente, das erste Lied.

Das ganz im Volksballadenstil gehaltene *erste Lied* (SNP Nr. 21) rührt offenbar von einem »šolar«, einem Lateinschüler, her, der selbst die Belagerung von 1529 als Verteidiger Wiens mitgemacht hat. Die Folge der Ereignisse, die in der Ballade vorgeführt werden, entspricht ganz den Geschehnissen des Jahres 1529, kein einziges Motiv spricht dagegen.

Allerdings zog auch im Jahr 1683 vor Beginn der Belagerung der Kaiser (Leopold I.) mit seinem Hof von Wien ab (nach Passau), ihm nach floh auch der Adel und die reiche Bürgerschaft; die Besatzung aber verstärkten die Bürger aus den Vorstädten und die Bauern aus der Umgebung; aber die vom Dichter absichtlich in krassester Form gehaltene Schilderung der ohnmächtigen, verfallenden feudalen Staatsform — der klägliche Kaiser (eigentlich der Reichsverweser und spätere Kaiser Ferdinand I.) überläßt vor seinem Abzug die Stadt und den Staat (»die Kaiserkrone«) den Ständen, den (geistl. und weltl.) Herren und den Vertretern der Städte (Patriziern), diese aber wollen, kläglich wie ihr Herr, »lieber die Kaiserkrone hergeben als ihr Leben« — diese Schilderung, schon für das Jahr 1529 absichtlich übertrieben, konnte unmöglich aus dem Geschehen des Jahres 1683 entstanden sein. Fürs Jahr 1529 aber war sie trotz aller Übertreibung doch im Grunde wahr. Auch die Schärfe der Kritik war in dieser Zeit der Bauernaufstände und Türkenereignisse mehr als berechtigt. Daß von den politisch nichts bedeutenden Verteidigern — von den adeligen Führern abgesehen — gerade die Lateinschüler so herausgestrichen sind, ist wohl daraus zu erklären, daß der Dichter ein Lateinschüler war, und zwar wohl einer vom Bauernstande. Historisch bemerkenswert ist, daß gerade von Lateinschülern, nicht von Studenten, d. i. Hochschülern, die Rede ist; die Wiener Universität lag um das Jahr 1529 wegen der vordringenden Reformation und der Türkengefahr ganz danieder: im Jahr 1529 wurden an ihr nicht ganz 30 Studenten neu inskribiert, im Jahr 1532 nur noch 12.

Dieses Volkslied von der Belagerung Wiens im Jahr 1529 ist kulturhistorisch bedeutsam als bisher einziges dichterisches Zeugnis von der Stimmung des slowenischen Bauernstandes aus der Zeit der Bauernaufstände und von dessen Urteil über die feudale Staatsform und deren Träger.

Die Varianten der *zweiten Ballade* sind zwar als solche schlechter erhalten als die erste — nicht nur Textverderbnisse haben sich eingeschlichen, sondern auch Textumstellungen und falsche Zusammenziehungen. Aber die größere Anzahl der Varianten ermöglicht auch da die Wiederherstellung des ursprünglichen Wortlautes oder wenigstens des Sinnes.

Dabei stellt sich heraus, daß alle Anachronismen, die man dem Verfasser zur Last legte, erst später in den Text eingedrungen sind. So der Kaiser, der in der belagerten Stadt verharret, aber erst später an die Stelle des kaiserlichen Kommandanten getreten ist. So bei der Aufzählung der drei Bundesgenossen die Nennung von Nationen, die beim Entsatz Wiens nicht beteiligt waren; ursprünglich waren außer dem polnischen König als Oberkommandanten noch der bayrische (Kur)fürst, der Führer der Zentrums, genannt — so noch in Nr. 23 — und als dritter wohl der Lothringer, der Führer des linken Flügels. Zuerst wurde der letztere Name als zu fremdartig durch den Namen einer bekannten Nation ersetzt (die Holänderin, Nr. 23), dann beide letzten durch den Moskowiter und Engländer. Alle aber waren Bundesgenossen in den Kriegen gegen die Türken und Franzosen nach dem Entsatz von Wien.

Nach Ausmerzung dieser und anderer Verderbnisse stellt sich heraus, daß das Lied in bewährter Balladenform nicht nur die Hauptmomente der zweiten Belagerung Wiens durch die Türken wahrheitsgetreu wiedergibt, sondern auch Einzelzüge poetisch verwertet, die nicht allgemein bekannt waren. Der Verfasser war nicht nur ein Dichter, dem unsere Buchliteratur noch mehr als ein Jahrhundert niemanden zur Seite stellen konnte, sondern auch ein gebildeter Mann. Er war wohl kein Teilnehmer an der Belagerung, aber durch die zahlreichen zeitgenössischen Flugschriften über das Geschehene gut unterrichtet und wohl auch durch persönliche Mitteilungen — der berühmte Kapuzinerpater Marco d'Aviano, des Kaisers Ratgeber in jener Zeit, predigte am 11. und 12. Dezember 1684 in Ljubljana.

Das *dritte Lied* (Nr. 23 a—b) ist eine erst gegen Ende des 18. Jahrhunderts entstandene Kontamination — und eine recht schwache — aus den ersten beiden Liedern. Als Dichtung wertlos, ist es aber wichtig als Beweis, daß das nur »aus den Tolminer Bergen« bekannte erste Lied einst auch in Krain verbreitet war, auch sind einige Einzelzüge wertvoll für die Wiederherstellung der ursprünglichen Form des zweiten Liedes.

Tomo Matić

LEKSIČKI PABIRCI
IZ STARIH ČAKAVSKIH PISACA

1

U pjesmi pastirā »od rasute baščine« u Zoraničevim *Planinama* pjeva se o teškim patnjama, što ih pate dalmatinski pastiri i njihova stada od jata vukova, koji »iz istočnih stran izhode« i sve haraju i pustoše, tako da sada

ne more se provrit kud plandišća bihu,
ni lapte procinit kad žitom *rinjihu*.¹

Što znači »rinjihu«? Prof. V. Štefanić, koji je u svome izdanju *Planina*, namijenjenom širim krugovima čitalaca, pomnijivo izrađenim komentarom i rječnikom znatno olakšao razumijevanje Zoraničeva djela, tu je riječ u bilješci objasnio: »tjerrahu ili klijahu (*prema perf. gl. rinuti*)«. ² Ne ulazeći u pitanje, da li za razvitak značenja *rinuti* > *klijati* ima potvrde i u drugih starih pisaca hrvatskih, mislim, da sam oblik *rinjihu* upućuje, da to nije imperfekt od *rinuti*. Koliko mi je poznato iz lektire starih pisaca i koliko sam našao u stručnim radovima o njihovu jeziku, ³ stari imperfekti na -i[je]h od glagola s infinitivnom osnovom na -nu nemaju palatiliziranoga *nj*, a tome ima potvrdâ i u Zoranića, te bi prema tome od *rinuti* u 3. l. plur. imperf. bilo očekivati *rinihu*.

Poznato je, da je grafija mletačkoga izdanja Zoraničevih *Planina* od g. 1569., koje je sačuvano u jednom jedinom primjerku u Akademijinoj knjižnici u Zagrebu i po kojem je priređeno Budmanijevo izdanje u *Starim piscima hrvatskim*, knj. XVI, tako loša, da je i onakoga poznavao hrvatskoga jezika, kakav je bio Budmani, znala zavesti na pogriješnu transkripciju. ⁴ U mletačkom izdanju, str. 57 a, štampano je »rignihu«, i nema sumnje, da se to po grafiji toga izdanja može čitati »rinjihu«,

¹ Stari pisci hrvatski XVI, 73.

² P. Zoranić, *Planine*. Tekst s tumačem i rječnikom priredio V. Štefanić (Zagreb 1942.), str. 146.

³ Ispor. Daničić, *Istorija oblika*, 302—305; Rešetar, *Primorski lekcionari* (Rad CXXXVI, 167); Leskien, *Grammatik der serbokroatischen Sprache*, 536; Ružičić, *Jezik Petra Zoranića* (Južnoslovenski filolog, X, 80 i 84).

⁴ Ispor. Zoranić' *Vorfahren*, *Archiv für slav. Phil.* XXXVI.

ali isto tako nema sumnje, da se može čitati također »rignihu«: isp. prignuf. 2 b, gnifna 7 a, gnif 9 b, odagnayu 27 b, odagnat 28 a, razgniuaffe 35 a, poduignu 76 b, magnutje 76 b itd.

Po mome mišljenju valja svakako prihvatiti transkripciju »rignihu«: prije svega, time se dobiva posve pravilan oblik imperfekta od glagola *rignuti*, a osim toga — što je još odlučniji momenat — upravo u starih hrvatskih čakavskih pisaca ima potvrda, da se glagoli *rigati* i *rignuti* osim općega značenja »(snažno) van izbacivati« i zatim »povraćati (jelo ili piće)« upotrebljavaju također u značenju »klijati, roditi nečim«, te se upravo u tome posljednjem značenju biljka, koju zemlja — da upotrebim osnovno značenje glagola *rigati* — iz sebe izbacuje, stavlja u instrumental. U Marulićevoj *Juditi* se kaže za pijane učesnike gozbe Holoferne: »... niki rigniše, niki se gnušahu«, a za Juditu pjesnik veli: »na kolina klače i suzami rignu«. ⁵ U samoga Zoranića već ima primjerâ potpuno razvitoga značenja rastenja bilja: »zemlja ono ča u sebi začela biše vanka rigaše« — ili: »a polja rigaju misto pšenice ljuljem«. ⁶ Isto je tako u Kavanjina: »za izvrć travu, kojom riega (sc. njiva)« ⁷ — samo je dakako Kavanjin, u kojega ima i inače neispravnih ijekavizma, *rigati* rimi za volju (:tega) okrenuo na ijekavsku.

Prema tome će spomenuti Zoranićevi stihovi, prihvativši također opravdanu Štefanićevu korekturu u drugom stihu *kad > kud*, ispravno glasiti ovako:

ne more se provrit kud plandišća bihu,
ni lapte procinit kud žitom rignihu.

2

Ne će biti na odmet, da se u vezi s Zoranićevim *rinjihu* — *rignihu* osvrnemo i na jedno mjesto iz Barakovićeve *Vile Slovinke* (pjev. I, stih 614), koje je — barem na oko — slično i po izrečenoj misli, i po glagolskom obliku, i po konstrukciji s instrumentalom. Opisujući sreću i obilje, što je nastalo u Zadru i zadarskom kotaru, kada ih je Ladislav Napuljski 1409. »prez rati, prez buke, za mito mnju niko« predao duždu mletačkome, veli Baraković:

obilno grediše med kako iz vrulje
i blagom reniše sva zemlja do školje. ⁸

Postanje oblika *reniše* je jasno: to je imperfekt od *gnati*, načinjen prema prezentu *ženem > renem*. Takav oblik nije u starih čakavaca neobičan, isp. n. pr. u

⁵ Stari pisci hrvatski I, 49 i 50.

⁶ Ib. XVI, 7 i 91.

⁷ Ib. XXII, 371.

⁸ Ib. XVII, 31.

Životu sv. Jerolima: Lav s poslenikom u pašu grediše, kad se napasiše, doma ga doreniše (Starine I, 231).

Drugo je pitanje, imade li — osim Barakovića — i u drugih starih pisaca potvrde, da se značenje glagola *gnati* razvilo u smislu proizvođenja plodova zemaljskih. ARj. s. v. *gnati* upućuje na *goniti* i donosi samo jedan kasni primjer iz Slavonije, iz *Kućnika* J. Stj. Relkovića: Ond' one (vočke i trave) list i cviče gone — a i to misli urednik ARj. da je nastalo prema njem. *Blätter treiben*. Relković je, istina, živio u Granici, gdje je u njegovo doba utjecaj njemačkoga jezika bio vrlo jak, no ne smije se u drugu ruku zaboraviti, da je i *tjerati*, sinonim glagola *gnati*, u narodu jako raširen u značenju klijanja, pupanja, izbijanja grančica, pa da se oba ta glagola, i kad su složeni s prijedlozima, upotrebljavaju u tom istom značenju (prelazno i neprelazno) također u pisaca podalje od njemačkoga utjecaja: ... pa će ti poguliti nasade, da vide, koliko je pognalo ... (Pavlinović) — ili: Kad ono suho, golo granje potera lišće (Šapčanin) — isp. uopće ARj. s. v. *istjerati*, *pognati*, *potjerati*. Sve su to u nas paralele Barakovićevu »blagom reniše sva zemlja«.

Ali i u drugim jezicima, koji su po prostoru ili po vremenu podalje od nas, ima paralelnih pojava, da se glagoli sa osnovnim značenjem *tjerati*, *goniti*, *gurati* upotrebljavaju za oznaku prirodnoga rasteinja i razvijanja bilja. *Thesaurus linguae latinae* i Forcellinijev *Lexicon totius latinitatis* donose i iz latinskih pisaca Ciceronova i Augustova doba (iz Varona, Cicerona, Ovidija) potvrdâ, da se glagol *agere*, govoreći o bilju, uzimao u značenju »emittere, foras propellere«: *radices, gemmas, florem, frondem, palmites, germina agere*. U francuskom se jeziku glagol *pousser* (od lat. *pulsare*, stošen, Meyer-Lübke, Etym. Wb.) upotrebljava za oznaku rasteinja bilja, i to prelazno i neprelazno: *les blés ont bien poussé, l' arbuste a poussé de profondes racines* (isp. Littré i Hatzfeld-Darmesteter-Thomas, s. v. *pousser*).

Razvitak značenja svih tih glagola vršio se u poljodjelskoj sredini, gdje redovno nema jačih doticaja s tuđim jezicima: čovjek je u zemlji ili u samoj biljci vidio životnu snagu, koja *tjera*, *goni* iz sebe mladice, lišće, cvijeće, te su se prema tome i glagoli s tim osnovnim značenjem stali upotrebljavati za oznaku prirodnih procesa u razvoju bilja. Zato mislim, da moramo i mi biti oprezní u prihvaćanju utjecaja tuđih jezika na razvitak značenja naših glagola te vrsti.

U *Osmanšćici* (Rim 1631., str. 64) Šibenčanin Ivan T. Mrnavić, »arhižakan stolni zagrebski«, kazuje, kako kamen, koji se otisne s vrha brijega, sve brže niz brdice juri pred sobom sve ruši i uništava:

Ni grm cil ostaje, na ki se navali,
ni za stablo haje, ko silom provali,
nego još prodira i prike *mocire*
i zemlje razpira, ke se pod njim cire.

Na osnovi tih stihova Mrnavićevih — jer drugih se potvrda u sabranoj građi nije našlo — zabilježeno je u ARj.: »mocir m. ili mocira f. ? riječ tamna značenja.« A s tom riječi bit će u vezi i ime zaseoka u Bosni: »Mocire f. plur.«, za koje je u ARj. također zabilježeno, da mu je »postanje tamno«.

Za sve te sumnje i nejasnoće istaknute u ARj. daje nam rješenje već Bračanin fra Luka Polovinić u svome prijevodu psalama (rukopis iz g. 1598., ed. P. Karlič, Djela Jugoslav. akad., knj. XXVII), tako da se može pouzdano utvrditi oblik i rod te imenice, njezino značenje i postanje.

Vulgatin tekst psalma 79., v. 18: »Ut quid destruxisti *maceriam* eius (t. j. vineae), et vindemiant eam omnes qui praetergrediuntur viam?« — preveo je fra Luka: »Da čemu razori *mociru* njegovu (t. j. vinograda), i jemati će njega svaki, koji budu prohoditi putem?« — Govoreći o obilju blaga taštih i nepravednih »sinov inostranac« (u Vulgati: filiorum alienorum), veli se u psalmu 143., v. 14: »Non est ruina *maceriae*, neque transitus, neque clamor in plateis eorum« — a to u fra Luke glasi: »Ni razčinjenja *mociri*, i ni prohodišća, nije plača na trzilih njihovih«.

Riječ *maceria* (također *maceries*) bila je poznata rimskim piscima republike i carstva: Forcellini donosi za nju obilno potvrda (iz Plauta, Terencija, Varona, Cicerona, Cezara, Livija, Plinija, Apuleja, Papinijana) — i veli, da se tom riječi označivao »paries sub dio positus, ad saepiendos hortos, villas, silvas, vineta... ex sicco lapide constructus«. U tome se značenju riječ sačuvala u talijanskom do danas: ispor. u Tommaseovu *Dizionario della lingua italiana* »maceria e macera... muro fatto di pietre o sassi incastrati a secco... senza soccorso di loto nè di calcina, per lo più a uso di sostener terrapieni o separare campi.«

U starih hrvatskih čakavaca ima za tu romansku tuđicu, koliko je meni poznato, još jedna potvrda starija i od Šibenčanina Mrnavića i od Bračanina Polovinića. Ispoređujući Juditino laskanje Holofernu sa seljakovim tetošenjem oko svinje, koju se on sprema da zakolje, veli Marulić, da svinja, sva razdragana tetošenjem, hruča, rita i legne »uzmociru« (Judita, pjev. IV., stih 299).⁹ U *Starim piscima hrvatskim*, I, 43, ta je riječ krivo shvaćena:

ona hruča, rita, legne u *zmočiru*.

⁹ U izdanjima *Judite*, što su izašla za pjesnikova života, u I. i u III. je štampano »uzmociru«, a u II. »vzmociru«.

Iako je Kušar već u jubilarnom izdanju o četvrtoj stogodišnjici postanka *Judite* (1901.) to mjesto transkribirao »uz močiru« i značenje riječi protumačio »suhomeđina (lat. maceria)«, nije ta riječ ušla u ARj.

Naprotiv, nešto je mlađe od Polovinića i od Mrnavića svjedočanstvo Zadrana Tanclingera u njegovu talijansko-hrvatsko-latinskom rječniku iz g. 1679., kojega je rukopis pohranjen u arhivu Jugoslavenske akademije (sign. I b 142): s. v. *masiera* Tanclinger tu mletačku riječ tumači hrvatski »plot, močirra, megia.«

Romanske tuđice starih hrvatskih čakavaca najvećim su dijelom uzete iz mletačkoga dijalekta, no riječ »močira« već je Kušar u radnji o govoru svojega rodnog kraja Raba svrstao u grupu »latinskih riječi, koje su bezglasno *a* pretvorile u *o*«,¹⁰ a mislio je time očito riječi romanskoga govora, kojim se u našem primorju i po otocima govorilo prije političkoga i jezičnoga prodiranja mletačkoga. U poznatome djelu, kojim je udario čvrstu osnovu znanstvenom proučavanju staroga romanskoga jezika Dalmacije, Bartoli je među ostatke toga jezika sačuvane u hrvatskom leksičkom blagu uvrstio također riječi *močira* (s Raba, po Kušaru) i *mocira* (s Ugljana) i izrijeckom je s fonetskih razloga otklonio, da bi mogle potjecati od mletačkoga *masiera*.¹¹

U hrvatskom postoje, koliko do sada znamo, od romanske riječi *maceria* dvije inačice: *mocira* i *močira*, a ne može se — za sada barem — točnije reći, u kojem se kraju koja od njih govorila ili se još danas govori. Po grafiji *Osmanšćice* Šibenčanina Mrnavića, koji za glas *c* redovno piše »c«, a za *č* (barem kod malih slova) »ç«, može se zaključivati, da je on ne samo pisao nego i govorio »mocira«; taj izgovor bilježi također Bartoli s Ugljana, a i Parčić (koji je rodnom s Krka, no dugo je živio u Zadru kao gimnazijalac, teolog i dobrim dijelom kao franjevac sve do odlaska u Rim) u svome je talijansko-hrvatskom rječniku (Senj 1887.) talijansku *maceria* protumačio »suhozidina, gromača, *mocira*«. Također prof. Skok mi je saopćio, da je u primorju i po otocima čuo izgovor »mocira«. Naprotiv za izgovor »močira« imamo samo spomenuto već svjedočanstvo Kušarovo za Rab.

Neprilika je, što se po pisanju starih naših pisaca — izuzevši Mrnavića — ne može ništa pouzdano reći o izgovoru te riječi, Marulićevo »uzmociru« može se čitati i »uz mociru« i »uz močiru«, jer se u *Juditi* slovo *c* ispred *e* i *i* piše i za glas *c* i za glas *č*, a što je Kušar u izdanju 1901. prihvatio čitanje »uz močiru«, može biti da je to učinio prema izgovoru, što ga spominje za svoj rodni Rab. Isto tako se ne možemo osloniti niti na Karličevu transkripciju »mocira« u psalmima Luke Bračanina, jer on sam u predgovoru izdanja (str. XVII) izrijeckom kaže, da fra Luka bilježi *c* i *ç* bez razlike za glasove *c* i *č*. Niti po Tanclingerovu pisanju »močirra« ne može se utvrditi izgovor: u njegovu se rječniku *ç* piše jednako za glasove *c* i *č*.

¹⁰ Rapski dijalekat, Rad 118, str. 15 (Zagreb 1894).

¹¹ Bartoli, *Das Dalmatische* (Wien 1906), II, 295 i 378.

Nastojao sam raspitivanjem doznati, da li se u zavičaju Splićanina Marulića i Braćanina Polovinića danas govori »mocira« ili »močira«, no rečeno mi je, da ta riječ nije ondje poznata, pa tako se o njezinu izgovoru u tih pisaca za sada ne može ništa pouzdano kazati. Iako je već i ovim, što je ovdje izneseno iz starih čakavskih pisaca, uneseno nešto više svjetlosti u značenje i historijat te starinske tuđice, zanimljivo bi svakako bilo, da se još točnije utvrdi, gdje se ona do danas sačuvala i kako se izgovara.

Résumé

L'auteur commente quelques glanures lexicales faites auprès des écrivains čakaves anciens. Au passage peu clair chez Zoranić, Planine, il interprète l'expression *rignihu* et la lie avec le verbe *rignuti*, *rigati*, signifiant croissance des plantes poussant du sol. *Reniše* de Baraković appartient au verbe *gnati* avec le même sens. A l'égard de *mocira* et *močira* pour le lat. *maceria* «enclos, mur de bauge» il donne plusieurs détails lexicographiques.

Mirko Rupel

REFORMACIJA IN NAŠA LITERARNA ZGODOVINA*

Slovenskih literarnih zgodovinarjev čaka še velika in lepa naloga... (Ramovš, ČJKZ I, 147)

V letu 1951 bomo praznovali 400-letnico prve slovenske knjige. Ob tej pomembni obletnici, ki bo praznik ne le naše knjige, temveč vse naše kulture, bo verjetno oživel tudi zanimanje za reformacijsko ali protestantsko dobo, za 16. stoletje pri nas. Gotovo ne bomo v našem času trdili kakor skromni kratkovidneži po objavi Trubarjevega zbornika, da je z njim »reformacijska doba za naše razmere dovolj obdelana« (DS 1909, 90), dasi bi mi za tako trditev po Kidričevih sijajnih študijah — protestantske dobe se tiče nad 50 njegovih objav — imeli več pravice ko naši predniki pred 40 leti.

Kidrič sam je zavestno pustil nekaj vprašanj odprtih in napisal 1923 n. pr. zgolj *ogrodje* za Trubarjevo biografijo (RDHV I, 179); več stvari, zlasti Trubarjevo razmerje do Ungrada, Konzula, Dalmate, Klombnerja in Juričiča, naj bi pojasnila njegova Literarna in kulturna zgodovina reformacije med Slovenci (prav tam 265), ki pa je ostala le zamisel, ker so avtorja čakale druge nujne naloge. M. Murko je od 1925—1927 v Slavii IV—V v razpravi »Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven« (ponatis v knjigi 1927) na več mestih pokazal probleme, ki še čakajo raziskovalce, posebej pa v zadnjem poglavju, kjer izrečno govori o »nalogah bodočega raziskovanja«. Pred očmi ima predvsem filološko stran in se naslanja na Ramovšev poziv iz leta 1918: »Slovenskih literarnih zgodovinarjev čaka še velika in lepa naloga: pojasniti bo treba razmerje Trubarjevih prevodov do Dalmatinovih, pokazati vpliv Krelja in Juričiča, natanko razbrati predloge posameznih prevodov itd. Vsa ta vprašanja so komaj načeta in šele njih končna rešitev nam bo pokazala v pravem življenju velikane XVI. stoletja« (ČJKZ I, 147).

Literarni zgodovinar, ki ima v razvidu današnje stanje raziskav o slovenski reformaciji, lahko ugotovi, da se je naše poznavanje te dobe od 1909 precej izpopolnilo, da pa še ne zadošča za njeno pravilno in izčrpno vrednotenje.

* Razprava je bila napisana za Ramovšev zbornik Slavistične revije.

Predvsem manjka jasen prikaz zgodovinskega ozadja, zgrajen na trdnem gradivu. Že sam začetek reformacije pri nas je zavrt v meglo. Pojasnjena ni niti letnica 1527 (Kidrič, *Zgodovina slov. slovstva* 18 in op.) niti vzroki, zakaj se je reformacija tako razširila. Dokler ne dobimo podrobnejših študij o družbenem sestavu prebivalstva na Slovenskem v 16. stoletju, o razmerju posameznih stanov med seboj, o njih odnosu do cerkve, o cerkvenih razmerah ipd., toliko časa bomo po analogiji prenašali tuje razmere na naša tla in zgolj pripovedovali, da se je reformacija zanesla k nam od sosedov, da si velja, da se nobeno gibanje ne more usidрати, kakor se je reformacija, če niso zanj dani pogoji, če niso tla zanj pripravljena. Vse literarno prizadevanje Primoža Trubarja bi bilo po prvih poskusih obtičalo, da ni bilo pogojev za nadaljnje delo, kakor je obtičalo delo Konzula in Dalmate po Ungnadovi smrti; glagolska in cirilska protestantska književnost je tako le epizoda in n. pr. ni dala nobene ljudske knjige, kakršna je slovenska protestantska pesmarica, ki se je morala petkrat ponatisniti. Take študije bodo pokazale, zakaj se je naše plemstvo oprijelo nove vere, zakaj meščanstvo, zakaj kmetje. Zlasti o razširjenosti protestantizma med kmeti smo slabo poučeni. Mar se niso le-ti oprijeli novega nauka predvsem tam, kjer jim je vladal katoliški zemljiški gospod, n. pr. na Bledu, v Škofji Loki? Premalo smo tudi poučeni, koliko so bile razširjene ločine, n. pr. prekrščevalska, torej kmečko-plebejska oblika reformacije (prim. Sperans, *Razvoj slov. narodnega vprašanja*, Ljubljana 1939, 52—3). Zlasti pa čaka osvetlitve razmerje naše reformacije do kmečkih puntov.

Posebno zanimivo je vprašanje, koliko je bilo humanizma med Slovenci, ki bi bil pripravil tla reformaciji. Slodnjak n. pr. vidi v dunajskem slovenskem humanističnem krogu zarodišče slovenskega protestantskega gibanja, da si zaveda, da bo treba še podrobnejših raziskav. »Odkriti naravnostne in podtalne zveze med slovenskimi humanisti in protestanti, bodi naloga prihodnosti, ki pa je nujna, kajti potem ne bodo postojanke slovenskega literarnega dela v 16. stoletju več tako slučajne ali samo od tujih vplivov odvisne.« (Pregled slovenskega slovstva, Ljubljana 1934, 17). To vabljivo tezo je moral Kidrič odkloniti prav zaradi pomanjkanja vsakršnega gradiva (*Zgodovina slov. slovstva* 15 in op). Vsekakor pa zasluži podrobnejše osvetljave Bonomo, izredno zanimiva podoba humanista; vse premalo vemo o njem, da bi mogli presoditi, koliko je dal našemu Trubarju.

Kakor kličemo na pomoč zgodovinarje, tako bi si želeli tudi sodelovanja teologov, da bi podali jasno podobo verske usmerjenosti naših poglavitnih protestantov. Bolj kakor kadarkoli kasneje so se v prvih desetletjih verske revolucije kazala najrazličnejša prizadevanja in smeri. Izmed naših je Trubar komaj ohranil ravnovesje med strogimi luteranskimi nazori württemberskih teologov in naprednejšimi cviniglijanci; Klombner je šel svojo pot; Krelj je bil učenec Flacijev itd. Zanima nas,

kakšna je teološka plat njihovih spisov, ne v prevodnih delih, temveč v uvodih, komentarjih in pismih, torej povsod tam, kjer pišejo samostojno.

Ce hočemo pravilno presoditi delo naših protestantov po vsebini, bo treba dognati, koliko je v vsaki knjigi prevedenega in koliko je pisec črpal iz svojega, ali z drugimi besedami, za tekste bo treba dognati vire. Ta važna naloga, ki jo je nakazal Ramovš (gl. zg.) in še posebej podčrtal Murko (»Ich würde auf Quellenuntersuchungen und auf den Zusammenhang der slovenischen (und kroatischen) Schriftsteller mit dem ganzen geistigen Leben ihrer Zeit noch größeres Gewicht legen«, *Die Bedeutung d. Ref. u. Gegenref.* 163), je opravljena komaj za dve, tri knjige, a potrebno bi bilo, da bi podrobno preiskali vire za Trubarjeve opombe sveto-pisemskih prevodov, za njegove katekizme, zlasti za Katehismus z dvejma izlagama 1575, za Kreljeve in Dalmatinove prevode itd.

Tudi jezikoslovcev čaka še dokaj dela. Ne mislim tu na raziskavo jezika v posameznih delih, kakor jo je opravil Levec za Ta evangeli svetiga Matevža 1555 (program realke v Ljubljani 1878) ali Oblak za Krelj-Juričičevo Postilo 1578 (LMS 1894), tudi ne na ogromno delo Fr. Ramovša, ki je za svojo Historično gramatiko sistematično ekscerpiral domala vse knjige 16. stoletja (gl. *Historična gramatika II*, str. III–V), temveč na dejstvo, da v Pleteršnikovem slovarju ni vsega besednega zaklada naših protestantov, ker je Pleteršnik izpisal le majno število knjig 16. stoletja (prim. *Slov.-nem. slovar I*, str. XIII sl.; Murko, *Die Bedeutung* 150).

Zdi se, da so se glasbeniki po Čerinovi študiji v ZMS X premalo zanimali za naše pesmarice 16. stoletja. Če so si Trubar in njegovi tovariši prizadevali za izvirna besedila, bi človek pričakoval, da so tudi v melodije vnašali nekaj svojega, saj so zvečine bili glasbeno izobraženi. Zaradi tega bi kazalo kritično pregledati Čerinove izsledke, ki odrekajo našim protestantskim pesmaricam vsakršno glasbeno izvirnost.

Vprašanje, kako so odvisni hrvatski protestantski teksti 16. stoletja od slovenskih, zasluži, da se prikaže v celoti. Pojasnjeno je sicer že za nekatera dela (Vidic Fr., *Nekaj o razmerju slovenskih Trubarjevih spisov k prot. hrv. knjigam*, LMS 1898, 113; Polovič J., *Evangelij sv. Matevža v prot. glag.* Prvem delu N. Test. 1562, ZMS X, 62; Murko M., *Nekoliko reči o jeziku shr. prot. knjiga*, Daničičev zbornik 1925, 75; Rupel M., *Glag. in cir. Artikuli in njih razmerje do Trubarjevih*, *Slavia VIII*, 271 in 526), vendar bo celotna preiskava pokazala, da je ta vpliv omejen le na prve hrvatske izdaje Ungnadovega biblijskega zavoda. V čem se le-te ločijo od poznejših? Ali so poznejše, samostojne Konzulove in Dalmatove knjige boljše ko prve, naslanjajoče se na Trubarjeve? — Tudi vpliv protestantov na poznejše slovenske pisatelje kljub sijajni Breznikovi študiji (*Literarna tradicija v Evangelijih in listih*, DS 1917, 170) in nekaterim drugim prispevkom (Čerin, ZMS X, 138; Rupel SR II, 111) utegne, prikazan v celoti in z novimi dognanji, prispevati k večjemu vrednotenju naših prvih pisateljev.

Za rešitev takih in podobnih problemov pa ne zadošča aprioristično ugibanje, temveč zanesljivo gradivo. Predvsem imam v mislih arhive doma in v sosednjih državah. Kako malo smo iz njih črpali, kaže n. pr. tista Trubarjeva korespondenca, ki je šele danes prišla v evidenco iz arhiva v Zürichu in v Ljubljani (prim. H korespondenci Trubar-Bullinger SR III, 149 in Novo Trubarjevo pismo SR IV, 110). Ne da bi se hotel muditi pri arhivalijah, ki bodo zanimale predvsem zgodovinarje, naj poudarim pomen tistega gradiva, ki je znano pod imenom »Slavischer Bücherdruck« in se hrani v Tübingenu. Gre za štiri fascikle, obsegajoče predvsem račune, ki jih je Ungnad poslal tübingški univerzi do 10. junija 1564 (Kostrenčič, Beiträge 224 sl.), da bi mu jih potrdila, kakor je bil obljubil vsem podpornikom svojega podjetja v Urachu. To gradivo je le deloma in precëj nesistematično izdano: pisma so nekaj v Kostrenčičevih Urkundliche Beiträge, nekaj v odlomkih tu in tam pri Elzeju in Bučarju; nekaj računov je objavil Bučar, večino jih je pa samo citiral, zlasti v svoji Povijesti. In vendar vsebujejo marsikaj takega, da bi brez njih ne mogli dobiti pravega pojma o delu v Ungnadovem biblijskem zavodu. To nadvse važno gradivo je danes nedostopno ne zaradi oddaljenosti, temveč ker je še vedno v zabojih, ki je v njih — upajmo da dobro — prebilo vojsko. (Sporočilo univ. knjižnice v Tübingenu z dne 10. jun. 1950.)

Največja ovira za izpolnitev nalog, nakazanih v teh izvajanjih, pa je brez dvoma pomanjkanje tekstov. Naši protestantski tiski so raztreseni po vsej Evropi. Ljubljana, ki je najprej poklicana, da se v njej opravi načrtano delo, razpolaga, če odštejemo duplikate, samo z 18 slovenskimi protestantskimi tiski. Zato si je Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani nadela nalogo, da preskrbi ostale tekste v fotografskih posnetkih. Doslej je v svoje shrambe sprejela iz različnih krajev Evrope v mikrofilmskih posnetkih 15 publikacij: *Trubar*: Catechismus 1551, Abecedarium 1551, Abecedarium 1555, Ta evangeli sv. Matevža 1555, Ena molitov 1555, Ta prvi dejl tiga noviga testamenta 1557, Sv. Pavla ta dva listi 1561 (= Novi test. II b), Ta celi katechismus 1574 (pesmarica), Tri duhovske pejsni 1575, Noviga testamenta pusledni dejl 1577, Ta prvi psalm ž nega trijemi izlagami 1579; *Juričič*: Ene duhovske pejsni 1563; *Krelj*: Otročja biblija 1566, Postila slovenska 1567; *Dalmatin*: poskusni list 1580. Upati je, da dobi naša centralna knjižnica v doglednem času še tisto, kar manjka.¹

Prej ali slej bo treba misliti na izdaje unikatov, bodisi v faksimilih ali v kritičnih izdajah. Faksimile imamo en sam, našo prvo knjigo, a ponatisnjene so le drobnejše stvari: Ena molitov 1555 (LMS 1882—3), Ta celi katechismus 1567 (AfslPh 1902), Tri duhovske pejsni 1575 (Cerkveni glasbenik 1908).

¹ Pričujoči članek je bil napisan 1950. leta; odtlej je Narodni in univerzitetni knjižnici uspelo zbrati v mikrofilmskih ali fotografskih posnetkih vsa slovenska protestantika razen Trubarjeve Slovenske cerkovne ordninge, katere edini izvod v Dresdenu je šel najbrž pozlu, in Ta celi katechismus 1567.

Pereče je tudi vprašanje bibliografije. Na srečo imamo, dasi le kot šapirografirana skripta izdan, Kidričev Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri južnih Slovanih v XVI. veku, Ljubljana 1927. Ta prepotrebni, a redki pripomoček pa ne prinaša celotnih naslovov, temveč se glede njih sklicuje na Simoniča in Elzeja. Ker pa so pri obeh naslovi ali pomanjkljivi ali nenatančni, bo treba misliti na bibliografijo, kakor sta jo 1938 izdala Bučar in Fancev za hrvatsko protestantsko književnost (Starine XXXIX). Tudi bibliografija člankov in razprav o vsem, kar zadeva našo reformacijo, bi bila dobrodošla. Če že ne bi upoštevala starejših imen, n. pr. Majorja, Vergerija, Spangenberg, Crusiusa, Fabra, Fechtiusa, Andreaeja itd. itd., bi se morala ozirati vsaj na tisto, kar je od Schnurrerja dalje bilo napisano v pojasnitev slovenske reformacije.

Ker so naši protestantski tiski tako redki, nekateri ohranjeni le v enem primerku (takih je 18!) in celo nepopolnem (Svetiga Pavla ta dva listi 1561 in Otročja tabla ok. 1580), najmanj štirje pa izgubljeni (Trubarjeva pesmarica 1567 in Formula concordiae ok. 1581, Bohoričev Elementale Labacense 1580 in Nomenclatura trium linguarum 1580), bo treba iskati po knjižnicah, zlasti inozemskih, da se spravijo še novi izvodi na dan in morda najdejo izgubljeni.

Ceprav je večji del naših protestantik na tujem in čeprav so tuji, da omenim samo Elzeja, veliko storili za pojasnitev slovenske kulturne in literarne zgodovine 16. stoletja, je danes predvsem *naša* naloga, da damo popolno sliko te tako razgibane dobe in da objavimo ne le Trubarjevo biografijo, ki jo tuji znanstveniki z obžalovanjem pogrešajo (prim. Kidrič, RDHV I, 179), temveč tudi celotno zgodovino slovenske reformacije. Ta bo tem popolnejša, čim več bomo pripravili gradiva in ga obdelali v podrobnih študijah.

Résumé

A propos du quatrième centenaire du premier livre slovène, lors de la réformation du 16ème siècle, l'auteur passe en revue les tâches incombant aux investigateurs qui s'occuperont de l'élucidation et de l'évaluation de cette époque. Nous manquons de recherches dans la propagation de la réformation en Slovénie: comment les nobles ont opté pour la confession nouvelle, les habitants des villes et, surtout, les paysans. En bref, les fondements de la réformation slovène sont trop peu connus. Quelle était la part de l'humanisme et quelle son influence? Il y a des problèmes théologiques qui attendent une solution, p. e. le zwinglianisme, le flacianisme, la question des sources, l'influence des livres protestants slovènes sur les livres croates etc.

Pour la solution de ces problèmes il faudra collectionner des matériaux d'archives, compléter avec des reproductions sur microfilm la collection des «Protestantica» dans la Bibliothèque nationale et universitaire de Ljubljana; il faudra aussi publier au moins les fac-similés des uniques et penser à l'édition d'une bibliographie de la réformation slovène.

Francè Grivec
FRISINGENSIA

VI

PO LESU VESAHU

V oblikovno in vsebinsko dovršenem opisu mučeništva v Fris II, v. 97—103 sta dve težki mesti. Eno (*prinizše ogni pečahu*) sem pojasnil v prejšnjem članku. Težavnost tega je zlasti v deležniku *prinizše*.¹ Manj smo upoštevali zapletenost drugega mesta (*po lesu vešahu* — Fris II, 101—103), pa smo ga skoraj nezavedno napak prevajali.

J. Kopitar je pravilno opazil, da se izvirnikov *po* ne sme kar brez preudarka prevesti z *na*, a šel je predaleč, ko mu je dal orodniški pomen in prevel *ligno* (brez predloga). V. Vondrák pa je pretirano dokazoval moravski značaj jezika v teh naših spomenikih. Prav zato, ker je tu premalo upošteval slovenski jezik, je *les* zmotno umeval le po Miklošičevem stsl. leksikonu ter v sedanjem češkem pomenu *gozd* — *silva*; pa ni pomislil, da tak pomen očitno nasprotuje kontekstu; saj mučencev niso sodili in mučili v gozdovih, marveč v mestih. S tem je Vondrák nehoté opozoril, da je *les* tu najbrže *slovenizem*, vsaj v širšem smislu besede. V stari in poznejši cerkveni slovanščini ima *lěsz* pomen *gozd*; za naš *les* rabi ksl. jezik *drěvo*, kakor spričuje Miklošičev stsl. in Sreznevskega staroruski slovar. V stari češčini in v novih slovenskih jezikih *les* najprej in običajno pomeni *gozd*, šele drugi pomen je tudi naš slovenski *les* (*lignum*), a večinoma le v posebnih zvezah. Razmerje je ravno obratno kakor v slovenščini: *drva*, *drven*, *drevo* = *plug*. V nekaterih hrvaških narečjih pa *lijes* pomeni *plug*. V ruščini pomeni beseda *les* na prvem mestu *gozd*, na drugem pa naš *les*, n. pr. *stroevoj* (*stavnj*) *les*, *lesá* — stavnj oder. Torej je mogoče, da je *les* v Fris II slovenizem, ki je bil umeven tudi Slovakom (in Čehom).

Za pravilno umevanje starinskega opisa mučeništva v Fris II se moramo ozreti na arheologijo in starokrščanske spise.

¹ SR III, 419 s. V dodatni opombi na koncu članka (uvrščeni šele po drugi korekturi) je ostala nerodna tiskovna pomota *prinicbše* namesto *priničbše* (koren *nik*).

V pojasnilo Lavrencijevega mučeništva na ražnju navaja velika arheološka enciklopedija² govor J. Zlatousto o mučencih³ in življenjepis Gregorja Čudodelca izpod peresa Gregorja Niškega.⁴ V teh dveh spisih in v mnogih govorih J. Zlatousto je pojasnjeno ne le Lavrencijevo mučeništvo, temveč je osvetljen smisel stavka *po lesu vešahu*.

J. Zlatoust v govorih o mučeništvu sploh in o posameznih mučencih večkrat omenja mučenje na železnem ražnju nad žarečim ogljem. Raženj vedno (ali skoraj vselej) imenuje *železna lestva* (klimaks). Zahodni strokovnjaki prevajajo to s *craticula* (redko z dodanim pridevkom *ferrea*), le izjemoma *scala* (*lestva*) *ferrea*.⁵ Dimitrij Rostovski pa tak raženj imenuje »železen oder, ki je bil kakor železna rešetka.« Takšne železne ražnje so stari Rimljani uporabljali v svojih kuhinjah, kakor spričujejo zlasti izkopanine v Pompejih. Od tod je razumljivo, zakaj se v legendi o sv. Lavrenciju tolikokrat ponavlja, da so ga pekli kakor meso za jed.

V zvezi z železnim ražnjem navajajo J. Zlatoust, Gregor Niški i. dr. mučenje *na lesu*. Grško *ksylon* že v klasični grščini pomeni ne le *les*, marveč tudi *kol*, *drog*, *mučilno klado* (za noge). V biblični grščini ima ta grška beseda še širši pomen in razen mučilne klade (Apd 16, 24) pomeni tudi *križ* (Apd 13, 29; 1 Pet 2, 24 i. dr.). Nasprotno je v klasični latinščini pomen besede *lignum* ožji. Šele iz biblične grščine je širši pomen (*križ*) prešel v latinske biblične prevode, v liturgične knjige in v moderne prevode bibličnih in liturgičnih knjig. A grška raba v pomenu *križ* je širša in svobodnejša kakor zahodna.^{6a} Povrh tega se v starokrščanskih grških spisih uporablja beseda *ksylon* za rimsko leseno mučilo *eculeus* (*equuleus*) — konjiček.

O rabi tega mučilnega orodja so arheologi dognali sledeče. Rimljani so mučeno žrtev postavili, položili ali obesili na mučilo (*imponitur eculeo, iacet in eculeo, in eculeum suspenditur*), potem so telo natezali (*natezalnica; corpus distrahitur, extenditur*); temu se je navadno pridruževalo še mučenje z ognjem ali z železnimi kljukami (*ungulae*).⁶ J. Zlatoust večkrat ponavlja, da so mučence privezali *na les*, *k lesu*, jim telo razmrcvarili do drobovja, potem pa zleknili na razbeljen raženj nad žarečim ogljem.⁷ A iz že omenjenega pričevanja klasične arheologije vidimo, da te tri muke

² Dictionnaire d'archéologie chr. et de liturgie VI (Paris 1925), st. 1829.

³ Migne, PG 50, 711 s (3. pogl.). Gl. SR III, str. 420, op. 2.

⁴ PG 46, 945.

⁵ Gl. strokovnjaški paralelni latinski prevod Zlatoustovega govora o mučencih (1. in 3. pogl.) PG 50, 708 in 711 s.

^{6a} Takšna širša in svobodnejša raba je ohranjena v najstarejših cerkvenoslovenskih spomenikih, odvisnih od grških izvirnikov. V koledarju glagolskega Assemanijevega evangelistara beremo dvakrat: poklonenie čestnunu *drěvu* (t. j. križu; 11. in 13. septembra). V Ostromirovem rokopisu srečamo isto izražanje dne 31. julija, medtem ko ima Assemanijev rokopis na tem mestu (poklonenie) *krěstu*.

⁶ Pauly-Wyssowa, Realencyklopädie der klass. Altertumswiss. IV (1901) 1682.

⁷ PG 50, 708.

niso bile redno in nujno združene. Isto potrjuje sam J. Zlatoust, ki o sv. Romanu pripoveduje, da so ga obesili *po lesu*, mu telo razmrcvarili, a ga potem niso žgali.⁸ Podobno beremo v legendi sv. Blaža. Legenda sv. Lavrencija pač pripoveduje, da so ga do krvi pretepli in ga potem pekli, a mučenja na »konjičku« in z železnimi kavlji ne omenja. Torej Fris II, ki posebej spominja na mučeništvo sv. Lavrencija,⁹ mučenje *na lesu* in z *železnimi ključi* upravičeno loči od mučenja na razbeljenem ražnju, pravilno pa mučenju na lesu pridružuje raztrgavanje z železnimi ključi.

Iz tega z nedvomno gotovostjo sledi, da oblikovno in arheološko dovršenega teksta Fris II, 101–103 ne smemo preveč svobodno prevajati, ampak skrbno dobesedno; vse besede moramo tudi arheološko upoštevati kot važne starinske podatke. Naše doslej običajno enačenje *lesa* in križa tukaj nikakor ni pravilno. Tudi sicer ne smemo nobene besedice kar brez dokaza nadomestiti z drugo. Po teh arheoloških pripombah poskusimo Fris II, 101–103 razložiti in v. 97–103 pravilno prevesti.

Z J. Kopitarjem moramo že predlog *po* resno preudariti. Ne smemo ga nadomestiti s predlogom *na* s tožilnikom, marveč kvečjemu z *na* z mestnikom, a še pravilneje je, da ohranimo stsl. predlog *po*. Razlika med tem stsl. ter med enakim novoslovenskim predlogom je samo ta, da se stsl. predlog v tem pomenu veže z dajalnikom, isti novoslovenski pa z mestnikom. V nekaterih starih latinskih spisih pač beremo, da so obešali *in equuleum*, a v starokrščanskih in srednjeveških spomenikih beremo redno le *in equuleo*. J. Zlatoust pa rabi izražanje *epi ksylu*, kar se precej natančno ujema s stsl. *po lesu*. S tem grškim in stsl. izražanjem je dobro zadeto dejansko stanje. Mučenca so tako privezali, da je nekako ležal na lesenem mučilu (*iacet in equuleo, corpus extenditur*), kakor spričuje zgoraj navedena klasična arheologija. Vse to izraža naš predlog *po* mnogo bolje kakor grški (*epi*) ali latinski (*in*).

Les, h kateremu so mučence privezovali, je bil dvojne vrste: 1. pokončen kol (drog, steber), 2. mučilna priprava, latinsko imenovana *equuleus*. Ob kolu so bili mučenci privezani stojé, kakor izrečno pripominja Gregor Niški, ko omenja takšne pokončne kole (*ksyla orthia*).¹⁰ V to zvezo nikakor ne spada niti glagol *vešati* niti slovenski predlog *po* ali grški *epi*. Pač pa se tak glagol in predlog moreta primerno rabiti pri vodoravno ali poševno postavljeni rimski mučilni napravi *equuleus*.

Po lesu obešene in privezane žrtve nečloveške krvoločnosti so raztrgavali z železnimi *ključi*. Isti pomen, kakor ga ima ta beseda v Fris II, navaja tudi Pleteršnikov slovar na prvem mestu in takó poudarja, da je to prvotni pomen. Torej smemo v novoslovenskem prevodu ohraniti stari panonski (karantanski) izraz.

Za raztrgavanje mučeniških teles so imeli Rimljani dvojno pripravo: 1. železne kremplje — *ungues, ungulae*; 2. železne grebene (*pectines*). Ključi v Fris II ne-

⁸ PG 50, 613

⁹ Gl. SR III, 419 s.

¹⁰ Gl. zgor. op. 4.

dvomno pomenijo isto kar *ungues, ungulae*. Gregor Niški rabi na navedenem mestu¹¹ grško besedo *ónyches* (množina), po korenu in pomenu enako navedeni latinski (*unguis*) ter slovenski besedi *noht*. Ker ostrejšje nohte, zlasti živalske, imenujemo kremplje, bi mučilne *ungues* mogli prevesti s *kremplji*, torej bi bili stsl. *ključi* isto kar *kremplji*. A *ključi* so pristnejša slovenska beseda.

V isti namen in z istim učinkom so rabili železen greben (*pecten*, mn. *pectines*). Ta podobnost obojnega mučilnega orodja je izražena v legendi o sv. Blažu; v eni redakciji se rabi beseda *ungues*, v drugi pa v enaki zvezi *pectines*.¹² Zraven pa je še povedano, kaj so *pectines*, namreč železno orodje, »unde lanae carmentari solent«, t. j. za česanje volne. Takšen železen česalnik se v slovenskem jeziku imenuje *greben*; z njim *mikajo*,¹³ t. j. s česanjem čistijo in ravnaajo laneno predivo, podobno tudi volno. Pod besedo *greben* navaja Pleteršnikov slovar izrek Janeza od Sv. Križa (umrl l. 1714) o mučencih: »z železnimi grebeni so njih trupla trgali«, torej skoraj dobesedno enako kakor v Fris II. A za natančni prevod je primernejše, da ohranimo staro karantansko besedo *ključi* (*ungues, ungulae*), čeprav je bil obojni način mučenja po učinku skoraj enak.

Iz navedenega sklepamo z nedvomno gotovostjo, da *mučeništvo na lesu in z železnimi ključi* spada skupaj v eno celoto; *les* torej nikakor ni *križ*. Predlog *po* v zvezi *obešali po lesu* še posebej izključuje doslej skoraj splošno mnenje, da je *les* v Fris. II, 101 *križ*.

Pravilni dobesedni prevod krepkega mesta o mučeništvu v Fris II, 97—103 bi bil: *Naši predniki¹⁴ so bridko¹⁵ trpeli, kajti topli so jih s šibami, k ognju¹⁶ pritiskali in pekli, in z meči sekali, in po lesu obešali in z železnimi ključi jih raztrgavali.*

V prejšnjem članku (SR III, 420) sem omenil, da ta opis mučeništva po dovršeni obliki namiguje na vzročno zvezo s književnim delom sv. Cirila in Metoda. Ob zadnjem stavku se zbuja še vprašanje, če bi mogli sklepati na vpliv vzhodne (grške) miselnosti.

¹¹ Zgor. op. 4.

¹² Acta Sanctorum IV (Febr. II), str. 345 in 355.

¹³ Zato ta greben ponekod imenujejo *mikalnik*; v tovarnah pa imajo mikalne stroje.

¹⁴ V izvirniku *preiše* (prejše) pomeni isto kar *priuuae zlouuezi* (prveje, prvé človeci) v. 30—31, namreč *prejšnji* (ljudje), ljudje prejšnjih časov. Razna mnenja o filološki obliki navaja V. Vondrák, Fris. památky, str. 30, 74 in 79. Naj še dodam, da se to izražanje po smislu natančno ujema z grškim (*palaioí, patéres*) in latinskim (*antiqui, patres*). Krepostne može *prejšnjih* časov so tem bolj slavili, ker oni niso imeli toliko spodbudnih zgledov kakor poznejši rodovi. To je notranje zvezano s Cirilovo in Metodovo vodilno idejo o veliki privlačnosti svetniških zgledov. Gl. Frisingensia IV, SR III, str. 122.

¹⁵ Izvirnik: *žestoko*.

¹⁶ V SR III, 420 je prevedeno (pritiskati) *na ogenj*, a dobesedno je *k ognju*.

V obliki *po lesu* tako predlog *po* kakor samostalni *les* spominjata na vzhodno izražanje, posebno na Zlatoustovo *epi ksylu*.¹⁷

Omenil sem, da grški krščanski pisci za rimsko mučilo *equuleus* redno rabijo besedo *ksylon* (les). *Thesaurus Graecae linguae* (Stephanus)¹⁸ navaja pri besedi *ksylon* med drugim latinski pomen *equuleus*. Slovarji klasične latinščine in arheologije pa pri besedi *lignum* ne navajajo pomena *equuleus*. Du Cangeov *Glossarium mediae et infimae latinitatis* navaja pri besedi *lignum* za pomen *equuleus* le zgoraj omenjeni stavek iz Blaževe legende. A tam stoji *lignum* samo v eni redakciji za *equuleus*, v drugi redakciji pa je beseda *lignum* že nadomeščena z *eculeus*.¹⁹ Tudi v skrajšani liturgični redakciji iste legende beremo le *equuleus*. Iz tega smemo sklepati, da se v srednjeveški latinščini beseda *lignum* redko in izjemoma rabi v pomenu često omenjenega rimskega mučila, pač le pod vplivom grških izvirnikov. Ni verjetno, da bi bil ta izraz uporabljen v zahodnem vzorcu za Fris II. Torej sklepamo, da je *les* v Fris II, 101 vzhodna prvina; še z večjo verjetnostjo smemo to trditi o predlogu *po*.

Tej domnevi bi morda mogli ugovarjati z dejstvom, da je *les* slovenski panonizem, tuj stari in poznejši cerkveni slovanščini. Toda iz starejših in sedanjih slovanskih jezikov ter narečij bi smeli domnevati, da panonski pomen lesa cerkveni slovanščini ni bil neznan. Z druge strani pa ksl. spomeniki spričujejo, da so Ciril in Metod ter njuni učenci v knjižni ksl. jezik že v najstarejši dobi sprejeli nekaj panonskih in moravskih besed, ki so bile drugim Slovanom ali sploh neznane (rešnota, vřsodъ, mьša, kopetra) ali pa so imele drugačen pomen (mьdlostъ v Cloz. 150 in 209). Na čeških tleh posebej se je stara cerkvena slovanščina močno prilagodila staročeškemu glasoslovju in besednemu zakladu, kakor pričajo glagolski Praški odlomki, Kijevski listki, ksl. Legenda sv. Venčeslava i. dr.²⁰ Tako je raba Frisinškega stsl. nagovora v Panoniji in Karantaniji terjala, da so knjižni cerkvenoslovenski izraz *drěvo* nadomestili s panonskim *les*. Knjižna cerkvena slovanščina bi tu nedvomno rabila besedo *drevo*. Torej je *les* v Fris II ne le arheološko, temveč tudi filološko pomenljiv.

Po vsem tem je trdno dokazano, da je vzorni opis mučeništva in nekatera druga mesta v Fris II oblikovala ali ugladila Cirilova knjižna šola, pa uporabila tudi ta ali oni panonski izraz (n. pr. *les*). Brez omahovanja se smemo pridružiti N. van Wijku, najboljšemu poznavalcu zgodovine starega cerkvenoslovanskega besednega

¹⁷ PG 50, 613 i. dr.

¹⁸ 3. izd. zv. V, 1683.

¹⁹ Zgor. op. 12.

²⁰ N. van Wijk, Geschichte der alkirchenslav. Sprache (1931), str. 9–10. — V. Pogorelov, České prodolžateli Kirillo-Method. tradicii (Actes du IVe Congrès des études Byzantines, Sofia 1936, str. 3–15; nekoliko pretirano).

zaklada, da so obliki in vsebini Frisinških spomenikov razločno vtisnjeni sledovi stare cerkvene slovanščine.²¹ Ta sodba velikega slavista velja zlasti za drugi Frisinški spomenik.

²¹ N. van Wijk, O. c., str. 4.

Résumé

Jusqu'ici la phrase »*po-lesu vešahu*« (Fris. II. v. 101—102) n'était pas correctement traduite ni par les slavistes ni par les théologiens.

Dans cette phrase »*les*« ne signifie pas »*croix*«, mais ustensile de torture romain fait de bois »*equuleus*« — chevalet — appelé par les anciens écrivains grecs »*xylon*« — bois. La préposition *po* — par — donne une caractéristique archéologique précise de cete torture (imponitur equuleo, iacet in equuleo, extenditur in equuleo.). Cette phrase est jointe parfaitement à la suivante »*železni ključi je raztrgahu*« (traduction du grec et du latin: *unguibus ferreis eos dilacerabant*); ainsi, les deux phrases forment une unité de description, car on étendait les martyrs sur l'*equuleus* de torture et on les y déchirait avec des crochets de fer (*ungues, ungulae*) ou avec des peignes (*pectines*). — Quant à la précision archéologique et de style, la description de Fris. est exemplaire et fait voir qu'elle fut formulée par l'école vieille slave de Cyrille comme le relève en particulier N. van Wijk. L'école littéraire de Cyrille qui dans d'autres écrits se sert de moravismes et pannonismes, substitue ici au vieux-slave *drevo* l'expression pannonienne *les*.

Stanko Bunc

POGLED V SLOVENSKO ONOMASTIKO*

V primeri s številnimi in obsežnimi znanstvenimi deli o osebnih imenih pri zahodnoevropskih narodih (Nemcih, Francozih, Angležih) se slovenska onomastika kaže silno skromna. Ne premore niti ene znanstvene monografije, ki bi dovolj izčrpno in v zaokroženi obliki prikazala osebna imena na Slovenskem, marveč šteje komaj nekaj drobnih prispevkov. Ne pomeni to, da pri nas ni bilo zanimanja. Nasprotno. Kakor drugod so tudi pri naših jezikoslovcih, zgodovinarjih in leposlovcih vzbujala radovednost vprašanja, kaj ime pomeni in kako je nastalo. Šlo jim je predvsem za to, da doženejo etimologijo in odkrijejo pomen imena. Takšno iskanje nahajamo že pri prvih preporoditeljih, posebej pa še pri romantikih, kakor pri Kopitarju, Čopu in Prešernu. Primerjaj *Prešernove* bistrourne pesniške besedne igre: Prešeren — »Prešerna se brani«, »Sme nekaj nas, ker smo Prešernove, biti prešernih«; Kopitar — kopitar, formularius; Slomšek — Zlomšek; Krempelj — »si dobil le slovenščino v kremplje«; Holzapfel — Lesničjek; Anastazij Grün — A. Zelenec itd. (Glej *Prešernove Poezije*, Ljubljana 1846.)

Jezikovno gradivo za študij naših osebnih, podobno kakor tudi krajevnih imen še do danes ni dočakalo znanstvene monografične obdelave. Temeljno delo je napisal že pred 90 leti *Fr. Miklošič* (*Die Bildung der slavischen Personennamen*, Dunaj 1860). Ta monografija je za slovansko onomastiko izredno pomembna, za naše delo pa le bolj načelnega pomena. V monografijo slovenska imena namreč niso posebej sprejeta, kolikor pa jih je med splošno slovanskimi, so obdelana le z etimološkega vidika (razbor osnov in pripon), medtem ko je pomen osnov in s priponami narejenih imen opuščen. Po Miklošičevem zgledu je zbral iz zgodovinskih virov osebna imena pri starih Slovencih zgodovinar *Fran Kos* (LMS 1886, 107—151), ki se je pozneje zanimal tudi za priimke (LZ 1893 in Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja, Ljubljana 1894), pa se v posebno razlago imen ni spuščal.

Znanstveno jezikovno raziskovanje naših osebnih imen je počivalo vse do začetka našega stoletja, ko so začela imena vzbujati pozornost poklicnih jezikoslovcev. V desetletju pred prvo svetovno vojno je *Karel Štrelj* v svojih etimoloških razpravah

* Razprava je bila napisana za Ramovšev zbornik Slavistične revije.

tu in tam razložil tudi kakšno osebno ime. Prav tako je *Luka Pintar* v številnih toponomastičnih razpravah pojasnil mimogrede marsikateri priimek. Največ pa se je ukvarjal s temi vprašanji *Ivan Koštidl*, ki je med 1904 in 1914 objavil okrog 10 večjih prispevkov. Njegovo delo je pomembno, ker je prvi začel sistematično raziskovati slovenska osebna imena, vendar ima več pomanjkljivosti. Priimke raziskuje predvsem etimološko in premalo gradi na zgodovinskem listinskem gradivu, zakaj v glavnem operira s sodobnim gradivom, nabranim iz imenikov udov Mohorjeve družbe v KMD iz začetka tega stoletja. Strnjeno podobo svojih dognanj je podal v kratkem poljudnem članku v *Mladiki* 1927.

Raziskovanje osebnih imen na podlagi zgodovinskega gradiva se je pričelo pravzaprav šele v zadnjem desetletju pred drugo svetovno vojno. Za boljšo osvetlitev kolonizacije Selške doline je *Pavel Blaznik* (Kolonizacija Selške doline, Ljubljana 1928, 108—115) pritegnil tudi osebna imena. O migraciji na Kočevskem v luči priimkov je pisal *Ivan Simonič* (Etnolog 1934, 107—138). Prispevek iz okolice Solčave je objavil *Fran Mišič* (ČZN 1938, 191—201). Vrsto izpiskov iz cerkvenih matic izpod Pohorja je priobčil *Maks Goričar* (Etnolog 1939, 82—122), medtem ko je *Rudolf Andrejka* z razpravo *Doneski k postanku in razvitku rodbinskih imen v Selški dolini* (GMDS 1939, 310—332), nadalje z listinsko odlično dokumentiranim člankom o menjavi priimkov *Pfeifer-Pišec* (ZČ II—III, 152—156) ter z rodoslovno monografijo *Selški predniki* dr. J. Ev. Kreka, Ljubljana 1932 objavil doslej najboljše prispevke k sistematičnemu raziskovanju nastanka in razvoja slovenskih priimkov. Slovníčar *Anton Breznik* se je zadnja leta pred smrtjo ves posvetil študiju osebnih imen. Izpisoval je gradivo iz rokopisnih listin in tiskanega slovstva ter izdal dva krajša prispevka: poljudno napisan članek o priimkih iz starih svetniških imen (KMD 1942, 68—70) in razpravo o zloženkah v slovenščini (Razprave AZU II, 55—76), v katero je zajel precejšnje število zloženih priimkov.

Naš jubilent dr. *Franc Ramovš* je v zgodovinsko obravnavanje slovenskega jezika pritegnil tudi osebna imena. V *Historični gramatiki* II (Ljubljana 1924) je prinesel okrog 75 imen in priimkov (glej kazalo), v *Kratki zgodovini slovenskega jezika* (Ljubljana 1936) pa okoli 25. Poseben članek je napisal o priimku *Kraigher* (LZ 1919, 190—191) in o slovenskih imenih za lat. *Egidius* (ČJKZ IV, 120—121). Onomastično gradivo je pritegnil v obdelavo le toliko, kolikor dajejo osebna imena dokazno gradivo za osvetlitev razvoja posameznih glasov ali glasovnih skupin.

Vse, kar je bilo do sedaj napisanega iz slovenske onomastike, so le drobci, pa še ti brez prave medsebojne zveze. Če iz njih pobereмо to, kar ima za razlago slovenskih osebnih imen kak pomen, in presodimo, kaj je treba na tem področju še storiti, potem spoznamo, da je opravljeno delo le kapljica v prostranem in globokem, še malo raziskanem morju. Vzrok za takšno stanje ni le pomanjkanje delavcev, temveč tudi v sistemu dela. Skoraj vsa dosedanja raziskovanja so potekala brez

zadostne naslonitve na zgodovinsko listinsko gradivo in brez potrebne povezave s sociološkimi, političnimi, gospodarskimi, kulturnimi in verskimi razmerami, ki so odločilno sodelovale pri nastanku in razvoju osebnih imen na Slovenskem.

K osebnim imenom štejemo: rojstna ali krstna imena, rodbinska imena ali priimke, deloma tudi hišna imena in razne vzdevke (psevdonime).

ROJSTNA IMENA

Rojstno ali krstno ime prejme vsak človek ob rojstvu ali krstu, je individualno, se ne podeduje in je zelo podvrženo različnim spremembam (osebnemu, krajevnemu in časovnemu okusu) ter dobiva mnogovrstne oblike (deminutivne, avgmentativne, hipokoristične, peiorativne).

Rojstna imena so različnega izvora. V prvih stoletjih po naselitvi v sedanjo domovino so naši predniki uporabljali stara slovanska, poganska imena, ki so se držala še precej dolgo v srednji vek (prim. Fr. Kos, LMS 1886, 107—151). S pokristjanjenjem in nastopajočo germanizacijo se je staro stanje začelo spreminjati. Čedalje bolj so prodirala in se uveljavljala krščanska, biblijska in svetniška imena (hebrejska, grška, latinska, germanska), domača pa izmirala. Ta tuja imena so odpravila nekdanje bogastvo staroslovenskih imen in ga nadomestila z razmeroma majhno kopico tujih imen. Ta proces je bil v glavnem zaključen v 13. stol., še pred nastankom naših priimkov.

Po izvoru delimo rojstna imena na pet skupin:

1. Stara slovenska imena, dediščina iz pradomovine, so po večini zložena podobno kakor stara grška in germanska, n. pr.: Ljudoslav — Damokles, Dietmar; Božidar — Theodoros, Adeodatus, Nathanael, Gottesschenk; Bogomil — Theophilos, Gottlieb; podobno tudi Dobromisel, Domogoj, Rastislav, Stanislav, Svetopolk, Večeslav, Vladimir idr.

2. Hebrejska so vzeta iz svetega pisma: Abraham, Adam, Danijel, Gabrijel, Jakob, Janez, Jožef, Mihael, Simeon idr.

3. Grška so se razširila s krščanstvom: Aleksander, Andrej, Jurij, Krištof, Nikolaj, Peter, Štefan idr.

4. Latinska imena je razširjalo rimska cerkev: Anton, Avgust, Benedikt, Bonifacij, Feliks, Florijan, Fortunat, Ignacij, Julij, Konstantin, Pavel, Primož, Viktor idr.

5. Germanska je uveljavila germanizacija: Bernard, Henrik, Konrad, Lenard, Ožbolt, Rajmund, Rupret, Sigfrid, Volbenk itd.

Imena pod 2—5 so se vsa širila pri nas predvsem kot svetniška imena ne glede na izvor, ker ljudje sploh niso ločili (tudi duhovniki ne!), iz katerega jezika je ime.

Pač pa je bilo pomembno, katere svetnike so kje v kakem času posebej častili. Šele v novejšem času so različni zunanji dogodki vplivali na »modno« dajanje imen, n. pr. 1916/20 Cita (po novi cesarici!), od 1933 naprej Adolf (Hitler!) itd. Take vzroke bi bilo zanimivo iskati.

Takšna domača in tuja imena so bila večinoma precej dolga in za vsakdanjo rabo prenerodna, zato jih je ljudstvo okrajševalo tako, da se je obdržal le prvi del imena (Bole od Bolantin, Valentin ali Magda od Magdalena), včasih pa drugi del (Tine od Valentin ali Martin, Lena od Magdalena ali Helena). Na tako okrajšano obliko so se pritikala različna obrazila, kakor da je osnova domača. Tako se je razvilo skoraj nepregledno število novih imenskih oblik, ki so bile praviloma dvo-zložne. Iz imena Lavrencij nahajamo takele oblike: Lavre, Lavrec, Lavra, Lavrač, Lavrič, Lavriček, Lavrih, Lavriha, Lavriša, Lavrin, Lavrinec, Lavrinček, Lavko in Lovko, Lovše < Lovrše, Lovša, Lovšin, Lovšina idr. Ta proces je razvil iz razmehoma maloštevilnih krstnih imen velikansko množico oblik, ki so se povečini izoblikovale še pred nastankom priimkov. Tako so nastala rojstna imena prvi in najboga-tejši vir priimkom.

PRIIMKI

V središču znanstvenega zanimanja onomastike so priimki. Priimek se drži do-fočenega rodu in prehaja po krvnem sorodstvu na potomce kot dedno ime. Na splošno so se priimki v primeri z rojstnimi imeni mnogo manj spreminjali, po postanku pa so precej mlajši od njih.

Medtem ko so naši predniki v prvih stoletjih samostojnega kulturnega življenja uporabljali za poimenovanje posameznika samo eno ime (n. pr. Svetopolk, Rastislav, Vladimir, podobno stari Grki Demostenes, Perikles ali stari Germani Sigfrid, Chlodvig), ki je bilo individualno in se ni podedovalo, ta enoimenski sistem sčasoma ni več zadostoval rastočim potrebam razvijajoče se srednjeveške družbe. Nastajanje mest in trgov s kopičenjem velikega števila ljudi na enem kraju ter sestavljanje upravnih zapiskov je rodilo potrebo po razločevanju ljudi enakega imena. K imenu se je začel dodajati pridevek, ki je bil sprva individualen, toda pri sestavljanju urbarjev se je začutila potreba, da enako imenovane osebe dobijo stalno razločevalno oznako, ki naj jo imajo tudi njihovi potomci. Uvedba obveznega pisanja cerkvenih (krstnih, poročnih in mrljskih) matic po 1600 je to prizadevanje privedla v splošno rabo. Tako se je proti koncu srednjega veka in na prehodu v novi vek pri večini evropskih narodov uveljavil sistem dveh osebnih imen: rojstnega in rodbinskega. Na Slovenskem se pojavijo prvi priimki v mestih in trgih že v 14. stol., na deželi pa v 15. in 16. stol.

Imamo še tretji sistem, ki se pa na Slovenskem ni uporabljal. Pri starih Rim-ljanih v klasični dobi je imel posameznik tri imena: rojstno, rodovno in rodbinsko

(prim. Caius Julius Caesar). Podobno vidimo pri Rusih, kjer se med rojstno in rodbinsko ime dodaja še početno ime (prim. Lev Nikolajevič Tolstoj).

Priimki so se na Slovenskem oblikovali v glavnem podobno kot pri drugih evropskih narodih. Glede na postanek (genezo) in pomen jih delimo v štiri skupine:

- I. imenske, ki so se razvili iz rojstnih imen;
- II. krajevne, ki so nastali iz krajevnih in ledinskih imen;
- III. stanovske, ki so se izoblikovali iz nazivov za stan ali poklic, obrt in roko-delstvo;
- IV. vzdevni, ki izvirajo iz najrazličnejših vzdevkov.

I. IMENSKI PRIIMKI so po nastanku razne oblike rojstnih imen ali njih izvedenke. Za poimenovanje oseb enakega imena so začeli soobčani prvotna imena spreminjati na dva načina: ali so jih okrajšali in po svoje oblikovali (Habè iz Fabijan, Jerè iz Jurij, Felè iz Felicijan) ali pa pritikalni osnovnim oblikam razna obrazila. Tako so nastale n. pr. iz imena Pavel številne izvedenke, kakor so: Pavle, Pavlek, Pavlih, Pavliha, Pavlica, Pavlez, Pavlež, Pavlač, Pavlič, Pavliček, Pavličič, Pavlešič, Pavluh, Pavliš, Pavliša, Pavluša, Pavlušič, Pavlovec, Pavletovec, Pavluc, Pavlétič, Pavlonovec, Pavlenič, Pavlin, Pavlinec, Pavlinček, Pavlinič, Pavlinčič itd.

Vsako obrazilo je v dobi nastajanja priimkov imelo svoj posebni pomen, ki ga dandanes pri nekaterih le stežka odkrijemo, pri drugih pa sploh ne. Nekatera obrazila so izražala prikupnost in priljubljenost osebe (-è, -ec, -ek, -ej, -ko), druga zaničevanje in zasmeh (-un, -on, -ur, -ač, -ež, -iha), tretja pa so imela pomanjševalni ali povečevalni pomen.

V skupini imenskih priimkov je treba posebej opozoriti na mnogoštevilna *patronimika* in redkejša *metronimika*, ki so izvedena navadno z obrazilom -ič ali -ovič iz očetovega ali materinega imena in zaznamujejo sina: Balantič je Balantov sin, Barborič pa Barborin sin (rojen po očetovi smrti vdovi Barbari ali pa je nezakonski otrok). Prim. gr. Atreides = Atrejev sin, špan. Hernandez = Hermandov sin, stgerm. Karoling = Karlov sin, nem. Petersen = Petrov sin, angl. Johnson = Janezov sin idr.

Skupina imenskih priimkov je zelo bogata, a zaradi močnih okrajšav izhodnih imen in zaradi mnogoštevilnih novih tvorb so ti priimki mnogokrat precej zamotani in včasih se ne dadó zanesljivo dognati.

Jasni priimki so n. pr.: Ahac, Ahačič, Ambrožič, Gregorčič, Janež, Janežič, Janžekovič, Kristan, Kristanc, Kristančič, Lovrenčič, Lavrič, Pavliha ipd. Manj jasni, ki se odkrijejo šele po daljšem raziskovanju v preteklost, pa so n. pr.: Anžur od Janez, Repè od Rupret, Gabron od Gabrijel, Golič in Galun od Gal, Japelj od Jakob, Jerè in Jeriha od Jurij, Lipko in Lepej od Filip, Matek od Matija, Pav, Pavec in Pavlič od Pavel, Tevž od Matevž, Žgur in Žigon od Sigismund ipd.

Slovenska onomastika obsega nekaj nad 200 pomembnejših krstnih imen, med katerimi stojita po številu izvedenk na prvem mestu imeni Janez in Jurij, vsako z več ko 220 priimki (prim. o Janezu SN 26. II. in 12. III. 1945; o Juriju SN 30. IV. 1945). Ti dve stari svetniški imeni nista nič manj plodoviti tudi pri Nemcih, Italijanih, Čehih idr. Skoraj nobenega priimka pa nimamo iz mlajših svetniških imen, kakor iz Alojzij, Karel in Ignacij. Jako redki so priimki iz imen: Adam, Aleksej, Elija, Erazem, Izak, Krizogon, Kvirin, Ožbolt, Rajmund, Silvester idr.

Glede starih slovanskih imen je treba pomniti, da so bila v dobi nastajanja naših priimkov že skoraj povsem izpodrinjena, zato jih le redko srečujemo v priimkih, nekoliko češče so ohranjena v hišnih imenih. Današnja slovanska rojstna imena pa so plod umetnega narodnega preporoda iz dobe romantike, ilirizma in romantičnega realizma kot izraz bojov za narodno in kulturno svobodo.

V genezo imenskih priimkov so prinesli nekaj luči: A. Breznik, KMD 1942, 68—70; Maks Goričar, Etnolog 1939, 90—94; R. Andrejka, CMDS, 1939, 313—315.

II. KRAJEVNI PRIIMKI so se razvili iz krajevnih imen, t. j. iz topografskih orografskih, hidrografskih, etnografskih in ledinskih imen. Takšni priimki so tesno povezani s krajevnimi imeni, zakaj mnogo priimkov je nastalo iz krajevnih imen in narobe. Študij onomastike in toponomastike je v tej skupini neločljivo povezan med seboj. Krajevni priimek pove, kje je bil kdo rojen, kje ima svoje prebivališče ali od kod je prišel v novo bivališče, zaznamuje njegovo trgovsko potovanje ali smer in začasno bivanje v kakem kraju ali deželi. Takšni priimki poimenujejo človeka:

- a) po deželi: Bohinjec, Kočevar, Korošec, Kranjec, Kraševce;
- b) po narodu: Furlan, Horvat ali Hrovat, Lah, Vogrin, Vošnjak;
- c) po kraju prebivanja: Ižanec, Znojlec, Obolnar, Trzinar, Plesnik, Breznik, Zagajšek, Podmilšček;
- č) po legi ali kakovosti hiše ali posestva: Hribar, Skalar, Klančar, Klančnik, Končan, Konšek itd.

Krajevni priimki so narejeni z raznimi obrazili:

- a) -an, -jan: Belan, Brežan, Brojan, Dolžan, Gorjan, Kalan;
- b) -jak: Čepelj, Doljak, Drabosnjak;
- c) -ar: Brézar, Bródar, Dólar, Hribar, Mlakar, Skalar, Vidmar;
- č) -nik: Brežnik, Brodnik, Hostnik, Jamnik, Podgornik, Potočnik, Ravnik, Sušnik, Vodnik. Na vzhodnem Štajerskem je razvito obrazilo -njak: Brodnjak, Ravnjak, Lipnjak, Lešnjak itd.;
- d) -ec: Blejec, Brginjec, Gorenjec, Dolenjec, Ipavec, Jesenovec;
- e) -šek: Andolšek, Jamšek, Gabršek, Podbevšek, Slomšek. To obrazilo se je razvilo iz starejšega -ščak, -šček (Tulščak, Gabersček), ki je izpeljano iz pridevniškega obrazila -ski s pripono -jak;

- f) -ski: Briški, Gajski, Pleterski, Starovaški;
- g) sestavljeno obrazilo -anec: Gorjanec, Ižanec, Lešanec, Križanec, Rožanec;
- h) sestavljeno obrazilo -nikar: Dobnikar, Hostnikar, Ravnikar.

Razbor krajevnih priimkov odkriva jako zanimiv pogled v davno preseljevanje našega ljudstva iz kraja v kraj in iz dežele v deželo. Migracijo prebivalstva v luči priimkov pa bo mogoče prikazati šele takrat, ko bo iz zgodovinskih listin nabranega dovolj potrebnega gradiva, ko se bo dognal izvor nosilcev posameznega priimka (naloga genealogije), ko bodo priimki lokalizirani glede na prvotno domovino in ko se bosta ugotovili narečna uporaba in zemljepisna razširjenost posameznih obrazil.

Krajevni priimki so po izvoru mnogokrat hišna imena, ki so se razvila iz ledinskih. Tako imamo n. pr. v benediktinskem urbarju iz Gornjega grada 1426 imena: Jacob Im pliest — današnji priimek Plesnik, Paul Im lag — Logar (Ignac Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*, 1876, 285). Takšna hišna imena, ki jih je dajalo ljudstvo in ne uradi, v urbarjih pa bila prilagojena nemški izreki in pisavi ali celo prevedena, so živela že davno prej, preden so se iz njih razvili priimki. Marsikje je hišno ime živelo poleg gospodarjevega priimka, včasih pa je izpodrinilo priimek in samo prevzelo vlogo priimka, tako je kmet Novak, ki se je preselil na Slom, postal Slomšek (Kovačič, A. M. Slomšek, I, 12), Kačič pa Orožen (Ig. Orožen, Kačičev-Orožnov rod, Maribor 1895, 11—14).

Na genezo krajevnih priimkov so opozorili: P. Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, 1928, 108—115; Fr. Mišič, *ČZN* 1938, 191—201; M. Goričar, *Etnolog* 1939, 82—122 in R. Andrejka, *GMDS* 1939, 313—319.

III. STANOVSKI PRIIMKI kažejo na stan ali poklic, na obrt ali rokodelstvo, pa tudi le na priložnostno zaposlitev, ki jo je opravljal prvi nosilec takšnega priimka. Družbeno-gospodarsko stanje našega ljudstva v mestu in na vasi v fevdalni dobi, ko je skoraj vsaka večja vas imela svojega župana, kovača, tkalca, čevljarja, mlinarja, kolarja itd., nam pojasnjujejo, zakaj so priimki iz nazivov za stan in rokodelstvo tako pogostni. V njih imamo ohranjene vse stopnje nekdanje agrarne, trgovsko-obrtniške in upravne hierarhije.

Skoraj vse stanovske priimke imamo v dveh oblikah, v slovenski in nemški, včasih pa tudi v italijanski, furlanski, latinski ali madžarski, ker so tujejezični državni in cerkveni upravni uradi zapisovali v urbarje in cerkvene matice slovenska imena kaj radi v tujem prevodu. Kdor je povedal pred upravno oblastjo rojstno ime in poklic, je oblast ta naziv za poklic ovekovečila kot priimek, seveda v tujem jeziku. Tako imamo poleg slovenskih priimkov: Kmet, Kovač, Kolar, Lončar, Mlinar, Novak, Ribič, Sedlar, Tkalec, Zidar, tudi nemške: Bauer, Šmid, Bognar, Hafner, Miler, Neubauer, Fišer, Sotlar, Veber, Maurer; italijanske: Molinaro, Sartori; madžarske: Molnar, Sabo, Takač. Latinskih priimkov ni ustvarjala samo latinska cerkev, marveč si je marsikateri slovenski izobraženec v dobi humanizma in renesanse

po tedanji evropski navadi prevedel ime v latinščino ali celo v grščino. Tako nahajamo v starih zapiskih mnogo polatinjenih priimkov: Voglar — Carbonarius, Tkalec — Textor, Mlinar — Molitor, Krznar — Pellicanus, Ribič — Pescator, Pek — Pistor, Pisar — Scriba. Nekaj takih polatinjenih priimkov, seveda v spremenjeni obliki, se je ohranilo do dandanes: Tekster, Škriba ipd.

Uveljavitev priimkov v tujem prevodu je med drugim podpiralo tudi to, da so naši ljudje po tujem vplivu rabili za poimenovanje obrti in poklicev največ tuje izraze in da so bili nekateri znani le s tujim nazivom. Tako je prišel preprost slovenski človek do tujega priimka, vendar tak priimek je ostal zapisan le na papirju, ljudstvo pa je uporabljalo svoja imena. Zaradi tega je marsikje nastal dolgotrajen boj med slovenskim in tujim priimkom, kateri se bo nazadnje uveljavil za stalno, n. pr.: Kovač — Schmid — Faber, Kavčič (= Tkalec) — Weber — Textor, Pfeifer — Pišec, Mlinar — Müller — Molitor itd. (Za Selško dolino glej odlično dokumentirane primere pri R. Andrejki, GMDS 1939, 316—319 in ZČ II—III, 152—156.) Iz takšnih stanovskih priimkov so se po vzoru imenskih priimkov s pritikanjem raznih obrazil razvile številne izvedenke, ki imajo pomen samo v kategoriji priimkov: Žnidar — Žnidarič, Žnidarec, Žnidarčič, Žnidaršič, Žnidarek, Žnidarko, Žnidarček itd. Za poimenovanje rokodelca se je lahko uporabil tudi naziv za obrtniški izdelek ali orodje, ki ga je rokodelce izdeloval ali uporabljal pri delu, pa tudi za snov kot znak njegovega poklica. S takšnimi tvorbami je skupina stanovskih priimkov povezana z naslednjo, zadnjo skupino priimkov.

IV. VZDEVNI PRIIMKI. Nič manjše vloge od prvih treh virov niso igrali pri nastanku naših priimkov tudi najrazličnejši vzdevki, ki so jih soobčani kaj radi dajali drug drugemu. Vzdevki označujejo človeka po njegovih telesnih posebnostih ali duševnih lastnostih ali pa tudi po kakem drugem svojstvu, ki je bilo značilno zanj ali za njegovo hišo. Tu je spletla srednjeveška iznajdljivost čudovite tvorbe in obesila ljudem glede na njihove napake in navade dolgo vrsto imen za najrazličnejše predmete in pojme, včasih kar presenetljive. Semkaj spadajo izrazi za živali in rastline, jedi in pijače, obleko in obutev, denar in mero, nadalje starostne oznake, časovna določila rojstva, sorodstvene zveze, pa tudi nazivi za obrtniške izdelke, orodje in snov kot znak obrti. Veliko je tudi hišnih znamenj.

Živalski in rastlinski priimki imajo v glavnem dvojen izvir. Veliko jih izhaja iz starih hišnih imen. V srednjem veku je namreč skoraj vsaka hiša v mestu in trgu imela kako znamenje (grb), navadno žival ali rastlino ali kak drug predmet, po katerem se je imenovala. Takšna znamenja so se uporabljala namesto današnjih hišnih števil in se kot stara navada do danes ohranila le še pri nekaterih gostilnah in lekarnah (n. pr. gostilna pri Jelenu, lekarna pri Angelu). Takšno hišno ime se je preneslo na gospodarja in postalo priimek.

Živalski in rastlinski priimki imajo pa še drugo možnost nastanka. Imena živali in rastlin so se prenesla na človeka, ki je bil po kakršni koli lastnosti ali posebnosti podoben dani živali ali rastlini, n. pr.: Medved je bil izredno močan ali jako neroden človek ali pa je rad godrnjal; Zajec je bil strahopeten človek, imel izredno dolge noge ali pa uhlje; Hrast je bil nenavadno trdnega zdravja in postave; Kopriva je bil zbadljiv človek itd. Nekateri rastlinski priimki imajo izvor tudi v ljudski medicini: Majaron, Levstik. V naši onomastiki imamo kakih 300 imen za živali in približno enako število za rastline, ki so postali priimki. Poleg tega imamo še mnogo izvedenk, n. pr. od Jelen — Jelenc, Jelenič, Jelenčič, Jelenik, Jelenko, Jelenšek idr.

Posebne človeške značilnosti zaznamujejo priimki: Bradač je imel posebno dolgo ali košato brado, Nosan nenavadno velik nos, Grča je bil tršate postave, Grbec grbast itd. Zaničljiv pomen je dalo obrazilo -onja, -anja: Velikonja, Špehonja, Hlebanja, Kravanja. — Po predmetih, ki so v kakršni koli zvezi s človekovim delom in življenjem (po jedi in pijači, obleki in obuvalu, denarju in meri, orodju in pripravah idr.), so se ustalili kot priimki: Kruh, Ocvirk, Jesih; Kožuh, Punčuh; Pehar, Škufca; Lemež, Opeka, Žakelj itd. — Iz abstraktnih izrazov za barve, čas rojstva, duševno življenje, družbeno in sorodstveno razmerje, verske in vražarske pojave idr. imamo priimke: Bevc, Erjavec; Božič, Nedeljko; Misja (= Misel), Duh; Prijatelj, Unuk; Buh, Kurent itd.

Za oblikovanje priimkov so se poleg samostalnikov uporabljali tudi številni pridevniki in deležniki, ki so prav primerni za vzdevke (Prešeren, Majhen; Popit, Zaletel), nadalje precej zloženki (Vodopivec, Gazvoda, Kozoglav, Hudamisel, Lepašega, Doberlet) in nekaj stavčnih zvez (Nestori, Stopistran, Kajdiž).

Pri razlagi priimkov se mnogokrat pripeti, da je kako ime težko uvrstiti v katero izmed naštetih štirih skupin, ker ima priimek lahko več kot en izvor ali pomen (konkurenčno ime). Tako so Lisjaka v enem kraju imenovali rdečelasca, v drugem premetenega in -zvitega človeka, v tretjem pa gospodarja hiše, ki je imela za hišno znamenje lisjaka; Markovec je lahko dedič na Markovem posestvu ali pa doma od Sveltega Marka; ime Stančič se je razvilo iz Kristančič, v Kropi 1739 pa iz Štefančič (Pokorn, Zgodovina Besnice, 172). Takšna dvomljiva imena more dokončno razrešiti le zgodovinsko gradivo, če ga dobimo, sicer ostane ime nepojasnjeno. Tako moremo razjasniti tudi nekatere na videz popolnoma nejasne priimke, kakor n. pr. Sem ali Šeme iz Simeon ali Doberle iz Dobro jutro (Breznik, Razprave AZU 1944, 57).

Za uspešno razlago postanka in pomena priimkov je odločilno podrobno poznanje socialnih, gospodarskih, političnih, kulturnih in verskih razmer iz življenja našega ljudstva na vasi in v mestu v dobi od 13. do 17. stoletja, ko so iz občnih imen nastajali priimki. Tako n. pr. priimek Šef nima današnjega pomena šef = načelnik, predstojnik, fr. chef, marveč krije v sebi pomen iz srednjega veka, nem. scheffe = sodja, vaški sodnik; prim. priimke Sodja, Sodin, Sodnik; Novak je kmet,

ki se je naselil na novino in jo obdeluje, ne pa vojaški novinec ali rekrut. Takšno napako so zagrešili številni izobraženci, ki so se iz radovednosti, da bi po vsej sili zvedeli, kaj njihov priimek pomeni, zatekali k preprosti etimologiji, prave pa niso odkrili: Homer ni starogrški ljudski pesnik, marveč domači Homar, Holmar, Humer; Videc ni iz glagola videti, ampak iz lastnega imena Vid; Škarja ne pomeni znanega orodja, temveč je iz stvn. scario = načelnik čete, stotnik, pozneje birič; Urbas ni del čevlja, marveč iz imena Urban, narejen z obrazilom -as kakor Jeras iz Jurij; Orač ne bo zmeraj rataj, pač pa tudi Vorač, ki je narečna oblika za Lovrač od Lavrencij; Kavar ni kofetar, ampak gorenjska narečna oblika za Kalar; Vogler ni nem. izraz za ptičarja, ampak le ponemčena pisava za domačega Voglarja; Galun nima nič opravka z mineralom, marveč izvira iz krstnega imena Gal, narejen z obrazilom -un kakor Markun ali Blažun iz Marko ali Blaž; podobno je s priimkom Golež; Prošek ni dalmatinsko vino, ampak izvedenka iz imena Proš = Brož, hipokoristikona od svetniškega imena Ambrož; Močnik ni jed, ampak naziv kmeta, ki ima hišo na močvirnatem svetu; Naglas ni prislov, marveč narečna oblika za Naglost itd.

Iz povedanega spoznamo poglobljene naloge slovenske onomastike. Da bo mogoče priimkom odkriti pravi izvor in pomen, raziskati njih tvorbo (osnovo in obrazila), dognati, kje in kdaj je ime nastalo, ter zaslediti, kod je potovalo in kje danes živi, je potrebno, da se zbere kar se da vse gradivo iz sodobnih in zgodovinskih virov, da se kritično pretrsejo vsi dosednji onomastični prispevki in oceni njih vrednost, da se preišče zemljepisna razširjenost posameznih priimkov, da se začrta geneza in določi klasifikacija. Zadnji cilj pa je, da se na podlagi podrobnih monografičnih obdelav posameznih vprašanj sestavi obsežno in izčrpno delo o priimkih na Slovenskem, ki naj bi obsegalo dva dela: uvod z zgodovinsko, zemljepisno, semantično in etimološko razlago postanka in razvoja priimkov na naši zemlji, drugi del pa slovar, ki naj bi prinesel vsak priimek zadostno razložen. Le tako se bomo tudi Slovenci dokopali do pomembnega dela iz kulturne zgodovine našega naroda.

Résumé

L'onomastique slovène compte déjà un nombre considérable de menues contributions; pourtant nous n'avons pas encore d'ouvrage qui montrerait l'ensemble de nos noms de famille. La cause en est en partie dans le défaut de spécialistes et en partie dans le système de travail et la manière de traiter les matériaux, parce qu'on n'a pas assez tenu compte de documents historiques. Une revue historique de l'origine des noms de famille permet la classification générale suivante:

1. noms de famille développés des noms de baptême;
2. noms de famille formés sur les noms de lieux;
3. noms de famille provenant des noms de professions ou métiers;
4. noms de famille qui sont au fond des sobriquets.

D'après cette classification il sera possible avec des matériaux suffisants de composer un dictionnaire historique et étymologique des noms de famille en Slovénie.

Santeri Ankeria

BESEDA »SEMJA« V RUSKIH BILINAH*

Moj učitelj dr. Wilhelm Havers, profesor indoevropistike na dunajski univerzi, omenja v svoji sloviti knjigi »Neuere Literatur zum Sprachtabu«, Wien 1946, na straneh 20, 21 in 170 po raznih virih primere evfemistične zamene besede *žena* ‚Frau, Eheweib, Gattin‘ z besedo *družina* ‚Familie‘ pri Arabcih, Uzbekih in Romunih. Želim navesti nekaj primerov iz ruske narodne pesmi in ž njimi podpreti njegova izvajanja. Poleg običajnega pomena *družina* srečamo besedo »semja« tudi v prenesenem pomenu *soproga*. Tako v pesmi o Dobrinju in Aljošu Popoviču, ki ima tole vsebino: Dobrinja pripravi svojega konja in gre na bojno polje, rekoč svoji ženi: »Če se ne vrnem čez šest let, tedaj moreš ostati vdova, ali pa se omoži s komerkoli, samo ne z Aljošem Popovičem, ki je moj pobratim.« Minilo je šest let. Aljoša prinese z bojišča zlagano vest, da je Dobrinja mrtev. Knez Vladimir kot ženitveni posredovalec, nagovarja ženo Dobrinje, naj se omoži. Ona pa se zaobljubi, da bo čakala na moža še šest let. Ker se ta tudi po šestih letih še ni vrnil, sklene, da se omoži z Aljošem Popovičem. Dobrinja se je mudil v tem času pri Carigradu. Nenadoma se je njegov konj začel spotikati. Na Dobrinjevo vprašanje, zakaj se spotika, mu odgovori, da njegova žena pravkar praznuje svatbo. Konj ga prinese domov; on sam se izdaja za Dobrinjevega, t. j. za svojega pobratima ter prosi za njegovo godčevsko obleko in gusle, potem gre na svatbo. Knezu je bilo Dobrinjevo igranje tako všeč, da mu dovoli sesti, kamor si želi. On sede nasproti svoje žene in ponudi za zdravljico čašo vina, kamor je spustil svoj zaročni prstan. Žena ga spozna in reče knezu Vladimiru, da je to njen pravi mož. Dobrinja ženi vse odpusti, Aljoša Popoviča pa za laži dobro premlati. Nato gresta k Dobrinjevi materi. Glej E. A. Ljackij, Byliny. Stockholm 1920, stran 56:

»У тебя было у стремены у правыя
Провожала Добрыню любимая семья,
Молода Настасья дочь Никулична;...«

»Ob desnem stremenu
je spremljala Dobrinja njegova ljubljena ‚družina‘ (= žena),
mlada Nikulova hči Nastasija;...«

* Študija je bila napisana za Ramovšev zbornik Slavistične revije.

Ibidem, str. 61:

»Наказывалъ мнѣ братецъ тотъ родимый
Спросить про него милу семью,
Про молодую Настасью Никуличну:
Где же есть она Настасья Никулична?«

»Naročal je meni ta dragi bratec,
naj vprašam po njegovi mili 'družini' (= ženi),
po mladi Nikulovi hčeri Nastasiji:
kje pa je Nikulova hči Nastasija?«

Na to vprašanje mati Dobrinje odgovori:

»Добрынина родима семья замужъ пошла,
Пиръ идетъ у нихъ по третій день,
Сегодня имъ итти ко Божьей церкви;...«

»Dobrinjeva draga žena (dobesedno: družina) se moži,
pri njih traja gostija že tretji dan,
danes bosta stopila pred oltar.«

Ibidem, str. 65:

»А говорилъ Алешенька Григорьевичъ:
— Прости, прости, братецъ мой названный,
— Что я посидѣлъ подли твоей любимой семьи,
— Подли молодой Настасьи Никуличной.«

»Govoril pa je Aljošenka Gregorjev sin:
Oprosti mi, oprosti moj pobratim,
da sem sedel poleg tvoje ljubljene 'družine' (= žene),
poleg mlade Nastasije, Nikulove hčere.«

Na to Dobrinja odgovori:

»Въ той вины, братецъ, тебя Богъ простить,
Что ты посидѣлъ подли моей любимой семьи,
Подли молодой Настасьи Никуличной;
А во другой вины тебѣ, братецъ, не прощу:...«

»To krivdo ti naj, bratec, Bog odpusti,
da si posedel poleg moje ljubljene 'družine' (= žene),
poleg mlade Nastasije, Nikulove hčere;
toda druge krivde ti, bratec, ne odpustim...«

Ibidem, str. 66:

»Тутъ взять Добрыня любиму семью,
Молоду Настасью дочь Никуличну,
Поселъ къ государыни родной матушки,
Тутъ сдѣлалъ онъ доброе здоровьице.«

»Tedad je vzel Dobrinja ljubljeno ,družino‘ (= ženo),
mlado Nastasijo, Nikulovo hčer,
odšel h gospe rodni mami
ter jo prisrčno pozdravil.«

Prav tako v izdaji N. V. Vodovozova, Русский народный эпос, Москва 1947, str. 238:

»Скоро-наскоро Добрыня коня седлал.
Провожала Добрыню любимая семья;
Молода Настасья, дочь Микулична, ...«

»V naglici je Dobrinja konja osedlal;
spremljala ga je ljubljena ,družina‘ (= žena),
mlada Nastasija, Mikulova hči, ...«

Ibidem, str. 264:

»Он тут спросил:
»Где моя жена, любимая семья,
Настасья Микулична?
Не встречает что меня из чиста поля?«

»Tedad on [Dobrinja] vpraša:
Kje je moja žena, ljubljena ,družina‘,
Nastasija, Mikulova hči?
Zakaj mi ne pride naproti, ko se vračam iz daljave.«

Pa tudi žena uporablja v bilinah za svojega moža evfemistično besedo »družina«, a le ljubkovalno obliko — »semejuška« (,draga družinica‘). Na primer v pesmi o Stavru Godinoviču. Knez Vladimir je imel pir, kjer so se vsi vinjeni začeli hvaliti, le Staver je molčal. Vladimir vpraša, ali se on nima s čim pohvaliti? Staver odgovori, da se z marsičim lahko pohvali: s slugami, konji, zlatom in mlado ženo, ki je tako modra, da samega kneza Vladimira ukani. Za to drznost so Stavra zvezali in ga vrgli v podzemlje. Ko je Stavrova žena to zvedela, se je oblekla kot poslanik in prišla h knezu Vladimiru snubit njegovo hčer. Vladimirova hči je spoznala, da je poslanik le v moškega preoblečena ženska. To je povedala očetu, ki jo je skušal

razkrinkati, pa se mu ni posrečilo. Poslanik išče nasprotnika, da preizkusita moč. Knez Vladimir izbere svojega najmočnejšega človeka, Stavra Godinoviča, katerega poslanik, to je Stavrova žena, premaga ter ga reši iz ječe. Glej Ljackij, l. c., str. 104—105:

»Приводили Ставра на широкъ дворъ
Со славнымъ посланникомъ боротися.
Среди двора они становилися,
На борьбу-рукопашку сходилися.
Тотъ посоль земли Гленскія
Побороль Ставра сына Годиновича.
Здынула она его со матушки со сырой земли,
Становила его на рѣзвы ноги,
Брала его за ручушки за бѣлыя,
За него за перстни за злаченые,
Цѣловала во уста во сахарныя,
Называла его любимую *семеюшкой*,...«

»Privedli so Stavra na široko dvorišče,
da se bo s slavnim poslanikom boril.
V sredi dvorišča sta se oba postavila
in se spoprijela v dvoboju.
Poslanik države Glenske
je premagal Stavra, Godinovega sina.
Ona ga je vzdignila z matere zemlje
in ga postavila na urne noge,
prijemala ga za bele ročice,
za njegove pozlačene prstane,
ga poljubljala na sladka usta
ter ga imenovala ljubljena 'družinica' (= mož),...«

Primerjaj to pesem v drugi verziji po izdaji Vodovozova, l. c., str. 206:

»Ведь я твоя молода жена, Василиса Мануйловна!
Брала его за белы руки,
Целовала его в уста во сахарныя,
Называла его *мужем* любезнымъ,
Старым Ставром, сыном Годиновичем;...«

»Jaz sem vendar tvoja mlada žena, Vasilisa Manujlova hči!
Stiskala mu je bele roke,
ga poljubljala na sladka usta
in imenovala ljubi *mož*,
stari Staver, Godinov sin;...«

Glej dalje Vodovozov, l. c., str. 430:

»Как тут Садко Новгородский
Перестал играть в гуселки яровчатые;
Как тут стали Садка попанывать,
Стали Садку поднашивать.
Тут его молодая жена
Говорила ему таковыя слова:
»Ай же ты, любимая *семеюшка!*...«

»Ko je Sadko Novgorodski
prenehal igrati na javorove gusle,
ko so začeli Sadka napajati,
začeli Sadku pijače ponujati,
tedaj je njegova mlada žena
govorila njemu te besede:
O, ti ljubljena »družinica« (= mož)!...«

V narodni poeziji srečamo kot epiteton za soproga tudi »laduška« (ljubkovalna oblika od »lada«* soprog, ljubimec; primerjaj »lad« soglasje, sklad; sloga, mir, edinost) in »deržavuška« (od »deržava« vladarstvo). Glej Vodovozov, l. c., str. 116:

»В те поры его молодая жена
Стала ему кланяться, перед ним убиваться:
— Гой еси ты, мой любезный *ладушка*,
Молодой Поток, сын Дунаевич!...«

»Tedaj se je njegova mlada žena
začela njemu klanjati, pred njim tarnati:
Oj ti, moj ljubi možiček (dobesedno »slogica« —
ljubkovalna oblika od sloga),
mladi Potok, Dunajev sin!...«

Ibidem, str. 266:

»Сама вставала на резвы ноги,
Скочила через столы дубовые,
Пала к молодцу Добрынюшке на белу грудь,
Целовала его во уста во сахарные,
Называла-то любимой *державушкой*,
Говорила она речь ему умильную:
»Свет моя любимая *державушка*,
Молодой Добрынюшка Никитинич!...«

* Glej Толковый словарь русского языка под редакцией проф. Д. Н. Ушакова. Том II, Moskva 1938, s. v. лада.

»Sama [žena Dobrinje] je planila na urne noge,
skočila čez hrastove mize,
padla mlademu Dobrinju na bele prsi,
ga poljubljala na sladka usta
ter ga imenovala ljubljeno ‚vladarstvo‘
in mu govorila te mile besede:
‚Preljubo moje vladarstvo,
mladi Dobrinja, sin Nikita!..‘

O prenesenem pomenu besede »semja«, primerjaj še votjaško izposojenko iz ruščine, F. J. Wiedemann, *Syrjänisch-deutsches Wörterbuch nebst einem Wotjakisch-deutschen im Anhang und einem deutschen Register*, St. Petersburg, 1880, str. 524: *semja*, *sem'ja* ‚Familie; Familienglied, Hausgenosse‘. — Zanimiv je tudi srbski ljudski izraz, ki sem ga sam opazil, »moja kyha« v pomenu ‚moj otrok‘.

Résumé

L'auteur porte l'attention sur l'échange euphémique du mot »žena« avec le mot »semja« (famille) et du mot »mož« avec le mot »semejuška, laduška et deržavuška« et en cite des exemples des bylines russes.

ZAPISKI IN GRADIVO

PETAR SKOK — SEDEMDESETLETNIK

Letos prvega marca je praznoval svojo sedemdesetletnico Petar Skok, profesor za romansko filologijo in član Jugoslovanske Akademije v Zagrebu. Bilo bi napak, ako bi prezrli visoki življenjski jubilej odličnega znanstvenika, ki je v prvih letih naše univerze kot gost predaval nekaj semestrov tudi v Ljubljani, objavil in še vedno objavlja toliko svojih prispevkov v slovenskih strokovnih časopisih ter se mnogo bolj zanimal za slovenske probleme kakor kateri koli hrvaški ali srbski jezikoslovec pred njim. Že po svojem poreklu je naš bližnji sosed, rojak iz Žumberka na obronkih Gorjancev in, kakor kaže že njegovo ime, potomec Uskokov, ki so nekdaj naselili slovensko hrvaško jezikovno mejo. Tudi po svojih znanstvenih pogledih in delu je soroden našim najboljšim lingvistom, saj je izšel iz iste šole kakor oni ter so se pogosto medseboj dopolnjevali pri svojem iskanju.

Ožja stroka profesorja Skoka je sicer romanistika, vendar pa ni nič manj pomemben kot balkanolog in tudi kot slavist. Danes bi bilo zares še dokaj težko podati izčrpen prerez njegovega ustvarjalnega dela, saj je njegova bibliografija v več kakor petdesetih letih narasla že na okoli 450 razprav, člankov in kritik. Svoje publicistično delo je začel že zelo zgodaj, še kot gimnazijec. Takrat ga je seveda najbolj zanimala domača hrvaška literatura, toda na univerzi ga je vsega pritegnilo jezikoslovje. Res se je tudi še kasneje tu in tam vračal k literarni kritiki in domači kulturni problematiki, vendar le bolj mimogrede. Posvetil se je romanistiki, ki je bila takrat in je še vedno vodilna disciplina v lingvistiki ter z njeno pomočjo in po njej našel spet pot nazaj na domače ozemlje.

Solal se je na Dunaju, zanimala ga je poleg romanistike, kjer je bil njegov učitelj Meyer-Lübke, tudi germanistika in primerjalno jezikoslovje. Takrat je bila avstrijska lingvistika še na zavidanja vredni visoki stopnji. Prav posebno pa je avstrijske delavce privlačeval Balkan s svojim obširnimi kompleksom jezikovnih problemov. Deloma je bil to odmev habsburških političnih teženj na Balkanu, toda to je bil samo zunanji povod, ki je omogočil široko zasnovano delo, snov sama je privabljala celo vrsto strokovnjakov. Skok je lahko že v teh letih dobil dovolj pobud in migljajev za svoje prihodnje delovanje.

Najbolj ga je zanimala toponomastika. Ta je bila v prejšnjem stoletju še skoraj izključna domena zgodovinarjev in se je šele razvijala v važno lingvistično panogo. Za doktorsko tezo si je izbral še francosko ozemlje. Njegova študija »Die mit den Suffixen -acum, -anum, -asum und -usum gebildeten südfranzösischen Ortsnamen« velja še danes za eno temeljnih del o francoski toponomastiki. Trinajst let kasneje je Kaspers dopolnil isto temo tudi za severno Francijo. Tudi za habilitacijsko delo, ki ga je dokončal čez sedem let, si je poiskal sorodno snov: »Die Verballokomposition in der romanischen Toponomastik«. Kmalu pa ga je študij krajevnih imen nujno privedel v jezikovno paleontologijo, začel se je zanimati za ilirščino, traščino, venetščino in celo za etruščino in čim bolj se je približeval toponomastičnim problemom na domačem ozemlju, tem bolj se je moral seznanjati tudi z vsemi razvojnimi in dialektičnimi posebnostmi modernih balkanskih jezikov. Za takšne študije je v glavnem porabil tistih trinajst let, ki jih je prebil kot profesor na gimnaziji v Banjaluki.

Zdelo bi se, da je takšno službeno mesto pomenilo smrt za znanstveno delo, toda mladi profesor francoščine in nemščine je dobro vedel, zakaj si je službo poiskal v Bosni. V tistem času so bile samo gimnazijskemu profesorju v Bosni in Hercegovini lahko dostopne vse knjižnice v Avstriji, ker so mu morale po posebnem vladnem odloku pošiljati zahtevane knjige. Takšnih prednosti ni imel niti strokovnjak na Dunaju, kamor skoro ni bilo mogoče dobiti knjig iz strokovnih bibliotek v Budimpešti ali drugod v madžarskem delu države.

Ceprav se je habilitiral že leta 1912, je vendar šele ob koncu svetovne vojne postal privatni docent v Zagrebu. Toda ko je oddal svoje delo, mu je dunajska akademija znanosti omogočila daljše študijsko potovanje po srednji in severni Dalmaciji, kjer je zbiral toponomastično gradivo; to je kasneje obdelal v vrsti razprav. Šele takrat je Skok našel svoje pravo delovno področje. Na tem starem stičnem ozemlju romanskega in slovanskega življa je bilo polno problemov, nič manj zanimivih za slavista kakor za romanista. Mnogo je bilo takrat sicer že narejenega, saj so se že v devetnajstem stoletju ukvarjali s temi vprašanji Ascoli, Jireček in drugi, v letih tik pred svetovno vojno pa posebno Bartoli, toda izkušen toponomastik s solidnim poznavanjem slovanske lingvistike je lahko odkril še mnogo novega. Skok je v dolgi vrsti razprav osvetlil kopico nepojasnjenih dejstev s pomočjo slovanskih substitucij in izposojenk iz romanščine, enako važnih za slavistiko kakor za poznavanje balkanske vulgarne latinščine. Bil je tenkočuten analitik, zaradi duhovitih etimologij so ga v svetu jezikoslovcev krstili za »čarostrelca«. Celotno sintezo svojega dela na tem področju pa Skok šele pripravlja. Svoje izsledke je objavljaval večinoma sproti, kakor so se mu porajali. Zato se je večkrat vračal k istim problemom ter jih dopolnjeval in preciziral v novih razpravah. Saj drugače pri njegovi nenavadni plodovitosti niti biti ni moglo. O njem bi lahko dejali, da nikoli ni dobil časa za sintezo. Samo v na pol poljudnih delih, v nekaterih je zbral izsledke svojih prejšnjih študij, kakor so njegove knjige »Naša pomorska i ribarska terminologija« ali »Dolazak Slavena na Mediteran«, je podal kolikor toliko celotne poglede na vprašanja, ki so ga neprestano vznemirjala.

Ni pa bilo to edino torišče Skokovega udejstvovanja. Ko je po prvi svetovni vojni postal profesor na zagrebški univerzi, je razvil naravnost mrzlično delavnost. Nič manj od romanskega ga ni zanimal tudi ilirski substrat v toponomastiki. Tudi temu vprašanju je posvetil vrsto študij. Z opisom domačega narečja v Zumberku je prispeval tudi k hrvaški dialektologiji. Vendar pa je njegov pomen za slavistiko mnogo važnejši v analizah romanskih substitucij ter v luščenju leksikalnega substrata in izposojenk v hrvaščini. Loteval se je tudi krajevnih imen na slovenskih tleh in dolžni smo mu hvalo za marsikatero bistro razlago, čeprav se je pri tem včasih zapletel v ostro polemiko z Ramovšem. Toda tudi njun boj bi lahko služil za vzorec stvarne, brezosebne znanstvene polemike.

Toda Skok je tipal še dalje. Na številnih študijskih potovanjih po Jugoslaviji in obrobni deželah si je nabral ogromno gradivo, ki je posegalo v vsa področja balkanistike, v bizantinologijo, v albanščino in turščino. Res ni bil na vseh področjih enako močan, vendar pa pričajo njegovi članki s teh področij, raztreseni po vseh mogočih strokovnih revijah in zbornikih doma in na tujem, da je Skok delavec izredne širine, ki ni zanemarljivo nobenega področja in opustil nobenega prijema, potrebnega za uresničitev njegovega življenjskega načrta: za sintetično lingvistično obdelavo srbohrvaške toponomastike in leksikona. Toda to je bilo še daleč pred njim. Sproti je bilo treba reševati kopico problemov, ki so zastavljali pot in objavljati drobne najdbe, ki so se nabrale spotoma. Bilo pa jih je dovolj, da moremo ceniti v njem enega naših najbolj razgledanih balkanologov. Časopis »Revue internationale des études balcaniques«, ki ga je začel leta 1934 izdajati v Beogradu skupaj z Budimirjem, je žal prenehal izhajati že po tretjem letniku prav kakor Baričev »Arhiv

za arbanasku starinu, jezik i etnografiju» in so s tem propadli vsi poskusi, da bi jugoslovanska znanost prevzela vsaj del dediščine stare dunajske lingvistike, kar se tiče Balkana.

Prav nič čudnega ni, da pri tako široki delavnosti Skok ni mogel priti do večjih zaključnih del. Ako izvezamo »Osnove romanske lingvistike«, katere je izdal v treh delih tik pred razpadom stare Jugoslavije, ni napisal večjih strogo znanstvenih tekstov. Pa tudi to je bil le učni pripomoček za študente romanistike na univerzi, vendar zelo samostojen v konceptu, poln originalnih osvetlitev in na dostojni znanstveni višini. Šele ko je bil z nastopom Pavličeve samostojne Hrvatske upokojen, je našel čas, da je začel pripravljati večje sinteze svojega dotedanjega dela. To je dokončna obdelava romansko slovanskih stikov, ki je sedaj že v tisku, dalje celotno lingvistično obdelana hrvaška toponomastika in srbohrvaški etimološki slovar. Tudi ta dela se počasi bližajo dovršitvi. Res se Skok ni nikoli spuščal v slovanske etimologije, zanimal ga je vedno samo substratni element v jeziku ter izposojenke, toda prav ti elementi so posebnost vsakega posameznega jezika ter niso za modernega jezikoslovca nič manj važni kakor skupni splošno slovanski besedni sklad, ki ima svoje čisto drugačne probleme ter je neprimerno bolje obdelan. Zato je Skok prav kakor v toponomastiki tudi na tem področju najbolj poklican, da dovrši to delo in želeli bi, da ga zaključi čimprej.

Toda po osvoboditvi je moral Skok znova prevzeti romanistično stolicco na univerzi in, ko je bil 1947. leta kar nekam pozno izvoljen za člana Jugoslav. akademije, se je moral lotiti tudi važnega organizacijskega dela v okviru akademskih inštitutov. Toda sedaj, ko dokončno odhaja v pokoj, bomo morda vendarle kmalu dočakali njegovih velikih tekstov, s katerimi bo dostojno zaključeno njegovo življenjsko delo.

Danes je čas ozkih specializacij in nimamo naraščaja za kompleksne vede, ki so edine zmožne, da rešujejo zamotana lingvistična vprašanja, posebno na takšnih kulturnih vozlih, kakršnega predstavlja naše ozemlje. Osebnosti Skokovega formata postajajo že naravnost legendarne. Pri naši sedanji odmaknjenosti od vsega, kar se po svetu poraja v lingvistiki, je treba toliko bolj ceniti vse pobude najboljših domačih delavcev, ki so nakazali smernice, po katerih so bo moralo razvijati naše jezikoslovje.

Fr. Bezlag

DUDLEIPA (DUDLEBA) : DUDLEBI — DULEBI

Staroruski letopis (po izdaji Arheografske komisije iz l. 1871 Ipatjevski rokopis str. 7, l. 1872 Lavrentjevski str. 11) pripoveduje, da so se Avari (Obri) vojskovali s Slovani (Slověni) in podjarmili Dulěbe, ki so bili Slověni. Nasilovali so dulěbske žene, jih vpregali v vozove, da so jih vlekli, in tako mučili Dulěbe. (Godilo se je to, kakor vemo, okoli polovice VI. stoletja.) Prebivali pa so Dulěbi po Bugu, kjer so »sedaj« (nyně Ipat. str. 7, Lavr. str. 12) — to je v začetku XI. stoletja — Volynjani (Lavr. Velynjani). Zadnja vest o njih je iz l. 907 pri naštevanju plemen, s katerimi je Oleg (879—912) nastopil pohod proti Grkom.

Poleg ruskega plemena Dulěbov, ki je pred navalom Avarov imel v južni Rusiji vodilno vlogo, sta bili plemeni istega imena še na južnem Češkem in v Dolnji Panoniji. V staročeškem letopisu Kosme (XI.—XII. stol.) in v sodobnih listinah ter pri arab-skem historiku Ma'sudiju (X. stol.) se omenja z južnega Češkega ob gornji Vltavi mesto in pleme Doudlebov. Ime Doudlebsko (ou iz ū) je ohranjeno do danes, narečje se zelo razlikuje od sosednih, a za ljudstvo so značilne tudi druge narodopisne in telesne posebnosti (L. Niederle, Slovanské starožitnosti III 196—197). V Dolnji Panoniji (mislimi je na pokrajino okoli Radgone na štajersko-ogrski meji) pa navaja Conversio Bagoariorum et Carantanorum za sredino IX. stol. kraj »in Dudleipin«,

kar se ponavlja še v listinah IX.—X. stol., tako n. pr. v listini iz l. 891 dudlebska grofija »in comitatu Dudleipa« (F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku II, 129, 227 i. dr. po imeniku). »Dudleipa« je moralo biti seveda slovansko Dudlěba s starovisokonemsko substitucijo *p* za slovanski *b*.

Da so navedena imena, starorusko, južnočeško in dolnjepanonsko eno in isto, ne more biti nobenega dvoma. Toda ne samo to. Naziv Dudlěbi — Dulěbi ali za pokrajino Dudlěba je nekaj tako svojevrstnega in od sicer ponavljajočih se drugih očitno slovanskih nazivov oddaljujočega se, da ga ne moremo postavljati ob stran, n. pr. imenu Poljane za starorusko plemo okrog Kijeva ali za Poljake v starejši dobi i. dr. To zadnje ni plemensko medsebojno v nobeni ožji zvezi, temveč je nastalo neodvisno eno od drugega po pokrajini i. dr. pod. Drugače pa je z imenom Dudlěba — Dudlěbi (Dulěbi). Etimologije tega imena ni mogoče izvesti iz slovanščine, pa je tako videti v plemenih, nahajajočih se na različnih krajih slovanskega ozemlja, ne le po imenu, ampak tudi po poreklu eno in isto plemo, katerega dele je avarski naval na južnorusko vodilno plemo pregnal na južno Češko in v Dolnjo Panonijo. I. Mikola (Archiv für slavische Philologie 1929, XLII, 84, 90) pravi o njih, kar je samo po sebi evidentno, da so bili z ene strani po vsem videzu sposobno poljedelsko ljudstvo, ki je bilo od dela drugih živečemu konjškemu narodu Avarov kot proizvajalec živil zelo važno, a ga je bilo tudi lahko zaslužniti, z druge strani pa so Avarom služili seveda tudi vojaško kot pehota. Fonetična razlika med strus. *l* in *dl* na drugih mestih ne vsebuje ničesar odločilnega in razdvajajočega, ker je ruski izgovor zabeležen šele v začetku XI. stol., za časa avarskega napada v polovici VI. stol. pa je moglo biti še *dl*, ki se je na zahodu itak ohranilo; saj so na ruskem severozahodu še danes sledovi prvotnega *dl* — *tl*.

Z razlago imena Dudlěb- so po Niderleju (o. c. IV 175 iz l. 1924) velike težave. On omenja tri, I. Perwofa (Archiv für slav. Philol. 1885, VIII 9—10), ki veže ime z velikoruskimi izrazi duleb, dulebina, dulebyj »bedak, butec« in tudi »slep«, kar je le dialektično in nejasno, A. Brücknerja (ib. 1900, XXII 239), ki vidi v imenu zasmehujoč vzdevek, v katerem naj bi *lěb* bilo lit. *laibas*, kar pomeni po A. Schleicherju (v glosarju k berilu) in po slovarju F. Kurschata »tenak, vitek«, ter končno J. Rozwadowskega (Rocznik slawistyczny 1913, VI 55), ki mu ime izgleda popolnoma germansko, pri čemer pripominja, da se tam v Volyniji nahaja v imenih, zlasti vodnih, še mnogo germanskih sledov. Mnenja, da ime ni slovansko, je bil tudi Mikola (l. c. str. 90). V Slavia (1924—1925, III 211) govori Brückner tudi o prvem delu imena zloženke, pa mu je *dud-* istovetno ne toliko z nazivom ptiča polj. *dudek* »vdeb, smrdokavrac«, kakor z *duda*, *dudka* »piščal z mehom«, torej posmehujoč vzdevek »tenak, suh, mršav kakor *duda*«. Ta Brücknerju priljubljeni način razlaganja za ono staro dobo sam po sebi ni verjeten. Zadnji, ki se je ponovno bavil z razlago imena, je bil J. Kelemina. V Časopisu za zgodovino in narodopisje (1925, XX 146) upravičeno dvomi, da bi po Miklošiču bil v drugem delu isti element kakor v nemških imenih Hadersleben i. pod., kjer se istoveti *leben* z got. *laiba* f. in stvnm. *leipa* »zapuščina«. Sicer pa Miklošič, Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen (1872, I 34) imenuje ime »dudlebi (doudlebi)« »ravno tako razprostranjeno kakor zagonetno«. Navedeno tam starovisokonemsko ime *totleiba* i. pod. za seveda nima nič opraviti z Dudlěbi na slovanskih tleh. Ravno tako malo more prihajati v poštev tudi od Kelemine l. c. navedena domneva K. Oštirja (Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju 1923, I 117) o »alarodskem« viru z nemogočimi nadaljnjimi domisleki kakor predpostavko nekega sufiksa *ěb* i. dr. Lastna Keleminova v omenjenem časopisu objavljena, obširna in na napačnih predpostavkah sloneča ter zelo zapletena izvajanja je zavrnil F. Ramovš (Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino 1927, VI 252—253) in bi bilo brezpomembno tu jih podrobneje predočevati. V spisu v Germanoslavica (1931—1932, I 37 sl.) se Kelemina vrača k svoji razlagi, pa se

nadalje giblje v istih smereh. Vpraša, ali je deblo *Dud-lěbъ* ali *Dudl-ěbъ* in misli končno, da je *Dudlěbъ* nastalo iz **Tudlěbъ* kot rezultat asimilacije, a v **tud-* naj bi tičalo prvotno germ. **teud-*, torej to, kar je bilo got. thiuda in je v slovanščini dalo vendar tjudj-, rus. *čужdъj*, sloven. disimilirano *tuj* itd.

Tvorba *Dudlěb-* očitno gotovo predstavlja zloženko, ki se iz slovanščine ne da razložiti. Pritegovanje lit. *laibas* ali got. *laiba* je prisiljeno in ničesar ne pojasni. Vezati jo morda na skandinavska imena v staroruskem letopisu, kakor n. pr. *Ulěbъ* za *Olěbъ* (Ipat. str. 29, Lavr. str. 46) iz skand. *óleifr*, *áleifr* (prim. Miklošič, *Chronica Nestoris* str. 194 in Clara Thörnquist, *Studien über die nordischen Lehnwörter im Russischen*, Stockholm 1948, str. 96, 104, 105, 113), je takisto nemogoče. Kakšno slovansko *kolěb-* (kolěbati, kolěbъka »zibelka«) je doživelo mnogo etimologij, toda niti ena ne prihaja za *Dudlěb-* v poštev. V tvorbi se išče, kar bodi na kratko povedano, koren *kol-* (Miklošič, Brückner) ali glasovna kretnja »Lautgebärde« (Berneker) ali veza s staronordijskim *skjalf*, *skalf* »trepetati« (A. Preobraženskij, Mladenov) ali stind. *skhal* »spotikati se, opotekati se« (Potebnja), a najverjetneje je umevanje tvorbe kot intenzivne glagolske z **lěbati* in prefiksom *ko-*, za kar so primeri v vseh slovanskih jezikih, n. pr. z bliže stoječim pomenom češ. *ko-mítati* »sem in tje metati«, malorus. *ko-torhaty* »zelo tresti« in mn. dr. (prim. Berneker I 531–532 pod *ko-* in J. Holub, *Stručný slovník etymologický jazyka československého*, druga izdaja 1937 str. 107 pod kolěbati); koren *leb-* pa se nahaja v srbohrv. glagolu *leběti* — *lěbečem* iz *leb-et-* po zagrebškem Rječniku naravnost z istim pomenom »kolebati se«.

Za ime *Dudlěb-* se je tedaj ozreti po drugačnih sestavinah in menim, da jo je za končni del nahajati v germanskih tvorbah kakor pri Pavlu Diakonu Burgundaib, verjetno tudi Anthaib (prim. Niederle o. c. IV 72 sl.), kar je že J. Grimm, *Deutsche Rechtsaltertümer* (1828, str. 496) pojasnil s stvnem. *eiba* »Gau«, »okraj«, kakor je stvnem. *wingarteiba* »Benennung eines Odenwaldergaus« i. dr. pod. Grimmovo razlago longob. *-aib* s pomočjo stvnem. *eiba* je za imena pri Pavlu Diakonu prevzel tudi P. Šafarik (Starožitnosti, druga izdaja, I 154). Stvnem. *eiba* f. »Land, Gau« navaja takisto O. Schade (Altdeutsches Wörterbuch druga izdaja str. 126), a A. Walde-J. Pokorny (Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprache 1930, I 102) povzema navedena germanska imena okrajev ali dežel: stvnem. *Wingarteiba*, longob. Burgundaib, Antaib. Čudno je, da se ni še nobeden domislil, da bi raztegnil to tudi na ime *Dudleiba*, slovan. *Dudlěba*, pa bi to bila dežela, in sicer dežela »dude«. Vokal *ě* je nastal iz prvotnogermanskega *ai*, kakor se nahaja še v longobardskih oblikah. V starovisokonemščini je ta diftong prešel šele koncem VIII. stoletja v *ei* (W. Braune, Althochdeutsche Grammatik, tretja in četrta izdaja, drugi natis, str. 34, § 44). *Dudleipa* virov pa sloni seveda na slovan. *Dudlěba*. Za rabo neslovanskega imena za slovansko pleme so primeri, n. pr. v staroruskem letopisu Horutane za Slovence (Ipat. str. 3 s polkvaro, Lavr. 5). Nekak analogon k *Dudlěba* so od Rusov iz nemškega sprejeta imena kakor *Этляндия* i. dr.

K navedeni trditvi me vede paralelnost v sinonimnem pomenu imen staroruskih plemen *Dulěbi*-*Volynjane* in ruskega izraza za dude *волынка* od *Волынь* (A. Preobraženskij, Ruski etimološki slovar str. 95). *Volynija* je zahodno od Kijeva in severno od Lvova. Po ruskem slovarju, ki je izšel pod uredništvom D. N. Ušakova (1935–1940), je *волынка* »народный духовой музыкальный инструмент, состоящий из нескольких трубок или рожков, вделанных в кожаный мешок или пузырь, через который вдвывается воздух«, a *волыньщик* je »играющий на волынке (этногр.)« s pristavkom: »Хороших волыньщиков можно встретить теперь только в деревнях юго-западного края.« Izraz *дудá* pa ima sinonimni pomen z *волынка* po slovarju V. Dalja (druga izdaja I 242) le dialektično na zahodu, kar se strinja s prednjim. Po I. Nosoviča beloruskem slovarju (1870, str. 147) je tako tudi v beloruščini, tedaj severno od Volynije. Sicer je *дудка* in *дудá* v ruščini po Ušakovu

v pomenu »примитивный музыкальный инструмент, трубка из тонкого высверленного ствола дерева или тростника«. V pomenu volynka je izraz duda, in sicer v pluralni obliki, z izjemo srbsčine in bolgarščine, kjer je zato turški izraz, v vseh drugih slovanskih jezikih razširjen (polj., slovaš., češ., gluz. dudy, sloven., hrv. dude) in sega kot tak v starslovansko dobo, najsi se tudi v kakem slovanskem jeziku pojavlja pozneje kakor n. pr. po Niederleju, Život starých Slovanů (III 2, str. 721) na Češkem šele od XIV.—XV. stoletja. E. Bernekerja mnenje in izvajanje vseh slovanskih izrazov iz turščine (I 233), a po njem tudi L. Niederleja (l. c.) je nepravilno (prim. A. Brückner, Slavia III 211). Od Slovanov so prevzeli izraze za instrument in igranje na njem tudi Nemci. Iz poljskega glagola dudlić »igrati na dudah« je nem. dudeln, a za instrument Dudel, Dudelsack (F. Kluge v nemškem etimološkem slovarju, deveta izdaja str. 100, in A. Brückner v poljskem str. 102; »Dudel« navaja tudi slovar bratov Grimmov II 1497). Na Poljskem so bile dudy, ki so se imenovale tako isto wolyńka, v starejši dobi tudi v višjih krogih priljubljen muzikalni instrument (prim. Z. Gloger, Encyklopedia staropolska 1901, II 60). Miklošičevo v etimološkem slovarju (str. 304), sicer z rezervo izrečeno in od drugih ponavljano (n. pr. v slovarju ruske akademije [1895, I 501]) mnenje, da so dude na Volyń verjetno (»wahrscheinlich«) prinesli Rumuni, pa je nato nastal naziv volynka, je neutemeljeno in po vsem navedenem ne more veljati, saj je poleg njega še drug star izraz, ki ga pozna celo litavščina (prim. v glosarju k berilu pri A. Schleicherju str. 267: dūde = dudā, tudi plur. dūdos »dudelsack«). Dalj (I 514) navaja dudā dial. v pomenu volynka poleg zahoda še Tversko in Pskovsko.

Osvetlitev potrebuje *l* po *d* v imenu Dudlěba poleg izraza dudy za instrument. Likvido nahajamo v nemških izposojenkah (Dudel) in v poljskem glagolu dudlić za igranje na dudah. Ta glagolska tvorba more biti le denominativna kakor n. pr. govoriti od govora in predpostavlja tedaj samostalnik dudla enako duda — dudy fem., glag. duditi. V dudla je onomatopoeično dud- razširjeno s starim sufiksom *-la* (prim. nomina instrumenti, kakor osla, tesla i. dr.: Miklošič, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen II 102 sl.). Berneker navaja pod duda tvorbe z *l* z novim pomenom »votel«: mrus. dūdla »Höhlung eines Baumes, hohler Baum«, slovaš. dudlavý »hohl«, polj. dudlać »aushöhlen«. Take tvorbe kakor mrus. dudla so mogle izpodrinuti tudi prvotni pomen dude. Moglo je pa tudi tako biti, da izraz dudy plur. t. izhaja od gori v slovarju Ušakova imenovanih »несколько трубок или рожков«, izraz dudla pa da je bil za instrument v celoti.

Začuditi bi mogla še hibridna slovanskogermanska tvorba imena, kakor je sicer nemški izraz Dudelsack ali n. pr. srb. hriščanluk »populus christianus« (Vuka Karadžića Rječnik, tretja izdaja, str. 834) i. dr. Ime Dudlěba se v drugem delu priznava ne da razlagati iz slovansčine, v prvem pa ne iz germanščine, torej nehote vede k isti predpostavki, a spada v okvir longobardskih imenskih tvorb, kakor Burgundaib, Antaib i. dr. Poudariti je, da je bila med Avari in Longobardi sklenjena pogodba in da so se za Longobardi (o njih glej Reallexikon der germanischen Altertumskunde III 123 sl.) priselili Slovani, poznejši Slovenci (Kos, Gradivo I, str. XXXII), in med njimi plemo Dudlěbov, o čemer je bil, kolikor se tiče Avarov, že gori govor. Z germanskimi plemenimi pa so imeli Sloavani še pred časom in za časa selitve narodov razna sosedstva in mnogotere stike. Zato je moglo nastati obrazloženo svojevrstno germansko ime za slovansko ozemlje in to v stari dobi preiti tudi na slovansko plemo. K takemu zaključku, smatram, silijo že omenjena in še dalje druga navedena dejstva.

Najstarejša vest o ljubiteljstvu godbe pri starih Slovanih je pri Theophylaktu Simokatti iz leta 591, ki pripoveduje, da so stražniki cesarja Mavrikija, ko se je mudil blizu Herakleje, to je nekje na severni strani Marmorskega morja, ujeli tri Slovence (τρεις Σλαωνοι), ki niso imeli pri sebi niti mečev niti kakega drugega

orožja, temveč le kitare (*κithára*). Ker so se sklicevali na Avare (omenjen je avarski *Xayávos*) in opisovali svoje ljudstvo, je vredno navesti vse mesto (po F. Kosu, *Gradivo* I 128 sl., prim. tudi L. Niederle, *Život starých Slovanů* III 2, str. 710), zlasti še, ker podpira marsikaj prej rečenega: »Cesar jih je vprašal, kake narodnosti so, kje prebivajo in zakaj se mudé na rimski zemlji. Odgovorili so, da so po rodu Sloveni, da prebivajo na meji Zahodnega oceana (to je Baltiškega morja) in da je hagan (to je avarski vladar) do tja poslal svoje poslanca z namenom, da bi ondi nabral pomožnih čet, hoteč si pridobiti tamošnje narodne poglavarje z bogatimi darili. Te darove so njih rojaki pač sprejeli, a odklonili pomoč ter rekli, da jim je pot predolga in pretežavna. Oni sami (to je omenjeni trije), ki so sedaj njegovi (cesarjevi) ujetniki, so bili poslani k haganu, da mu to naznanijo. Petnajst mesecev (po Theophanu, drugem viru, osemnajst) so že na poti. Hagan, ki je pozabil na pravice poslanca, jih ovira, da se ne morejo vrniti. Ko so čuli, da rimsko ljudstvo (*τῶν Ῥωμαίων ἔθνος*) jako slovi po svojem bogastvu in svoji človekoljubnosti, so porabili dotični narod ter gostoljubno sprejel nje same, ki so bili k njemu pripeljani. Čudil se je njih telesni velikosti in pravilnosti njih udov ter jih nato poslal v Heraklejo.« Navedeno pripovedovanje je umeti seveda »cum grano salis«. F. Kos (l. c. v pripombi) misli, da so bili oni trije Sloveni vohuni v službi Slovenov ali Avarov in utemeljuje to podrobneje. Toda jedra, ki prihaja tu v poštev, ljubiteljstva godbe, ni zanikati, a je važno z ozirom na starost poročila. Omenja ga tudi N. M. Karamzin, *Исторія государства Россійскаго* (po dostopni izdaji A. S. Suvorina v *Дешевая библиотека* I 60) v zvezi z razpravljanjem o muziki pri starih Slovanih ter pristavlja: »Волынка, гудок и дудка были также известны предкам нашим.« Zanimivo je, da dražijo Beloruse z besedami: »Волынка и гудок, собери наш домик: соха да борона, разорили наши дома!« (Dalj I 416 pod гудить). Гудок je vrsta gosli, opisuje jih podrobno Dalj s pripombo, da se v ljudstvu že opuščajo.

Literatura o muzikalnih instrumentih pri Slovanih, poseben del narodopisja, je obširna in v mnogem nedostopna, toda kolikor je vanjo vpogleda, k rešitvi pričujočega problema malo prispeva. Zgodovina in razširjenost dud tudi pri Neslovanih sega že preko meje te razprave, za katero je predvsem važna le konstatacija njihove posebne udomačenosti na povsem določenem slovanskem, ruskozahodnem ozemlju.

Résumé. — Après un bref aperçu historique sur les Dulébs et leurs contacts avec les Avars, l'auteur passe en revue et réfute les explications données de ce nom jusqu'à ce jour. Selon lui, le nom est un mot composé dont la seconde partie, *-ēb-*, est dérivée de l'ancien german et lombard *-aib-* «pagus» (lomb. *Burgundaib*, v. h. all. *eiba* «Gau»), et la première du slave *dudla* «dude» (cornemuse), donc «pays de cornemuses». Dans les anciennes annales russes on trouve Volynjane comme synonyme pour Dudlēbi, et on a un parallèle dans les deux synonymes *volynka* (de Volyń) et *dudy*. L'auteur élucide, avec une profusion de détails, la forme hybride *Dudlēba* et *dl* dans l'expression primitive au sing. *dudla* (pol. *dudlić*, all. *Dudel-sack*) qui désignait l'instrument de musique tout entier (formation à l'instar de *osla*, *tesla*, etc.) tandis que le plur. tant. *dudy* le désignait d'après ses parties. En conclusion, l'auteur rappelle le témoignage d'anciens chroniqueurs (Théophylacte, Simokatta, Théophanes) qui ont décrit l'amour de la musique chez les Slaves, et cite d'autres preuves qui rendent son étymologie assez plausible.

Ljubljana, 14. aprila 1951.

R. Nahtigal

KDAJ JE BILA NATISNJENA PRVA SLOVENSKA
KNJIGA?

Pokojni predsednik SAZU v Ljubljani univ. prof. *Fr. Kidrič* je 1921 v Južno-slovenskem Filologu ugotovil,¹ da se prva slovenska knjiga »Catechismus In der Windischen Sprach...«² ni mogla dotiskati že l. 1550, ampak da je »po vsej priliki prišla... na knjižni trg v resnici šele 1551. l., morebiti šele v času, ko je bil njen avtor že v Kemptenu« (303).

Letnica 1550 se je zdela dotlej za tisk obeh prvih Trubarjevih knjižic docela izpričana; tako Katechismus v gotici kakor »Abecedarium und der klein Catechismus In der Windischen Sprach«³ sta izšla sicer brez letnice,³ z izmišljenim imenom za pisatelja (durch Philopatridum Illiricum, oz. od aniga Peryatila vseh Slovincov) tiskarja in kraja natiska (op. 3); pa v robni opombi k pripovedi o spisovanju Katechisma in Abecedarija, iskanju tiskarne, ki bi jih natisnila, in o tisku pravi Trubar v Predgovoru k »Prvemu delu tiga Noviga Testamenta« (1557 str. A 4b), priznavajoč se za njiju pisatelja, čisto jasno (Rupel, Slovenski protestantski pisci [1935], 19 v slovenskem prevodu): »Leta 1550 sta se natisnili prvi dve slovenski knjižici«. V knjigi »Register und summarischer Inhalt...« (1561) Trubar o letnici sicer molči, priobčuje pa tiskarjevo ime in imenuje »Catechismus In der Windischen Sprach« prvo slovensko knjižico (B 3a); takoj za tem pa govori o Abecedariju z malim katekizmom Brenzovim v gotici (b. l.) in v latinici (iz l. 1555) hkrati. Zadeva se je zdela s tem dokončno dognana.

Kidričev sum pa so zbudili poznejši Trubarjevi podatki o času, kdaj je izšla njegova prva knjižica (ki jo imenuje odslej samo Katekizem, pa misli pri tem — časih izrečno — tudi na Abecedarium z malim katekizmom). Ti podatki so nejasni, celo protislovni, ker kažejo ali na l. 1547, oz. 1548 (Pričovane v pesmarici 1567, ohranjeno v izdaji 1574, Rupel, n. d. 108; Posvetilo v Celem Novem testamentu 1582, Rupel, 153), torej na čas, ko sta obe knjižici šele nastajali, ali na l. 1556 (Katekizem z dvejma izlagama 1575, 477 — Rupel tega nima), kar se more nanašati le na izdaji v latinici (1555). Kidričevo pozornost je pritegnila pri tem zlasti Trubarjeva beseda v posvetilu Celiga Noviga testamenta 1582 (Rupel 153), da se je natisnil z vrsto drugih njegovih knjig »tudi prvi mali katekizem v rimah in napevih s pridigo o opravičenju pred Bogom« (t. j. drugi del »Catechisma in der Windischen Sprach« — »Catechismus Vslovenskem jeziku« iz l. 1555 tega nima) »po milosti Kristofa, vojvode württemberskega« itd., v Tübingenu, ko poprej »v Nürnbergu in Schwäbisch-Hallu niso hoteli za časa interima dovoliti natiska«. Vojvoda Kristof pa se je vrnil na Württemberg in nastopil vlado šele, ko mu je 6. novembra 1550 oče umrl. Knjiga je mogla v tiskarno šele po 6. novembru 1550 in Kidrič je iz tega sklepal, da je zato »skoraj izključeno, da bi se bila knjiga 1550. l. tudi dotiskala«. Razlogi so le-ti: Knjiga, ki po Kidričevem mnenju tedaj še ni imela »niti pesmi niti prevoda Flacijske pridige De vocabulo fidei, ampak samo to, kar sega danes v tiskani knjigi

¹ *Fr. Kidrič*, Trije prispevki k zgodovini slovenskega pismenstva v 16. stol. 1. Kdaj je izšla prva slovenska knjiga? JF II (1921), 301—303.

² Nar. bibl. na Dunaju, sign. 18, Z 44 (privezana sta mu pod isto signaturo tudi oba abecedarija, v gotici brez letnice in v latinici iz l. 1555). Zdaj je dostopen v faksimilirani izdaji Akad. založbe v Ljubljani (1935) in v mikrofilmu Nar. bibl. dunajske v NUK v Ljubljani.

³ *Simoničeva Slovenska bibliografija I. Knjige (1903—05)* navaja (str. 536) za Abecedarium letnico: »(na koncu:) Gedruckht in Sybenburgen durch den Jernei Skuryaniz (prav v Tubingi. Ulrich Morhart). 1550. 8°. 26 str. (got.)« — Kakor kaže mikrofilm, je to pomota; letnica spada v oklepaj, kakor stoji pravilno (n. m.) pri Catechismu In der Windischen Sprach.

do 143. strani ter ima tudi svoj formalni zaključni tekst (pagovor čitatelju, seznam tiskovnih pomot, navedbo 'kraja' in 'tiskarja')⁴, se je tiskala v Trubarjevi odsotnosti — bival je pač še v Rothenburgu ob Tauberi, oz. v Schwäbisch-Hallu (128, oz. 83 km zračne črte od Tübingena); »tiskar in neki krščanski pridigar, ki oba nista razumela besedice slovenski, sta opravila korekturo« (Predgovor k I. delu NT 1557, Rupel 19). »Po vsej priliki je dobil Trubar iztiskane pole pred oči, ko je došel tisk do 142. (prav: 143.) strani«... Nemško opravičilo zaradi tiskanih hib na str. 143 »in pa seznamek tiskovnih pomot pred navedbo 'kraja' in 'tiskarja' na str. 144 je dodal nedvomno Trubar sam... Ko so bili ti podatki in dodatki... vsaj v tiskarni, se je Trubar še odločil, da pridruži h katekizmu v prozi še katekizem v verzih in pa prevod Flacijeve pridige De vocabulo fidei. Prevod pridige pred 1. majnikom 1549 ni mogel nastati, ker ima predgovor k latinskemu originalu ta datum. Naslovni list se nanaša sicer tudi na pesmi in pridigo, to se pa da pojasniti tako, da se tisk knjige ni začel s sedanjim naslovnim listom. Morda je kako tudi okoliščina s tem v zvezi, da se začenja numeracija knjige s 16. listom...: po vsej priliki je prišla torej prva slovenska knjiga na knjižni trg v resnici šele 1551. l....« (302—303).

Kidričeva izvajanja so prepričevalna in njegov sklep iz težav pri tisku Trubarjevega »Catechisma In der Windischen Sprach« nujen: »Če je domneva o začetku Trubarjevega tiska po 6. novembru 1550 pravilna (in to je — Grf.), je verjetno, da dodatki pred začetkom prihodnjega leta niso mogli biti dotiskani in da se je pojavila prva slovenska knjiga (točneje: Catechismus in der Windischen Sprach) na knjižnem trgu šele 1551.« Kidrič, *Zgodovina slov. slovstva*, 28.

Vendar težave pri tisku Trubarjevega Catechisma in der Wind. Sprach niso bile prav tiste, ki jih Kidrič navaja. Pregledati bo treba tudi smisel Trubarjeve izjave, da je njegov Katekizem v gotici prva slovenska *tiskana* knjiga, čeprav ima verjetno Kidrič prav, če pravi, da je Trubar Abecedarij z Brenzovim malim katekizmom izdal, t. j. razposlal istodobno s Catechismom in der Windischen Sprach (n. m.).

Kidrič je sicer pravilno opozoril na dvodelnost knjige, ni pa opazil, da je ta dvodelnost načrtna, od vsega začetka nameravana, in si je zato ni pravilno razložil. Prvi del knjige obsega namreč pole A do K, torej 10 pol; drugi del s pesmimi in Flacijevo pridigo pa kljub nadaljevanju paginacije šteje pole spet znova od A do G (te samo dva lista), torej 6 in četrt pole, in tvori potemtakem na pol samostojen zvezek, za kar ga je Trubar tudi imel (gl. str. 102); oba dela sta se torej lahko hkrati stavila, paginacija je pozneje dodana. Dvojni tipografski sklep je docela naraven.

Zoper Kidričevo domnevo o pozneje dodanih pesmih in Flacijevi pridigi priča tudi sam Trubar. V predgovoru Prvega dela NT (1557, A 4b, Rupel 19) piše: »Nato sem se lotil prevajati katekizem in spravljati ga v pesem in rimo. Tudi temu je Bog dal svojo milost in duha, da sem v kratkem času dokončal katekizem, nekaj drugih pesmi, (sc. Flacijevo) pridigo o pravi veri in njenem učinku in učno tablo, iz katere naj bi se mladi Slovenci učili brati.« Trubarjevi prvi spisi so nastajali torej v le-tej vrsti: najprej Katekizem v prozi in rimah (pač že 1548) — to oboje Trubar, n. m.: Katekizem z napevi — bolje: v pesmih⁴ je brž poslal prijateljem v Ljubljano, »da bi ga pregledali in popravili« — nato »druge pesmi« in Flacijeva pridiga (pač že 1549) in učna tabla, t. j. Abecedarij z Brenzovim malim katekizmom (1549 ali 1550), o čemer je prijateljem samo poročal. In ti so mu nasvetovali natisk (Rupel 19): »Ti so mi pisali, naj ga dam natisniti, a zraven tudi tisto, kar sem še sicer prevel.«

⁴ Da je Kidrič to prezrl, bomo razumeli, če vemo, da je imel ob spisovanju za to mesto na razpolago samo stenogram. V ogrodju za biografijo Primoža Trubarja, ki ga je hkrati spisoval, dasi je izšlo šele v RDHV I (1923), navaja to mesto takole: Den Catehismum (izpuščeno: in Gesangsweiß, t. j. v pesmih) (= v. J. 1551) schickt ich alsbald... (257). Prim. I. dejl NT 1557, A 4b.

Zastanki v tisku po vsem tem niso nastali zaradi drugega dela knjige, ampak zaradi prvega dela. To nam odkriva posebnost paginacije v začetku knjige. Tudi to je Kidrič opazil, pa je mislil le na naslovni list (303). Prvi dve poli sta zaznamovani samo po listih, A, A₂₋₅ (6-8), B, B₂₋₅ (6-8); z listom 17 (ne s 16., kakor pravi Kidrič) se začne tudi paginacija, pa ne od 33-48 za polo C, ampak od 16-31 — eno polo in eno stran je stavec preskočil — šele od 4. pole (D) se začne pravilnejša paginacija od 33 dalje, izpustivši 32.⁵

Kako naj si to razložimo? Na pomoč nam pride Abecedarium v gotici. Ta nam pojasnjuje, zakaj je pola C v Katekizmu paginirana od 16-31 namesto od 17-32; kajti v njem je druga pola prav tako zaznamovana od 16 dalje. Stavec je štel namreč v prvi poli samo strani z besedilom, drugo stran, ki je prazna, pa je preskočil. To se je zgodilo tudi v Katekizmu. Iz tega sledi, da je bila sedanja pola C prvotno B in da je pred njo bila le še ena pola s prazno drugo stranjo na naslovnem listu.

Kako je mogla postati prvotna druga pola v ohranjenem tisku tretja? Očitno je moral prinesiti Trubar, ko je bila prva pola že natisnjena, vsaj druga pa za tisk pripravljena, v tiskarno še kaj dodatkov. Po računu sta mogla biti to samo nemški in slovenski predgovor (»Lieber Leser«, l. 2, in »Vsem Slovincem«, l. 3-4); da bi pa ne bilo zamude pri tiskanju že stavljenih sledečih pol (ki so jim še mogli premeniti zaznamke pol, paginacijo pa so pustili v miru), je moral Trubar dodati še besedila za 5 listov. To ni moglo biti kaj drugega kakor poglavje De creatione (zdaj l. 5-9) — prvotna prva pola pa je obsegala za naslovnim listom s prazno drugo stranjo poglavje o dekalogu (zdaj l. 10-14 a) in skoraj vse poglavje o apostolski veri (zdaj l. 14 b-16). Sedanji poli A in B (l. 1-16) sta se natisnili šele, ko je bila pola C in še vrsta sledečih že natisnjena;⁶ naravno da sta ostali brez paginacije.

Napačno paginacijo pole C (prv. B) je tiskar zapazil šele, ko je bila že natisnjena in se ni dala več popraviti; storil je, kar je mogel, popravil je paginacijo od 4. pole dalje (str. 33...). To je važno za presojo, kdaj je bil dotiskan Trubarjev Abecedarij v gotici. Ko bi se bil tiskal pozneje kakor Katekizem, bi bil tiskar, opozorjen po napaki v Katekizmu, napačno paginiranje Abecedarija preprečil. Moral se je torej dotiskati pred Katekizmom, in to nedvomno še l. 1550.

Spričuje to Trubarjeva robna opomnja v Prvem delu NT (1557): »Leta 1550 sta se natisnili prvi dve slovenski knjižici.« Res Trubarjevo datiranje njegovih prvih tiskov zlasti v poznejših letih ni zmeraj dovolj zanesljivo. Da bi pa bila tako jasna in določna Trubarjeva izjava in to o dejstvu iz bližnje preteklosti, — ko za Katekizem verjetno velja le po enem delu, glede začetka tiska — od konca do kraja neresnična, je naravnost nemogoče.

Preostane nam še pojasnilo glede Trubarjeve izjave v Registru (1561, B 3 a), da je prva slovenska tiskana knjiga njegov »Catechismus In der Windischen Sprach«. Izjava je na pol resnična. Katechismus v prozi in pesmih je bila Trubarjeva prva knjiga in s tem prva slovenska knjiga; tiskala se je hkrati z Abecedarijem z Brenzovim malim katekizmom, ki je bil pred njim dotiskan, pa se je hkrati z njim razposlal (izšel); vsaj del Katekizma je bil natisnjen hkrati z Abecedarijem. To je bilo Trubarju dovolj. Zlasti zato, ker je sam mislil na vse tri katekizme, ki so se dotiskali 1550-51, kot na en sam katekizem z različnimi »izlagami«. Najjasneje se to vidi v Pričovanju v pesmarici (Ta celi katechismus. ...inu pejsmi) iz l. 1567,

⁵ Tudi v sledečem je več napak v paginaciji; poglavitna je, da so str. 192-243 zaznamovane, izpustivši 192, s štev. 193-244.

⁶ S tem je morda v zvezi, da je v edinem ohranjenem izvodu v prvi poli še popravljen ena izmed tiskovnih pomot, naštetih na str. 144 (segajo do pole G, str. 89, ki so bile torej že natisnjene). Pola A se je še tiskala, pa so popravili še med tiskanjem najbolj vidno napako na listu 8 b: Streui nam. Streti; tam stoji pravilno STRETI.

ohranjen v pesmarici 1574 (Rupel 108): »Le-ta prid inu tu neizrečenu večnu blagu nebesku, kir se v tim katehismi najde, je tudi mene pergnalu, de sem ta *katechismus s trijemi izlagami* pred 20 (prav 16—17) lejt pustil drukati, ta prvi v pesnih (drugi del Katekizma iz l. 1550—51 — tega dela v Katehismu iz l. 1555 ni), ta drugi s to kratko d. Brenciovo (Abecedarium iz l. 1550), ta tretji s to obilno lutersko (prvi del Katehisma iz 1550—51); le-ta sem v ene (!) cilu mahine bukvice prez mujga imena⁷ postavil.« Torej ena sama knjiga.

Da povzamemo. Prva Trubarjeva in hkrati prva slovenska knjiga je Trubarjev Katekizem v prozi in pesmih s Flacijevu pridigo o veri, dotiskana v začetku leta 1551; prva slovenska tiskana knjiga je druga Trubarjeva knjižica Abecedarium z Brenzovim malim katekizmom, dotiskana pred koncem leta 1550.

Zusammenfassung. — Das erste Buch, das Primus Trubar verfaßte, zugleich das erste slowenische Buch, ist Trubars »Catechismus in der Windischen Sprach«, teils in Prosa, teils in Gesangsweis, mit beigefügter Predigt über den Glauben von Flacius Illyricus, fertiggedruckt im Anfang des Jahres 1551. — Das erste slowenische gedruckte Buch aber ist das zweite von Trubar verfaßte Büchlein »Abecedarium und der klein Catechismus (NB von Johann Brenz) In der Windischen Sprach«, das schon Ende des Jahres 1550 die Presse verließ.

Ivan Grafenauer

⁷ Prav brez imena Katekizma 1550—51 Trubar ni izdal. O Flacijevi pridigi, ki jo je poslovenjeno priobčil na str. 202—243 (prav 201—242), pravi na str. 202 (201): Le-ta pridiga je od *primoža trubarje* čestu pridigouana, na to isto te druge nega pridige vse kažejo, gredo inu se glihajo. *Kidrič*, Kirchenordnung, Heidelberg (1919) 87, op. 1.

OB SLOVENSKEM BIOGRAFSKEM LEKSIKONU*

Med pripravami za osmi snopič Slovenskega biografskega leksikona (SBL) je preteklo četrto stoletje, odkar je prišel na svetlo prvi. Delo, ki naj bi bilo po prvotnem načrtu obsegalo dve knjigi, je leta 1922 napovedal »Seznam imen SBL«, leta 1925 pa je izšel prvi snopič SBL z 10 polami. Tudi nadaljnja snopiča leta 1926 in 1928 sta imela isti obseg kakor prvi. S četrtem, nekoliko obsežnejšim snopičem je bila leta 1932 zaključena prva knjiga, vsebujoča imena z začetnicami A—L (VIII in 688 strani). Leti 1933 in 1935 sta prinesli še dva snopiča po 10 pol z imeni Maas—Peterlin Alojzij, nato je pa šele po dolgem presledku dobrih 14 let prišel na dan sedmi snopič z imeni Peterlin Alojzij—Pregelj Ciril, natisnjen poleti 1949. Prvih šest snopičev je založila bivša Zadružna gospodarska banka v Ljubljani; njen generalni ravnatelj dr. Ivan Slokar je bil dal pobudo za izdajanje leksikona. S sedmim snopičem je nadaljevanje SBL prevzela Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Osmi snopič, v katerem bo še okoli sto imen z začetnico P in tri imena z začetnico Q, bo zaključil drugo knjigo leksikona.

Tretji knjigi, ki bo segala do konca abecede, bo treba dodati nemalo raznih dopolnil. Odkar je izšlo prvih šest snopičev, je stopil na plan marsikdo, ki njegovo ime brez dvoma sodi v leksikon, ki ga pa začuden in razočaran pogreša (in uredništvu nemara celo očita pristranost), kdor ne pomisli, kdaj so posamezni snopiči izšli. Mnogi, ki jih leksikon omenja kot žive, so med tem pomrli. Dodatek bo moral navesti zaključne življenjske podatke in spopolniti podobo o njih delu. Drugi, ki jih leksikon že navaja in ki še danes žive, so v teku let storili in ustvarili marsikaj,

* Zapisek je bil napisan za Ramovšev zbornik Slavistične revije.

česar leksikon v dodatku ne bo smel prezreti. O marsikom, ki je bil že v grobu, ko je članek o njem v leksikonu izšel, so se našli novi podatki, se je o njem pozneje izčrpnije pisalo, so se izdala njegova dela itd. Vse to bo treba v dodatku povedati. Denimo za primer samo Ivana Cankarja. Članek o njem je bil natisnjen pred 26 leti v prvem snopiču SBL. V tem času je bila končana izdaja njegovih del, so bila v treh zvezkih objavljena njegova pisma, so se našla nova pisma, se je o njem in njegovih delih marsikaj napisalo. Koliko potrebnih dopolnil! V vrsti imen se je pokazala tudi marsikatera vrzel, ki jo bo treba zadelati. Naposled bo dodatek popravił moteče pogreške v letnicah in podobne, ki so se vtihotapili. Dodatek bo torej važen in obsežen.

Ko bo SBL z dodatkom zaključen, bo kazalo v rednih presledkih — morda vsakih deset let — izdajati nova dopolnila.

Najtehtnejši očitke, ki utegne zadeti leksikon, kakršen je, more biti ta, da je v njem neka neenakost in neizravnanoost: nekateri članki so nesorazmerno dolgi in vsebujejo podrobnosti, kakršne ne sodijo v leksikon. Nočem trditi, da bi bil tak očitek docela neupravičen. Zadel bi pa z vso svojo težo pisce in uredništvo le tedaj, ko bi bili vsi članki v SBL zgolj posnetki že zbranega in objavljenega gradiva in že natisnjenih nadrobnejših raziskovanj. Toda za premnoge članke, prav tiste, ki je v njih največ podrobnosti, so šele pisci gradivo s trudom nabrali po arhivih, iz starejšega in redkega slovenskega časopisja — zlasti pokrajinski časniki izpred prve svetovne vojne so težko dosegljivi — in iz le s težavo dostopnih publikacij v tujih jezikih. V takih primerih pisec pač ni mogel ravnati drugače, kot da je količkej pomembno zbrano gradivo vdelał v svoj članek, sicer bi bilo njegovo zamudno zbiranje zaman in bi njegov trud nikomur ne koristil, ker bi svojih izsledkov ne mogel zlahka drugje objaviti, da bi se v članku nanje skliceval. Kajpada se v takih člankih kaže tudi individualnost posameznih avtorjev, kako skušajo sicer z dobro voljo, a po lastni presoji ustreči splošnemu pravilu, naj bodo prispevki za leksikon pisani kar se da zgoščeno. Spričo okoliščin, v kakršnih nastaja SBL, se dajo tudi članki, ki se zde preobsežni in s podrobnostmi preobloženi, opravičiti ali vsaj razumeti.

Pred zaključkom druge knjige SBL ta opozorila in pojasnila morda ne bodo odveč.

F. K. Lukman

MIKLOŠIČEVO ZANIMANJE ZA SLOVENACKU TOPONOMASTIKU U FURLANIJU

U golemoj korespondenciji Jagićevih dopisnika, koja se čuva u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici,¹ nalazi se i jedno pismo, što ga je pisao direktor gimnazije Dr. Just. Grion iz Udina 27. listopada 1864.² Pismo je čitljivo pisano korektnim njemačkim jezikom i lijepim njemačkim pismom. Bez kuverte je i nije naznačeno, kome je upravljeno. Budući da se sadržina toga pisma odnosi na furlansku toponomastiku, odmah sam pomislio, čim sam ga pročitao, da nije bilo upravljeno Jagiću, jer se on god. 1864 nije bavio tim problemom.

Kad sam uporedio sadržinu toga pisma s onim odsječkom u Miklošičevu djelu *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, sv. I., str. 104 i 105,³ gdje veliki slavista

¹ Signatura R 4610.

² Podatke o njemu pribavio mi je posredstvom g. Franceta Bezlaja sadašnji urednik furlanskoga časopisa *Ce fas tu* dr. Gaetano Perusini, Udine. Grion se rodio u Trstu 1827, umro u Čedadu (Cividale) 1904. Biografiju daju *Erinnerungen* (K. K. Gymnasium in Triest) 1892, str. 151 i A. de Benvenuti u *Giornale del Friuli* 15. VIII. 1931. Gimnaziju je svršio u Trstu, G. 1853 postade suplent za latinski, njemački i geografiju, 1855. profesor na gimnaziji u Padovi, kasnije direktor u Vidmu, 1865.—6.

daje, sažeto u četiri tačke, prikaz talijanskih refleksa od naših imena mjesta, pa zatim pregled slovenačke toponomastike u Furlaniji, odmah sam opazio, da je pomenuti dr. Just. Grion uputio svoje pismo ne Jagiću, nego Miklošiču.

Iz Miklošičeve se biografije znade, da je običavao obraćati se na mnoge ljude, kad mu je trebala kakva naučna informacija. On je imao svoje dopisnike n. pr. za ciganski jezik. Posredstvom učitelja na grčkoj školi u Beču saznao je za neke cinarske rukopise i objavio ih kasnije u Denkschriften Bečke Akademije.

Njegovo osnovno djelo za slavensku toponomastiku, koje smo spomenuli, bilo je predano Bečkoj Akademiji 10. siječnja 1872. g. i štampano iste godine u Denkschriften sv. XXI. Građu za to djelo sabirao je Miklošič možda više od jednoga decenija prije samoga izdanja. Iz Grionova pisma izlazi, da se je na nj obratio još sredinom godine 1864 po pitanju slavenstva u Furlaniji.

Da se zaista radi o pismu, koje je odgovor na taj Miklošičev upit, o tom ne može biti nikakove sumnje, jer se sadržina čitavih rečenica Grionovih jednostavno opetuje kod Miklošiča na pomenutim stranicama.

Čujmo najprije tekst Grionova pisma:

Hochzuverehrender Herr Professor!

Udine 27 Oct. 1864.

Ich erfahre vom Bibliothekar Valentinelli:⁴ dass die kk. Akademie sein Diplomatarium von Pordenone in Druck legt, und dass etliche 16 Bögen davon bereits fertig sind.⁵ Ew. Hochwohlgeboren werden vermutlich darin viel mehr Aufschluss über die slavischen Orte am Tagliamente finden, als ich trotz meiner flüchtigen Nachfragen erjagen konnte.⁶ Graf Pietro di Montereale, der in Pordenone eine weitläufige Sammlung v. historischen auf Pordenone bezüglichen Documenten besitzt, schrieb mir Ende August, dass über die Slaven in Friaul

1) Dell'Illirio Forogiuliese. Esame critico diretto all'illustre Academia della Magnifica Città di Udine dal marchese Girolamo Gravisi Udine 1789

2) der in diesem Jahre erschienene Saggio di Bibliografia Istriana, Capodistria 1864

3) das kleine Gedicht Il Friuli vom Co. Pietro di Maniago, Udine 1797, Alvisopoli 1810, († 1846) aufzuschlagen wären, welch letzterer in den Noten die Benennungen der Strassen von Cordenons: nämlich Romans, Sclavons, Javornik zu erklären versucht. Der Graf selber hat die ganz seltsame Meinung, ganz seltsam für einen geschichtsforschenden Sammler, d. i. »Siccome le truppe imperiali erano costituite la maggior parte di elementi slavi, vale a dire di soldati Illirici, Croati-Carintiani-Stiriani ecc. così è naturale, che i luoghi fortificati trautàtisi poscia in villaggi, siano stati dai soldati difensori intitolati coi nomi sovradetti, che come dissi odorano di slavismo; wobei er ans 16te Jhdt denkt!

u Veroni, Jakinu i Lucci. Glavno mu je djelo *Guida storica di Cividale e suo distretto* (1899), važno djelo za slovenačku toponomastiku. Pored drugih djela o talijanskoj stenografiji i starijoj talijanskoj književnoj povijesti napisao je po raznim časopisima mnoštvo filoloških i povijesnih članaka.

⁴ Denkschriften, phil.-hist. Cl., sv. XXI.

⁵ O njemu upor. v. Wurzbach dr. Constant, *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich*, sv. 49, str. 215—219. Radio je kao bibliotekar Marciane u Mlecima. Postade član bečke Akademije nauka.

⁶ Radi se o *Diplomatarium Portusnaonense*, objavljenom 1865 u XXIV. svesku *Fontes rerum austriacarum*.

⁷ Podataka o slovenačkoj toponomastici ima tu vrlo malo, dvije recentne potvrde o Belgradu na Tilmentu itd. Izgleda, da se Miklošič nije koristio tom publikacijom.

Ohne die akademische Streitschrift des Gravis aufzuschlagen, wendete ich mich an den Erzpriester von Spilimberge, einen sehr nüchternen Mann. Er meint, wie ich, die slavischen Ortsnamen am Tagliamento stammen von den Zeiten der Langobarden her; und die slavischen Bevöherer seien bereits um das Jahr 1000 vollständig romanisiert gewesen, da in späteren Documenten keine Erwähnung von ihnen als Slaven geschieht. Am 15 Sept. begab ich mich selbst nach Spilimberge und las einige der ältesten Pergamentblätter bei dem Grafen [v.] Spilimberge und im Domarchiv. Als ältestes Document der gräflichen Familie wurde mir da ein bisher unentzähltes Pergament in gothischer (!) Sprache vorgewiesen: allein es war nur ein Reisepass des Salzburger Syndicus aus dem XVI Jhd, und wenn ich mich recht entsinne v. J. 1538. So blieb dann als wirklich ältestes Pergamentblatt der Familie die bekannte Güterübertragung an Joh. Zuccola vom 1. Mai 1281, worin kein Bezug auf die Slaven zu finden ist. — Der Grundstein der Hauptkirche von Spilimberge wurde am 4. Oct. 1284 gelegt; eine Copie des bezüglichen Documentes aus dem Anfang des XV Jhdts wies mir der Domarchivar vor. In andern Pergamentblättern des Archivs, die nach Jahren geordnet sind, fand ich wenigstens die Ortschaft *Gradisca* di Spilimberge erwähnt; so im *Libro Istrumenti* di Donna Giacomina Maroina quondam Nicolò Maroe di Barbeano, abitante in Spilimberge 1380—95, oftmals, u. a. sub 25 Nov. 1395; dann sub 25 April 1396; sub 12 Oct. 1404; — sub 14 Juni 1298 *Gradisca* von Sedegliano; sub 17 Dec. 1291 *Gradisca* de ultra Tulmentum (v. Spilimberge); sub Juli 1307 in *Gradisca* sub Sedegliano u. s. w.

Der Kaplan von Mortegliano (zwischen Palma und dem Tagliamento) hat mir versprochen, sowohl die Documente der eigenen Pfarre als auch die Archive der Grafen Strassoldo in Ioanniz u. Strassoldo in dieser Hinsicht zu prüfen. Denn in Mortegliano heisst noch heutzutage ein Dorfviertel: *Borgo degli Schiavi*, und die Bauern des Borgo führen zumeist slavische Zunamen und haben slavische Gesichtszüge.

In ganz Friaul aber gibt es keine einzige slavische Sprachinsel, und die friaulischen Slaven hängen mit den görzischen geographisch zusammen mit der westlichen Begrenzung, die ich Ew. Hochwohlgeboren in der Karte anzuzeichnen die Ehre hatte.

Ich erlaube mir diesem Schreiben ein Programm dieses Gymnasiums beizufügen, worin ein paar Blätter von mir über Aquileja und Udine vorkommen.

Und mich dem gnädigsten Wohlwollen Ew. Hochwohlgeboren anempfehlend verharre ich

mit unbegrenzter Verehrung

Ihr Ergebenst Gehorsamster

Diener

Dr Just. Grion

Karta, na kojoj je Grion naznačio zapadnu granicu Slovenaca, nije se našla uz ovo pismo.

Da se vidi, koliko je Miklošić znao o slovenačkoj toponomastici u Furlaniji i koje su njegove rečenice direktno uzete iz Grionova pisma, navodimo tekstualno, što Miklošić govori na strani 104 i 105 u gore pomenutom djelu:

Slaven — Slovenen — bewohnen noch gegenwärtig, mit denen von Görz geographisch zusammenhängend, einen schmalen Gränzsaum Friauls, der im Norden bis zum Monte Canin reicht. In sehr alter Zeit — denn *seit dem Jahre 1000 wird nach dem Zeugnisse der Kenner der Geschichte Friauls Slaven in diesem Lande nicht erwähnt* — reichten sie bis an die Westgränze der Provinz Udine, wie aus einigen Ortsnamen hervorgeht. So findet man östlich vom Tagliamento Lestizza,

Sclaunico und S. M. die Sclaunico, Pasiano Schiavonesco, Belgrado, Glaunico, Gorizzo, Lonca, Gorizzza, Gradisca, Ruda, Zellina und westlich vom genannten Flusse, südlich vom Spilimbergo, Gradisca, südlich vom Sacile Schiavoi. In *Mortegliano*, westlich von *Palmanova*, heisst noch heutzutage ein Dorfviertel *Borgo degli Schiavi*, und die Bewohner desselben führen zumeist slawische Familiennamen, und haben slavische Gesichtszüge. In *Cordenons* in der Nähe von *Pordenone* führen die *Strassen* die Namen *Romans*, *Slavons*, *Javornik*, welche *Conte Pietro di Maniago* in den *Noten* zu seinem Gedichte *Il Friuli* (*Udine* 1797, *Alvisopoli* 1810.) auf folgende Weise erklärt: »*Siccome le truppe imperiali* i t. d. *Ostali* dio talijanskoga citata glasi sve onako, kako stoji u *Grionovu* pismu.

Tri rečenice, koje su kursivom štampane, Miklošičeve su parafraze Grionovih podataka.

Imena mjesta slovenačkoga podrijetla, koja navodi Miklošič, nalaze se u općinama *Aviano*, *Codroipo* i *Sacile*. Miklošič ih navodi u toskaniziranom obliku, a ne u furlanskom izgovoru, t. j. *Glaunico* ne *Glauni*, *Sclaunico* in *Sclauni*, *Gorizzza* ne *Guricis*, *Schiavoi* ne *Šcavoj*, *Gorizzo* in *Guris* i t. d.

Osim toga u drugom dijelu svoje studije, koja je bila štampana 1874. g.,⁷ a predana Bečkoj Akademiji 7. siječnja iste godine, Miklošič je iz tadašnje austrijske oblasti Furlanije dao još slijedeće toponime: br. 19 *Zucco di Bor*; br. 34 *Brdo*, *Brdca*, *Zabrdo*; br. 42 *Bucoia*; br. 83 *Dolegna*; br. 119 *Podgora*, *Gorenja Vas*; br. 121 *Grabrovica*; br. 122 *Bielograd*, *Novigrad*; br. 182 *Javornik*. Uz ovo ime za čudo ne spominje ovako nazvanu ulicu u *Cordenons* iz *Grionova* pisma. Br. 240 *Koritis*. Uz ovo ime ističe, da je -is furlanski plural. Br. 251 *Kovačevica*; br. 260 *Kraj*; br. 259 *Kranc*; br. 273 *Karnica*, što tumači sa *krynica* »izvor«. Br. 296 *Laze*; br. 298 *Lonka*; br. 344 *Staro Město*; *Čevdat* < *Civdale*; br. 371 *Njiva*; br. 293 *Ješlac*; br. 430 *Potpeč*; br. 547 *Seuca* (*Selca*); br. 636 *Studena*; br. 691 *Travnik* (talijanski *Prato di Resia*) u *Mletačkoj* provinciji; br. 755 u istoj provinciji *Pušlja Vas* i *Vencona*, njemački *Buschelsdorf*, talijanski *Venzona*. Br. 763 *Zapada*: cima *Sappada* možda nije slovenačko ime. Br. 775 *Zverinac*.

Uz ova imena nekadašnje austrijske Furlanije Miklošič je naveo i slovenačka imena iz *Mletačke* provincije: br. 34 *Podbrda*, talijanski *Lusevera*; br. 71 *Črni Vrh*, tal. *Monte Fosco*; br. 742 *Vratia*, tal. *Pietra tagliata*. Ovamo idu i slovenačka imena iz goričkoga kraja: br. 194 *Kobilja Glava*; br. 237 *Kopriva*; br. 271 *Zakriž*; br. 297 *Loch* (tal. grafija, koji toponim Miklošič tumači iz *logъ*), *Srednji log*; br. 313 *Lokva*, tal. *Corgnale*; br. 528 *Ravnica*; br. 541 *Rut* < *rotъ* »land«; br. 547 *Sedla*, tal. *Sedula*, koje tumači iz *Selo*; br. 694 *Tržič*, tal. *Monte Falcone*; br. 734 *Zavodnja*, tal. *Savogna* (također u *Mletačkoj* provinciji).

Kao literaturu odakle je Miklošič crpio svoje znanje navodi prvo izdanje *Pirone*, *Vocabolario Friulano*, *Venezia* 1871. i *Vocabolario corografico Friulano*, str. 567 do 638. Na tim pisanim vrelima i na pismu *Grionovu* osnivalo se Miklošičevo poznavanje slovenačke toponomastike u Furlaniji.

Kad smo g. 1946 drug Škerlj i ja imali da napišemo odjeljak o ovome predmetu za publikaciju *Oko Trsta*, imali smo nešto bolje informacije iz drugoga izdanja *Pirone* i iz geografske karte, što ju je izdalo Filologičko društvo u *Vidmu*. Mi smo našli nešto više tih imena i značajnijih od onih, što ih navodi Miklošič. Mi nismo uzeli među slavizme: *Zellina*, koju je veliki slavista zacijelo identificirao sa apelativom *Celina*, zbog toga što je to ime rijeke u laguni *Marano* uz morsku obalu, gdje nema slavenskih toponima.

⁷ Denkschriften, phil.-hist. Cl. XXIII.

Ona literatura, što je Grion spominje, nije nam bila ni poznata ni pristupačna. Ni Miklošič ni mi nismo mogli da upotrijebimo archivalia ni imena čestica (Flurnamen, lieux dits), jer ih treba istom sakupiti.

I mi i Miklošič ograničili smo se samo na imena naseljenih mjesta. Prema tome problem slovenačkih toponima, hidronima i oronima u Furlaniji ima istom da se sabere i prouči historijski i na terenu.

Résumé. — L'auteur publie une lettre du docteur Just. Grion, directeur de lycée à Udine (Italie), adressée à M. Fr. Miklošič et non pas à M. V. Jagić comme on a cru jusqu'ici. Dans celle-ci, M. Grion donne au célèbre savant des renseignements sur la toponomastique slovène en Frioul. Il y a des passages que Miklošič a employés dans son oeuvre *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen* (1872). M. Grion était donc l'informateur de Miklošič pour le Frioul.

P. Skok (Zagreb)

O. ŽUPANČIČ, KANDIDAT ZA TAJNIŠTVO »SLOVENSKE MATICE« *

Ta javnosti malo znani dogodek nam priča, kako je naš najveći pesnik moderne v dobi dozorevajočih »Samogovorov« doživljal trpko usodo Prešernovega pevcu v Glosi. Posebno ostra mu je bila borba za obstanek v letih 1906 in 1907, ki jih je preživel večinoma na Dunaju, da predvsem zaključi izpitne formalnosti. Sprijaznil se je celó z mislijo, da vsaj začasno vpreže pegaza v galejo pisarniške službe, ki se mu je nudila z »Matičnim« razpisom za novo mesto njenega tajnika. Evgen Lah se je namreč po 22-letnem vestnem in točnem opravljanju tajniških poslov pri Matici v prid svoji glavni namestitvi na magistratu odpovedal službi s prošnjo, da ga razrešijo poslovanja s 15. febr. 1907. O tem je poročal predsednik Levec na izredni odborovi seji 21. novembra 1906 in predlagal razpis službe. Točno čez mesec dni je na redni seji naznanil, da se je razpisu odzvalo osem prosilcev, ki jih je imenoma prečital ter predlagal izvolitev iz odbora petorico članov v pododsek, »ki bo prošnje preudaril in o podelitvi službe poročal v prihodnji seji«. V pododsek so bili izvoljeni: Levec, Grasselli, Sušnik, Šubic in dr. Detela, torej izrazito stara, konservativna garnitura odbornikov!

Župančič je svojo udeležbo pri tekmi sporočil odborniku MS in uredniku LZ dr. Zbašniku dne 18. decembra z Dunaja s krajšim dopisom: »Naznanjam Vam, da sem vložil prošnjo za tajništvo pri »Matici«. Ne vem, kako so misli odbora, priporočam pa se Vam za dobro besedo. Osebo osramočenega bi se čutil, če me zavrnejo in zapostavijo.« Po obljubi novih prispevkov za LZ in uničujoči obsodbi Govekarjevega »Mlaja« je zaključil: »Prosim Vas, gospod doktor, delajte malo zame!« —

Zbašnik mu je v odgovoru položaj opisal po pravici kot malo uspeha obetajočega in mu najbrž priporočal, da prošnjo umakne. Po daljšem molku se je Župančič dne 6. januarja 1907 Zbašniku odzval z odločno izjavo:

Velecenjeni gospod doktor!

Oprostite, da Vam nisem tako dolgo odpisal. Mislim sem, da pošljem takoj kaj za »Zvon«, pa se je zavleklo, in s pošiljateljico obenem sem Vam hotel pisati. Tako je zaostala uljudnost poeziji na ljubo.

Kar se tiče tajništva, ne odstopim; sedaj, ko sem prošnjo res vložil, že celo ne. Vidim sicer, da ne vleče v Ljubljani veter v moja jadra, in da izide iz tekmovanja

* Sestavek je bil napisan za Ramovšev zbornik Slavistične revije.

Harambaša zmagovalec. Ne bom prav nič razočaran; to bo samo še eno poglavje v knjigi naše kulture, poglavje, ki spada prav lepo med druga, da je umotvor v celoti enoten. S svojim izstopom bi to lepo in kolikortoliko pomembno poglavje prekrižal — čemu herostratiti!

Zase sem trdno prepričan, da bi spadal na ono mesto precej dobro, sicer bi sploh ne bil prosil zanj. Tudi sem naglasil v prošnji, da bi delal za »Matico« iz notranje potrebe — no, če nočejo tega, meni mora biti prav. Odrinjen bom, a ne izpodrinjen.

Če se Vam, gospod doktor, zdi nerodno hoditi k seji, potem pač ne bo potrebno. Dobim pač zaslužen pljusko, ker sem se vrival *h koritu*. To je najgrše pri vsi stvari, in to mi veže i roko i usta.

Zelež Vam veselo epifanijo ostajam z odličnim spoštovanjem

Oton Župančič.

Zaključek mučne epizode beleži društveni letopis na kratko, da je pri odborovi seji dne 28. jan. 1907 v imenu ad hoc izvoljene pododsekove petorice poročal ravn. Šubic, pojasnil pododsekovo stališče, prečital kompetenčno tabelo osmih prosilcev ter predlagal za tajnika z letno plačo 1800 K za dobo enega leta začenši s 1. marcem prosilca Fr. Podkrajška (Harambaša), žel. oficila v pok. Po kratkem razgovoru, ki sta se ga udeležila odbornika dr. Fr. Zbašnik in Fr. Finžgar, za njima pa še poročevalec, je pri volitvi po listkih izmed navzočih 25 odbornikov pritrdilo 17 pododsekovemu predlogu. — Zanimali bi nas podrobni zapiski o tem nekulturnem in nesocialnem činu, a mi Matičin arhiv ni dostopen.

Župančič se je zaradi neuspeha sicer po svoje potolažil, o svojem težkem položaju pa 21. febr. poročal Zbašniku z Dunaja:

»Hvala Vam najlepša, da ste se zavzeli zame — da je zaman, to sem vedel že vnaprej. Naj gre vse, kakor hoče in kamor hoče. So potrebne tudi take izkušnje, da se človeka ne poloti napuh, ampak da ima vedno pred očmi čednosti ponižnosti veliko vrednost.

Pošiljam Vam nekaj stvari za 'Zvon', ki jih blagovolite objavljati malo hitreje, nego dosedaj... Glede honorarja pa: prosim pošljite mi 40 kron (nič manj) in sicer takoj, ko prejmete pošiljatev, brzojavno — stroške si odštejte. Lahko bi pisal sicer tudi 20 kron, a zakaj bi štedil jaz ljudem, ko štedijo že sami dovolj. In prosim Vas, da storite to takoj, ker sedim brez denarja doma in čakam odrešenja od Vas. Prej se ne ganem iz hiše, ker se ne morem. — Sredi prihodnjega meseca sem se namenil iti na Goriško na kmete, študirat v samoto za izpit do junija, potem pa septembra v službo, če kje kaj dobim...

Kako Vi? Pišete, kako delajo gospodje z 'Zvonom'. Jaz bi napel na Vašem mestu — ne strun, ampak vrvi!

Prosim še enkrat, odzovite se takoj in brzojavno, jutri okoli dvanajste ure pričakujem poštnega sla od Vas, da grem lahko obedovat...

Tudi nadaljnje dopise uredniku in prispevke za LZ je bil pesnik često primoran opremljati s klici za nujno pomoč v sili, ki pa pri odločujočih kramarskih dušah okoli Narodne tiskarne niso vsakokrat našli potrebnega umevanja in dobrohotnega odziva. Tako je n. pr. v nedatiranem pismu ob koncu julija 1907 potrkal na uredniškova vrata:

»Piko sem naredil za svoje naloge in nimam na Dunaju ničesar več opraviti. Sedaj čakam samo še odziva Vašega na to pismo in se popeljem v Ljubljano. Prosim Vas, blagovolite mi izposlovati pri Nar. tisk. 100 kron, in sicer takoj naj jih pošljejo na račun. Sedaj sem že preutrujen, da bi Vam poslal sedaj kaj, v Ljubljani Vam

izročim več stvari da bo dolg poravnan. Prosim Vas, pišite takoj tiskarni, sicer ne morem tu niti živeti niti oditi od tod.«

Na koncu ponovi prošnjo ter dostavlja: »Za trdno pričakujem, da me čim prej izbavite iz čakajočega položaja, ki je med najneprijetnejšimi na tem ljubem svetu, če se sploh more imenovati položaj.«

Ali so mu omogočili vožnjo v Ljubljano, ne vem, pač pa se oglašja v novem, nedatiranem dopisu komaj mesec dni pozneje uredniku z Dunaja v zelo trpkih besedah:

Velečeni gospod doktor!

Priloženo Vam pošiljam za »Zvon« drugo poglavje »Jerale«, ki izide, ako Bog da i sreča junaška prihodnje leto pri Schwentnerju v posebni knjigi. Natisnete ga lahko že letos, ali pa v prvih številkah prihodnjega letnika, kakor se pač Vam zdi primernejše in ugodnejše. To poglavje je zase celota in je razumljivo brez drugih. Delal sem sedaj par dni nepretrgoma, pustil vse drugo na stran, ker potrebujem nujno denarja. Danes sem ga prepisoval in sem preutrujen, oziroma prenervozen, da bi prepisal še druge stvari. Pošljem Vam jutri ali pojutranjem še eno daljšo pesem (za približno tri strani »Zvona«) in par drobnih pesmi ter ono »Gre pesem...«

Prosim, pošljite mi telegrafično na račun 120 kron, in sicer nemudoma, ker ne živim od jedi in pijače, temveč od božje besede — ta pa je v tem slučaju nada na boljše dni. To imate v roki, drugo pošljem takoj, in članek o »Cviječu« tudi ni še plačan. Zalostno bi bilo, če bi človek, ki je pisal toliko časa za prvi naš mesečnik, ne imel pri njem kredita za dva desetaka. Potem naj se slovenska literatura rajši obesi in slovenski narod gleda, da se čim preje ponemči, ker si sam tako ne more pomagati do ničesar. Takrat Lavrenčiču nisem pisal, ker ga poznam samo malo in ne vem, čemu bi se poniževal pred ljudmi. Da ste mi takrat storili uslugo, delal bi oktobra izpit, tako sem vržen zopet tja do februarja. No nič zato. Izkobacal sem se že premnogokrat in tudi iz teh zadreg se moram. Sedaj pa upam za trdno, da storite svoje korake in da dobim jutri že denar. Po številkah bomo pa obračtovali, ko si vtrdim pozicijo, da ne bom tako navezan na solde literaturne in pismarsko miloščino. Kako se Vi, gospod dr, preveč bojite gospodov okoli »Nar. tisk.« se je pokazalo pri »Vseh vernih dušah«. Tega ne pišem Vam samim na rovaš nego Vaši nervoznosti. Ilesiču mogoče še odgovorim. Mislim pa, da je mogoče že prepozno. — Pričakuje za trdno odziva, ostajam z odličnim spoštovanjem Vaš O. Z.

V pojasnilo nekaterih mest tega dopisa naj služi nekaj pripomb: Drugi spev »Jerale« je LZ priobčil v prvi številki novega letnika 1908. Pesnik se je v daljših presledkih ponovno vračal k široko zasnovanemu načrtu te duhovite satirične pesnitve, vendar je ostala nedovršena. — Rezko in z umetniškega stališča upravičeno neugodno oceno Ilesičeve antologije »Cviječe slovenskoga pjesništva« v izdaji Hrv. Matice 1906 je Ž. Zbašniku poslal že 10. junija 1906 z opombo, da se mu bo zdela mogoče preostra, kar lahko pripomni pod črto, ako se mu zdi potrebno. »Na kak kompromis s črtanjem se ne spuščam; ako ne utegnate priobčiti članka, kakršen je, blagovolite mi ga vrniti ali izročiti ‚Našim zapisnikom‘.« Ta odločna ocenjevaljeva beseda je spravila mehkočutnega urednika v mučno zadrego, iz katere se je kljub aktualnosti članka šele po 14-mesečnem odlašanju z objavo izvil na tak način, da je neokrnjeni Župančičevi oceni priklopil še Ilesičevo patetično repliko (LZ 1907, 501—7). — Omenjeni Jos. Lavrenčič, kateremu naj bi Župančič pisal v denarni zadevi, je bil blagajnik mestnega užitninskega zakupa in kot denarni mogotec obenem važna osebnost v blagajniških poslih Nar. tiskarne, tast dr. Žerjava, do katerega naš pesnik pač ni gojil simpatij.

Dogodki pri SM v letu 1907 so morali Župančiča končno prepričati, da neuspela kandidatura za tajnika ni bila zanj nikaka nesreča. Najprej se je začela podtalna in

javna gonja proti predsedniku Levcu zaradi njegovega nenarodnega nastopa v višjem šolskem svetu, ki ga je prisilila, da je dne 17. julija odložil mesto društvenega predsednika in obenem izstopil iz odbora ter s tem zaključil svoje sicer plodovito četrstoletno delo pri »Matici«. Na odborovi seji 25. septembra je bil izvoljen nov predsednik: c. kr. učiteljski prof. dr. Fran Ilešič; izmed oddanih 22 glasov jih je dobil 17, 4 glasovnice so bile oddane prazne in naše prvo literarno društvo je stopilo v njegovo znamenje. K sreči se našemu pesniku ni bilo treba srečati z novim šefom osebno. Čez leto in dan pa je bila najhujša kriza premagana in Župančičevi dopisi iz tujine, iz Bregenza, postanejo vedrejši in brez prošenj za takojšnje denarno nakazilo.

Janko Stebinger

NOVO TRUBARJEVO PISMO

Ko so po zaslugi Vida Khisla s Fužin deželni stanovi 1563 odprli šolo v Ljubljani, so ji postavili za ravnatelja Lenarta Budino, bivšega latinskega učitelja. Dasi ga imenuje Trubar »plemenitega in visoko učenega, v jezikih in svobodnih umetnostih, zlasti v glasbi, zelo izkušenega magistra« (Trubarjevo posvetilo v pesmarici 1574, gl. Slov. prot. pisci 103), se zdi, da mož le ni docela ustrezal. O tem priča predvsem ostra kritika M. Klombnerja, ki je v pismu Ungnadu z dne 24. junija 1563 trdil, da je stanovska šola zanič in da je njegov svak Budina za to odgovoren (Elze, Trubers Briefe 343). Dasi vemo, iz kakšnih nagibov je Klombner črnil Budino — udariti je hotel po njegovem zaščitniku Trubarju — bo vendar nekaj resnice na tem. Budina namreč ni hotel nastaviti pomočnika, čeprav je prejemal od stanov za ta namen primerno vsoto (prav tam). Pomisliti je treba še, da je bilo Budini nad 60 let (SBL I, 63); gotovo ni bil dovolj gibčen, da bi bil uredil in pogнал v tek mlado šolo. Tudi s Sebastijanom Kreljem ni bilo šoli veliko pomagano, zakaj ta sicer nadarjeni in bistri mladenič je bil bolan in je prevzel ob nastavitvi za drugega pridigarja 2. avgusta 1563 samo dve uri šolskega pouka, in še to brezobvezno.

Trubar, ki je prav tedaj pisal Slovensko cerkovno ordnino s pomembnimi mislimi o šolstvu na Slovenskem, se je globoko zavedal, kolikšnega pomena je dobra šola v Ljubljani. Gotovo si je tudi prizadeval, da bi njeno ravan dvignil. Prav zaradi Slov. cerkovne ordnine pa so mu bili dnevi v domovini škrti. Nadvojvoda ga je izgnal in le na ponovne prošnje deželnih stanov mu je bilo dovoljeno, da ostane v Ljubljani do zadnjega julija 1565 (Elze, Superintendenten 25). In glej, tik pred odhodom, morda zadnji dan svojega bivanja v Ljubljani, namreč 1. avgusta, sta s Kreljem sestavila pismo, ki je tu niže objavljeno.

Pismo je zanimivo predvsem, ker kaže veliko kulturno prizadevanje slovenskih protestantov, zavedajočih se naše kulturne zaostalosti, ki jo je treba odpraviti, in močno ljubezen do domovine. Značilno je tudi, da išče Trubar za šolo (imenuje jo frequentior schola — bolj obiskovano, javno šolo) domačina. Zato se mu je zdel posebno primeren Bohorič, ki je v Krškem, potem ko je tam 1563 zaprl svojo privatno šolo, živel brez javnega poklica. Verjetno je, da so ga prav v tem času Zagrebčani »pretentali«, kakor se bere v pismu — kako in kaj, pa bo treba še dognati. S kranjskimi oblastniki se je gotovo pogodil še istega leta, saj so že 12. avgusta 1565 izdali deželni oskrbnik in odborniki ukaz (»beuelch«), naj se zgledi 20. avgusta zjutraj pri deželnem oskrbniku. Verjetno je tega leta tudi nastopil službo, dasi je izpričan kot ravnatelj stanovske šole šele 1566, ko je bil Budina upokojen (Elze, Rectoren 3, 6; SBL I, 49).

Pismo je v konceptu ohranjeno v Drž. arhivu v Ljubljani (Stan. arhiv fasc. 284). Tu ga objavljam z razrešenimi kraticami:

Doctrina et pietate eximio viro Adamo Bohorichio, liberalium artium Baccalau-
reo, Domino et fratri in Christo obseruando.

Salutem à Domino Jesu, unico omnium piorum seruatore.

Humanissime uir. Non dubitamus te perspicere ac non semel deplorare tristem hanc harum regionum Patriae nostrae calamitatem ac barbariem: utpote, in quibus bonarum artium humaniorumque studiorum contemptus et neglectio passim iam turpiter dominatur. Sed utinam omnes, quotquot istam barbaricam calamitatem uerè sentiunt, etiam suas preces, studium, consilium et operas ad eam profligandam nobiscum intenderent coniungerentque. Nos etenim, qui agnoscimus precipuè, scholis, Ecclesiae, ut sinistra manu, opus esse, huic curae ab initio summo studio incubuimus, ac tandem proceres nostrae prouinciae, multum supplicando et instando permouimus, ut ad instaurandam erigendamque frequentiore scholam hìc Labaci auxilium atque sumptus benignè liberaliterque promiserint constituerintque. Eam curam et sollicitudinem nunc in primis nobis imposuerunt, iusseruntque nos clementer, statim unum aut alterum uirum bonum, literatum, nostratem, *ἄλλον τῶν πόρων* (*na robu*: impigrum seu non detractantem labores) accersere. Quare cum intelligamus, te ad istum scholasticum conatum et laborem promouendum, propter ingenij, Doctrinae ac exercitationis usum, idoneum esse, et intelligere, qua pietate communis patria amplectenda et honoranda sit, oramus te uehementer, iussu ac nomine, Dominorum nostrorum prouincialium, uti primo quoque tempore ad nos Labacum citò uenias, quo possimus tecum coràm, si uidebitur, de singulis deliberare et statuere, alia fide, speramus, quàm Sagrabienses olim tibi fecerunt. Expectabimus interim quoque tuum scriptum responsum. Vale.

Labaci Calend. Augusti. Anno seruatoris Domini M.D.LXV.

Tuae Humanitatis studiosi
Primus Truberus m. s. subscripsit
Sebastianus Crellius manu propria scripsit

V slovenščino je pismo prevel Ant. Sovre takole:

Nadvse učenemu in pobožnemu možu Adamu Bohoriču, svobodnih umetnosti bakalavreu, čislанemu gospodu in bratu v Kristu.

Zdravje od Gospoda Jezusa, vseh pobožnih edinega rešnika!

Veleomikani mož! Ne dvomimo, da dobro poznaš in neredko obžaluješ nesrečno kulturno zaostalost naše ožje domovine: saj je prava sramota, kako se vsepovsod šopiri zaničevanje do lepih umetnosti in zanemarjanje duhovne izobrazbe. Toda ko bi le vsi, ki to bedno rovtarstvo v resnici občutijo, hoteli združiti z nami svoje želje in gorečnost, svoje misli in delo ter z nami vred napeti vse sile, da mu napravijo konec! Zakaj mi, ki nam je posebno jasno, da so šole cerkvi potrebne kakor leva roka, smo ti stvari že od kraja posvečali največjo skrb in prizadevnost in smo naposled z mnogimi prošnjami in molédovanjem pripravili prvake naše dežele do tega, da so dobrohotno in širokosrčno obljubili in določili denarno pomoč za ustanovitev javne šole tu v Ljubljani. Zdaj so nam naložili predvsem to skrb in nalogo ter nam milostno ukazali, naj nemudoma poiščemo in pridobimo enega ali drugega dobrega in izobraženega moža, domačina, takega, ki se ne bo plašil truda. Zato pa, ko vemo, da si ti po svojih zmožnostih, učenosti in praktičnem znanju kakor ustvarjen za pospèh tega šolskega poskusa in dela in da razumeš, kolikšne ljubezni in časti je vredna skupna domovina, te po ukazu in v imenu naše deželne gosposke srčno vabimo, da pridi o prvi priložnosti k nam v Ljubljano, da se utegnemo, če

se ti bo'zdelo, pogovoriti in odločiti s teboj o nadrobnostih, upamo, da z drugačnimi pogoji, kakor so te nekaj pretentali Zagrebčani. Čakamo tvojega odgovora. Zdrav bodi!

V Ljubljani, dne 1. avgusta v letu Gospoda Odrešenika 1565.

Tvoje omike vneta častilca

Primož Trubar s svojo roko podpisal

Sebastijan Krelj s svojo roko pisal

Poziv deželnega upravitelja, ohranjen prav tam, kjer zgornje pismo, se glasi:

Dem Erbaren Vnnd gelerten Adamen Bochoritsch zuhänden.

Vnnsern genaigten willen zuuor. Lieber freundt Bochoritsch Vnns seindt Von Einer Ersamen Landtschafft wegen sachen furgesfallen, Derwegen wir mit euch hanndlung zu Pflügen haben, wie Ir zw ewern hirher Khunfft Von Vnns Vernemen werdet. Darauf ist von wolgedachter Lanndtschafft wegen Vnnser beuelch an euch das Ir auf den Zweinzigsten tag dis monadts Augusti früer tag Zeit hieher in die Stadt Laybach ankumbt Vnnd euch bey mir Lanndtsuerweser anmeldet. Des wellen wir Vnns bey euch Versehen. Datum Laybach am Zwelfften tag Augusti Im 1565 ten Jar.

Jobst vom Gallenberg zum Gallenstein

Ritter furst, durchl. Rath Vnnd Lanndtsuerweser in Crain

Vnnd N. Einer Ersamen Landtschafft daselbst Verordnete

Vnd Einnemer.

Najdba tako važnega gradiva, kakršno je Trubarjevo in Kreljevo pismo, v domačem arhivu — našla ga je tov. arhivarka Marija Verbič in mi ga ljubeznivo prepuštila v objavo — opozarja, kako potrebno bi bilo sistematično iskanje, da bomo prišli do končne podobe naše reformacije.

Résumé. — Une lettre de Trubar, auteur du premier livre slovène, jusqu'ici inconnue et découverte dans les Archives d'État à Ljubljana, est publiée ici pour la première fois. Trubar l'a écrite, de compagnie avec S. Krelj, le 1er août 1565, juste au moment où il dut quitter son pays. Les deux réformateurs invitent Adam Bohorič de prendre la direction de l'école secondaire à Ljubljana. La lettre est un témoignage du haut degré de la conscience culturelle des premiers écrivains slovènes.

M. Rupel

BOWRING I KOPITAR¹

1

Interes zapadne Evrope za našu zemljo i naše narode bio je u toku prošlih nekoliko vjekova različit. Naši narodni običaji i narodne nošnje privukli su pažnju stranaca, koji su posjećivali pojedine krajeve naše zemlje. Naše narodne pjesme mnogo su pridonijele tome, da nas upoznaju u tuđem svijetu. One su nas uvele u evropsku književnost, a u izvjesnom času samo su nas one reprezentirale u svjetskoj književnosti.

¹ Bowringove veze sa Slavenima tretirane su u nekoliko navrata: o Bowringovim vezama s Dobrovskim pisao je prof. O. Odložilnik: Dobrovský à anglicky slavista John Bowring, (Josef Dobrovski 1753.—1829. Sbornik stati k stemu výročí smrti Josefa Dobrovského. V Praze 1929. Pp. 252—258.), s P. J. Šafarikom i Taljevom

Jedno od prvih djela koje nas je predstavilo zapadnoevropskim narodima, bilo je »Viaggio in Dalmazia« Alberta Fortisa. Po tom su nas djelu upoznali Talijani, Nijemci, Francuzi i Englezi (1778., koje je godine »Viaggio« preveden na engleski).

Sira engleska čitalačka publika mogla se informirati o našim narodnim pjesmama iz više djela izašlih na engleskom jeziku na kraju 18. i na početku 19. stoljeća. Pored engleskog prijevoda Fortisova djela »Viaggio in Dalmazia« (drugo poglavlje — pismo signor Morosini),² na početku 19. stoljeća izašlo je nekoliko članaka o istom predmetu u časopisima, Nacionalizirani Englez, Poljak K. Lach-Szyrma, napisao je članak »Sclavonic Traditional Poetry«,³ u kojem govori o našoj narodnoj poeziji; napose spominje Hasanaginicu. Isti pisac pisao je o tom opširnije u svom djelu o Poljskoj,⁴ a s namjerom, da ukloni sva pogrešna mišljenja o slavenskim zemljama.

Nedugo iza toga napisao je John Bowring članak pod naslovom »Popular Poetry of Servia«.⁵ To je zapravo prikaz Vukovih zbirki narodnih pjesama. Bowring je pored prikaza zbirki dao i prijevode pjesama, jer je htio da Englezima dade »nekoliko primjera« iz naše narodne poezije. Sličan članak nepoznata autora⁶ izašao je iduće godine u obliku recenzije jedne zbirke prijevoda naših narodnih pjesama: »Translations from the Servian Minstrelsy: to which are added some specimens of Anglo-Norman Romances, London 1826.«⁷ I u tom je prikazu štampano nekoliko primjera naših narodnih pjesama u engleskom prijevodu.⁸

Vrhunac svih tih nastojanja da se Englezima prikažu⁹ naše narodne pjesme i dadu te pjesme u prijevodu, znači Bowringova zbirka engleskih prijevoda naših narodnih pjesama s opširnijim uvodom.¹⁰ Iz ove su Bowringove zbirke Englezi prvi put stvarno mogli upoznati naše narodne pjesme. Ali njezino veliko značenje nije samo u tome: zahvaljujući toj zbirci Englezi su se ozbiljnije zainteresirali za naše narode. Recenzent lista »The London Magazine« (april, 1827.) pita »tko su Srbi«

K. Paul: J. Bowring, Talvj-Robinsonova à P. J. Safarik (Slavia, IX., pp. 329—339), a sa Česima Miloš Sova: Sir John Bowring and the Slavs (Slavonic Review, Vol. XXI, No. 57., pp. 128—144), koji ne citira K. Paula.

² TRAVELS INTO DALMATIA: ... Translated from the Italian under the Author's Inspection... London 1778.

³ Blackwood's Edinburgh Magazine, 1821, September: pp. 145—149.

⁴ K. Lach-Szyrma: Letters Literary and Political on Poland comprising observations on Russian and other Sclavonian Nations and Tribes. Edinburgh, 1823.

⁵ Westminster Review, July 1826.; pp. 23—39.

⁶ Chamber's Edinburgh Journal (17.V.1845.) tvrdi, da je autor članka John Gibson Lockhart.

⁷ The Quarterly Review, January 1827., London.

⁸ Do danas je ostalo neriješeno pitanje postojanja te zbirke, štampane navodno 1826., kako kaže recenzija. Nitko do sada nije mogao naći ni jedan primjerak te zbirke, i o njoj znamo, uglavnom, samo po ovom prikazu. Chamber's Edinburgh Journal (17.V.1845.) misli, da je prevodilac, a i autor, prikaza poznati biograf Waltera Scotta John Gibson Lockhart, koji da je prikazao zbirku pjesama, »koja je štampana u vrlo maloj nakladi za privatnu potrebu.« Subotić (Yugoslav Popular Ballads, pp. 243—245) misli, da stvar nije nikada izašla, već da je Lockhart sam napisao prikaz, da dobije veći broj pretplatnika. Bowring je vjerovatno mislio na tu zbirku, kada je u svom pismu Kopitaru (vidi dalje pismo I.), pored svoje zbirke spomenuo još jednu: »Another series of translations is announced, — so that a fair chance will, I trust, be given to the Belgradian Minstrels.«

⁹ Za dalje bibliografske podatke o tom vidi: Subotić, Yugoslav Popular Ballads, pp. 247—283.

¹⁰ Narodne srpske pjesme (ćiril.). Servian Popular Poetry, translated by John Bowring. Jošte, braćo, da vam riječ kažem! (ćiril.) London 1827. Knjiga je formata male osmine, a ima XLVIII + 235 strana.

i kaže, da se »o našem jeziku i književnosti do sada u Engleskoj nije ni čulo, a da iz te zbirke čitalac upoznaje i karakter naših naroda«. ¹¹ I drugi su listovi posvetili dosta pažnje tom djelu naglašujući njegovu važnost i zadaću, da u engleskoj književnosti ispunji prazninu, zbog koje prosječni engleski čitalac nije imao cjelokupan pregled moderne narodne poezije za razliku od klasične.

2

John Bowring rodio se u Exeteru 17. X. 1792. ¹² Nakon svršene škole bio je činovnik trgovačkih kuća u Exeteru i od 1811. u Londonu, odakle je poslovno putovao u Španiju. Uskoro zatim osnovao je svoju vlastitu trgovačku kuću, pa je propustovao gotovo cijelu Evropu. Ova je putovanja iskoristio, da nauči tuđe jezike i tako proširi svoje poliglotsko znanje. (Hvalio se da razumije dvije stotine, a govori sto jezika.) Pored toga zanimao se i za tuđe književnosti, naročito narodne, pa je prevodio iz narodnih književnosti, naročito slavenskih.

U to isto vrijeme započeo je Bowring i svoj javni i politički rad. God. 1821. sprijateljio se s poznatim engleskim filozofom Jeremyjom Benthamom, ¹³ predstavnikom radikalne struje u politici. God. 1824. postao je urednik Benthamova radikalnog lista »Westminster Review«, u kojem je objavio niz članaka o slobodnoj trgovini, reformi parlamenta i odgoju naroda. Bowring je namjeravao posjetiti naše zemlje ^{13a} i mislio je uzeti Vuka za tumača. ¹⁴ Ali zbog drugih poslova, nije tu svoju namjeru nikada ostvario. Engleska ga je vlada poslala god. 1828. u Holandiju, da prouči tamošnju državnu administraciju. Odande je za list »The Morning Herald« napisao niz pisama, koja su kasnije štampana pod naslovom »Sketch of the Language and Literature of Holland« (1829.), a prevedena su i na holandski. Za taj mu je rad sveučilište u Groningenu podijelilo doktorat prava. Za julsku revoluciju u Francuskoj napisao je adresu londonskih građana, koji francuskom narodu čestitaju julsku revoluciju. Bowring je sam, na čelu delegacije, tu adresu predao u Parizu 1839. Dva je puta bio izabran u parlamenat (1835.—1837., 1841.—1849.), gdje je zastupao slobodu trgovine. U službi vlade putovao je trgovačkim poslom u Francusku, Švicarsku, Italiju, Egipt, Siriju i njemačke države carinske unije. God. 1849. imenovan je konzulom u Kantonu i inspektorom trgovine u Kini, na kom je položaju ostao do 1857. Za taj rad podijeljena mu je čast lorda 1859. U to je vrijeme posjetio Siam (1855.) i propustovao Filipine (1858.). Bowringovi izvještaji s ta dva putovanja spadaju među njegova najbolja djela. Tada se povukao iz javnog života i nastanio u Claremontu (Exeter), gdje je preboravio do smrti (23. XI. 1872.).

¹¹ Subotić, p. 229.

¹² Neke pojedinosti iz Bowringove biografije iznio je V. Jovanović u svojem članku »John Bowring i srpska narodna poezija«. Srpski književni glasnik, knj. XXI., pp. 31—43.

¹³ God. 1843. izdao je djela J. Benthamu u 11 svezaka.

^{13a} U popratnom pismu Kopitaru od 1. X. 1827., koje je dodao svome pismu Vuku (vidi dalje), Bowring piše kako se nada, da će uskoro vidjeti Kopitara, jer namjerava otputovati u Heidelberg, a odande u Beč. Dalje veli, da je odlučio posjetiti Mađarsku, Transilvaniju i provinciju Slavoniju, a to da će za njega biti velika sreća.

¹⁴ U pismu Kopitaru od 18. VI. 1827. Bowring piše, da misli posjetiti Srbiju, a da mu ne će trebati bolji vodič od Vuka. Vuk se radovao Bowringovu prijedlogu da ga prati. »U čemu mogu, dragovoljno ću ga poslužiti i pratiću ga kudgod oće«, piše Vuk Kopitaru 29. I. 1828. iz Budima, a 24. II. 1828. piše opet Kopitaru, da će dobro biti, ako ga Bowring uzme za »tolmača«, makar kuda bilo. Vukova prepiska, Beograd, 1907., knj. I., pp. 298—299 i 306—307.

Književna djelatnost Johna Bowringa obuhvaća uglavnom dva područja: političku ekonomiju i književnost s naročito bogatim prevodilačkim radom. Na tom je drugom polju stekao glas poliglota; poznati engleski pjesnik romantizma Thomas Hood nazvao ga je »Bowring, man of many tongues«.¹⁵ Bowringovo poznavanje tuđih jezika, a naročito njemačkog, francuskog, nekoliko slavenskih jezika i kineskoga, omogućilo mu je da upozna i mnoge književnosti. Ali Bowringov interes za jezike i književnosti nije bio određen nekim književničkim namjerama; njega su naročito privlačile, osim nekoliko izuzetaka, narodne književnosti »egzotičnih« zemalja, tada u Engleskoj vrlo malo poznatih. Da bi svoje sunarodnjake upoznao s tim tuđim književnostima, razvio je veliku prevodilačku aktivnost, te je u nepunih deset godina izdao čitav niz antologija: rusku (1821.—1823.), holandsku (1824.), španjolsku (1824.), poljsku (1827.), hrvatsku ili srpsku (1827.), mađarsku (1830.), i češku (1832.). Bowring se nije zadovoljio, da pjesme samo prevede, on je svoje zbirke prijevoda redovno popraćivao informativnim uvodima, u kojima je dao podatke o dotičnom narodu, njegovoj povijesti, običajima i t. d. U tome je često bio netočan i površan, ali tempo, kojim je te svoje prijevode i uvode stvarao, nije mu dopuštao da radi solidnije.

Bowringova je zbirka naše narodne poezije u Engleskoj izazvala različite povoljne i nepovoljne kritike. Neki su je ocijenili kao njegov najbolji rad na tom području, jer da je »divlju ljepotu naših narodnih pjesama vjerno prenio na engleski«.¹⁶

Gospođa Talvj zauzela je prema Bowringu vrlo kritičan stav. Ona mu ponajprije zamjera, što u svojoj knjizi nije otvoreno iznio, da je prevodio iz njezine zbirke njemačkih prijevoda naših narodnih pjesama.¹⁷ Gospođa Talvj daje jedan primjer Bowringova krivog prijevoda; on je jednu sliku njezinoga njemačkog prijevoda doslovce preveo na engleski i tako dobio sasvim krivo značenje. »Po ovome i tisuću drugih mjesta,« veli dalje ona, »čini se da Bowring uopće nije vidio originala.«¹⁸ Ovo svoje dosta nepovoljno mišljenje Taljjeva je saopćila samo privatno, u pismu Kopitaru; kasnije u svojem djelu o slavenskim književnostima i jezicima na engleskom, bila je mnogo obazrivija, jer je uz primjere naših narodnih pjesama dodala bilješku, u kojoj čitaoca upućuje na Bowringovu zbirku i kaže, da je on pjesme učinio privlačnima time, što im je dao englesko ruho s rimom i prilagodio ih engleskom načinu izražavanja osjećaja, koji je ona namjerno izbjegavala, jer je njezin cilj bio da dade vjeran prijevod. Na kraju bilješke dodaje, da je Bowring uglavnom prevodio iz njezina njemačkog prijevoda.¹⁹

Bowring je prevodio na svoj način, dosta slobodno, premda se — kako sam kaže — nije udaljavao od prave misli. On nije oklijevao, da u prijevodu upotrebi veći

¹⁵ Autobiographical Recollections of Sir John Bowring, with a brief Memoir by Lewin B. Bowring. London 1877.

¹⁶ Ibidem. I Goethe je vrlo povoljno ocijenio Bowringovu knjigu. Ueber Kunst und Altertum. Goethes Werke, B. 41/2. Weimar, 1903., pp. 311—312.

¹⁷ Pismo Kopitaru, Halle, 2. II. 1828. Sitzungsberichte der Wiener Akademie, Band 103.

¹⁸ Ton pisma, koje je pisala Taljjeva Kopitaru 2. II. 1828. u početku je vrlo ironičan i oštar: Taljjeva predbacuje Bowringu, što je morala platiti poštarinu za njegovu knjigu, pa ga ironično naziva »der gallante Engländer« i dalje veli, da se slaže s jednim prijateljem, koji ga je nazvao »a literary dandy«.

¹⁹ Historical View of Languages and Literature of the Slavic Nations with a Sketch of their popular Poetry. New York, 1850., p. 373., bilješka 2.

broj stihova, nego što ih je imao original. Sve je to radio svijesno, pa je zato na kraju pjesme »The Young Shepherds« dodao ovu bilješku: »Bit ću optužen, da sam ovo uljepšao. Prijevod je slobodniji, nego što sam općenito radio, ali da pokažem, kako sam malo skrenuo od misli originala dajem ovdje zaključak.« Bowring je devet stihova iz Vukove zbirke (Vuk I., p. 200) preveo s osamnaest stihova.²⁰

Kopitar je u svojoj kritici Bowringove zbirke pokazao da se Bowring služio njemačkim prijevodom Talveje. Pošto je iznio svoje primjedbe, Kopitar na kraju kaže, da treba odati priznanje »lijepom talentu gospodina Bowringa«.²¹ Engleski slavista W. R. Morfill²² ocijenio je Bowringov prijevod kao »diffuse and inaccurate«,²³ a u svojem nastupnom predavanju na sveučilištu u Oxfordu (25. I. 1890.) Morfill je prikazao Bowringov rad ovako: »Prije šezdeset godina Bowring je objavio čitavu seriju prijevoda s ruskoga, poljskog, srpskoga i češkog. Oni nisu mnogo pridonijeli populariziranju književnosti tih zemalja među nama. Na nesreću, u svim tim verzijama nedostaje boja i adekvatnost. U mnogim primjerima čovjek nalazi, da je prevodilac pogrešio u značenju originala ili da je prevodio preko njemačkoga. To je bio slučaj naročito s verzijom srpskih narodnih pjesama.«²⁴

I Dragutin Subotić podvrgao je strogoj kritici Bowringovu zbirku, a naročito uvod. On je pokazao čitav niz netočnosti, iznio je slabosti Bowringova rada, dokazao da je prevodio s njemačkoga, a dao je i po koje opravdanje zašto je Bowring prevodio i s njemačkoga.²⁵

Ipak, Bowringa ne treba suditi strogim mjerilom kao nekog stručnjaka; na tom polju on to nikada nije bio. On je bio amater, koji se bez dovoljno mogućnosti, upućenosti i podataka prihvatio posla, za koji je trebalo mnogo više sprema, i književne i jezične. On je donekle mistifikator, jer prešućuje, da je prevodio s njemačkoga, a želi da svoj rad prikaže kao prijevod s originala, iako nije našim jezikom vladao u potpunoj mjeri. V. Jovanović je utvrdio, da je Bowringovo znanje našega jezika vrlo slabo, pa ga na kraju naziva »amateur d'autographe«.²⁶ Kao amater i mistifikator on je, uostalom, odraz svojega vremena.

Utvrdivši ove nedostatke i slabosti Bowringa kao prevodioca, moramo ipak uočiti važnost njegova rada na tom području. On je ipak postigao, da je engleska javnost, u doba kad se u Engleskoj o nama nije znalo ni koliko, da postojimo i živimo na jugoistoku Evrope, saznala o nama više nego o drugim narodima, pa je čak mogla čitati naše duhovne produkte na svojem jeziku. Te zasluge Bowringove ne smijemo nikada poreći ni umanjiti. Njegov pionirski rad ima sve osobine i slabosti takva rada. Što Bowring nije učinio više i bolje, tome su dva razloga: prvo, njegov način rada i, drugo kao posljedica prvoga, mogućnosti, koje su mu stajale na raspolaganje. Kao glavni nedostatak možemo danas istaknuti kod inače zaslužnog Bowringa malen pjesnički talenat i isto tako malenu snagu pjesničkog uživanja u probleme književnog izraza i prevođenja.

²⁰ John Bowring: *Servian Popular Poetry*, pp. 168—169.

²¹ *Jahrbücher der Literatur* 1829., sv. 45., pp. 212—221.

²² William Richard Morfill (1834.—1909.), prvi profesor slavistike u Oxfordu.

²³ *The Literature of the Servians and Croats*, Westminster Review, 1878., april, p. 8.

²⁴ *An Essay on the Importance of the Study of the Slavonic Languages*. London 1890.

²⁵ Subotić, pp. 228—255.

²⁶ V. Jovanović: *La Guzla de P. Mérimée*, Paris, 1911.

Vidjeli smo, da Bowring nije bio stručnjak na području narodnih književnosti; on je samouk, koji je nastojao skupiti što više podataka. Ali u tome nije bio dovoljno ni solidan ni uporan. Upravo zapanjuje brzina, kojom je izdavao svoje zbirke, kojom je pored svojeg redovnog zanimanja dospio skupiti materijal, prevesti ga na engleski, napisati uvod i spremi rukopis za štampu. Solidnost svojeg rada umanjuje Bowring i time, što je u isto vrijeme spremao nekoliko zbirki. Još nije tako reći ni dovršio poljsku antologiju, već je spremao našu, a da za njezin uvod još nije skupio sav potreban materijal. U isto to vrijeme interesirao se za češku narodnu poeziju i tražio literaturu i potrebne podatke, da bi pripremio za štampu češku antologiju.^{26 a}

U tome naime treba vidjeti osnovnu karakteristiku Bowringova rada: popularizirati što više tuđih narodnih poezija u Engleskoj, ispuniti praznine, koje su postojale, kako je sam rekao.²⁷ On nije ni solidan učenjak, ni književnik, koji bi se bavio proučavanjem narodnih pjesama. On pripada u grupu onih samouka književnih radnika, popularizatora, kakvih je u 19. stoljeću bilo u Hrvatskoj kao i u Engleskoj, a koji su bili odraz svojeg vremena — vremena romantizma. Ovi su kulturni radnici mnogo pridonijeli međusobnom kulturnom upoznavanju naših naroda s Englezima i obrnuto. Gornju tvrdnju potvrđuje još jedna karakteristika Bowringova rada. Isto tako brzo kao što se Bowring oduševio za narodne pjesme jednoga naroda, isto se tako naglo i ohladio i prešao na novi predmet. To vidimo i u njegovu prevođenju naših narodnih pjesama. Najprije se za njih oduševljava: piše o njima, prevodi ih, nakon izlaska prve knjige obećava novo izdanje ili drugi svezak.²⁸ Ali sve je to ostalo neispunjeno, jer se on prihvaća drugog posla. Želja ga vuče za poezijom drugih naroda. Tim svojim osobinama Bowring je izraziti predstavnik romantizma s velikim interesom za egzotiku, koju nalazi u svim tuđim, »nepoznatim« zemljama od Španije preko slavenskih zemalja do Kine i Dalekog Istoka (Sijama i Filipina), gdje je završio svoju književnu djelatnost.

Ovdje ćemo još objasniti, odakle je Bowring crpao građu za svoj rad i kako je stvarao svoje zbirke prijevoda. Osnovni princip Bowringova rada bio je ili da na terenu u zemlji, koje poeziju proučava, skupi sve potrebno, od znanja jezika do specijalnih podataka o zemlji, narodu, književnosti i slično, ili da se obrati na istaknute stručnjake, učenjake s toga područja, pa da mu oni pruže sve, što mu je za taj rad bilo potrebno. Njegovi prijevodi španjolske poezije i djela o holandskom jeziku i književnosti nastala su za vrijeme njegova boravka u tim zemljama, a naša i češka antologija na taj način što je najprije skupio potrebne informacije i mišljenja istaknutih autoriteta o tim pitanjima. Na osnovu štampanih korespondencija i nekoliko do sada neobjavljenih pisama Kopitaru, vidjet ćemo kako su nastale naša i češka antologija.

Bowring je sam isticao, da svoje prvo znanje o našoj literaturi duguje Kopitaru, koga u to vrijeme (1827.) nije ni poznao.²⁹ Kopitar je bio Bowringu glavni

^{26 a} Sve te podatke crpemo iz Bowringovoga pisma Kopitaru od 14. I. 1827. (vidi dalje).

²⁷ U pismu Kopitaru (II.) od 10. X. 1828. (vidi dalje).

²⁸ Pismo Bowringa Vuku, London, 30. III. 1827., Vukova prepiska, knj. V., pp. 472—473. Pismo Kopitaru od 18. VI. 1827. (vidi dalje).

²⁹ Pismo Bowringa Vuku, London 30. III. 1827. Vukova prepiska, knj. V., pp. 472 do 473.

autoritet i savjetnik za sva pitanja; na njega se obraćao za sve vrste savjeta. On je postao kao neka centrala za njegove veze sa slavenskim narodima. A kako je Bowring došao u vezu s Kopitarom? Kopitar je još 28. IX. 1825. poslao Bowringu preko nekoga Paynea Vukovu zbirku narodnih pjesama i recenziju o njima,³⁰ a da Bowring do početka 1827. nije saznao tko mu je to poslao; tek tada je Kopitaru zahvalio.³¹ Bowring je sa Šafarikom održavao pismene veze³² prije nego s Kopitarom. To vidimo i iz Šafarikova pisma Vuku,³³ u kojem javlja Vuku, da se Bowring obratio na njega s mnogo pitanja, na koja bi on (Šafarik) doduše mogao odgovoriti, ali da je Bowringa uputio na Vuka i Kopitara. To isto saznajemo i iz Bowringova pisma (I.) Kopitaru,³⁴ u kojem Kopitaru javlja da je od Šafarika saznao, da mu je Kopitar poslao Šafarikovu knjigu o slavenskoj književnosti,³⁵ pa dalje piše, da ga Šafarik potiče, neka uvede (t. j. prevede) u englesku češke i dalmatinske narodne pjesme.³⁶ Bowring je dakle (po Šafarikovom savjetu) tražio vezu s Vukom i našao je ovim putem:³⁷ obratio se na trgovačku kuću Reyer & Schlick³⁸ u Beču, a ovi su ga uputili na Kopitara, i otada počinju uske književne veze između Bowringa i Vuka.

U svojem prvom pismu³⁷ Vuku Bowring kaže, da sprema zbirku srpskih narodnih pjesama, i moli ga za pomoć i informacije. Dalje veli, da će se poslužiti djelima gospodje Talvj, Grimma i Vukovim izdanjima, naročito kod objašnjenja. To je Bowringovo pismo primio Kopitar 31. XII. 1826.³⁹ i uputio ga dalje Vuku. Tako je započela njegova posrednička uloga, koju će on nekoliko godina marljivo vršiti.⁴⁰ Vuk je na to pismo odgovorio vrlo opširno,⁴¹ nudeći Bowringu svu svoju pomoć i zahvaljujući mu, što je nakanio učiniti čast zaboravljenom srpskom narodu prijevodom njegovih pjesama na engleski jezik. Dalje moli Bowringa u svoje i Kopitarovo ime, ako ne izađe odmah cijeli prijevod neka im pošalje časopis ili barem ime i broj, gdje će štampati svoje prijevode naših narodnih pjesama. Vuk javlja Bowringu, da skuplja materijal za srpsku povijest i obećava mu jedan primjerak svoje Danice od 1827.,⁴² gdje će naći mnogo posve novog materijala o Srbiji i srpskom narodu. Na kraju šalje mu Kopitarovu adresu upućujući ga neka piše Kopitaru, koji će mu na sva pitanja s radošću odgovoriti. Vuk dodaje, kako se nada, da je primio od Kopitara, preko mladega Paynea, zbirku narodnih pjesama u tri sveska s Kopitarovom recenzijom.

³⁰ Dr. J. Glonar: Kopitarjev »Briefjournal«, 1816.—1829., Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, knj. XIX., g. 1938., p. 142.

³¹ Pismo Bowringa Kopitaru od 14. I. 1827. (vidi dalje).

³² O Bowringovim vezama sa Šafarikom pisao je K. Paul »J. Bowring, Talvj-
Robinsonova a P. J. Šafarik.« (Slavia. Ročník IX. Prag 1930.—1931., pp. 329—339).

³³ Pismo Vuku broj 8, Vukova prepiska, knj. IV., p. 632.

³⁴ London 14. I. 1827. (vidi dalje).

³⁵ Nismo mogli provjeriti točnost navoda iz Kopitarova »Briefjournala«.

³⁶ Šafarik obavještava Kolara, da je pisao Bowringu, neka prevede nešto iz Kraljodvorskog rukopisa i iz dalmatinskoga jezika, to jest iz Menčetića i Gundulića (Slavia IX., p. 330).

³⁷ Bowringovo pismo Vuku, London 19. XII. 1826., Vukova prepiska knj. V., pp. 468—469.

³⁸ U Vukovoj je prepisci to krivo štampano kao neka »Miss Rupontchlik«. Ibidem.

³⁹ Kopitarov »Briefjournal« pod 19. XII. 1826. ima zabilježeno: scripta epistola Londini a Dno Bowring ad Vuk, & accepta 31. Dec.

⁴⁰ Dokaz su za to i priložena pisma na kraju članka.

⁴¹ Beč, 12. I. 1827. Vukova prepiska, knj. V., pp. 469—471.

⁴² Vuk je pisao Kopitaru, neka jedan primjerak Danice pošalje Bowringu. Vukova prepiska, knj. I., p. 293.

Bowring je napisao prvo pismo Kopitaru tek 14. I. 1827.⁴³ Iz tog se pisma očito vidi, kakovu je ulogu Kopitar odigrao kod upućivanja Bowringa u njegov rad i koliko je zaslužan za Bowringovo populariziranje slavenskih narodnih poezija u Engleskoj. Bowring hvali Kopitaru za mnoge usluge i nada se, da će ih korisno upotrebiti, kad bude u Englesku uvodio nove slavenske književnosti.⁴⁴ On traži Kopitarove savjete o tim pitanjima i primit će ih s velikom zahvalnošću. Zahvaljuje mu za poslano književno. Ali, kad traži nove knjige, ujedno moli Kopitara i za njegovo mišljenje o njima.⁴⁵

Bowring javlja Kopitaru, da je pisao Vuku i da se nada odgovoru.⁴⁶ Izražava svoje divljenje prema Vuku i želi skupiti podatke o njemu.⁴⁷ On dalje veli, da bi zbog svojeg mišljenja, koje je o Vuku stekao na osnovu Kopitarovih članaka, želio imati knjigu »Blick auf die Crainischen Mundarten«, Kopitarov prikaz Dobrovskove »Slavenske gramatike«, njegovu »Kranjsku gramatiku« i prikaz Šafarikove »Povijesti slavenskih jezika i književnosti«. Sve to dokazuje, koliko je cijenio Kopitara, kad je neprestano želio da čuje njegovo mišljenje o pojedinim djelima. Isto tako, u ovom pismu, Bowring se zanima, što Kopitar misli o Šafarikovu prijedlogu da prevede češke i dalmatinske narodne pjesme (vidi bilješku 36). I doslovce veli: »Ako bude vaše mišljenje povoljno, hoćete li mi reći, ima li drugih važnih izvora, osim Hankinih?« Bowring bi želio, da dobije Hankinu zbirku i Svobodin prijevod,⁴⁸ a uz to Kopitarove savjete, pa da si stvori zdrav sud (»sound judgement«).

Na kraju pisma javlja Kopitaru, da je njegova poljska antologija u štampi i da će mu je, s ostalim svojim djelima, uskoro poslati. Dodaje, da su izašla dva članka o srpskom pjesništvu, te zaključuje pismo sa željom, da se dopisivanje nastavi ako ga Kopitar počasti sa svojim pristankom. Kopitar se Bowringovoj molbi odazvao, i korespondencija je bila dosta živa.⁴⁹ U post scriptumu istoga pisma moli Bowring Kopitara da mu pošalje Weseljev srpski prijevod,⁵⁰ Povijest češke literature i sva ostala djela Josipa Dobrovškoga, koja mogu poslužiti za ispitivanje češke literature. To je ujedno dokaz naše naprijed istaknute tvrdnje, da je Bowring u isto vrijeme radio nekoliko poslova, jer dok se još upućuje u naše pjesme i književnost, već traži izvore za češku antologiju.

U uvodu antologije naše narodne poezije Bowring spominje njemačke prijevode naših pjesama gospođe Talvj i Eugeniusa Weselija, pa na kraju veli, da je nastojao da se opskrbi svime, što se pisalo o tom predmetu, naročito Kopitarovim vrijednim

⁴³ Pismo Bowringa Kopitaru (vidi dalje I.).

⁴⁴ Kopitarovom recenzijom Vukovih zbirki, koju mu je Kopitar poslao 28. IX. g. 1825., a za koju mu Bowring u tom pismu zahvaljuje (pismo I., vidi dalje) Bowring se obilno služio u svojem članku *Popular Poetry of Servia*, koji je štampan u *Westminster Review*, July 1826., pp. 23—39.

⁴⁵ »Bilo mi je drago, da dobijem Weseljeve prijevode i da čujem vaše mišljenje o njima«. (Pismo I., vidi dalje).

⁴⁶ To je Bowringovo pismo Vuku od 19. XII. 1826., na koje mu je Vuk odgovorio pismom od 12. I. 1827. Vukova prepiska, knj. V., p. 468—471.

⁴⁷ »Na njega gledam s ogromnim interesom... on je Prometej čije djelo ima života u sebi« (pismo I., vidi dalje).

⁴⁸ Šafarik je Bowringa upozorio na Hankina izdanje Kraljodvorskoga rukopisa iz god. 1829. i njemački prijevod toga djela od prof. Svobode (*Slavia IX.*, pp. 330 do 331).

⁴⁹ Vidi Kopitarov »*Briefjournal*« I. dio, 1816.—1829. Glasnik muzejskoga društva za Slovenijo, knj. XIX., pp. 142 i II. dio, 1829.—1844. Jagrič: *Neue Briefe*, pp. 823 i dalje.

⁵⁰ To su Weseljeve »*Serbische Hochzeitslieder*«, Pešta 1826., na koje ga je upozorio Šafarik preporučivši mu i njih osim prijevoda Talveje.

kritikama, Goetheovim, Grimmovim i Vaterovim djelima. Bilješke, dodane prijevodu gospodje Talvj, upotrebio je, a da to nigdje specijalno nije označio.

Čini se, da bi cijeli taj Bowringov rad, a naročito uvod, bio mnogo bolji, da je dočekao i druga djela, koja je tražio da mu Kopitar pošalje. Bilo je valjda prekasno, jer je djelo bilo u štampi već prije početka ožujka 1827. (izašlo je u travnju 1827.). Kopitar je izvršavao uglavnom sve Bowringove želje i često mu pisao,⁵¹ također je točno izručivao pisma ili knjige, koje je Bowring preko Kopitara slao ostalim slavistima toga doba.⁵² Iz Kopitarove korespondencije s Dobrovskim i Hankom vidimo njegovo zalaganje za Bowringa. On piše Dobrovskom o Bowringu još prije nego što mu je ovaj pisao, da želi izdati srpsku antologiju.⁵³ Pošto je primio Bowringovo pismo, Kopitar piše opširnije Dobrovskom o Bowringu i njegovu radu, pa prenosi njegovu želju da mu nabavi »Povijest češke literature« Josipa Dobrovškoga i druga djela, koja bi za Bowringa mogla biti interesantna, to jest jedan izbor najboljih čeških pjesama, jedan dobar rječnik i gramatiku. On moli Dobrovškoga, da izabere samo djela, koja se mogu preporučiti. Kopitar naglašava Dobrovskom, da ovu prvu želju Bowringovu hoće da u najkraćem roku ispuni, a za sve kasnije da će ga uputiti, neka se obrati na Ew. Museum.⁵⁴ Dobrovski je vrlo brzo odgovorio⁵⁵ i poslao popis djela, za koja je mislio, da bi ih trebalo poslati Bowringu. Na to mu Kopitar zahvaljuje.⁵⁶ Ali Kopitar je imao mnogo muke, dok je sve to stiglo do njega, i dok je taj materijal uspio poslati Bowringu.⁵⁷

U isto vrijeme poslao je i Jungmann zapečaćeni omot knjiga Kopitaru⁵⁸ za Bowringa po svom izboru. Istovremeno primio je Bowring ponudu Čelakovskog da mu pomogne u izradi antologije češke poezije. Antagonizam, koji je postojao između Dobrovškoga (uz kojega je stajao i Kopitar) s jedne i Jungmanna, Čelakovskog i drugih mladih Ceha s druge strane i njihovo razmimoilaženje u pitanju češke narodne poezije, došli su do punog izražaja baš tom prilikom i doveli do većeg sukoba između Bowringa i njegovih prijatelja Kopitara i Dobrovskog. Osim svih tih knjiga Kopitar je Bowringu poslao popravke za njegovu antologiju naših narodnih pjesama.⁵⁹ Bowring je bio Kopitaru za to naročito zahvalan i u svoj primjerak je unio sve popravke i dopune, pa je na knjizi napisao »kao što me izvještava gospodin Kopitar«.⁶⁰ Tu brigu Kopitarovu da Bowring dobije potreban materijal za svoju češku antologiju, vidimo iz Kopitarovih pisama Hanki.⁶¹ Bowring je za sve to bio Kopitaru vrlo zahvalan; to je izrazio u pismu Kopitaru⁶² i u pismu Vuku.⁶³

Bowring dalje javlja Kopitaru, da je njegov prijevod narodnih pjesama dobro primljen i da ga u Engleskoj mnogo hvale. Dosta je samokritičan kada kaže, da

⁵¹ To se vidi iz Kopitarova »Briefjournala«: 19. V. 1827., 2. XI. 1827., 23. III. g. 1828., 28. III. 1828., 23. VIII. 1828., 28. IX. 1828. i 16. III. 1832.

⁵² Bowring je uz pošiljku priložio kratko pismo. Jedno takvo pismo nalazi se u Ljubljani, u Narodnoj univerzitetnoj knjižnici, MS 579 (vidi pismo III).

⁵³ Beč 5. I. 1827., Jagić: Briefwechsel, p. 583.

⁵⁴ Beč 5. II. 1827., Jagić: Briefwechsel, pp. 594—595.

⁵⁵ Prag 11. II. 1827., Jagić: Briefwechsel, pp. 596.

⁵⁶ Beč 19. II. 1827., Jagić: Briefwechsel, pp. 597.

⁵⁷ Vidi Kopitarova pisma Dobrovskom: Beč 10. IV. 1827. in 21. V. 1827. Briefwechsel, pp. 599—601.

⁵⁸ Kopitar piše Dobrovskom, Beč 21. V. 1827.

⁵⁹ Pismo Kopitara Dobrovskom, 21. V. 1827. i pismo Grimmu od 30. V. 1827.

⁶⁰ V. M. Jovanović je u ostavštini Bowringovoj našao samo jedno Kopitarovo pismo (o mađarskoj književnosti) i lični primjerak Bowringove naše antologije, na kome je to zabilježeno.

⁶¹ Beč 18. IV. 1827., 4. V. 1827., 2. VIII. 1827., Jagić: Neue Briefe, pp. 61—67.

⁶² Vidi Pismo II. od 18. VI. 1827., redak 1—5 i kraj pisma.

⁶³ London 18. VIII. 1827., Vukova Prepiska, knj. V., pp. 474—475.

pohvala onih, koji niti znaju original, niti su čitali što je sve rečeno i učinjeno na tom polju u Njemačkoj, nema naročite vrijednosti.

Opravdava se, što je iz njegova pisanja izašlo kao da je mađarski jedna grana našeg jezika, te veli, da se iz njegova djela »Finnish Runes« vidi, da on stavlja mađarski nasuprot slavenskim jezicima. Bowring i ovdje ponavlja želju da izda drugo popravljeno izdanje srpskih narodnih pjesama i izvještava Kopitara, da je učinio velike napore, kako bi nagovorio Biblijsko društvo, da omogući Vukov put u London, ali da u tome nije uspio. I u ovom pismu Bowring ponavlja želju da posjeti Srbiju i nada se da će mu vodič biti Vuk. U tom pismu Bowring pokazuje interes za Mađarsku, mađarske narodne pjesme, za neke tamošnje ustanove, za Transilvaniju i napredak literature u Transilvaniji.

Na kraju pisma Bowring daje Kopitaru neke informacije i odgovore na postavljena mu pitanja, zahvaljuje mu za knjige, koje mu je Kopitar poslao za češku antologiju. Iz toga pisma saznajemo da je Bowring u to vrijeme, radeći na češkoj antologiji, spremio članak o češkoj literaturi⁶⁴ za jedan engleski književni časopis.

Odnosi su bili normalni sve do pojave Bowringova članka »The History of Bohemian Literature« u Foreign Quarterly Review (III. 145. veljača 1828.). Taj je članak objavljen u skraćenom obliku u Revue Britannique (br. 34 ožujak 1828., pp. 225—250). U tom je članku Bowring stao uz protivnike Dobrovskoga, te je time uvrijedio ne samo njega nego i Kopitara. Dobrovski je žučljivo reagirao i na nagovor Kopitarov pisao Bowringu, a tražio je i od Kopitara⁶⁵ da i on piše Bowringu. U idućem pismu⁶⁶ Dobrovski s rezignacijom i prezirno odbija Bowringove »uvrede«. Pismo, koje je Dobrovski tražio, Kopitar je napisao,⁶⁷ da Bowring ne bi te svoje »mendacia et stultitia« u svojoj češkoj antologiji ponovio.⁶⁸ Kopitar se prema Bowringu odnosio vrlo prezirivo, nazvavši njegov članak »Dandy-Artikel«. Dobrovski je doista primio Bowringov članak sa smijehom, kako mu je to Kopitar savjetovao, ali ga je više boljela »urota čeških literatur-patriota«. ⁶⁹ Kako Kopitar nije primio Bowringov odgovor na svoje prvo pismo (jer je Bowring bio na putu u Holandiju), on je napisao još jedno pismo,⁷¹ koje spominje u svojem pismu Dobrovskom i tuži se, da se Bowring nije udostojao ni da se brani.⁷² I Hanki je Kopitar pisao o Bowringu vrlo nepovoljno, nazvao ga »un homme à tableau«, ⁷³ i utvrdio, da je Bowring time samo naškodilo slavenskoj stvari.⁷⁴

Bowring je u to vrijeme bio u Holandiji i odande je odgovorio na Kopitarovo pismo,⁷⁵ kako sam kaže u post scriptumu, »isti dan kad ga je primio«. U tom pismu Bowring još jednom izražava svoju veliku zahvalnost za sve usluge, koje mu je Kopitar učinio. Ispričava se i poriče svoju krivnju, da je nezahvalan, pa odbija da je uvrijedio bilo Dobrovskoga bilo Kopitara. Ističe, da nije nikada stavio Hanku i Čelakovskog⁷⁶ nasuprot Dobrovskom. Bowring priznaje usluge, koje su učinili Do-

⁶⁴ Taj je članak bio kasnije uzrok sukobu između Kopitara i Bowringa.

⁶⁵ Dobrovski piše Kopitaru, 28. VII. 1828. Briefwechsel, pp. 616—617.

⁶⁶ Pismo Am Vorabend meines Geburtstages, 1828. Briefwechsel, p. 618.

⁶⁷ U njegovu Briefj. stoji zapisano, da je pisao Bowringu radi Dobrovskoga.

⁶⁸ Kopitarovo pismo Dobrovskom, Beč 30. VIII. 1828. Briefwechsel, p. 619.

⁶⁹ U pismu 30. VIII. 1828. ibidem p. 619.

⁷⁰ Dobrovski Kopitaru, Chudenitz, Mariengeburt 1828., ibidem p. 620.

⁷¹ 28. IX. 1828. vidi Briefjournal.

⁷² Beč 27. IX. 1828. »Ich habe dem Dandy sein Kapitel richtig gesagt«, Briefwechsel, p. 621.

⁷³ Pismo Hanki 19. VII. 1828. Neue Briefe, p. 75.

⁷⁴ Beč 26. VII. 1828. ib. pp. 67 i Prelog: Slavenska renesansa, Zagreb, 1924., p. 58.

⁷⁵ Pismo II. (vidi dalje).

⁷⁶ Bowring se izvinio Čelakovskom 9. VII. 1828. (Slavia IX., p. 333.)

brovski i Kopitar slavenskoj književnosti. Brani se od objede, da je kompromitirao Kolara, pa veli dalje, da je u dvadeset prilika imao čast da engleskoj publici govori o Kopitaru. Žali, što je od Kopitara primio tako neljubezno pismo, jer je on Kopitara uvijek smatrao za »jedno od svijetala toga doba«. On je, kako kaže, »zemlju Libussin« uveo kao autentičnu, a u članku u *Revue Britannique* nastojao je biti pravedan. Bowring iskreno žali da je došlo do toga sukoba, jer, veli on, »ja cijenim vaše dobro mišljenje — i bilo bi mi žao, da ga izgubim«. Iz pisma dalje saznajemo, da se oni lično nisu poznavali, i Bowring ističe da je uvijek smatrao Kopitara čovjekom, kojega treba poštovati, i mnogo mu je vrijedilo Kopitarovo dobro mišljenje o njemu. Na kraju pisma Bowring dodaje, da će biti u Haagu i šalje svoju adresu, ako bi Kopitar želio odgovoriti.

Cini se da Kopitar nije odgovorio.^{76a} U Vukovoj korespondenciji nalazimo nekoliko podataka o daljem razvoju ovoga sukoba. Bowring se potužio Vuku,⁷⁷ da više od godinu dana nema vijesti od Kopitara. U međuvremenu je Vuk u svojim pismima slao Bowringu Kopitarove pozdrave^{77a} i molio ga da i dalje piše preko Kopitara.⁷⁸ Tek mjeseca svibnja 1830. stvari su se posve izgladile, jer Kopitar u pismu Vuku naziva Bowringa »Freund Bowring«, a u post scriptumu dodaje: »Mit Bowring sind wir also wieder ganz Freund.«⁷⁹

7

Pisma I. i IV. čuvaju se u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R 4381. Ta su pisma donesena u Zagreb s Vrazovom korespondencijom, u kojoj su se čuvala (pod br. 35 i 36), sve dok nisu nedavno izdvojena. O tome postoji bilješka na leđima jednog pisma u Vrazovoj korespondenciji (R 3981 br. 31).⁸⁰ Original drugog pisma (II.) nalazi se u bečkoj Narodnoj biblioteci, a fotografija toga pisma u Narodnoj univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani. Pismo III. nalazi se u Narodnoj univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani.⁸¹

Na kraju dodajem tekst dvaju pisama (V. i VI.), koja je Bowring uputio preko Kopitara Vuku. Oba su pisma sačuvana u Kopitarovoj ostavštini i nalaze se u Beču u Narodnoj biblioteci,⁸² a nisu objavljena u Vukovoj prepisci. Budući da su djelomično vrijedna i za odnos Bowring—Kopitar, a djelomično Vuk—Bowring, donosim ih u cjelini. Oba ova pisma pokazuju, da Kopitar nije Vuku slao original pisma primljenog od Bowringa, nego mu je vjerovatno samo saopćio sadržaj. Oba ova pisma čine cjelinu s pismima Bowringovim Vuku, koja govore o izdavanju Vukova prijepoda novoga zavjeta.⁸³

^{76a} U Briefjournalu I. i II. 1816.—1844. nema podataka, t. j. poslije posljednjega spomenutog pisma 28. IX. 1828. nije zabilježeno ni jedno do 16. III. 1832.

⁷⁷ London 15. III. 1830. Vukova prepiska, knj. V., pp. 477—478.

^{77a} Beč 5. III. 1829. i 15. IV. 1829. ibidem pp. 476—477.

⁷⁸ Bowring je i dalje slao svoja pisma Vuku preko Kopitara.

⁷⁹ Beč 13. V. 1830. Vukova prepiska, knj. I., pp. 368—369.

^{79a} U svim engleskim i francuskim pismima ostavljene su Bowringove ortografske pogreške, koje se nalaze u originalu.

⁸⁰ Fotografije ovih dvaju pisama poklonio sam NUK u Ljubljani.

⁸¹ I ovom se prilikom želim zahvaliti sveuč. prof. dr. A. Slodnjaku, što me je upozorio na to pismo, a prof. Janezu Gradišniku, što mi je to pismo prepisao. Iako vrlo kratko i naoko bez većega značenja, to pismo nam dobro ilustrira Kopitarovu posredničku ulogu između Bowringa i ostalih slavista.

⁸² Fotografije pisama II., V., VI., koje se sada nalaze u NUK u Ljubljani nabavio je sveuč. prof. dr. A. Slodnjak iz bečke Narodne biblioteke i stavio ih na raspolaganje za ovaj članak. Za to mu ovdje najsrdačnije zahvaljujem.

⁸³ Vukova prepiska, knj. V., pp. 468—482.

I

Sir

London 14 Jaňy 1827

I hardly know to whom I was indebted — nor whom to thank for many, — many favors. Yours however is the claim — and allow me very gratefully to say that I feel very sensible of your kindness, and hope to turn it to some account by introducing new Slavonic literature to my countrymen. I shall greatly rejoice to receive from you any hints on the subject and beg to say that I have now prepared a Volume of Translations from the Servian Sources — I do not stand alone — another series of translations is announced, — so that a fair chance will I trust be given to the Belgradian minstrels. I herd from D. Schaffarik that I am indebted to you for his book on Slavonic Literature, — and I have no doubt that you also sent me the *Народне ерпске Пјесме* with the admirable Review of the same. Best thanks! And may I hope yet more for any thoughts you will favor me with on the subject. I wrote to D. Wuk, and trust I shall hear from him. I look toward him with prodigious interest, and want to gather all the facts that are known about him. He is a Prometheus whose work has life in it. I should be very glad to get Wesely's Translations and to hear your opinion of them.

And yet another request — for which your previous courtsey leads me to hope for forgiveness. You have published at sundry times articles on the Literature of Slavonia. The opinion I have formed from that on Wuk, makes me desirous of possessing now *Blick auf die Crainischen Mundarten*. Your Review of Dobrowsky's *Slavische Gramatik*, Your Krainian Grammar and that of Schaffarik's *Geschichte der Slavischen Sprache und Literatur*.

Mr Schaffarik urges me to introduce the *Bohemian* and *Dalmatian* popular Poetry to our people. Perhaps you will favor me with your opinion on it. And should that opinion be favorable, you will tell me whether there are other important sources than Hanka's. I should be very glad to receive his collection with *Svoboda's* Translations, and any hints as to the means of forming a sound judgement. And for the expence of such books as your courteous attention may provide Mss Reyer & Schlick will, I am sure, be responsible.

My *Polish anthology* is now in the press — I shall soon be able to send it to you, and I will at the same time venture to add to it a few other works of mine, by which I have feebly endeavored to fill up sundry chasms in our literature. Two articles have appeared on the Poetry of Servia here — one in the *Westminster Review* N. 11, and the other in the *Quarterly Review* N. 69. If I find that you are willing to honor me with your correspondence I shall presume fasten on your products. Meanwhile I remain Sir Yours obediently

John Bowring

Can I obtain Wesely's Servian Translations? And Dobrowsky's *Geschichte der Böhmischen Literatur*, and such other of his works as will be instructive to a Bohemian Enquiry.

Na prvoj strani: adresa
Dr B. v. Kopitar
Wien

II

London 18 June 1827

I hardly know how sufficiently to thank you, estimable Dr Kopitar, for your most kind letter. I imputed yours was the hand that had been pouring on me flowers from its cornucopia. I have now to bring up a long arrear of old obligations. — But

as my thanks cannot overtake a kindness which runs so much faster than they I shall dismiss the matter with one word of self-gratulation.

The *Bohemica* are in the river Thames — but not in my possession. I thank you cordially for the trouble you have given yourself about it: and at all events shall turn the subject to some account. A few of the books in the list I possessed before, — but that matters little. My first essay shall be in one of our literary periodicals, — & I will send you a copy, — as I do now of a hasty article on

The Runes of Finland (which Mr Edlmann will forward per first occasion). I have been in that remarkable country — I have endeavored to give a slight notion of the language and literature — I thought of spreading it over a volume but I fear there will not be encouragement for this.

I also send you a Volume of Polish Translations. These I made two or three years ago, and have wished to get the little book, after so much delay, off my hands.

The Servian Translations have been well spoken of — but the praise of those who neither know the original — nor have read all that has been said & done in Germany on the subject is not very valuable. I am greatly indebted to you for your notes.

I had not made the mistake of supposing the Hungarian language to be a branch of the Servian — tho' I now see what I have said is likely to be so understood. I meant that there was a Hungarian Branch of the Servian. — (In the Finnish Runes you will see that I have contradistinguished the Hungarian from any of the Slavonian race). The B for the Ъ is a mistake of the Printer which I discovered too late. The other errors I shall take care to set in order.

I shall greatly rejoice if encouraged to print another & an improved Edition of the *Народне Слѣске Пјесме*. A man — placed as I am — so far away from all the sources of knowledge — is entitled to some kind candor & gentle judgement. I have had a very courteous & agreeable letter from Miss v. Jacob — a letter which has elevated my estimate of her intellect and her affections. What a pleasant task to be engaged in enlarging the work of generous sympathies! I have made a great effort to induce the Bible Society to bring Vuk here — They will not consent — but as you & he tell me he is to take to Servia a printing press, the Bible Society will grant £ 500 sterling for 1000 copies of a Servian Bible (property accredited) 'Twere indeed a special delight to me if I could visit your Servia — which you call (as Gibbon called it before you) the *terra incognita* of Europe. I told Stanhope what you said of him — & his generous spirit caught fire & this heart hounded with pleasure at your suggestion. He is one of the best men we have. — Born in the bosom of the highest aristocracy yet overflowing with popular sensibilities, I do not despair of one day visiting, I say, your Servia & should desire no better Cicerone than Vuk.

I have written to Mr Lockhart (Editor of the Quarterly) & to Dr Young to enquire whether your missives reached them. Mr W. Gilford who was the Editor of the Quarterly is not — he is gathered to his fathers.

How attentive — how cordially so you are to more than my reputations or wishes! I shall particularly rejoice at using the Hungarian Songs. You do not know that I am an Unitarian, & specially interested in matters from that quarter. I wish the Transylvanians would elevate themselves a little on the ladder of modern literature. In this country the Unitarians are, considering their number, the most distinguished of our Poets & reckon in their annals the names of Milton, Newton, Locke, Priestley & other most illustrious. I am very desirous of knowing all that can be known about the Kolesvar collegi & the Gorde & Koreszhu (?) Gymnasia. Is there any distinguished man among the professors? Who is the superintendent John Körmöter Nagy Ayta?

I have faithfully fulfilled your commission to Bossanp. We have an excellent Catalogue of Books printed in England from 1800 to 1827 by Bent. It is very tolerably complete.

Salva is undoubtedly a dear bookseller. He is a clever & instructed man. If many books were wanting he would undoubtedly make a great deduction & I happen to know that at the present moment he would be disposed to take off a considerable discount to any considerable private user. Certain Spanish books are really very rare. I happen to know this having myself a tolerable Spanish library, & being pretty well acquainted with Spain from Pyrenees to the Guardians.

I have sent your message to Col. Leake. You shall soon have his answer. It will be gratified to see that he is discussed in Germany — to be discussed is as good as to be lauded i. e. to certain men.

I remembered you to Dr Pinkerton t'other day — He sends back his remembrances too. Wolf a bien joué son rôle: rôle très lucratif — C'est une sage sainteté que la sienne. Pour la laideur de sa Lady je ne vous dis rien — n(i?) pour la sienne je vous en reponds — Le metier d'avanturier religieux est magnifique dans ce pays ci. Parlez moi des idolatres de la Rene (?) ici — & c'en est fait et de ma bourse & mon coeur! C'est une belle conversion que cette dernière — mais de grâce n'en parlez pas — les convertis pleuvront à verse sur la pauvre petite Ile — Tous en seront engloutis.

Le Suidas de M Saisfords — n'a pas encore paru — mais on le promet toujours. Je vous en dirai davantage par ma 1re.

Dans ce moment je reçois le paquet avec tous ses trésors. Vraiment vos bontés n'ont pas de limite & ma reconnaissance ne trouve pas de mots.

Agréez pour aujourd'hui l'assurance réitérée de ma considération & de ma gratitude & je vous salue de coeur

J Bowring

Na prvoj strani: 1. adresa
Mon Le Dr. Bart. Kopitar
Custos M p Bibliot. Vind:
Vienne

2. poštanski žig:
Hamburg
3. Juli

3. Oznaka biblioteke:
Bowring
28

III

Behold, D D. my parachute to show whither the balloon is flying.

I send you half a dozen copies entreating you to use them as you deem best. The rest perhaps you will take an opportunity of sending to Prague.

And my *Hungarica*? — And Vuk? Ubi?

Yours affect,

J. Bowring

London, 3 apr. 1828

IV

Leeuwarden — 10 Oct 1828

Allow me, my dear Sir, to address you in my own language that I may speak more freely.

It never entered into my mind to speak of Dobrowsky with anything but respect and esteem — still less of you from whom I have received many courtesies, — who have done me many services, — and for whom I feel (*seriously and truly*) the greatest regard.

I have never said that you have done *»peu de bien«* — I never have uttered against you a *»reproche«* — I have never set C & H⁸⁴ against Dobrowsky, I have never, as I hope, shown him ingratitude — *Insult him!* That was impossible — I may be *etourdi* but I do not forget — I am the first to acknowledge *his* services and *your* services to the literature of Slavonia.

If I have compromised M Kollar it will be to me a bitter thought. I am an Englishman — yet if a man of Wales, of Scotland, or of Ireland talked to me of his worship independence I should listen to him with patience — aye with affection — I have never thought of criminality. That would be to me an unintelligible dream as respects Kollar — and as to representing you as a *»Vieux de la montagne«* I can refer to twenty occasions where it has been my privilege and my pride to speak of you to the English public in a manner which your incensed language to me will *not change*.

Again — if I have done wrong, — if I have said anything I ought not to say — I live to learn — I will not repeat it — Opinions, literary and political, we cannot receive from others — but they may teach us wisdom — and nothing that can fall from you can be unkindly received by me. I would have given much — not to have received from you an uncourteous letter because I honor talents and have always considered you as one of the lights of the age. I do not think I have deserved your severe reproaches — I will not change my tone — because I am not sure that your letter was seriously meant — but I have no interests but those of truth, — *no interests but those of truth*. I will change any thing which is not founded on truth. I have no knowledge of any facts which show that any individual I have mentioned is *»sans honneur«* — If it be so, I am sorry for it. I have not introduced that Land Libussin as authentic — but it would have been no more right to pass it over than to forget the poems of Kowley⁸⁵ in the history of English poetry. I look upon all the questions you are engaged in to unmask imposture as a service done to literature and to the world. I hope you do not think that I would encourage dishonesty.

I am no party to the Article in the *»Revue Britanique«* — For myself I can say that I have sought to be just — and if I have erred I mourn it. I value your good opinion — I should be sorry to lose it. I would have buried in oblivion many thoughts could I have thought they would have awakened such feelings as your letter portrays. It is not in anger but in sorrow that I write. — I would have made some sacrifice to have prevented you from saying *»Bien fou qui se fie à vous.«* It is true, I am not an infallible guide — but, my dear sir, I have no motive to deceive and if I wander, it is the wandering of the blind and not of the wilful. It hurts me sorely to think that you have found an occasion of reproach — I shall sit at your feet in patience if you will condescend to instruct me — what motive have I to be false? What can I gain by insincerity? We may differ in opinion in many matters — but why should you think worse of me — even tho' my *»vivacité poetique«* led me somewhat astray? I am no hardened sinner. Speak — and I shall listen.

Seriously — your letter has wounded me deeply — you know me not — nor know I you in person — but I looked on you always as one to be honored and your good opinion is of great value to me. I never flattered man — and I do not flatter you — nor do I write in any spirit but that of frankness and amity — I may be misunderstood — that is true, but I know my thoughts and they cannot be translated according to your interpretation if they misunderstood. I pray you accept my assurances of esteem — I am not your *»t. L & t O. S.«* yet unless you insist that it

⁸⁴ Celakovsky i Hanka (bilješka R. F.).

⁸⁵ Cowley (bilješka R. F.).

shall be so. — Of your police (?) I know nothing — I may soon put it to the test — not in an unfriendly spirit I am sure — but as a foreigner seeking instruction.

I pray you, believe me my dear Sir,

Your friend

John Bowring

I shall be at the Hague if you will kindly reply. I only received your letter to day having been travelling in Holland.

Adresa:

Heer (D) Kopitar

V

»I have submitted the Copy of the Servian Testament printed at St Petersburg to the inspection of some Servians here. They are the representatives of their nation sent hither to conduct their affairs at the Porte. I have also shewn them the specimens of Mr Wuk Stephano Karadschitsch's translation which he forwarded to me & which I find were printed in 1824. and dedicated by Professor Vater of Halle to Drs Steinkopf & Pinkerton. I have endeavoured to obtain an unbiassed opinion from these persons, who are represented to me as the persons here most capable of forming a judgement, & what they say is, that they much prefer the Version printed at St Petersburg, that they think the style better than that of Mr Karadschitsch's, & find it more intelligible. They regret that the modern or russ Character should have been used, instead of the old Slavonian character (which is however equally the case both with Petersburg Addition & the specimens of Mr. Karadschitsch's) as the Slavonian character is the one generally used in Servia, but the Version itself they think excellent, & that it could scarcely be improved except in some very few instances.

I have thus simply related the opinion given by these persons, and I donot know at present any other person here from whom I can ask an opinion. — Is is possible there may be some unfair bias on their minds but I have not been able to discover any reason for supposing this to be the case. — It is plain therefore that I cannot in the name of the Society propose to Mr. Karadschitsch the publication of his version — unless I could obtain other Evidence which would overbalance & do away the force of the present. Dr. Pinkerton mentions in a late letter that it had been determined at St. Petersburg to circulate their version in Servia. If this be confirmed, I think it would be decidedly better for us, under the circumstances to wait & see the reception it meets with, as we have certainly not sufficient ground at present for undertaking the printing of another version. And if the one already prepared for circulation be really a good one we may rejoice that the work is ready done to our hands. —

In a letter I received from Mr. Karadschitsch accompanying his specimens he says it would be difficult for him to procure the Episcopal sanction our Society desired in case they undertook to print his version, & he proposes my applying for the sanction to the Greek Patriarch, a thing which I am quite sure it would be impossible *in the present times* to obtain from political circumstances. —

Londres ce 1 Octre 1827

Mon cher M. Kopitar

Voici ce qu'ecrit M Leeves à la Societé Biblique de Londres touchant la Traduction Servienne du Nouveau Testament. Veuillez en faire part à M. Vuk.

Et voici une nouvelle. J'espère vous voir sous peu. Je pars pour Heidelberg dans cette semaine. Delà je me rendrai à Vienne. Je me suis décidé de visiter la Hongrie, la Transylvanie & à ce que j'espère les provinces Slavoniques. C'est un grand bonheur pour moi que d'espérer le plaisir de vous serrer la main. —

Un mot envoyé à Heidelberg (Poste Restante) combien ne me sera-t-il pas cher? J'y depose ma femme & mes enfants & puis je suis mon chemin par Munich à votre capitale. Que de conseils que j'aurai à vous demander! Que de peine je vais vous donner! Mais vous vous y préterez & vous pardonerez mon urgence.

Tout à vous de cœur

John Bowring

Prva strana sadrži:

(Broj pisma) 29

(Poštanski žig) Hamburg 23 Oct.

(Adresa) Dr Kopitar Vienna

VI

Londres ce 20 Avril 1828

Mon cher Ami

Je vous ai promis que je m'occuperai sans retard de la question de votre traduction Servienne du Nouveau Testament. Je n'ai pas manqué à ma promesse & j'ai appuyé ma demande auprès de notre Société Biblique de tous mes moyens. Enfin la Société a chargé M. H. D. Leves de Constantinople de se mettre en rapport avec vous & j'espère que le résultat sera un arrangement avec vous pour vous engager à suivre votre intéressant travail. Veuillez me dire ce qui en est & je ne manquerai pas de faire tout mon possible pour que la Traduction se fasse & pour que vous la fassiez. Voici ce que m'en dit M. Pinkerton. — Il m'annonce qu'il a été l'intermédiaire de vos liaisons avec la Société Biblique de St Petersburg — que dans l'an 1816 & par la voie de M. Kopitar il voulait faire des arrangements avec vous pour la Traduction du N. T. & pour compte de la Société Biblique de Londres — qu'alors à son insu, — & à l'insu de la Société de Londres vous fûtes à St Petersburg où vous fîtes un arrangement avec la Société Biblique de la Russie pour la Traduction — il dit que par ce fait les arrangements pris d'accord avec M. Kopitar furent mis de côté & depuis lors la Société Biblique de Londres n'a pas eu la moindre connaissance de l'affaire. M. Pinkerton m'assure que vous avez été payé pour la traduction que vous avez faite par la Société Russe & par l'entremise du Comte Gallowkin alors Ambassadeur Russe à Vienne.

Il me dit qu'il regarde votre Traduction plus idiomatique que celle du M. Stoikovich dont il vient de recevoir une copie de la Russie (moi même je n'ai pas pu l'obtenir) — que M. Paterson lui écrit que la Synod a décidé de la faire circuler & qu'ils vont imprimer une nouvelle Edition en caracteres Slavons. Il ajoute que depuis quelque tem(ps) il est en correspondance avec M. Leves de Constantinople sur l'objet — qu'il lui envoie l'exemplaire de la Traduction de Stoikovich — d'après une copie de la lettre que j'ai écrite au Comité — qu'il l'a chargé de suite de se mettre en correspondance avec vous — & qu'il l'a ordonné de s'occuper de l'impression de votre traduction s'il trouve après avoir pris les renseignements nécessaires que la Traduction de Stoikovich n'est pas telle que demandent les besoins du peuple Servien. Voici donc où nous en sommes dans cette affaire. — J'ai taché de vous faire appeler ici & je ne manquerai pas de faire tout mon possible pour que vos desirs se remplissent. Vous me direz ce que M. Leves vous propose. — Je ne

perdrai pas l'affaire de vue. J'espere d'apprendre bientot que vous avez reçu mes Traductions. Tous nos journeaux qui en ont parlé en ont parlé très avantageusement. Dumoins votre nom s'est repandu de tous les côtés. Je m'impatiente d'apprendre ce que disent vos amis de mon travail. Donnez moi bientot de vos nouvelles. Agreez mes salutations les plus amicales

John Bowring

Mon cher M Kopitar

Vous prierai-je de faire parvenir à notre ami M Vuk la lettre ci jointe. Vous avez déjà eu des rapports avec M Pinkerton dans cette matiere. Moi je m'occuperai pour que de toutes les manieres cette traduction se fasse. J'espere que vous avez reçu mon petit livre. Quand aurai-je l'honneur d'un mot de votre main? Avec la plus haute estime je vous salue & avec la plus grande cordilaité.

J. B.

Adresa: Mons Le Docteur Kopitar
Bibliotecaire du Roi
Vienne

Summary. — In the introductory part (ch.1—3) the author deals with the works from which English people could learn something about Yugoslav popular poetry. The first was an English translation of the *Viaggio in Dalmazia* by A. Fortis, which was published in 1778. But it was not before 1827, when Bowring's anthology *Servian Popular Poetry* was printed, that English readers could obtain Yugoslav popular ballads in English. Then the author gives some biographical and bibliographical data of John Bowring and quotes extracts from some critics who wrote about Bowring's anthology.

The main part of the article (ch. 4—6) is based on the four letters of Bowring's written to Kopitar. By means of those letters and some others already printed in the correspondence of Vuk Karadžić and those of Kopitar, Safarik, Dobrovsky etc., the author shows the first contact and later relations between Bowring on one side and Kopitar and Vuk on the other. From those letters we learn how Bowring came into contact with Kopitar, how much Kopitar helped Bowring in his work as an adviser for all Slavonic literary questions that Bowring was interested in, and how Kopitar was for many years the centre of exchange of letters and books between Bowring and the other Slav scholars. It was Kopitar who supplied Bowring with all the books and advice he needed.

At the end (ch. 7) Bowring's letters are added because they have not yet been printed. Four of them (I—IV) were written to Kopitar and two (V—VI) to Vuk. The latter two are added here because they were not printed in the Correspondence of Vuk Karadžić (Beograd 1907) and they do throw some light on the Bowring-Kopitar's relations.

Rudolf Filipović

ČESKA KRITIKA AHACLJEVIH »PESMI« IZ 1833

Prvi literarni kritik, ki je v tisku opozoril na Prešerna, je bil Čeh. Leta 1832., ko je že tretjič izšla Kranjska Chelica, je pesnik še zaman nagovarjal prijatelja Čopa, naj piše o nji. Tedaj ga je presenetilo obširno poročilo, ki ga je objavil praški Časopis Českého musea. Oceno je napisal na povabilo urednika Palackega Čelakovský. Prva razčlemba novega slovenskega almanaha in Prešernovih pesmi, s katero so iz Prage sporočali, da se je pojavil pri Slovencih pesnik resnične vrednosti, je imela poleg splošnega pomena tudi neposredne posledice. Čop je češki članek Čela-

kovskega prevedel v nemščino, ga izpopolnil s svojimi dodatki in dal še doma v objavo v ljubljanski nemški tednik *Illyrisches Blatt*, kjer je začel izhajati 9. februarja 1833, »teden dni pred 18. februarjem, ko so poslali v cenzurno obravnavo četrto knjigo »Čbelice«.¹ Češko priznanje je povečalo razkol v domačem taboru in zaostriło aktivnost nasprotnikov Prešernove ljubezenske poezije in kritike sodobnikov. Med Čelakovskim in Prešernom se je pričelo toplo književno in prijateljsko dopisovanje.

Kranjska Čbelica je dobila tega leta tihega pesniškega tekmeča na Koroškem. Slomšek je zbral pesmi starejših in mlajših koroških in štajerskih prerodnih delavcev in sprejel med duhovnike tudi dva ljudska pesnika, tkalca in kmeta Andreasa in Vodovnika. Zbirka je izšla v Celovcu z naslovom *Pesme po Korškim ino Štajerskim znane*. Kot izdajatelj je nastopil laik, celovski profesor matematike Matija Ahacelj.² Po naslovu bi se moglo sklepati, da je to izdaja ljudskih pesmi. Besedila so bila opremljena z melodijami, kar dotlej še ni bilo v nobeni slovenski zbirki. Antologija koroške in štajerske poezije je predstavljala za ona leta važen dokaz književne delavnosti v obmejnih pokrajinah. Toda Ahacelj v uvodu, s katerim je pospremil zbirko, ni poudaril te njene strani. Izdajatelji so hoteli z njo med ljudstvom izpodrinuti prave ljudske pesmi zaradi njihove »nesramne, vmazane vsebine«. Izpad je meril na erotične ljudske pesmi, a tudi na ljubezensko poezijo Prešerna in ostalih čbeličarjev. Poskus priča, da je prevladoval med koroškimi izobraženci katoliški moralizem, ki se ga še niso dotaknili romantični nazori o ljudskih pesmih in njihovi visoki ceni.

Prešeren je bral celovško zbirko v cenzurnem rokopisu, ki ga je dobil v oceno knjižničar Čop.³ Še pred izidom knjige je nanjo opozoril Čelakovskega:

»Koroški Slovinci bodo z' enim zvezikom ljudskih pesem na noge stopili, katere vam že morebiti bomo z' perhodnjo bučelico poslati zamogli. Meni ni nobena, kar sim jih bral dopadla. Napis *ljudske pesmi* (Volkslieder) se mi zdí je laž, ker niso pesmi med ljudstvom pete, ampak neslane puče, ki bi farji in tercjali (Betbrüder) radi z' njimi prave ljudske pesmi odrinili. —«⁴

Poročilo kaže, da se pesnik ni mogel ogreti za vsebinsko in tendenčno stran zbirke. Šest tednov kasneje jo je vnovič omenil Čelakovskemu; tudi tedaj še ni izšla.⁵ Prav to pismo je obveščalo praške prijatelje o velikih cenzurnih težavah, pred katerimi se je znašla Čbelica. Prešeren je posebno ostro pisal o janzenistični duhovščini in njenem odklanjanju ljubezenske poezije. Prosil je češkega pesnika za novo pomoč. Smolè je nameraval izdati slovenske ljudske pesmi iz svoje in Vodnikove zbirke; ker bi cenzura v Ljubljani onemogočala tisk in je bila praška liberalnejša, naj bi ga dovršili v Pragi na Smoletove stroške in pod varstvom Čelakovskega, ko je že »prevzel protektorat nad kranjsko muzo«, kot pravi Prešeren. Čelakovský je takoj pristal, da bo ustregel slovenskim prijateljem.

Verjetno je prišlo v okviru tesnega sodelovanja med ljubljanskim in praškim krogom do češke kritike Ahacljeve zbirke, ki je naša slovstvena zgodovina doslej ni opazila. To je bil že drugi neposredni literarnokritični poseg vodilnih čeških publicistov v naše razmere.

V januarju 1833 je Palacký obvestil Čopa, da bodo v tekočem letniku Časopisa Češkega muzeja priobčili pregled novejšega stanja hrvatske, srbske, dalmatinske in

¹ Kidrič F., Prešeren II, 1938, 245.

² O Ahaclju in njegovi zbirki glej: Kidrič F., Nekaj o Ahacelnovih »Pesmih«, ČZN XIX, 1924, 39–40; SBL I, 3–4; Kidrič, Prešeren II, 146, 166–7, 208, 271; Slodnjak A., Poezije doktorja Franceta Prešerna, 1946, 191–2; Kidrič, Prešernov album, 1949, 295.

³ Kidrič, Prešeren II, 166.

⁴ Pismo 14. marca 1833, Kidrič, Prešeren I, 1936, 291.

⁵ Pismo 29. aprila 1833, prav tam, 293–7.

slovenske književnosti, ki ga bo napisal Šafařík. Povabil je Ljubljancana, naj bi se naročili na časopis, ki bo gotovo zanimal njih rojake.⁶ Do napovedanega pregleda ni prišlo, pač pa je objavil Šafařík v zadnjem zvezku letnika, ki je izšel 15. oktobra 1833, daljši članek o najnovejših izdajah slovanskih ljudskih pesmi.⁷

V uvodnem delu tega članka je Šafařík razbral splošno stanje z izdajami slovanskih ljudskih pesmi v poslednjih dveh desetletjih. Naglasil je, da je zaradi družbenih izprememb, ki jih doživljajo slovanski narodi, zadnji čas, da se zbere, kar še živi v ljudskih ustih. Nato je kritično pretresel štiri zbirke, ki so vse izšle leta 1833: 4. zvezek Vukovih Srbskih narodnih pesmi (izdan na Dunaju), Milutinovičeva Pjevanija crnogorska i hercegovačka (Budim), Pjesni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego Wacława z Oleska (Lvov) in Pesme po Koróškim ino Štajarskim znane Matije Ahaclja.

Slovak, ki je bil dolgo profesor v Novem Sadu in se je šele v maju 1833 vrnil v Prago kot zasebni znanstvenik, je spadal med vodilne češke slaviste. Slovenske kulturne razmere je poznal še globlje kot Čelakovský. Ko je od leta 1827 dalje pripravljaval drugo izdajo svoje *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* in iskal podatke za slovenski del, je imel srečo, da je našel v Čopu najvestnejšega pomočnika. Iz njegovega obširnega in temeljitega prispevka (1831, in kasneje dopolnila) je mogel do podrobnosti spoznati zgodovinski razvoj književnega dela pri Slovencih in novejšo stanje, dasi je bil Čop prav v oceni Čbelice in njenih sodelavcev, svojih prijateljev, skop. Poleg jezikov in umetne književnosti sta Šafaříka živo zanimala narodopisje in ljudska pesem. V avgustu 1833 se je obrnil na Čopa s prošnjo, da bi mu oskrbel še slovensko gradivo za etnografsko karto.

Kritika Ahacljeve zbirke spada prav v to dobo. V nasprotju z obravnavanjem ostalih izdaj je bil Šafařík pri celovski kratak in oster:

»Od teh prerazkošnih, vonjavih cvetov [t. j. izdaje poljskih in ruskih ljudskih pesmi] neradi odvrčamo oči, da jih upremo na smrdljivo zelje, koprive in osat, ki je bliže naši stezici poglajalo iz blata. To zlo zelje se nahaja v knjigi: *Pesme po Koróškim ino Štajarskim itd.*, t. j. pesmi v koroškem in štajarskem narečju, nekaj popravljenih, nekaj novo zloženih, ki jih je izdal prof. Matija Ahacl, v Celovcu 1833. 8. 38 str. To so površne, prazne in neukusne čečkarije nekakega polizobraženega tkalca in drugih učencev g. Ahaclja, ne narodne pesmi, katere pa g. izdajatelj hvali do neba, pri čemer se zadira na pristne ljudske pesmi in jih zmerja kot »nesramne, umazane, kladarske in nespodobne, ki jih je sama peklenska hudoba po svojih pomočnikih med ljudi, kakor ljujko med pšenico, zasejala«. Zato priporoča vsem svojim rojakom te pesmi svojega tkalca in svojih učencev in jih goreče vabi, naj iztrebijo prave ljudske pesmi. Dolžnost Slovencev je, da to nepričakovano sramotenje njihovega ljudskega pesništva, in s tem tudi naroda, naglo odpravijo, in sicer najspodobnejše z zbiranjem in izdajo dobrih ljudskih pesmi, kakršne zanesljivo imajo. Mi smo tu kratko opomnili na to knjižico samo za svarilo, da bi njen obetajoči naslov nikogar ne zapeljal.« (*Časopis Českého musea* VII, 451–2.)

Med Prešernovo in Šafaříkovo obsodbo celovške izdaje je veliko sorodnosti. Oba poudarjata dva momenta: da to niso ljudske pesmi in da je njihova kakovost ničeva. Prešeren jih imenuje »neslane puče«, Šafařík »ledejaké jalowé a bezchutné čmaraniny« — oba kritika rabita krepke izraze, ki se jih knjižno pisanje poslužuje le v izrednih primerih. Tesni medsebojni stiki, ki sta jih imela v Pragi Čelakovský in Šafařík, nas morajo navesti k prepričanju, da je Čeh bral Prešernovo obsodbo in se je v svoji kritiki ravnal po nji. To in pa Šafaříkovi pogledi na ljudske pesmi je

⁶ Palacký — Čopu 26. jan. 1833, ZMS VI, 1904, 183.

⁷ P. J. Šafařík, *Literární zprávy*. 1. *Slowanské národní písně*, ČCM VII, 1833, 445–52.

bilo vzrok, da je prezrl vse, kar bi govorilo v prid Ahacljevi zbirki. Verjetno je v pozivu, naj bi Slovenci kmalu izdali dobro zbirko ljudskih pesmi, tiha podpora Smoletovega načrta.

Češka kritika Pesmi po Koroškem in Štajerskem znanih pri nas pač ni ostala nezapažena. Neposrednih, to je zabeleženih dokazov za to sicer ni. Dopisovanje med Prešernom in Čelakovskim se je v drugi polovici 1833 za nekaj let prekinilo, ali pa so pisma izgubljena. Pesnik je preživel takrat težke čase: cenzura je zadrževala redno izhajanje Čbelice; prošnje za advokaturu so propadale; morila ga je nesrečna ljubezen; Kopitar se je po izgubljeni abecedni vojski zapel v molk; doma so se strnili nasprotniki nove smeri; do Smoletove izdaje slovenskih ljudskih pesmi v Pragi ni prišlo. V zagrenjenosti je zanemarljivo Prešeren tudi zvezo s češkimi prijatelji. Šafaříkova kritika je tako iz te dobe zadnji znak prijateljske pomoči, ki so jo hoteli nuditi Čehi Prešernovemu krogu v njegovem boju za dvig slovenske književnosti in demokratizacijo kulturnega življenja.

Cela vrsta splošnih razlogov govori, da so poznali Šafaříkovo kritiko v vseh naših okoliših. V Celovcu je bilo precej čeških duhovnikov (Matija Majar je kasneje zapisal o narodni strani celovške škofije: Češka dieceza, dobra dieceza) in zelo verjetno je kdo opozoril Slomška ali Ahaclja na to prvo in edino sodobno kritiko njihove zbirke. Prešeren je mogel biti obveščen o članku, če ga še ni poznal, z dveh strani: na burni rakovi večerji, ki so jo priredili češkemu pesniku Máchi v Ljubljani 29. avgusta 1834, pri kateri so še posebej govorili o Kopitarju, abecedni vojski in Korošcih (»Pak se mluvalo o Gorytanec«), kot si je zabeležil Mácha v svoj dnevnik;⁸ od Čopa po njegovem povratku z obiska v Pragi jeseni istega leta, kjer so mu češki sobesedniki pač omenili novi poseg v slovenske razmere, če že ni sam izkoristil prilike in pregledal poslednje tri številke vodilne češke revije. Mladi štajerski krog v Gradcu z Vrazom na čelu je zelo vneto prebiral Časopis Češkega muzeja in tudi v Šafaříkovi kritiki našel vzpodbudo za drugačen odnos do ljudskih pesmi v njihovi štajerski, kot sta ga imela Ahacelj in Slomšek. Tudi Kopitar je na Dunaju bral češko glasilo in ta Šafaříkov članek tem bolj, ker je pisal o Vuku.

Fran Petrš

⁸ Dílo Karla Hynka Máchy, III, 1929, 28 (Denník na cestě do Itálie).

»NIKDO« — AŠKERČEV PSEVDONIM?

Ko je v novembrski številki Ljubljanskega Zvona 1885 izšla ljubezenska pesem Dva biserja, je Dragojila Milekova spraševala iz Kobarida Cimpermana, kdo se skriva za izmišljenim imenom »Nikdo«. »Jaz sem silno radovedna stvar, to veš, in kadar se prikaže na slovstvenem nebesu kaka nova zvezda, tako veš, da mika toliko več, spoznati jo. — — — Včasih je Gorázd kako tako manj vredno ali nenavadno ime podpisal, morda je tudi sedaj on?« (LZ 1923, 175).

Pri objavi tega pisma je dr. Joža Glonar sodil, da kaže slog pesmi prej na Gregorčiča kakor na Aškerca. Jasno je, da Gregorčič tu sploh ne prihaja v poštev, ker po sporu v liberalni stranki ni več sodeloval pri »elastikarskem« Ljubljanskem Zvonu, ampak se je pridružil njegovemu radikalnemu konkurentu Slovanu. Kljub pomislekom, ki mu jih je vzbujal slog, je Glonar avtorstvo pripisoval Aškercu. V seznamu dotedanjih sotrudnikov je v LZ 1886 namreč med drugimi označen tudi »Nenad v Trstu«. Ker Nenad-Aškerc ni živel v Trstu, je očitno, da je urednik nalašč navedel napačno bivališče, da bi zabrisal sled za pesnikom-duhovnikom, ki si je upal ustvarjati erotične, očitno osebno pobarvane pesmi. Ker pa je v seznamu za l. 1885 naveden med sotrudniki tudi »Nikdo v Gorici«, je Glonar sklepal, da gre tudi tu za Aškerca, pri čemer se je naslonil na Dragojilino domnevo.

Naša najboljša poznavalka Aškerčevega življenja in dela dr. Marja Boršnik je Glonarjevo domnevo sicer sprejela, vendar s pridržkom, zato je psevdonim Nikdo opremila z vprašajem (Aškerčeva bibliografija, Maribor, 1936, str. 10, 115). In to po pravici: medtem ko je Levec ohranil Aškerčevo pismo, s katerim pošilja Nenadove pesmi, ni v nobenem Aškerčevem pismu besede, ki bi dovoljevala domnevo, da je A. tudi Nikdo. Res pa je seveda, da bi lahko izročil pesem tudi osebno.

S tem v zvezi se samo ponuja vprašanje, ali ni v Levčevi ostalini tudi kako pismo tega neznanca. Ko sem si pred leti ekscerpiral Levčevo ostalino v MAL, takega pisma nisem našel, oziroma točneje, nisem ga opazil, ker me vprašanje tedaj še ni zanimalo. Sicer pa ni to bistveno, kdo je avtor, ampak samo, ali utegne biti Aškerc ali ne. In za to imamo odgovor v Levčevi izjavi l. 1907.

Ko je profesor Ivančič, intimni Gregorčičev prijatelj iz zadnjih let in izvrševalec njegove oporoke, pripravljaj za tisk IV. zvezek Poezij, je pri prebiranju Ljubljanskega Zvona nabral celo vrsto psevdonimov, za katerimi je domneval, da se utegne skrivati Gregorčič. Naprosil je za pojasnilo Frana Levca in ta mu je odgovoril 28. X. 1907: »Iz tega vidite, velečenjeni gospod kolega, da pesem 'Oj ljubi me' s podpisom *Planinec* (Zvon 1888) ni Gregorčičeva; pesem s podpisom '*Nikdo*' (1885) mi je poslal neki bogoslovec iz Gorice; Molčislav (1881) je *Levstik*, *Svoimir* in *Radinski* je *Freuensfeld*, ki je bil iz Radinskih toplic doma, *Nenad* je Aškerc, ki je s tem podpisom objavljaj svoje *lirske* pesmi. *Slavomir* je neki drugi pisatelj, ki je pisal tudi 'Slike iz rudarskega življenja' (1885).«

Tako imamo torej tu najverodostojnejše potrdilo, da je Nikdo neki bogoslovec iz Gorice.

Naj v zvezi z Levčevim poročilom omenim še neko dejstvo, ki bi utegnlo omajati vero v njegovo točnost. V istem pismu Ivančiču piše Levec tudi naslednje: »Pojni Gregorčič je prve čase, dokler ni izdal I. zvezka svojih poezij, objavljaj v 'Ljubljanskem Zvonu' svoje pesmi s podpisom X., pozneje pa s podpisom A. [sic!] Gregorčič — — — Drugače se nikoli ni podpisal niti s svojim pravim, niti s psevdonimom. Zadnja pesem, ki sem jo prejel naravnost od njega, je 'Vrlemu možu' — — — Pozneje je pač še natisnjena 'Slovenija svojemu cesarju' — — —, ki je pa *ponatisk* iz Matičnega 'Spomenika', in 'Uzori' ('Ljublj. Zvon', 1885, str. 51), *ponatisk* iz drugega zvezka njegovih Poezij.« (NUK, ms. 619, ovoj 9.) Levčevo poročilo kljub odločnemu zatrdilu ni točno: res je namreč, da je Gregorčič uporabil tudi v LZ svoj stari psevdonim, in sicer pri dveh pesmih: Na semnji¹ v LZ 1881, str. 101 in Tri lipe, LZ 1881, str. 197, nosita podpis Bojan.

Ali je Levec ta psevdonim prezrl? Če bi šlo za eno samo pesem, bi človek verjel, toda v resnici gre za dve pesmi, objavljani v različnih številkah. Ali je Levec zamolčal, ker se je ravnal še vedno po Erjavčevi zahtevi, izrečeni šestindvajset let pred tem pismom? Tudi to je malo verjetno, ker je Gregorčič sam obe pesmi objavil že v I. zvezku Poezij. Ta možnost se torej zdi celo manjša od prve.

¹ V Gregorčičevem Zbranem delu I. (Ljubljana, 1947) je v opombi k pesmi Na semnju, str. 425, prezrto, da je pesem poslal Gregorčič Levcu preko Erjavca. Le-ta piše Levcu 12. I. 1881: »Tu Vam pošiljam eno lepo Gregorčičevo pesemco za 2. št. Zvonovo. Ali pridušam Vas, da strogo čuvate tajnost podpisa. Nobednemu ni treba praviti, kdo je ta Bojan, recite, da sami ne veste, da ste jo dobili pod tem pseudonymom — — — Zaradi stavca bi bilo dobro, ko bi pesmico 'na semnji' prepisali.« (Levčeva ostalina v NUK, ovoj 9.) — S tem je z avtentične strani potrjen izrazito osebni značaj Gregorčičevih pod imenom Bojan objavljenih pesmi, ki si jih Gregorčič ni upal objaviti niti z običajnim psevdonimom, in to — še pred Mahničevimi napadi!

Pa vzemimo, da je Levec Bojana namenoma zatajil; ali je imel vzrok, da bi zamolčal tudi, da se za imenom Nikdo — in to nas tu predvsem zanima — skriva Aškerc? Prav nobenega ne! Kajti pesem Dva biserja je dosti nedolžnejša od Nenadovih In spet si pred menoj, Tam doli sred bele vasi, Od blede oblit mesečine (LZ, 1884, str. 577). Levec pa je imel dovolj vzroka, da bi molčal — Aškerc je tedaj še živel — in bi lahko samo zanikal, češ Nenad ni Gregorčič; povrh tega pa ni bil vprašan glede Aškerca, ampak glede Gregorčiča. Da pa ni pojasnil tudi, kdo je Nikdo, je vzrok v tem: ali da se ni spomnil, ali pa se mu ni zdelo vredno to omenjati, ker ni šlo za znano pesniško osebnost, kot je bilo to pri ostalih.

Po vsem tem je torej upravičena trditev, da pesem Dva biserja ni Aškerčeva in seveda tudi psevdonim Nikdo ne njegov.

K. Bačer

Opomba. Ponovni pregled LZ me je dokončno prepričal o pravilnosti Levčevih navedb. Imeniki sotrudnikov navajajo med drugim naslednja imena: 1884. l.: Nenad; 1885.: Nikdo v Gorici (Nenada ni več!); 1886.: Nenad v Trstu, Nikdo v Gorici. Tega leta se je namreč oglašil s prozo Na sveti večer neki novi Nenad, ki je bil, kakor kaže vsebina njegove črtice, v resnici Tržčan. Poslej navajajo vsi imeniki do 1892 oboje imeni poleg Gorázdovega; le-to pa je izginilo 1891, ker se je tedaj Aškerc že podpisoval s pravim imenom. (Popravi v tem smislu navedbe v LZ 1923, 175!)

K. B.

HELENA JUSTIN IN NJENI SPOMINI NA IVANA CANKARJA

Konec maja minulega leta je obhajala svoj 75. rojstni dan v temni in hladni sobici na Rimski cesti šte. 7 Helena Justin, ki jo je opeval Ivan Cankar v svoji »Erotiki«. Ze leta je priklenjena na posteljo, kajti kronični sklepni revmatizem ji je zveržil šibko telo, da ne more stopiti na noge, in izpod težkih odev gleda le majhna, bleda glavica z živahnimi očmi.

Helena Pehani, por. Justin, se je rodila 31. maja 1875 v Mokronogu, kjer je bil njen oče Josip Pehani notar in veleposestnik. Mati Florentina, roj. Jabornegg pl. Altenfels, je bila doma iz Tržiča na Gorenjskem. V zakonu je bilo enajst otrok, osem deklet in trije fantje. Helena je bila zadnji in najslabotnejši otrok. Predzadnja je bila Geni (Evgenija), katere ime je uporabil Cankar v svoji drami »Hlapci«. Evgenija Pehani, por. Hladnik, je bila dolga leta učiteljica v Postojni in živi še danes v Planini pri Rakeku.

Prvo mladost je Helena preživela v Mokronogu na očetovem posestvu. Imeli so lepo opremljeno stanovanje šestih sob z lepim razgledom na cvetoči vrt, bližnje dolenske griče in vedno zeleni Kum. Na vrtu so ji potekale najlepše urice njenega mladega življenja in še danes se s tihim veseljem spominja domačega vrtnarja, ki ji je vsak dan prinašal šopke izbranih vrtnic. Ko je bila stara 13 let, ji je nenadoma umrl oče, ki je bil dobričina in je rad pomagal potrebnim z denarjem in živili. Večini kmetov je delal ženitovanjske pogodbe zastonj, še celo kolke jim je plačeval sam. Bil je zadolžen za večjo vsoto in po njegovi smrti je bilo posestvo, vredno mnogo več, na dražbi prodano pod ceno. Mati je z devetimi nepreskrbljenimi otroki odšla v Ljubljano. Kakor njena sestra Evgenija je tudi Helena stopila na učiteljske in tam maturirala 1895. Njeno prvo službeno mesto je bilo najprej v Ljubljani v Lichtenurnu. Leta 1897 je odšla v Grahovo, kjer je učila eno leto in tri mesece. Zadnje njeno službeno mesto je bilo v Postojni do leta 1899.

20. maja 1900 se je poročila z geometrom Srečkom Justinom. Ta se je rodil v Ljubljani 1. maja 1876 v skromni železničarski družini. Obiskoval je ljubljansko

realno, v kateri je bil s Cankarjem dober sošolec. Po maturi 1895 je odklonil službo pri mestu in je privatno študiral s podporo nekega Ribela. Postal je geometer in je v državni službi napredoval do nadinspektorja. Umrli je nenadoma 5. maja 1940 za srčno kapjo. V zakonu ni bilo otrok. Justin je bil strasten lovec in je večkrat priobčil kak članek v »Lovcu«.

Iz svojih spominov na Ivana Cankarja pripoveduje Helena Justinova naslednje:

Leta 1895 sem bila o potresu kot maturantka pri sestri Zanelki, por. Vidic, poštni ekspeditorici na Vrhniki, na počitnicah. Za poštnim poslopjem je bil velik vrt, pred njim pa klop, na kateri sem večkrat sedela. Tam se je z menoj seznanil Ivan Cankar, ki je hodil na pošto. Bila sem stara dvajset let in pomlad je bila. Sestra Evgenija je tudi prišla iz Ljubljane in je večkrat brala na vrtu. Cankar jo je zelo rad videl. Ko smo se seznanili, smo hodili na izlete: Cankar, jaz, sestra Geni, stara učiteljica Tominčeva, ki je bila rada vesela, in pohabljen reva Fani Jelovšek, doma z velikega posestva. Največkrat smo šli na sprehod na Tičnico, majhen hriček pri sv. Trojici, kjer je bil krasen gozd. Tiste dni sem bila malo bolna in sem slabo hodila. Ko smo bili v Tičnici, je bil Cankar poleg mene in mi je rekel: »Kaj naj vam prinesem?« Dejala sem, naj mi prinese ciklam. In res mi jih je prinesel velikanski šopek, s katerimi me je vso potresel. V družbi je bil tudi Cankarjev prijatelj Fran Kette in mlad fant Maks, brat Jelovškove Fani. Cankar in jaz sva imela bolj resne pogovore, Kette pa se je zabaval s Fani in Geni. Cankar je bil tedaj eno leto mlajši od mene. Bil je lep fant; imel je velike brke, kostanjeve lase in velike, modre oči. Drugače pa suh, droben, poznalo se mu je, da je mnogo stradal. Oče je tedaj krpal stare obleke in so zato v družini slabo živeli.

Zopet drugič smo napravili sprehod do gostilne »Pri stari šrangi« na Drenovem griču. Takrat smo mnogo prepevali. Jaz sem pela naprej, a drugi za menoj. Cankar me je vedno prosil: »Gospodična Helena, zapojte še kaj!« In peli smo vse narodne pesmi, kar smo jih znali. Zvečer smo hodili po cesti gor in dol v parih in smo peli. Cankar je bil zelo pošten fant; samó da me je držal za roko, pa je bil zadovoljen. Lepi, zlati časi so bili to pred maturo. To se je godilo v letih 1895 in 1896.

Med drugim mi je Cankar pripovedoval tudi tale dogodek: Nekoč sem sedel pod streho. Nenadoma se na lestvi prikaže mati in me vpraša, ali bi kaj jedel. Odgovoril sem ji, da belo kavo in bel kruh. Seveda tega pri nas ni bilo nikoli. Imeli smo samo »zaroštan« močnik, prežganko in krompir. Čez nekaj časa mati zopet pride in mi prinese kavo. Jaz pa, neumen fant, pravim tedaj: »Zdaj pa ne maram!« Tiho je izginila mati s kavo in kruhom. Nikdar pozneje nisem smel videti kave v skodelici. Še danes pijem samo iz kozarca. Doma nas je bila kopa otrok. Nikoli nisem smel videti skodelice kave, ker so vedno stopile predme žalostne materine oči.

Ko se je kasneje nekoč vrnil z Dunaja v Ljubljano — menda je bilo leta 1910 — so se prikazali na mojem stanovanju v Gorupovi ulici št. 3 v tretjem nadstropju štirje znanci. Prišli so Cankar, Vl. Levstik, Miha Čop in visokošolec Zalar. Cankar mi je prinesel velik šopek krasnih nageljnov. Povabila sem jih na večerjo. Kmalu je prišel tudi moj mož in prisedel. Imeli smo se zelo prijetno. Še isto leto sem bila še enkrat v Cankarjevi družbi. Bilo je to v kmečki sobi v Švicariji. Med pogovorom me je Cankar vprašal, če že imam njegovo dramo »Hlapci«. Na odgovor, da ne, potegne iz žepa broširan izvod knjige in mi napiše s svinčnikom posvetilo: Gospej Heleni za en pozdrav Ivan Cankar. Domov sem odšla prav dobre volje. Leta 1918 sem ga videla v kavarni »Union«, ko je bil v družbi z Vl. Levstikom in še nekaterimi. To je bilo moje zadnje srečanje z njim.

Ivan Logar

Opomba. Ko sem pokazal gospe Heleni njeno sliko v knjigi »Podoba Ivana Cankarja«, me je opomnila, da fotografija ni iz leta 1906, temveč iz 1918, ko je bila stara 43 let.

ITALIJANI O SLOVENSKI KULTURI

Prevodi (do 1951)

Cankar Ivan. Una tazza di caffè. — Trad. dallo sloveno di L. Salvini. (L'Avvenire d'Italia, Roma 25 maggio 1938.)

Cankar Ivan. Una tazza di caffè. — Trad. di Luigi Salvini in: «Voci del Nostro Tempo», Antologia per la I^a e II^a classe della Scuola Media di Francesco Piccolo. Garzanti, Milano, 1941.

Cankar Ivan. Il Signor Capitano. — Trad. di Luigi Salvini. «La Ruota», Roma II°, 1938, fasc. III—IV.

Golia Pavel. La mano. — In «Letteratura e poesia degli Jugoslavi» di L. Salvini, «La Rassegna Italiana», 1938, no. 6.

Golia Pavel. Marche funèbre. — Versione di Luigi Salvini, «La Ruota», Roma, II, 1938, no. 3—4.

Golia Pavel. Santa Maria dei Campi. — Trad. di Luigi Salvini nell'«Antologia per le scuole medie» di C. Culcasi.

Gradnik Alojz. Il contadino parla a Dio, Dialogo Autunnale. — Trad. di Luigi Salvini nel volume «Le candide vile» di Luigi Salvini, La Cometa, Roma, 1941.

Gradnik Alojz. Il contadino parla alla moglie morta. — Trad. di Luigi Salvini in «Arcobaleno», Antologia per la scuola media di Luigi Volpicelli, Brescia, II^a ed.

Gradnik Alojz. Madre. — Versione di L. Salvini. «La Ruota», Roma, II°, 1938, no. 3—4.

Gradnik Alojz. Parole dalla tomba. — In «Letteratura e Poesia degli Jugoslavi» di Luigi Salvini. «La Rassegna Italiana» 1938, no. 6.

Klopčič Mile. Mary si presenta. — Trad. di Luigi Salvini nella «La via maestra», antologia per le scuole medie di A. Baldini, Roma, 1940.

Klopčič Mile. Mary si presenta. — Trad. di Luigi Salvini nel vol. «Le candide vile» di Luigi Salvini, La Cometa, Roma, 1941.

Kosovel Srečko. Vento, Pini. — Versione di Luigi Salvini. «La Ruota», Roma, II, 1938, no. 3—4.

Murn Aleksandrov. Zampognari. — Versione di Luigi Salvini. «La Ruota», Roma, II, 1938, no. 3—4.

Murn Aleksandrov Josip. Zampognari. — Trad. di Luigi Salvini nel vol. «Le candide vile» di L. Salvini, La Cometa, Roma, 1941.

Prešeren Francè. Alle corde della mia lira. — Trad. di Luigi Salvini, «Libera Arte» IV, 1949, no. 11—12.

Vodnik Anton. Trieste. — Trad. di Luigi Salvini. Vedetta Mediterranea, 28 aprile 1941.

Vodnik Anton. La Sera. — Trad. di L. Salvini nel vol. «Le candide vile» di L. Salvini, La Cometa, Roma, 1941.

Vodnik Francè. Schiavo. — Trad. di L. Salvini nel vol. «Le candide vile» di L. Salvini, La Cometa, Roma, 1941.

Župančič Oton. Conosci, o poeta, il tuo dovere? — Trad. di L. Salvini, «Libera Arte» IV, 1949, no. 11—12.

Župančič Oton. Dolce e quieta. — Trad. di L. Salvini, «Primato», Roma, agosto 1941.

Župančič Oton. Gazella, Impressione serale, La barchetta. — In Letteratura e poesia degli Jugoslavi di Luigi Salvini, «La Rassegna Italiana» 1938, n. 6.

Župančič Oton. La barchetta. — Trad. di Luigi Salvini. «Il Popolo» e «Gazzetta Sera», Torino, 5 luglio 1938.

Župančič Oton. La barchetta. — Trad. di Luigi Salvini nel vol. «Scrittori Stranieri», Antologia con notizie introduttive sulle varie letterature di Pietro La Cute, Milano, Trevisini, 1950, III^a ed.

Župančič Oton. Malinconia, Di sera, La Barchetta, Risveglio. — Trad. di Luigi Salvini nel vol. «Le candide vile» di L. Salvini, La Cometa, Roma, 1941.

Župančič Oton. Risveglio, Silente vien l'ombra. — Versione di Luigi Salvini, «La Ruota», Roma, II, 1938, no. 3—4.

Župančič Oton. «Seguedilla». — Trad. di S. Škerl, «Primato», Roma, agosto 1941.

Župančič Oton. Silente vien l'ombra, Dolce e quieta malinconia, Marica, Venisti, Il vecchio Kiš, Tacito senza parola, Di sera. — Trad. di Luigi Salvini, «Circoli», rivista mensile di cultura, anno VII, serie III, Maggio-giugno no. 5—6.

Spisi o Slovenih

Baratta M. Confine orientale d'Italia. — Roma, 1918 con carta. Quaderni Geografici, I, 4°, 3°.

Babudri. Fonti vive dei Veneti Giuliani. — Milano, Trevisini, s. i. d. d. nella collana «Canti, novelle e tradizioni delle Regioni d'Italia».

Cossar R. M. Il cappello nella foggia tradizionale goriziana, «Ce fastu?», Udine, 1941.

Cronia Arturo. Introduzione allo studio della Filologia slava. Editoria Liviana, Padova, 1949.

Cronia Arturo. La fortuna del Petrarca fra gli Slavi meridionali. — Supplemento agli «Annali della Cattedra Petrarca», Vol. II°, Firenze, 1936.

Dizionario letterario delle opere e dei personaggi di tutti i tempi e di tutte le letterature. — Bompiani Editore, Milano, Vol. I—IX. (Per le letterature jugoslave, fra cui la slovena, diretto da Luigi Salvini.)

D'Orlandi Perusini. Antichi costumi Giuliani, Zona di Cividale, Udine, 1941.

Mira Giovanni. Autunno 1918. — Come finì la Guerra Mondiale, con 12 cartine. A. Mondadori, Milano, 1935 (Collezione italiana di diari, memorie, studi e documenti per servire alla storia della Guerra del mondo, diretta da A. Gatti).

Nice. La casa rurale nella Venezia Giulia, Edizione dell'Istituto Geografico dell'Università di Firenze.

Quarina L. Toponomastica slava nella pianura friuliana — Ce fastu? — Udine, X, 1934, no. 7—8.

Randi Oscar. Civiltà italiana nei Balcani. — Società Nazionale «Dante Alighieri», Roma, 1938 (La Civiltà Italiana nel Mondo).

Russo Alfio. Rivoluzione in Jugoslavia. — Roma, Donatello, De Luigi, 1944.

Salvini Luigi. Le candide vile. — Roma, 1941 (contiene anche una traduzione da Mile Klopčič).

Salvini Luigi. La mostra del libro italiano in Jugoslavia. — «L'Italia che scrive», Roma, 1939, XII.

Spellanzone Cesare. La questione d'Oriente. — Vinti e vincitori nei Balcani. — Ed. Corbaccio, Milano, 1926 (Cultura contemporanea — XVI).

Spiritini Massimo. Poeti del Mondo. — Garzanti, Milano, 1940.

Steccati Renata. Sulla poesia popolare in Friuli. — «Ce fastu?», — Udine, 1932.

Trogranič Franjo. Letteratura medioevale degli Slavi meridionali (dalle origini al XV secolo), Roma, 1950.

Verdiani Carlo. Il problema dell'origine degli Slavi. — Premessa allo studio del mondo slavo prima del X^o secolo. — Firenze, «La Nuova Italia», 1951.

Vernon L. (L. Villari) — Storia dei Balcani. — Barbera, Firenze, s. i. d. d.

Luigi Salvini

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

B. O. Unbegaun: GRAMMAIRE RUSSE. Lyon, I. A. C., 1951; 351 pages 11 × 18 cm.

Tandis que la plupart des slavissants français de sa génération ont été initiés à la connaissance du russe par l'enseignement, si lumineusement clair, du regretté P. Boyer, Unbegaun, lui, a pour langue maternelle le russe. De là procèdent les qualités et les défauts qui distinguent sa grammaire russe des autres grammaires russes destinées aux Français. Ses qualités sont dues essentiellement à la supériorité qu'a toujours un naturel du pays sur un étranger quant à la connaissance de sa langue maternelle: sûreté d'une information immédiate, sentiment inné des nuances de pensée et d'expression, abondance quasi illimitée des faits invoqués à l'appui des règles de grammaire proposées. Ces qualités ont pour rançon les défauts complémentaires: familiarité insuffisante avec la mentalité profonde des Français, qui est, comme celle de tous les Occidentaux, si différente de la mentalité russe, et en général sous-estimation de l'énormité des difficultés que leur réserve cette différence de conceptions.

Fondée essentiellement sur la différence entre les formes vivantes et productives et les formes mortes et improductives, qu'a si vigoureusement mise en relief A. Meillet, et sur l'opposition entre la flexion et la dérivation, par la constante imbrication desquelles la pensée grammaticale de son auteur est dominée, la grammaire d'Unbegaun n'a pas réussi à dégager clairement le point de vue descriptif, qui est celui qui importe principalement aux apprentis d'une langue étrangère, du point de vue historique, qui n'a d'intérêt que pour les seuls linguistes. Il en résulte une dualité de l'exposé, auquel l'auteur est impuissant à redonner l'unité qui lui manque à la base.

Aussi sa Grammaire russe est-elle bien différente de celles que l'on trouve ordinairement en France et même dans tous les pays de l'Occident. Et c'est pourquoi elle est souvent peu claire. L'absence de clarté est ce qui choquera le plus les apprentis russisants occidentaux et en particulier français. C'est ainsi que, page 51, la rédaction d'Unbegaun peut laisser entendre que *волк* «loup» est un substantif mou, ce qui est une contre-vérité. Seul un russisant bien au courant de la grammaire russe est de taille à redresser cette maladresse d'expression. L'obscurité devient complète lorsqu'une faute d'impression vient à la rescousse, comme c'est le cas page 43, où il est dit que le gén. plur. des mots du type *идея* «est à désigner (au lieu de désinence) zéro». Emprisons-nous d'ailleurs de dire que les fautes d'impression sont rares, et qu'il est vraiment dommage que l'une d'elles soit si malencontreuse.

Il y a dans la grammaire d'Unbegaun peu d'innovations nettes, masquées qu'elles sont le plus souvent par la dualité de l'exposé que nous avons signalée. D'autant plus frappant est l'ordre des cas qu'il a cru devoir adopter: N, A, G, D, L, I. Loin de moi l'idée de critiquer cette innovation, d'autant plus que j'ai moi-même adopté dès 1934 un ordre des cas à très peu de chose près identique dans ma *Petite Grammaire Russe*. Mais cette nouveauté voulue n'avait pas réussi à ébranler la foi aveugle dans l'excellence de l'ordre des cas traditionnel, et aucun des auteurs de grammaires russes n'avait cru devoir suivre mon exemple avant U.

La bibliographie d'Unbegaun est généralement bien au courant, mais trop souvent d'une partialité qui nuit à son objectivité et à l'indépendance de son information.

Povzetek. — U. ruska slovnica se sicer odlikuje po obilici gradiva in tankem čutu za izrazne odtenke, vendar bo zapadnjak, zlasti Francoz, pogrešal v nji jasnosti in nazornosti v obravnavi. Nejasnost izvira zlasti iz mešanja zgodovinskega in opisnega vidika v obravnavi. Kritik opozarja na nejasnost formulacije na str. 51 in nerazumljivost, ki jo je povzročila tiskovna napaka na str. 43. Pravih novosti knjiga ne prinaša, zato toliko bolj preseneti nenavadna razvrstitev sklonov N. A. G. D. L. I., kakor jo je uporabil kritik sam l. 1934, a je za njim ni nihče sprejel. V bibliografiji čuti kritik večkrat pristranost.

Montpellier, juin 1951

Lucien Tesnière

Ernst Dickenmann: STUDIEN ZUR HYDRONIMIE DES SAVESYSTEMS.
Ostmitteleuropäische Bibliothek herausgegeben von E. Lukinich, No. 28/A. Budapest 1939.

Zelo redke so sistematične študije o južnoslovanskih imenih, bodisi osebnih, krajevnih ali njihovih izvedenkah, zato je Dickenmannova študija o vodnih imenih savskega sistema izredno dobrodošla; posebno še zato, ker podaja avtor uvodoma vse težave, ki jih je pri delu moral premagati, kajti njegov uvod je zgoščena slika metode dela, obenem z zgoščenim prikazom rezultata študije, ki ima svoj namen v osvetlitvi historične geografije in naselitve.

Miklošič je v svojih osnovnih delih o osebnih in krajevnih imenih začrtal osnovno linijo tega študija; oziral se je na vse slovanske jezike, ugotavljal zveze enakšnega skupnega poimenovanja. Njegovo delo ostane kašipot za vse študije, ki si vzamejo to ali ono področje onomastike v širokem smislu besede za predmet. Toponomastika Balkana je še zelo slabo preiskana in komaj da služi za splošni pregled zgodovine naselitenih problemov. Niti ni zbrano temeljno gradivo za geografska imena, zgodovinskih virov za starejšo dobo primanjkuje; vsi ti in takšni razlogi so napotili Dickenmanna, da se je omejil na hidronimijo, ki je še najbolj stalna in pri kateri je vloga osebnih in krajevnih imen manjša.

Gradivo za njegovo študijo je tudi omejeno, saj zadeva samo hrvaški tok reke Save, na levi strani od Sotle do Glogovine pod Brodom, na desnem bregu pa zajame vse področje Kolpe do pritoka Une pri Jasenovcu, vendar vsega unskega sistema še ni mogel upoštevati, ker specialke vojno geografskega inštituta za zapadno Bosno še niso bile izdelane. Njegovo gradivo bazira na kartografsko fiksiranih imenih in na zgodovinsko dokumentiranih podatkih, ki morejo prikazati starejšo sliko imena in s tem pripomoči k jezikovni pojasnitvi, etimologiji; zgodovina nam pokaže tudi menjavo imena, izvajanje vodnih imen iz krajevnih, ledinskih in osebnih imen, za realno interpretacijo pa prideta v poštev posebej še lokalna geografija in lokalna zgodovina. Zelo dobro je avtor pojasnil prenos osebnega imena preko ledinsko-naselbinskega imena na vodno ime.

Večje reke imajo predсловanska imena; kot najstarejša jezikovna plast na zapadnem Balkanu je ugotovljena ilirščina, ki sega proti severu še čez Alpe in češkomoravsko kotlino v pradomovino pripadnikov lužiške kulture, ki so bili Iliri. Na to plast se je razgrnila iz srednje Evrope plast Kletov do meje, ki se danes še ne dá določiti, slede za njimi Germani in šele od 7. do 8. stoletja Slovani; večji del ob-savskih vodnih imen je slovanski, gre pa za »stare tvorbe«, skupne vsemu zakarpat-skemu praslavskemu ozemlju. Avtor pravilno poudari dejstvo, da nam vodna južno-

slovanska imena, ki jih ne najdemo ob Pripetu in v pokrajinah južno od tod, dokazujejo, da so južni Slovani doseljenci na Balkanu in je v času preseljevanja to ali ono praslovansko vodno ime šlo v pozabo. Tretjo skupino pa predstavljajo romanska vodna imena na zapadu, v severnem delu (v dravskem sistemu in Vojvodini) pa so pogostna ogrska imena. Turška imena so na Hrvaškem zelo redka.

Po uvodnih poglavjih, ki z vso podrobnostjo in pozornostjo opišejo težavnost problema in tudi vzorno metodo, podaja avtor na str. 37—112 v obliki slovarja vodna imena v alfabetskem redu od *Ačin* do *Dvorčenica*; tak način predložitve zbranega gradiva ima to prednost, da opozarja na imensko zakladnico in na različne oblikovne tvorbe in izvedenke ter omogoča komparativne zaključke; slovar ima za geslo najprej ime, nato določitev vode, zgodovinske omembe in končno razlago imena; sproti je navedena vsa strokovna literatura. Nekatera gesla dajejo zelo nazorno sliko tako glede razlage, izvajanja oblike kakor tudi historične dokumentacije, tako na primer *Bistra*, *Brest*, *Breznica*, *Buna*, *Buzeta*, *Crkveni*, *Crni potok*, *Čazma*, *Dubrava* in podobno.

K slovarju bi mogel podati komaj da kako pripombo.

Ponemčeno ime *Friesach* str. 65 smatramo za lok. pl. *brežax* k nom. pl. *Breže* < *Brěž(an)e* »Uferbewohner« k sl. *brěgъ*, za kar govori substitucija nem. *s* < slov. *ž* gl. še Lessiak, Die kärnt. Stationsnamen str. 41 in končno govori za to tudi realna potrditev.

Buzeta ob Glini in kraj. ime *Buzet* v Istri potekata iz istega vira, kakor pričajo tudi starejši zapiski pri obeh imenih. Izvor imena je po mojem mnenju predrimski. Istrsko ime slove v italijanskem jeziku *Pinguente*. Rom.-dial. oblika **pinguente* je po disimilaciji *n — n v l — n* dala izhodno slovansko obliko **pilgente*, iz česar je v skladu s substitucijskimi pojavi nastalo slov. *bulžetъ*, *blžet*, shr. *Buzet*, stshr. *blzet* je pisano *blzet* ali pa *bulzet* gl. Ramovš KZSJ I, 26. Antična izvorna oblika je bila *Piquentum* gl. pri Ptolomeju Geogr. III, *Πικουέντιον*, kar bi govorilo za to, da je ime ilirskega porekla, kajti obrazilo *-nt-* in tudi deblo *pik-* je za ilirska imena dosti dobro izpričano gl. H. Krahe, Lex. altilyr. PN. 143 in 146.

Krajevno ime *Bužim* in *Bužin* sta gotovo v zvezi s sthrv. plemenom, ki ima svoje ime po vodi *Buga*.

Disimilirana oblika *Chernalika* str. 79 nas spominja na enakšno disimilacijo pri imenu *Vrlika* < *vrh-rěka*.

Glede oblik *Čazma* in *Česma* str. 86 sl. in 89 je avtor zbral veliko historično dokumentacijo in tako določil, da v teh oblikah ni možno videti običajnega iz osmansčine prevzetega apelativa *česma*. Njegova misel se nagiblje v glavnem k temu, da je ime izposojeno iz kakega drugega turkotartarskega jezika. Glede etimologije niti to ni jasno, ali gre pri teh imenih za dve etimološko različni imeni, ki sta se slučajno enako glasili, ali pa gre za isti izvor in bi razlika bila kronološka. Glede vokala v korenskem zlogu bi se moglo misliti, da je v dobi, ko se je akcentuiralo *česma*, *e* prešel lokalno dialektično po vokalni harmoniji v *a*. Teže pa je obrazložiti diferenco *z : s*, kajti disimilacija na začetni *č* se mi ne zdi dovolj tehten razlog. Za prvotni vir ima Dickenmann perzijsko *češme*, kar je preko turščine ali tatarščine prešlo k Slovanom. V prvotnem *češme* pa je moglo priti do asimilacijskih in disimilacijskih pojavov med *č — š*, še preden je bilo ime pri Slovanih domače; preko nekega ne bliže določljivega jezikovnega medija bi bila možna tudi diferenca *z : s*, ki je pri tem imenu vsaj od 12. stoletja že izpričana.

Pri več imenih (nekatera med njimi so gotovo v listinah napačno zapisana) mora avtor priznati, da se ni mogel dokopati do razlage ali vsaj prave slutnje; to mu popolnoma rad priznam; morda bo novo gradivo komparativnega značaja moglo še kje kako stvar razbistriti. Komparativni element je Dickenmann vseskozi upošteval in ga sproti navaja iz najrazličnejših jezikov.

Dickenmannova študija je naravnost vzorna; kdorkoli se bo zanimal za probleme toponomastike, bo našel v nji številne vzorne primere, pravilno metodo, strokovno poučilo in številne pobude za raziskovanje.

Résumé. — L'étude de D. sur l'hydronymie du bassin de la Save est vraiment un modèle parfait. Tout intéressé dans les problèmes toponymiques y trouvera de nombreux exemples traités avec soin, une méthode juste, des instructions spéciales et compétentes, et bien des idées donnant l'initiative pour des recherches semblables.

F. Ramovš

Anton Bajec: BESEDOTVORJE SLOVENSKEGA JEZIKA. I. Izpeljava samostalnikov. Slov. akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede. Dela 1. Str. 136. Ljubljana 1950.

Bajec se je lotil zelo potrebnega dela v raziskovanju slovenskega jezika. Zakonitost v načinu, kako si kak jezik kroji in ustvarja besedje ni le teoretično mikavna, marveč tudi praktično pomembna. Odkar je Miklošič 1875 v 2. zvezku primerjalne slovanske slovnice položil temelje slovanskemu besedotvorju in tam obravnaval tudi slovenščino, se s tem poglavjem nihče več ni ukvarjal sistematično. Pač so šle Miklošičeve ugotovitve v šolske slovnice, a taka, kakršna so ta poglavja bila, niso mogla zadovoljiti ne praktičnih ne teoretičnih potreb, zato so jih po šolah največkrat izpuščali. Po 75 letih je torej vendar že čas, da se kdo tega dela spet loti, saj Miklošič ni imel dovolj gradiva pri roki in se je medtem v slovenski slovnici že tudi marsikaj dognalo.

Za dobro besedotvorje je potrebno zlasti kar se dá popolno in zanesljivo gradivo ne le splošnega besedišča, marveč tudi vseh vrst lastnih imen (osebnih, rodbinskih, hišnih, krajevnih, ledinskih itd.); gradivo pa je treba lepo razvrstiti in obravnavati po različnih vidkih: pomenskem, zgodovinskem (po času nastanka), zemljepisnem (narečna razširjenost), po izvoru (tuji vplivi, analogije itd.), pa tudi po oblikovnih skupinah. Vse te vidike bi bilo treba dosledno upoštevati pri vsakem formantu. Toda za tako vzorno obdelavo nam manjka še mnogo mnogo dela: nimamo imenskega gradiva, nimamo zgodovinsko preiskanega besedišča, nimamo še etimološkega slovarja, nimamo še dovolj narečnega gradiva, nimamo našega besedja oblikovno, zlasti akcentološko preiskanega. Če se je Bajec kljub temu odločil za pregled besedotvorja v sistemu, je naredil pogumno dejanje, ker knjiga kljub vsem nujnim nepopolnostim vsaj k delu dramti in kliče. Vzel je Miklošičevo osnovo in nanjo postavljaj svoje besedotvorje, po njegovih predalih porazdeljeval naše gradivo. To je prav, saj drugačna osnova skoraj ni mogoča. Gradivo je ne le kopičil, marveč ga marsikdaj tudi prav dobro obravnaval, drugod marsikaj še pustil nedognano, tu pa tam pa seveda tako delo izziva pomislek, ugovor, dopolnitev. Knjiga je polna pobud in tako knjigo vzame človek v roke s prav posebnim veseljem.

V prvem zvezku si je Bajec odbral izpeljavo samostalnikov. Ta podnaslov mu sicer na zunaj daje pravico, da se je ognil uvodnim poglavjem o besedotvorju nasploh, o imenskem posebej; vendar se mi zdi, da je naredil škodo sebi in bralcu. V teh poglavjih bi si moral sam na jasno o snovi, razdelitvi in zlasti o terminologiji. Moral bi si postaviti vprašanje o prvotnih imenskih in prvotnih glagolskih tvorbah in o kasnejšem medsebojnem izmenjavanju osnov; s tem bi olajšal sebi in bralcu ločitev takih tvorb. Pojasniti bi moral, kako se sufiksi pritikajo osnovi (neposredno, z veznim vokalom, veznim zlogom ipd.). V ta uvod sodi tudi vse deblo-slovje, ki ga je sedaj uvrstil kar med sufikse (§§ 5—10); to se mi ne zdi prav, ker

je s tem prezrto jedro takih tvorbo (prevoj, daljšanje, krčenje itd.). V uvodu bi to zanimivo poglavje lahko obdelal mnogo izčrpnije in pregledneje, ne z vidika imenskega formanta, marveč z vidika debelskih premen. Tudi prvo poglavje (§§ 1—4) o »sklanjatvenih priponeh« po mojem ne sodi sem, ker to niso besedotvorni sufiksi, marveč le morfološke prvine samostalnikov, lahko bi rekli imen, saj jih bomo srečevali tudi pri pridevniku in pri števniku. Zakaj bi bilo obrazilo nom. sg. več vredno kakor kak drug formant sklona? Edino sklonsko obrazilo, ki je pri nas res postalo besedotvorno, je vokativni *-e*; to je bilo v dobi, ko smo stara slovanska imena zamenjali s krščanskimi, še tako živo, da je tudi novim imenom dajalo nominativno obliko in jih vodilo v konzonantsko deklinacijo *-è-ěta*, ki je uvrščena pri Bajcu v § 116 med prvotne sufikse *-e-ěta*. Zato se mi tudi ne zdi posrečeno, da so mu pravi sufiksi samo sklanjatvena obrazila v nom. sg., vsa druga pa »sestavljena«. Resnično sestavljene so le tiste pripone, pri katerih je nakopičenih več besedotvornih pripone, n. pr. *kov-áč-n-ica*, *bol-n-lš-n-ica* ipd. Tako jih Bajec tudi sam večkrat imenuje, čeprav o njih funkciji nikjer nadrobneje ne govori; pa bi si moral postaviti tudi vprašanje: kaj sufiks *jě*, kdaj je le na videz sestavljen, kdaj pa imajo sestavni deli tudi pomensko funkcijo? Ali je n. pr. v *blě-je*: *blě-ěvje*, *hrást-je*: *hrást-ovje* formant *-ěvje*, *-ovje* sestavljeni sufiks iz *-ev* / *ov-* in *-je* ali je marveč *-ev-*, *-ov-* tu del osnove, ki se je razvil po deblih na *-ŭ*? O tem nisem zasledil pojasnila, pa tudi ne o drugih podobnih vprašanjih, ki bi jih bilo treba v uvodnih poglavjih razčistiti.

Dobra stran knjige je obilje gradiva. Podaja ga koj na začetku vsake pripone, a ponekod premehanično kar po abecednem redu ne glede na vrsto, pomenski odtenek, starost in porabnost besed. Dolge vrste naštevanja napravijo najprej vtis izčrpnosti; če pa nekoliko pazljiveje pregledaš te vrste, lahko brez posebnih pomagal dopolnjuješ gradivo z zelo znanimi primeri in se vprašuješ, zakaj teh ni vzel, druge, ki so včasih kaj čudni, pa *jě*. Ponekod to gradivo kasneje obravnava še po posameznih pomenskih ali oblikovnih skupinah, zlasti starejše, danes že nerabno blago. Tako srečuješ n. pr. v § 18, 2 tudi obliki *po-*, *prišestjě*, ki jih večina bralcev sploh ne bo razumela do § 21, kjer sta razloženi (naglašati jih tudi potem ne bodo znali); vprašal pa se bo bralec, zakaj tam ni n. pr. primerov *brítje*, *čútje*, *gnítje*, *plětje*, *štětje* ali *křítje* itd. Pri *bítje* se bo vprašal, ali je od *bíti* — *sěm* ali od *bíti* — *bijem*, ali je *bleděnje* od *bleděti* ali od *blěsti*. Tujcu bo tako gradivo trd oreh, še domačinu je včasih presuho v samem naštevanju. Tako bi prav v tem § 18, 2 moral ločiti oblike iz nedovršnikov od oblik iz dovršnikov, stare in že res udomačene od novih, papirnatih. Slaba stran gradiva je tudi ta, da vsaj tiste onomastike ni uporabljal dovolj izdatno, ki je že v evidenci in kolikor toliko dobro obdelana; tako je n. pr. škoda, da se ni okoristil z zelo zanimivim in zanesljivim gradivom, ki ga je zbral Breznik ravno za sufikse pri rodbinskih primkih iz starih svetniških imen (Koledar MD za 1942).

Znanstvenik bo pri tem gradivu hudo pogrešal naglasov. Razumem, da se je bilo težko odločiti za poudarke, posebno še za znanstveno upoštevanje intonacije, ko so pa te stvari tako rahločutne. In vendar bi mu bil naglas pogosto odličen kažipot za pretresovanje gradiva, bodi v določanju starosti, bodi v pomenskih odtenkih. Seveda bi se bil zapletel mnogokrat tudi v težave, ki bi narekovale nove poglede na gradivo, a to je ravno smisel znanstvenega raziskovanja. Pa tudi ne glede na to bi bilo vredno pripone pregledati po njihovi akcentološki zakonitosti, kdaj in katere n. pr. zahtevajo metatonijsko, zakaj so se včasih nekateri primeri izneverili splošni tipizaciji pri kakem sufiksu (*denárnica* in tako večina vseh teh tvorbo proti *drvárnica*) ipd. Naj svojo misel nekoliko pojasnim ob dveh zgledih (glagolnik § 18, 2 in pripona *-ar* § 36)!

Pleteršnik in Breznik (Gröbmingov slov.-srhrv. slov.) naglašata *brítje*, *čútje*, *gnítje*, *plětje*, *štětje*, toda *křítje*; prvi so vzeti po nedoločniku *bríti*, *čúti*, *gníti*, *plěti*, *štěti*; tako tudi *kříti*, a glagolnik je poudarjen po part. pas. *křiti*, *pokřiti*, kakor ga

imajo tudi vsi drugi teh glagolov *obrit*, *prečuta noč*, *ogni sad*, *oplēta rž*, *preštēt denar*. Pravimo, da je glagolnik narejen po part. pas., a vendar gresta akcenta obeh oblik po tem naglašanju vsaksebi; če pa poslušamo dejanski izgovor, bomo ugotovili, da se skoraj redno poudarja po part. pas., torej: *brītje*, *čūtje*, *gnītje*, *plētje*, *štētje* kakor tudi *krtīje*. Še pogostejše, če ne kar redno, pa se sliši to poudarjanje pri glagolniku iz dovršnikov, kjer so ti participi še bolj živi: *podjētje*, *zavzētje*, *obūtje* (ima tudi Plet.), *razodētje*, *razpētje*, *vnētje*, *spočētje*, *ponlžanje*, *učlovčēenje* itd. Pleteršnik in Breznik imata tudi v teh primerih (razen pri *obūtje*) rastočo intonacijo. Včasih se človeku vsiljuje misel in občutek, da je v rabi infinitivna intonacija tedaj, kadar kdo hoče izraziti akcijo, medtem ko je padajoča intonacija part. pas. vezana bolj na pomen efekta: *rēzati* — *rēzanje* (nomen actionis): *rēzan* — *rēzanje* (nomen effectus) = *rēzanica*, kar je razrēzano.¹ Morda bi se bila s tem vsa teorija o glagolniku zamajala, a to bi bilo samo prav, saj iz šolske Slovenske slovnice (1940 in 1947) prevzeta razlaga v § 19 ni tako trdna in preiskana, da bi ne potrebovala temeljitega pretresa. Tako poudarjanje je pospeševal tudi pomen glagolnikov, zlasti tistih od dovršnikov, ker so nomina effectus, ne nomina actionis: *zdrūžiti* — *zdrūženje* (Plet.) akcija: *zdrūžen* — *zdrūženje* stanje = *zdrūženost*. Pleteršnikovo *razodētje*, v rabi *razodētje*, ni dejanje rozedēvanja, marveč celotnost razodētega, kolektivizacija participia; *Marijino oznanjēnje* annuntiatio Mariae ne pomeni, da je Marija kaj oznanila, marveč to, kar je bilo Mariji oznānjeno; *Marijino brezmadežno spočēje* ali *spočētje* ne pomeni, kako je Marija spočēla, marveč kako je bila spočēta; celo pri nedovršnikih *bičan*, *krōnan*, *krīžan* rabimo glagolnike v zvezah, ki kažejo na pasivnost: *Kristusovo bičanje*, *krōnanje*, *krīžanje* ne pomeni, da je Kristus koga bičal, krōnal, krīžal, marveč da je bil Kr. bičan, krōnan, krīžan. Kakor je *poštēn* zgodovinsko vzeto res pas. part. od *poštēti*, tako nam je danes le še pridevnik in *poštēnje* po jezikovnem občutju ne več glagolnik, marveč ime kakor *zelēnje* od *zelēn*. Nasprotno pa čutimo pri nekaterih drugih tvorbah nekaj glagolskega, čeprav po obliki niso glagolniki, n. pr. *občūtje*, *počūtje* (tudi *sočūtje*), *posēčje*, *posēkovje*, *iztōčje* ipd., ker so *občūt*, *počūt*, *posēk*, *iztōk* narejeni nesufiksni glagolniki in jim -je daje nekaj kolektivnega in jih zato čutimo kot kolektivizirane perfektivne glagolnike. Zato bi jih ne uvrščal med izvedenke iz sintaktičnih zvez, kakor *dopīsje*, *napōtje* ali *napotjē* ipd. Svoje vrste tvorba je n. pr. *omrēžje*; če jo imamo za izvedenko iz sintaktičnih zvez, potem bi pomenila le to, kar je *o(b) mrēžī*; če pa naj pomeni to, za kar jo danes največkrat uporabljamo, potem podzavestno tudi tu vpliva glagol *omrēžiti* in bi bilo *omrēžje* nekaj kolektivni izraz h glagolniku *omrēž -ēža*, ki ga pa jezik ne pozna. Nekaj podobnega je z besedo *ohišje*; če jo imamo za predložno izvedenko iz sintaktične zveze, pomeni to, »kar je okoli hiše«; vendar pa nam danes pogosto pomeni »hiš(ic)o okoli kake stvari«, kar vodi h glagolskemu pomenu napraviti (imeti) hiš(ic)o okoli kake stvari = *ohišiti* — efekt je *ohišje*. Tu je še veliko nerešenih vprašanj in bi bilo treba na vse strani pregledati gradivo po zgodovinskih in sodobnih vidikih in jezikovnem čutu.

Še bolj zapletena je zadeva poudarka pri priponi -ar, ker je tu treba upoštevati še tuje vplive romanščine (*ollār*, *denār*) in germanščine (*cēsar*, *znīdar*). Primer dvojnega poudarka *klobāsar*: *klobasār* z različnim pomenom bi bil moral sprožiti vprašanje, ali ni takih dvojnic več in na čem slonē. Dognal bi bil zanimivo razmerje med -ar in -ār vsaj nekoliko; videl bi, da imajo -ār predvsem deverbativna nomina

¹ Intonacijski razložek čutim med *stānje* »das Stehen« (*to věčno stānje v vrstah*) in *stānje* »der Zustand« (Plet. ima le ta naglas); tudi tu je pomensko razmerje med obema izrazoma kakor med nomen actionis in nomen effectus; vprašujem se pa, ali sploh kaže ti dve besedi staviti v isto vrsto; *stānje* je res glagolnik od nedov. *stāti stojtm*, medtem ko se mi zdi *stānje -a* naslonjeno na *stān -ū* s sorodnim pomenom kot nekakšen kolektiv.

agentis: *klicár* kdor kliče, *čuvár* kdor čuva, *klepár* kdor kleplje, *tesár* kdor teše, *vladár* kdor vlada, *krmár* kdor krmi, *oratár* kdor orje, *pisár* kdor piše, *rezár* kdor reže (priimek *Erzár*), *vozár* kdor vozi, *slepár* kdor slepi, *zidár* kdor zida, itd. Poleg tega res tudi *mesô* — *mesár*, *kolô* — *kolár*, *drvà* — *drvár*, *ovcê* — *ovčár*, *kozê* — *kozár*, *svinjê* — *svinjár* vse v pomenu, da ima kdo delo s tem, kar zaznamuje osnova, ki je v teh primerih poudarjena na sufiksu tudi v izhodni besedi. Proti temu poudarjanju stoje nemške izposojenke: *kūhar*, *žnīdar*, *šūštar*, *tišlar*, *zôllar*, *bôgnar*, *hōlcar*, *hāfnar*, *pādar*, *gōrtnar*, *rôpar*, *brānjar*, *pôštar*, *žāgar*, *žēlar* itd. To razmerje je najbrž ustvarilo občutek, da je domače besede na -ar treba poudarjati na priponi. Zveza med nomina agentis in glagolom je bila v jezikovnem čutu tako živa, da so se v novjšem času začeli ustvarjati novi glagoli na -ári-: *tišláríti*, *bognáríti* itd. pa tudi k domačim samostalnikom *koláríti*, *mesáríti*, *drváríti*, *gospodáríti*, *čebeláríti* itd. z novimi domačimi imeni za različne obrti, kakor *mizár* — *mizáríti*, *čevljár* — *čevljáríti*, *vrtnár* — *vrtnáríti*, *sedlár*, *kotlár*, *rudár*, *mlekár*, *sodár* poleg *sôdar* (Selška dolina), *strugár*, *steklár* itd. Razvile so se celo dvojnice k že obstoječim glagolom, kakor: *brôditi* — *brodáríti*, *křmiti* — *krmáríti* (ladjo), *voziti* — *vozáríti* in s pejorativnim pomenom: *pisáti* — *pisáríti*, *slepiti* — *slepáríti*, *kováti* — *kováríti* itd.; včasih celo samo glagol brez ustreznega samostalnika na -ár, n. pr. *lenáríti*. Zanimivo bi bilo zgodovinsko ugotoviti, kdaj, kje in v kakšnem vrstnem redu se je vse to besedje razvijalo. Posebno staro, zlasti glagolsko, ne bo, kolikor se dá na hitro videti po naših slovarjih.

Z druge strani pa imamo besede na -ar iz domačih osnov in s poudarkom na osnovi. Največ jih označuje človeka po kraju, kjer prebiva; ta imajo dosledno padajoči poudarek na osnovi in jih po vrsti srečujemo tudi kot priimke: *brôd* — *brôdar* (gor. *Brôdar*, dol. *Brûdar*), *břdo* — *břdar*, *bājta* — *bājtar*, *brêg* — *brêgar*, *būča* — *būčar*, *dôl* — *dôlar* (gor. *Dôwar*, dol. *Dûlar*), *dolína* — *dolīnar*, *gāsa* — *gāsar* (Gôsar Škofja Loka, Selška dolina), *grlč* — *grlčar*, *gríva* — *grīvar*, *grunt* — *grūntar*, *hiša* — *hišar*, *hōsta* — *hōstar*, *hrīb* — *hrībar*, *jāma* — *jāmar*, *kāl* — *kālar*, *kôča* — *kôčar*, *kopišče* — *kopiščar*, *láz* — *lāzar*, *lôg* — *lôgar*, *lôka* — *lôkar*, *lúža* — *lūžar*, *pôtok -ôka* — *potôkar*, *rô(v)t* — *rô(v)tar*, *skála* — *skālar*, *stān* — *stānar*, *strúga* — *strūgar*, *vôgel* — *vôglar*, *vôda* — *vôdar* (Odar v Bohinju) itd. Sodeč po priimkih je ta tvorba starejša od izrazov za obrtnike na -ár. Veljala pa so taka imena največ posameznikom, kakor nam dokazujejo razmeroma redki primeri za splošno označbo prebivalcev večjega kraja, kakor *Kočevarji*, *Krôparji*, *Želžnikarji*, *Dāvčarji*, *Martínjvrharji* ipd. V ljubljanski okolici je le 17 majhnih zaselkov, ki imajo tako tvorbo, a le 3 so samostojne naselbine: *Iškavarci* v Iški vasi pri Igu (398 prebivalcev 1931), *Iškarji* v Iški pri Igu (70 prebivalcev) in *Vahanlčarja* v Ohonici pri Borovnici (52 prebivalcev); vse drugo so le deli drugih naselij, po ena hiša ali dve, tri, ki so se prvotnemu posestniku pridružile. Poleg krajevnih označb zaznamuje -ar tudi še drugačna razmerja človeka do stvari. Tako so nastale dvojnice tipa *klobásar* (od samostalnika *klobása*), kdor rad klobase jé ali z njimi kupčuje; *klobásár* kdor klobasā ali klobasāri; v Slovenskem pravopisu so še: *mlekár*, *mlekharica* — *mlekár -ica* in *ôrglar* — *orglár*; dobiti pa bi jih bilo še več, ker se novejši čas pomeni pri takih tvorbah hitro diferencirajo: *brôdar* — *brodár*; ptič, metulj *čebêlar* — *čebelár*; *čevljár*, *čevljárica* cunja za v čevlje — *čevljár*; *hmêljár*, *hmêljárica* palica za natikanje hmelja — *hmeljár* delavec; *klobučar* kdor ima velik klobuk ipd., *klobučarice* zlasti rastline — *klobučár*; *lôgar* kdor v logu prebiva — *logár* gozdni čuvaj; *rešetár* kdor ima rešeta — *rešetár* kdor rešetā itd.

S tem seveda vprašanj, ki jih pripona -ar nudi z naglasom in pomeni, nikakor nisem izčrpal, le opozoril bi rad na potrpežljivo in vztrajno delo, da se to blago po vseh vidikih natančno preišče in razvrsti. Da pa naglasa pri tem ne moremo in ne smemo puščati ob strani, je jasno.

Še nekaj besed o tesni povezanosti onomastičnega gradiva s splošnim besedjem. V § 210 obravnava Bajec pripono *-išče* z manjšalno slabšalnim pomenom in poskuša razložiti besede *bābišče*, *rēvišče*, *krāvišče*, *sirōtišče*, *žēnišče*. Redno uporabljamo pri teh besedah oblike *babšē*, *revšē*, *kravšē*, toda *ženšē*, *sirōtašē*. Zato teh izrazov ne gre napenjati na isto izhodno obliko; medtem ko so pri naglaševanju *-ē* prešli prvi 4 izrazi v sklanjatev na *-ē* *-ēta*, je zadnji ostal v sklanjatvi *-o*. Že Pintar je izhodišče iz *-išče* odklanjal prav zaradi naglasa; vendar pa ni znal poiskati primerne razlage. Zdi se mi, da bi tvorbo prvih treh izrazov prav lahko vezali s hipokorističnimi imeni, ki so se v 13. in 14. stoletju tako mogočno razvila s sufiksom (iz nekdanjega vokativa) na *-ē* in vzporedno tudi s formantom *-š*. Tako imamo iz osnov *Jur-*: *Jurē*, *Jerē* (ne iz *Jernej* str. 67) — *Jursē*, *Jeršē*; *Jerln* — *Jeršln*, *Jerān* — *Jeršān*, *Jerlč* in *Jerlč* — *Jeršlč*; tu imamo formant *-š* pri priponah *-ē*, *-in*, *-an*, *-ič*; tako še: *Lūka*, *Lukān* — *Lekšē*, *Lekšān*; *Pavle* — *Povšē* < **Pavlšē*, *Pavlīn* — *Pavšīn* < **Pavlšīn*, *Pavlič* — *Pāvšlč* < **Pāvšlč*; *Lovrē* — **Lovršē* > *Lovšē*, *Lovrlīn* — *Lovšlīn* < **Lovršlīn*; *Petrē* — *Peršē* < **Petršē*; *Petrln* — *Peršln*; *Petrān*; *Tomē* — *Tomšē*, *Tōmič* — *Tōmšlč*; *Tōman*; *Golē* — *Govšē* (*Gallus*); *Jāka* — *Jakšē* itd. (prim. Breznik KMD 1942). V območju teh tvorb se mi zdi zelo verjetno, da imamo enako tvorbo tudi pri *bāba* — *babšē*, *rēva* — *revšē*, *krāva* — *kravšē*. Pri lastnih imenih pomensko razmerje med oblikami s formantom *-š* in med oblikami brez njega ni razvidno; te oblike bi nam kazale, da imamo opraviti s hipokorističnim formantom, morda ne ravno pejorativnim, pa vendar pomilovalnim (Pintar). Če bi po tej poti hoteli razlagati tudi *ženšē*, ostane še marsikaj nejasno, medtem ko je *jaršē* iz *jarē* povsem normalno narejena oblika. Za *sirōtišče* bi bilo pa treba dognati resnične narečne oblike, iz svojega govora besede ne poznam. Od kod je ta formant *-š*, ne vem in ga tudi knjiga ne obravnava. Vsekakor je izpred moderne vokalne redukcije, ker ga srečujemo le v najstarejših slovenskih imenih in v prvi dobi priimkov. Zato bi tu dobili zanesljivega gradiva za §§ 201–202; na kajkavsko pripono *-aš* so se naslonila tudi imena kakor *Andrijaš*, *Matijaš*, medtem ko smo v osrednjih narečjih preko nemščine razvili *-ž*: *Matjáž*, *Andráž*, *Tomāž*, *Matčvž*, *Markež*, *Lūkež*, *Jánž*, *Pilātuž*, *Kājfež*, *Judež*, *Primož*, *Miklavž* itd., a tudi samo v starih imenih. Iste formante pritika slovenščina na osnovo, n. pr. *Tom-*, na podaljšano osnovo s *-š* *Tomš-* in na celotno tujo obliko *Tomaž-*: *Tomē*, *Tōman*, *Tōmič*, *Tōmec*; *Tōmē*, *Tōmšlč*; *Tomažē*, *Tomažln*, *Tomažān* > *Mežān*, *Tōmažlč*, *Tomāževē* > *Māževē*, *Tomāževlč*, *Tomažēk* *-žkà* itd. Zelo možno je, da imamo v *-š* ostanek stare domače onomastike in da je postal tvoren tudi pri novih imenih. Sestavni deli novih imen ljudem pomensko niso bili razumljivi, slišali so jih v različnih oblikah (latinskih, germaniziranih, romaniziranih, zdaj v nominativu, drugič v vokativu), zato so jim bili vsi sestavni deli zelo prenosni od imena na ime in niso čutili nesoglasja med sestavnimi deli. Staro domače vokativno obrazilo *-e* jim je podpiralo še enako latinsko obrazilo (n. pr. v litanijah vseh svetnikov), dobili so imena na *-ž*, nova imena na *-in(us)* (*Avguštin*, *Justin*, *Martin*, *Peregrin*, *Valentin* ipd.), na *-ān(us)* (*Damijan*, *Sebastijan*, *Fabijan*, *Felician*, *Florijan*, *Urban*, *Kristijan* itd.); vsa ta obilica novih pripon je po svoje posegala tudi v domače besedotvorje. Tako je zanimivo, da tudi pri običih imenih *-in* in *-an* označujeta le osebe, torej sta blizu lastnim imenom. Zato bomo razumeli, da dobimo *Fabln(c)*, *Flerln*, *Vrbln(c)*, *Jakopin*, *Gregorln*, *Garln*, *Gržln* in *Gržln* < *Grga*, *Fertln* itd. Pri imenih na *-an* imamo dvojne vrste poudarka: *Domjān*, *Boštjān*, *Fabjān* in *Hobjān*, *Belcān* na eni in: *Florjān* — *Frjān*, *Urbān*, *Križān* na drugi strani kakor v domačih imenih *mešān*, *Ločān*. Ta sufiks so gotovo podprle tudi oblike, ki so jih dobili Slovenci na novem ozemlju v krajevnih označbah kakor *Istran(us)*, *Furlan(us)*, *Italian(us)*, *Venetian(us)*. Tudi *-man* se je razvil najbrž v tej imenski revoluciji. Bajec mu s Skokom (str. 56) išče domačih opor v starih slovanskih imenih, kakor *Rado-mir* > *Radom-an*, *Vuko-*

mer > Vukom-an ipd. Tako trganje dveh smiselnih delov imena bi bilo možno tedaj in tam, ko niso več razumeli njih pomena. Meni se zdijo še bliže zgledi, kakor *Tôm-an*, *Erâzm-an* > *Rôzman* ali *Erâzm-an* > *Rôzman* ipd. Če k takim primerom dodamo še celo vrsto priimkovnih označb po obrti v tujem uradu, kakor *Dêž-man* < *dienstman*, *cimperman*, *fürman*, se je čut za domači -an in tuji -man še bolj zabrisal in je ob naglasnem izenačevanju *Tôman*: *Jurân*: *Jûran* postala pripona -man naravnost prijemljiva, da so nastale oblike *Jûrman*, *Lûkman*, *Krîžman* itd.

Če imamo kdaj tako osamljen primer kakor *možlc* (§ 179), ki naj bi bila edina beseda svojega rodu, je treba siroti pač poiskati kak dom. Zdi se, da sta ga tu postavila *strlc* in *Mačlc*, ki sta na stari osnovi -ijec > -lc ustvarila samosvojo pripono in jo dala v najem imenom hiš, kakor: *Anžlc*, *Blažlc*, *Boštjanlc*, *Matevžlc*, *Ožbčlc*, *Pavčlc*, *Petrčlc*, *Štefčlc* in morda še kateri; srečujem jih kot hišna imena (po Gor., Selška dol.) in imajo žensko obliko na -lclja. Verjetno so bila to hipokoristična, šaljivo nagajiva imena. V ti zvezi bi omenil še *Matòc Matòca*, *Matòclja* (morda iz *Matâjec*), *Štefûc*, *Pavlûc*.

S temi opombami sem hotel opozoriti na važnost naglasa in onomastike pri takem delu, ne da bi bil hotel omalovaževati opravljeno delo, ki je veliko in pomembno zaradi bistrih razlag, ki jih prinaša, zaradi pobudnosti in obilice gradiva. Upam, da ne bo treba čakati 75 let na novo izdajo, saj je po knjigi že sedaj povpraševanje na knjižnem trgu. Za drugo izdajo bi se marsikaj dalo izboljšati in dopolniti, pa bi tako dobili zares odlično poglavje besedotvorja. Tako bi bilo treba popraviti v § 194 netočno trditev, kakor da so vse stanovniške oblike na -čan iz -ac + jan, kar seveda ne drži za kraje na -c-, -č-, -k- ali -t-: *Sórica* — *Sóričan*, *Sêlca* — *Selčân*, *Pirniče* — *Pirničan*, *Vrhnika* — *Vrhnîčan*, *Lôka* — *Ločân*, *Št. Rupert* — *Šentrûper-čan*. Prav ti primeri so tako številni, da so močno vplivali na druge, kjer -č- ni upravičen in to na dva načina: 1. na stanovniške oblike na -ac, da so privzele še -ian in tako razvile -čan, n. pr. *Ljubljânec* (nar. pesem) — *Ljubljânčan*, *Dúnajec* (n. p.) — *Dúnajčan*; 2. tako (zlasti na tuja imena), da so neposredno prevzemala -čan v celoti, n. pr. *Rúdno* — *Rúdenčan*, *Zágreb* — *Zagrebčan*, *Lôndon* — *Lôndončan* ipd. — V § 50 (stran 33) je postavljena nekaka vzporednost za moška imena na -ê -êta (kasnê -êta) z žensko pejorativno pripono -êla (kasnêla), pa si ne ustrezata kot moški in ženski formant; lastna imena imajo v takih primerih za ženski spol -êška: *Bolê* (iz *Valentin*, ne iz *Boleslav*, kakor je po Skoku na str. 67) — *Bolêška*, *Brcê* — *Brcêška*, *Dobrê* — *Dobrêška*, *Blažê* — *Blažêška*, *Pâvle* — *Pâvleška*. Mladih imen, kakor *Lôjze*, *Nâce*, *Jôže* (v onomastiki pri nas mlad) ne smemo mešati med stara. — Vprašujem se, ali sodijo zgledi v § 131 v poglavje o priponah z značilnim -v-. Kolikor so ti samostalniki iz pridevnikov na -av in narejeni s formantom -s, sodijo pod značilni konzonant -s; *trbâvs* sodi v isto vrsto kakor *trbôs* -ôsa iz glagola *trbosniti*, *trbosati* na Gor. in je *trbâvs* res le oblika iz pridevnika, naslonjena na podobne tvorbe. Prav gotovo pa ne sodi sem -v- iz nem. -haus (rôt-ovž) ali iz lat. -aus (*Miklavž*), potem naj bi vzel še *Matêvž* ipd. Kar zadeva -s v *glodâvs* itd., bi ga mirno lahko uvrstil med pravo pripono k -s obenem z imeni, kakor *Gôljás*, *Jûrás*, *Jerâs*, *Rôbas*, *Urbás*, *Kodrâs*. O -ž pa tako govori z istimi primeri v § 211.

Če primerjam Bajčevo Besedotvorje s podobnimi deli drugih slovanskih narodov, moram priznati, da sem ga kljub vsem nepopolnostim zelo vesel, tako po živosti obravnav kakor po obilici novosti, ki jih prinaša. S temi pripombami sem hotel samo izraziti željo, da se čimprej v novi izdaji približa idealni obdelavi take snovi.

J. Šolar

Résumé. — Après Miklošič qui dans le 2e volume de sa *Vergl. slav. Gram.* (1875) traite la formation des mots aussi pour le slovène, l'oeuvre de A. Bajec représente le premier essai de traiter cette partie de grammaire systématiquement et à base des matériaux très vastes. C'est le grand mérite de son oeuvre.

Mais pour obtenir la forme idéale de ce chapitre de la grammaire slovène, beaucoup reste à faire encore: l'histoire et la géographie des formants, surtout les problèmes d'accent et d'onomastique n'y sont pas suffisamment pris en considération. L'oeuvre de Bajec excite au travail détaillé, c'est son second grand mérite.

La critique cherche à préciser le travail à faire. Le gérondif et le suffixe *-ar* sont au point de vue d'accent très intéressants et pas éclairés jusqu'ici. Deux tendances d'accentuation se font sentir au gérondif: l'une faite sur l'infinitif (nomen actionis) *rězati* — *rězanje*, l'autre faite sur le part. passif (nomen effectus) *rězan* — *rězanje*. La différenciation sémantique d'après l'accent se fait sentir aussi dans les mots en *-ar*; tandis que les nomina agentis montrent la tendance à l'accentuation sur le suffix *-ar* (*tesár*, *brodár*, *rezár* etc.), les noms qui désignent l'habitant d'après le lieu où il habite ont ordinairement le circonflexe sur la pénultième (*brôdar*, *lôgar*, *mlâkar* etc.). Dans la formation des mots, l'onomastique pourrait rendre de grands services. Combien celle-ci est indispensable à l'étude de la formation des mots, la critique le montre sur quelques exemples des mots en *-še*.

Le fascicule de M. Bajec apporte bien des explications nouvelles au point de vue étymologique et sémantique.

J. Solar

Eugen Dieth: VADEMEKUM DER PHONETIK. *Phonetische Grundlagen für das wissenschaftliche und praktische Studium der Sprachen.* Bern 1950. str. 452.

Avtor je profesor fonetike na univerzi v Zürichu in je knjigo napisal prav za slušatelje jezikoslovce. V 4 poglavjih po vrsti obravnava 1. fonetične metode in osnovna vprašanja, 2. fizikalno fiziološke osnove govora, 3. analizo glasov ob nemščini, francoščini in angleščini, upošteva tudi nemška švicarska narečja; analizira jih najprej s fiziološko akustičnega, potem z z godovinsko razvojnega in nazadnje s psihološko akustičnega ali fonološkega vidika; 4. zadnje poglavje govori o zlogu. Pri tej obravnavi pogrešam natančnejše obdelave naglasa, zlasti pa stavčne intonacije; zdi se mi, da fonetično vedo preveč vezemo samo na posamezne glasove in premalo na govorne celote. In vendar daje fonična intonacija stavku lahko kaj različne pomenske odtenke in je torej zelo bistven sestavni del jezika. Čeprav to odrivajo mnogi v psihologijo, je slednjič vendarle vsa sintaksa z njo nerazdružno povezana, in je izraz misli krona jezika.

Dieth uporablja vse fonetične metode in vse njih rezultate ter jih samostojno vključuje v svoje razlage, nobene ne precenjuje in ne podcenjuje. V sodbah je umerjen, previden in trezen, a zato nikakor samo kompilator, marveč prav bister in samostojen sintetik. V veliko odliko mu štejem zelo modro rešitev pogosto napačno razumljenega »nasprotja« med fonetiko in fonologijo. Cisto pravilno je uvrstil fonologijo kot poseben, namreč psihološki aspekt glasov, ki nas mora varovati pred analitičnim pretiravanjem in anatomiziranjem, pa ne more daleč brez trdnih opor fiziološko akustične analize, kakor je to že E. Zwirner dobro pokazal v *Acta linguistica* I (1939), 29—47. V transkripciji uporablja znake A P I (Association phonétique internationale). Knjiga je odličan učbenik, izčrpen, jasen, nazoren in pregleden, nikakor samo »vademekum«, marveč zelo resno in temeljito delo, ki zna ceniti tudi pedagoško podajanje.

Résumé. — Le livre de D. est un manuel excellent à tous points de vue. Toutes les méthodes phonétiques sont connues à fond à l'auteur et il les apprécie avec

beaucoup de sagesse. La manière dont l'auteur a su unir la phonétique et la phonologie comme deux aspects différents de la même chose mérite d'être mentionnée expressément. Ce qui ne me satisfait pas entièrement, c'est l'accent et la mélodie de la proposition.

J. Šolar

Dr. Wilhelm Brandenstein: EINFÜHRUNG IN DIE PHONETIK UND PHONOLOGIE. Arbeiten aus dem Institut für allgemeine und vergleichende Sprachwissenschaft in Graz. Heft 2. Gerold & Co., Wien 1950. Str. 104.

Profesor primerjalnega jezikoslovja na univerzi v Gradcu seznanja v knjigi z glavnimi vprašanji fonetike (7–72) in fonologije (73–99), kamor uvršča tudi glavne pojme prozodijske in zvokovne analize (Schallanalyse). Pojmi splošne fonetike so zelo obrisni in slone na deskriptivni fonetiki, eksperimentalnih metod ne uporablja, kakor da se jih boji. Tudi on uporablja v knjigi transkripcijo A P I.

Trditve pogosto izzivajo k ugovoru. Ob zelo elementarnih stvareh imaš včasih postavljeno zelo tvegano trditev, ki je iz povedanega ni mogoče prav razumeti. Tako sta pretesno skupaj elementarnost in problematičnost. Za Forchhammerjem n. pr. tudi Br. (str. 38) trdi, da je prava akustična opredelitev vokalov težka, ker so grafični zapisi težko in malokomu čitljivi, zato da v praksi še zmeraj uporabljamo izraza »svetli« in »temni« vokali. Toda to niso akustični, marveč optični termini. Iščejo primerne akustične označbe, pa pozabljamo, da so odlična in edina res ad ekvatna akustična označba vokalov njihova imena *i, e, a, o, u*; vse drugo, tudi grafični zapis, je samo ponazarjanje akustičnih vtisov in prenašanje v drugačni predstavi svet (barve ali valovanja — geometrije).

Ce na str. 44 tako apodiktčno trdi, da so nosniki konzonanti, ker jih izgovarjamo ob ustni zapor, torej s šumom, bi mu lahko vrnil milo za drago in rekel, da so tudi vokali konzonanti, ker jih izgovarjamo ob nosni zapor, torej s šumom. Nosniki sami na sebi, artikulirani ob že stvorjeni zapor v ustih, so tako čisti zveni kakor ustni vokali, čeprav nekoliko zamolkli zaradi manj neposredne zveze z zrakom; kar pomislimo na pevski zbor, ki spremlja solista s tihim *mmmm*. V skupinah *-ana-* seve močno čutimo konzonantični element zaradi prestave ustne artikulacije na nosno. Kaj pa n. pr. v skupini *-lnt-?* Tu ostane v ustih zapora ves čas; favkalna odpora (eksplozija) v nosu je še nezveneča, torej sestavni del *t*; *n* med obema nezvenečima *t* je zveneč kakor vokal (n. pr. *tud*). Dieth je tu mnogo previdnejši in ima prav.

Pri označevanju vokalov (str. 86) bi bil Br. naredil bolje, da bi bil ostal dosledno v vseh označitvah pri »odprtini« kot osnovnem faktorju vokalov, potem pa jo določal po stopnji, obliki, mestu in prostoru; sedaj ima to osnovo samo v 1. Öffnungsgrad, 2 a. Lippenbeteiligung (bolje bi bilo: Öffnungsform), 2 b. Zungenstellung (bolje: Öffnungsstelle), 3. Resonanzeigenschaften (bolje: Öffnungsraum). Takih izrazitih šibkosti, ki izvirajo iz premalo dognane misli, je v knjigi več.

Glavno slabost knjige pa vidim v tem, da ni prav strnil fonetike in fonologije. Obdeluje ju ločeno, kakor da je fonologija veda zase. In vendar me je ta knjiga znova prepričala, da so bili dobri fonetiki in jezikoslovci resnični fonologi davno prej, preden je nastopila »fonološka šola«, in da bi bila tudi danes vsa »fonologija« brez moči, če ji izpodmaknemo pridobitve fonetike. Vse to določanje, kdaj kak fonični element postane samostojen fonem, ostane prazno, ker tako ali drugače moram element vključiti v artikulacijo. Veliko je odvisno od tega, koliko kdo kak jezik pozna in koliko je jezik že znanstveno raziskan. Za izobraženega človeka bo v narečnem izgovoru *uōkno* prva skupina *uō* enoten fonem, ker mu je tako živo predstava knjižnega *ōkno* pred očmi, da čuti protetični *u* samo kot sestavni del začetnega *ō*; kdor pa te predstave nima, bo čutil protetični *u* kot samostojen fonem, kakor ga čuti v narečnem izgovoru *uōgu* za knjižno *vogel*; to bo čutil tudi izobraženec kot dva samo-

stojna fonema. Pri določanju glasovnih značilnosti z opozicijami ne pridemo daleč, ker so opozicije možne šele po preiskani fonetični poti. Vrhu tega, kaj mi pomagajo opozicije, če pa lahko postavim v isto vrsto domala vse konzonante po abecedi: *lęca, lęča, lęga, lęha, lęna, lępa, lęsa, lęta, lęva, lęža*. Postaviti pa morem tako vrsto šele potem, ko že dobro ločim povsod domala enake *l-ę-a*; za to pa je treba že dobrega fonetičnega šolanja. Take praktične vaje so res dobre za pedagoško ponazarjanje fonemov in njih vajo v izgovoru, medtem ko v znanstvenem raziskovanju glasovne narave, zlasti v kombinaciji, niso posebno veliko vredne. Zato je misel, da more fonologija nekako nadomestiti fonetiko, zmotna in je treba čimprej stvar spraviti v pravo razmerje.

Résumé. — Dans cette *Introduction* la phonétique et la phonologie sont traitées comme deux disciplines différentes, de sorte qu'on se demande à la fin à quoi s'en tenir aujourd'hui. La partie phonétique est assez élémentaire et ne tient compte de méthodes expérimentales; malgré cela on y trouve des propositions problématiques sans en donner les raisons. La phonologie avec ses différentes antithèses est traitée trop mécaniquement pour ne pas exciter l'opposition.

J. Solar

Maria Dłuska: FONETYKA POLSKA. Cz., Artykulacje głosek polskich. Biblioteka Studium słowiańskiego uniwersytetu Jagiellońskiego. Seria C, Nr. 5. Kraków 1950. Str. 144.

Knjiga je napisana kot fonetični priročnik za poljske slaviste in obravnava tudi splošno fonetična vprašanja dosti obsežno. Drži se preskušanih metod, vendar z močnim poudarkom na uporabi eksperimenta, a bolj referativno kakor praktično. Po uvodnih poglavjih (3—32) je ves drugi del knjige namenjen analizi glasov. Samoglasnike pregleduje po artikulacijskem nastajanju in jih razdeljuje po dosedanjih trikotih in prizmah in preglednicah, potem pa jih posebej še analizira po akustični strukturi in navaja zlasti na dolgo Stumpfove izsledke v znameniti akustični knjigi *Die Sprachlaute* 1926; toda za poljščino kakih rezultatov ne izsledimo, čeprav ima glasove, ki so od nemških močno različni. To poglavje (57—72) se zdi precej mehanično prevzeto in za prakso malo porabno. Posebnih nadrobnosti o odtenkih poljskih glasov po različnih narečjih v knjigi ni, omejuje se na knjižni poljski izgovor. Zgodovinsko razvojna stran je prihranjena za drugi zvezek. Fonološkega vidika posebej ne obravnava in o njem v knjigi ni sledu. Za transkripcijo glasov uporablja znanstveno lingvistična znamenja. Močno ponazarja izgovor s palatogrami, skoraj nič s kinografskimi zapisi.

Résumé. — Un manuel de *phonétique polonaise* qui n'apporte de nouveau ni à la méthodologie ni à la connaissance des sons polonais. L'application des méthodes expérimentales est trop mécanique et se borne surtout aux palatogrammes. L'aspect phonologique y manque complètement. L'analyse des voyelles allemandes de Stumpf est prise dans le livre sans être appliquée aux voyelles polonaises, ce qui semble inutile pour un manuel pareil.

J. Solar

SLOVENSKE SLOVNICNE KNJIGE PO VOJNI. — Kmalu bo 100 let, kar nam je A. Janežič s *Slovensko slovnico* (1854) ustvaril tip slovnice, ki se je obdržal prav do zadnjega časa; doživela je 10 izdaj, od pete naprej v priredbi J. Sketa (zadnja 1911). Po Sketovi smrti je prevzel skrb za tak tip slovnice A. Breznik s *Slovensko slovnico* (1916) v nekako enakem obsegu, enaki zunanosti in podobni metodični obdelavi, zaradi česar so mnogi še laže prezrli novosti, ki jih je prinesla v glasoslovju, oblikoslovju in besedotvorju, v zadnji izdaji (1934) pa tudi v sintaksi. Ta tip slovnice je bil umerjen na potrebe srednje šole in bil hkrati edina veljavna slovnica tudi za vse zahteve zunaj šole doma in v svetu. Knjiga je v 4. izdaji pošla 1941.

Pa 1945 se nam še ni oglasil slovničar, ki bi nadaljeval Janežič-Breznikovo tradicijo. Vpraševanje po slovničnih knjigah pa je bilo v teh zadnjih letih zelo močno, saj se je po šolah in zunaj nje razpečalo slovničnih knjig več ko prej v vseh letih od 1854 do 1945, nad 130.000 izvodov, če računam tudi jezikovne vadbice I—III. Zanimati nas mora, kako se je reševalo vprašanje slovenske slovnice v tej dobi in kako naj se reši za naprej, ali kaže še obnavljati stari tip slovnice.

Nekako nehoti je zavzela mesto Breznikove slovnice anonimna *Slovenska slovnica 1947* (str. 334). Ves način podajanja izdaja avtorje, ki so že 1940 z Breznikom na čelu sestavili Slov. slovnico za 3. in 4. razr. srednjih in sorodnih šol. Po metodi in snovi je prirejena za šolo, a ni prevzela vseh poglavij stare Breznikove slovnice, marveč se je omejila na ista poglavja kakor 1940 (z opustitvijo nauka s sklonih). Vendar pa so v tej izdaji nekatera poglavja doživela čisto novo obdelavo, prinesla mnogo novega mimo Breznikove, tako zlasti pri števniku, zaimku, glagolu in prislovu; zadnji je v Brezniku obdelan na poldrugi strani, tu ima 30 strani. Druga poglavja so ostala na višini nižješolskih potreb (glasoslovje, besedotvorje, samostalniki, skladnja ipd.). Ta neenakost v obdelavi snovi je gotovo največja slabost knjige. Ko bi se knjiga otresla izrazito šolske metode (zgled, razlaga, pravilo), zenačila vsa poglavja z višino in natančnostjo v obdelavi prislova ali glagola ter bi jo dopolnili z manjkajočimi uvodnimi in vmesnimi poglavji, se nam zdi, da bi mogli kmalu dobiti uporaben priročnik novega slovničnega tipa.

Leto kasneje sta A. Kacin in M. Jevnikar izdala *Slovensko slovnico za srednje šole* v Trstu (1948, str. 284). Obravnava vsa poglavja kakor Breznikova 4. izdaja, metodično pa je močno naslonjena na anonimno iz 1. 1947 in ima tudi vse njene novosti, a v obdelavi je enotnejša od nje; njena slabost pa je v tem, da je premalo dognana v formulacijah, da ji manjka slovniške ustvarjalnosti in prodornosti, preveč se čutijo predloge in iskanje drugačnih zgledov in formulacij. Novosti prinaša le malo, le tu in tam dostavlja kaj k obdelavi v anonimni slovnici 1947, a le malokdaj srečno (n. pr. §§ 218—220 o povratnih glagolih po Slov. slovnici III/IV 1940, ker sestavljavca nista razumela, da je anonimna to nalašč obdelala drugod, ker je v ti obliki taka delitev zgrešena in vodi v zmedo z načini). V sintaksi so tu in tam vidni vplivi romanskih obdelav. Posebnost pa je 13 strani obsegajoče poglavje o besednem redu; kljub resnemu prizadevanju se do kakih trdnih opor ni dokopal, zakaj pravila, ki jih postavlja, so več ko tvegana in prav samo za šolo pomerjena, ker mu jih bo po vrsti vsak pisatelj ovrgel. Bolje bi bilo, da bi se bil omejil le na popravljanje očitnih italijanizmov ob jezikovni meji, ker s temi pravili tako ne bo vedel dijak kaj početi v praksi. Hvale vredno pa je, da so dobili dijaki v tržaškem ozemlju sorazmerno dobro in dosti popolno slovnico našega jezika.

Kot tretji poskus omenjam *Slovensko jezikovno vadbico* za nižje strokovne šole in tečaje v Knjižnici za vzgojo strokovnih kadrov št. 40 (prva izd. 1949, 2. pa 1950), sestavili Fink, Kopriva in Zerjav. Avtorji so že 1947 izdali tri jezikovne vadbice (za drugi, tretji in četrti razred osnovnih šol) in pokazali v njih precej iznajdljivosti in izvirnosti v metodičnem podajanju snovi. V tem poskusu sistematične obravnave pa so pretesno navezani na predlogo (anonimne slovnice 1947 in deloma Breznikove); ko te odvisnosti ne bi po vsi sili hoteli prikriti s presukavanjem besedil, bi še šlo, a prav s to željo po izvirnosti kvarijo knjigi točnost in jasnost v izražanju. Kdor ni tako popolnoma gospodar slovnične snovi, da jo lahko samostojno in prav oblikuje v vseh njenih delih, se spisovanja take knjige ne bi smel lotovati.

Tako smo še zmeraj brez prave slovenske slovnice, ki bi mogla biti dober vodnik v jezikovnih zadevah domačemu izobražencu in tujcu. Vsekakor se moramo vsaj za stoletnico Janežičeve slovnice dokopati do novega, sodobnim razmeram primerne tipa slovnice, ki ne bo več pomerjena po šolskih predpisih.

J. Š.

DROBNA POROČILA

R. TRAUTMANN, *Die Elb- und Ostseeslavischen Ortsnamen, I—II* (Abhandlungen d. deutschen Akad. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. 1947, Nr. 4 in 7, Berlin 1948—49). Gotovo je to lepa poteza berlinske akademije, da je sedaj po vojni, ko je Nemčija izgubila te pokrajine, sprejela v svoj program temeljno Trautmannovo delo o nek-

dANJI slovanski naselitvi Polabja in Primorja. Čeprav se pomorjanska toponomastika obravnava v literaturi že približno sto let, odkar sta Hasselbach in Kosegarten začela izdajati *Codex Pomeraniae Diplomaticus* (Greifswald 1843—62), je bil problem vendarle še daleč od dokončne rešitve. Večina novjših in zanesljivejših študij se je nanašalo samo na posamezna okrožja, mnoge so bile težko dostopne, računati je bilo treba tudi z večjim ali manjšim diletantizmom in narodnostno prenapetostjo ne samo na nemški, ampak prav tako na poljski strani. Nekaterim člankom v »Slavia Occidentalis«, ki je tem problemom posvečala mnogo prostora, bi se dalo marsikaj očitati. Zato je bilo prav, da se je dela lotil lingvist in obenem slavist Trautmannovega kova, da vprašanje do kraja razčisti.

V uvodnih poglavjih poizkuša Trautmann na podlagi toponomastičnega gradiva čim točneje ugotoviti mejo slovanske naselitve na nemškem ozemlju, gostoto obrobne kolonizacije in, kolikor je to mogoče, po glasoslovnih posebnostih tudi razmejiti Pomorjance od Polabskih Srbov in Poljakov. V mnogih ozirih korigira mnenja prejšnjih raziskovalcev, posebno Muckeja. Tudi njegova izvajanja o vplivu nemške kolonizacije na slovansko imenoslovje so trezna in prepričljiva. Glasoslovno analizo jezika, kakor ga kaže toponomastično gradivo, je Trautmann objavil tudi v *ZfslPh* XX, 4—29 in se obe objavi popolnoma krijeta med seboj.

Najvažnejše pa je toponomastično gradivo samo, katerega Trautmann ni uredil po abecedi, ampak po načinu tvorbe in pomenskih kategorijah. V prvem delu (od strani 41—181) so krajevni nazivi iz osebnih imen, drugi del pa je v celoti posvečen imenom iz apelativov. Približno se Trautmannova zbirka krije s starejšim Brücknerjevim mnenjem, da bo okoli dve tretjini pomorjanskih krajevnih imen tvorjenih iz osebnih. Etimološko luščenje je skrbno in previdno, toda le neznatna peščica imen je ostala brez zadovoljive razlage. Paralele išče Trautmann predvsem v zapadno slovanski toponomastiki, za južnoslovansko ozemlje je uporabljal samo Miklošiča in Vasmerja.

Takšno delo bi potrebovalo tudi abecedne registre vseh obravnavanih slovanskih in nemških imen, oddaljenim bralcem bi koristile tudi orientacijske mape. Morda je predvideno še nadaljevanje izdaje.

Zanimivo bi bilo primerjati, kako se novo poljsko poimenovanje teh krajev ujema s starim zgodovinskim stanjem. Toda to bi bilo v Ljubljani komaj izvršljivo. Ugotoviti pa je treba, da imamo sedaj po zaslugi najvidnejših predstavnikov nemške slavistike na vsem obširnem teritoriju slovanske naselitve najbolj skrbno in znanstveno neoporečno obdelan skrajni sever ob Baltiku in skrajni jug na Balkanu. Zeleti pa bi bilo, da bi se kdo čimprej lotil podobnega dela tudi za celotno ozemlje nekdanje slovenske naselitve v Alpah in na robu Panonije, saj je po številnih dosedanjih predstudah že mogoče misliti na kompletno obdelavo. Žal pa bo tudi to delo ostalo prihranjeno nemški slavistiki, ker se pri nas nihče ni brigal, da bi sistematično zbral vso potrebno drobno literaturo, ki se nanaša na to ozemlje.

INTER ARMA je naslov jubilejnega zbornika, katerega so nekoliko zakasnelo izdali kmalu po vojni poljski slavisti za sedemdesetletnico *prof. Kazimierza Nitscha* (1. II. 1944). Poleg bibliografije Nitschevih objavljenih in neobjavljenih spisov od l. 1934 naprej prinaša zbornik več zanimivega, kakor bi se dalo sklepati z ozirom na njegovo skromno obliko. Tuji slavisti takrat še niso imeli prilike, da bi prispevali k večji pestrosti zbornika. Od člankov bi na prvem mestu omenil *Lehra-Splawińskiego* *O pierwotnych Wenetach*, eno izmed predstuh za njegovo znano knjigo o zgodovini Slovanov, katere pa zaradi čudnih naključij nismo mogli dobiti v Ljubljano niti en izvod. K vprašanju narodnosti sv. Cirila in Metoda je prinesel *Malecki* nekaj novih jezikovnih osvetlitev. *Slawski* je prispeval etimološke dopolnitve k besedam *kodelja* in *konoplja*, orientalist *Kowalski* pa novo razlago besede *kinšár*, ki se nekajkrat pojavlja v Ibrahimovih opisih Slovanov. Drugi članki so ponajveč iz sintakse, kakor *Klemensiewicz* oris funkcij veznika jak ali *Wykov* članek o pripovednem času. *Stein* razpravlja o dovršnih in nedovršnih glagolih v poljščini. Zanimivi sta tudi *Semkowicz*eva študija o genezi imena *Mieszko* in *Grabowski* prispevek o kulturnih stikih Poljske z Anglijo do konca prerodne dobe.

ARNE GALLIS, *Études sur la comparaison slave* (Skrifter utgitt av det Norske Videnskaps — Akademi i Oslo I, Hist.-Filos. Kl. 3, 1946). — Problemi historičnega razvoja sintaktičnih elementov so v slavistiki sorazmerno najslabše obdelani, zato je treba pozdraviti vsak resen prispevek, ki se pojavi v znanstveni literaturi. Arne Gallis si je izbral vsaj navidezno zelo ozko področje, sintakse komparativa in komparacije nasploh. Naslonil se je na rezultate dosedanjih študij o latinski, grški in staroangleški komparaciji, kjer je ta snov najboljše obdelana. Segal pa tudi preko okvira indoevropske lingvistike, da pokaže, kako večina primitivnejših jezikov pozna samo parataktične oblike komparacije. Indoevropske hipotaktične forme predstavljajo višjo stopnjo, vendar so skupni, podedovani vsi trije načini, katere srečujemo v posameznih fazah in jezikih, namreč komparacija z odvisnim sklonom, s pomočjo partikule ali ustreznega predloga. Ni pa mogoče reči, kateri sklon naj bi bil primaren. Nekateri jeziki kažejo na ablativ, drugi na instrumental. Pri superlativu prihaja v poštev genitiv in lokal. Čeprav je forma s predlogom najmanj tako stara kakor z odvisnim sklonom, je nekateri jeziki sploh ne poznajo. V starejših slovanskih tekstih do konca enajstega stoletja prevladujejo forme z odvisnim sklonom, šele v mlajši, manj strogo cerkveni literaturi se začne množiti zveze s partikulo in prepozicijo. Gallisova razprava je zanimiva tudi po tankočutnih distinkcijah funkcij in tudi po stranskih dognanjih. Prav tako skrbno spremlja semantično evolucijo členic, ki služijo za komparacijo in prepozicije *od*, ki istočasno izpodriva tudi rabo genitiva pri nekaterih glagolih. Komparativni sufiksi so primarno označevali samo višjo stopnjo splošne oznake in za komparacijo niso bili nujno potrebni. Superlativ je mlajši. Primeri iz cerkvenoslovanske literature so ekscerpirani izčrpno. Študijo bo morala upoštevati vsaka slovanska sintaksa.

EDUARD HERMANN, *Probleme der Frage, I—II* (Nachrichten d. Akad. d. Wiss. in Göttingen, Phil.-hist. Kl. 1942, Nr. 3, 4). Že večletno zakasnitvijo so prispele v Ljubljano publikacije göttingške akademije s številnimi razpravami znanega lingvisti Hermanna, ki je svoj čas pisal tudi o slovenskem aspektu. »Probleme der Frage« so zanimive, ker se v njih dotika tudi slovenščine. Zanj je »vprašanje« četrta funkcija človeške govorice poleg dosedanjih treh priznanih (Ausdruck, Appell, Darstellung). Obširno analizira psihološke distinkcije vprašanja in posveča tudi mnogo prostora otroškemu jeziku ter vprašanjem nastanka jezika nasploh. Nato pa po različnih podatkih razbira načine »vprašanja« v indoevropskih in številnih neindoevropskih jezikih. Slovanskim jezikom je posvečenega zelo malo prostora, za čuda malo pa slovenščini in srbohrvaščini v primeri z drugimi jeziki, v katerih se javlja melodični naglas, kakor siamščina, kitajščina, hotentščina in zahodno afriški jeziki na slonokoščeni obali. Informacije o slovenščini je dobil od študentke Adelheid von Eperjesy (!), ki mu je sporočila tole: »Die Betonung in den Fragesätzen ist im Sl. fast genau dieselbe wie im Deutschen. Z. B. das Fragepronomen *Kdo?* wird zirkumflektiert ausgesprochen mit Hebung des Tones am Ende; dagegen als Indefinitpronomen hat *Kdo* ohne jede Hebung des Tones einfachen Stosston. Die Satzfrage wird gegenüber dem Aussagesatz zumeist nur mit der invertierten Wortfolge und verändertem Tonfall ausgedrückt. Der steigende Ton am Ende ruht in diesem Fall auf dem Prädikat.«

Ako podatki, katere je zbral o drugih jezikih, niso boljši, se bralec čudi, da se mu je iz zmešnjave vendarle posrečilo izvleči preprosti zaključek, da v večini jezikov pri vprašanju prevladuje rastoča intonacija. Slučajno je zadel tudi, da to velja tudi za jezike z melodičnim naglašanjem. Utegne biti to tudi nekaj primarnega, kar velja za vse jezike. Komaj pa je bilo vredno truda, ako si avtor ni znal preskrbeti boljših informatorjev.

TADEUSZ MILEWSKI, *Zarys językoznawstwa ogólnego, I—II*, Kraków 1947—48. Znani poljski lingvist Milewski je začel uresničevati obširni načrt, ki naj bi zajel najsplošnejša poznanja občega jezikoslovja. V slovanski literaturi takšnega dela doslej še ni bilo. Razlikuje se pa v marsičem od dosedanjih del te vrste. V prvem delu *Teoria językoznawstwa* podaja dokaj obširno zgodovino doktrine, v zadnjem poglavju pa razvije svoje lastno pojmovanje lingvistike, katero deli na zunanjo, (to so pomožne vede kakor eksperimentalna fonetika, psihologija, sociologija itd.) ter

na notranjo z osnovnim problemom razmerja med formo in funkcijo. Notranja lingvistika pa se po Milewskem deli na slovnico in stilistiko, ki sta lahko pojmovani objektivno ali formalno. Vsaka od teh štirih glavnih distinkcij pa ima svojo vsebinsko in formalno plat. V drugem delu *Rozmieszczenie języków*, ki zajema dva obširna zvezka, teoretični del in zemljevide, pa poizkuša podati obris glotologije. Tudi drugi del je dokaj samostojno zajet in ni slepa kompilacija *Meillet-Cohenove* knjige in kasnejše *p. W. Schmidta Die Sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde*, čeprav je tudi iz teh dveh temeljnih del posnel nekaj zemljevidov. Izpopolnil pa je njihove podatke s številnimi novjšimi dognanji, ki delajo tudi ta drugi del aktualen in zanimiv. Zamišljen je tudi tretji del *Typy języków*, ki za enkrat še ni dovršen. Celotno delo bo poraben informativni pripomoček.

BIRGER CALLEMAN, *Zu den Haupttendenzen der urslavischen und altrussischen Lautentwicklung* (Publications de l'Institut Slave d'Upsal III, Uppsala 1950). Avtor si je izbral vabljivo, toda silno kočljivo témo. V obširno zajeti razpravi poizkuša posamezne pojave slovanskega glasoslovja grupirati po vodilnih tendencah, ki so jih sprožile. Vrednost njegovega dela je predvsem v podrobnih analizah dosedanjih mnenj fonetikov, fonologov in lingvistov. Pojem »artikulacijska baza« je vendarle samo hipotetičen, kajti čeprav v lingvistiki mnogo operirajo z njim, je vendar skoro popolnoma nemogoče jasno opredeliti skupno stadialno osnovo, ki je povzročila navidezno popolnoma nasprotno razvojne fonetične tendence. Calleman podrobno razbira pojave palatalizacije, labiovelarizacije, labializacije in velarizacije, ki so vodilne tendence slovanskega glasovnega razvoja. Velik del študije je posvečen razboru nazalnih vokalov, za katere sodi avtor, da so produkt velarizacije. Kljub bistrim opazovanjem v podrobnostih pa končni rezultati niso nič manj problematični, kakor so bili do sedaj. Na staroslovanski in staroruski glasoslovni razvoj naj bi bilo delovalo nasprotno razmerje med palato-labialno in velarno bazo. Zadnja naj bi bila sprožila tudi tendenco odprtih zlogov in ojačenja sonornosti.

WIENER SLAVISTISCHES JAHRBUCH I (Herausgegeben vom Seminar für slavische Philologie an der Universität Wien, 1950). Novi časopis za slovansko filologijo je začel izhajati na Dunaju v redakciji prof. Jagoditscha. Prvotno je bil zamišljen obsežen zbornik za stoletnico ustanovitve slovanske katedre na dunajski univerzi, ker pa to iz finančnih razlogov ni bilo mogoče, so se zadovoljili s skromnejšim časopisom, ki je za sedaj izšel kot celotni zbornik, kasneje pa naj bi izhajal dva do štirikrat letno. Od zanika Jagičevega Archiva je bila avstrijska slavistika brez glasila. Prva številka Jahrbucha je posvečena za ves slovanski svet važnemu jubileju, stoletnici Miklošičevega nastopa na dunajski univerzi. Krasi jo Miklošičev portret na prvi strani. Prof. Jagoditsch pa je v obsežni študiji na petdesetih straneh orisal historiat dunajske slavistike od prvih začetkov do najnovejšega časa. Za rast in propadanje slovanskih kateder so silno zanimive statistike slušateljev; teh je bilo vpisanih v zadnjem letu Jagičevih predavanj (1908) nad 120, ob času smrti profesorja Trubeckojja (1938) pa je bilo samo še 6–8 študentov. V zadnjih letih pa se je razmerje spet znatno popravilo.

Iz vsebine bi na prvem mestu omenil študijo *Karla Piuka Zur Frage der Slaven in Pannonien im IX. Jahrhundert*, kjer korigira nazore Jana Stanislava, da je velik del imen iz Pribinovega spremstva in v Čedadskem rokopisu slovaškega porekla. Piukova izvajanja so mnogo bolj trezna in solidna. W. Appel objavlja prvi del eksperimentalno fonetične študije o srbohrvaških intonacijah po zapisih Rešetarjevega govora. *P. Hraše-Viret* pa podaja na podlagi svoje medvojne disertacije jezikovno karakteristiko makedonščine. Krajši prispevki so tudi *Neuhausserjeve* etimologije *dikobraz*, *perpeljatnik* in *ščuka* ter članek *Linde Sadnikove* o nazivih vetrov. Med literarnozgodovinskimi članki pa bo slovenske bralce najbolj zanimal *Matlov* literarni portret Miška Kranjca in *Piukove* objave Stritarjeve korespondence.

I. I. MIKKOLA, *Urslavische Grammatik III. Formenlehre*. (Indogermanische Bibliothek, Heidelberg 1950). Rajnki finski lingvist Mikkola se je šele v zadnjih letih pred smrtjo lotil nadaljevanja svoje Praslovanske slovnice, katere prvi del, Vokalizem, je izšel že leta 1913. Drugi del, Konzonantizem, je dozorel za objavo šele

po skoro tridesetih letih. Morfologija pa je v času avtorjeve smrti ostala v nedokončanem in neizglaženem rokopisu, ter jo je priredil za tisk Ernst Dickenmann.

Že ob izidu prve knjige je strokovna kritika zelo povoljno sprejela Mikkolov način obravnave snovi. Odlikuje ga silna opreznost pri izbiri dokazilnega materiala in jasn pregled nad obravnavano problematiko, tako da je njegov Vokalizem, čeprav je bil mišljen samo kot študijski priročnik, postal nepogrešljiv pripomoček vsakega slavista. Isto velja tudi za drugi del, v katerem so posebno zanimivo obravnana poglavja o slovanskih *ch* in o razvoju nekaterih sufiksov. Proti Meilletovi skepsi vztraja avtor pri ideji baltoslovanske enotnosti v jezikovnem razvoju. Toda tudi v Morfologiji se Mikkola ni pomišljal zavzeti samostojno stališče celo pri tako tradicionalni snovi, kakor je delitev glagolov. Sprejel je sistem, katerega je nakazal Stång v svojem delu *Das Slavische und baltische Verbum* 1942, ki deli tematična praesentia na šest kategorij (-e/-o-, -je/-jo-, -de/-do-, -ve/-vo-, glagole z nazalnim infiksom in -ne/-no- vrsto). Ta delitev, ki je z razvojnega stališča točnejša kakor dosedanje, se že uveljavlja v strokovni literaturi.

Največje bogastvo celotnega Mikkolovega dela pa je v skrbno izbranih etimologijah, pri katerih bo strokovnjak našel marsikatero dragoceno avtorjevo individualno dopolnilo. Toda tudi po celotni zamisli je njegova Praslovanska slovnica, obsežena v vseh treh knjigah na približno 300 straneh, do sedaj najbolj uspeli poizkus te vrste in zadnji dve knjigi moramo prišteti med najpomembnejše slavistične publikacije v zadnjem desetletju.

R. I. AVANESOV, *Očerki russkoj dialektologii I*, Moskva 1949. Še vedno pogrešamo v slavistiki sintetičnih del o ruski dialektologiji. Avanesov je s svojo novo obsežno publikacijo, ki je zamišljena v dveh delih, vsaj deloma zamašil to vrzel. V prvi vrsti je njegova knjiga namenjena številnim sodelavcem in pomočnikom pri uresničevanju široko zasnovanega ruskega lingvističnega atlasa, za katerega delajo v SSSR že od leta 1935 naprej. (Prvi vzorčni del, ozemlje okoli jezera Selinger je tudi izšel lani.) Skoro sto strani Avanesove knjige je posvečenih metodičnim vprašanjem dialektološkega dela. V lingvistično karakteristiko posameznih dialektov se avtor še ne spušča, orisal pa je sintetično fonetične pojave celotnega kompleksa in zajel najvažnejše razvojne glasoslovne tendence, ki se javljajo v ruskih govorih. V nadaljnjih poglavjih se dotika tudi morfoloških, sintaktičnih in leksikalčnih posebnosti. Zelo pazljivo spremlja izpremembe, ki so nastale v govorih po Oktobrski revoluciji, v predzadnjem poglavju pa podaja tudi celotno grupacijo ruskih narečij. Za drugi del napoveduje avtor pregled historičnega razvoja rušine v dialektih, zgodovino ruske dialektologije in predmetno bibliografijo.

Ceprav s tem delom še nismo dobili ruske dialektologije v našem smislu besede, je vendar važen doprinos k celotnemu poznavanju problema. Avtor je s pridom uporabil tudi moderne fonološke in strukturalistične metode, je pa vendar izvežban lingvist in ni zapadel v brezplodno shematiziranje. Knjiga bo koristila tudi tujim, neruskim slavistom.

MILOŠ WEINGART, *Československý typ církevní slovančiny* (Naučna knjižnica slovenske Akademie věd a umění 13, Bratislava 1949). Weigartova študija je bila prvotno namenjena za zbornik Riša Velkomoravska, katero je pred petnajstimi leti izdal Jan Stanislav ob priliki Pribinovih proslav v Nitri. Toda takrat je prispela prepozno za objavo. Weingart pa je mislil na celotni koncept cerkvenoslovanskih in čeških medsebojnih vplivov, zato te razprave ni objavil drugod. Toda čeprav je izšla šele za desetletnico avtorjeve smrti, ni še niti najmanj zastarela po svoji aktualnosti in problematiki. Jan Stanislav jo je skrbno opremil z opazkami o novejši predmetni literaturi v zadnjih letih.

Weingart si je obravnavani problem zastavil za svojo življenjsko nalogo. Znova se je skrbno lotil natančne filološko historične, lingvistične in stilistične analize del sv. Cirila in Metoda ter onih cerkvenoslovanskih tekstov od IX.—XI. stol., v katerih je mogoče ugotoviti bohemizme. Njegovo stališče je silno kritično. Od številnih starejših domnev je izločil vse, kar je nesigurnega in poizkusil iz drobcev rekonstruirati najverjetnejšo celoto. Več ali manj bohemizmov je ugotovljal v Ciril-Metodijevih legendah, v Sinajskem euhologiju in v Kijevskih listih. Toda tudi po razpadu Velikomoravske države dokazuje Weingart cerkvenoslovansko tragedijo na

českých tleh v legendah o sv. Václavu, manj sigurno tudi v Besedah Gregorja Velikega, v Nikodemovem pseudoevangeliju, v ruskih molitvah iz XIII. stol., ki omenjajo zapadne svetnike, v Življenju sv. Vita, v Praskih glagolskih odlomkih ter v Praskih in Dunajskih glosah. Zadnji neposredni ostanek te tradicije pa se mu dozdeva pesem Hospodine, pomiluj ny, katero z natančnim razborom datira za sto let starejšo, kakor so mislili do sedaj. Cerkvenoslovanska kontinuiteta na Češkem je po Weingartu ozko spojena z usodo benediktinskega Sazavskega samostana, kakor je domneval že Pastrnek. Toda v celotni Weingartovi osvetlitvi problema se vsi členi lepo ujemajo, zelo verjetno je razširil problem prevodov latinskega obreda v cerkvenoslovansko in njegove trditve bo težko ovreči. Začetki češke literature so torej po Weingartovi ugotovitvi za tri sto let starejši, kakor se je mislilo do sedaj in podoben študij različnih mlajših še neobjavljenih rokopisov po ruskih knjižnicah bi utegnil izluščiti še več gradiva za češko cirilo-metodijsko tradicijo.

Smrt je prehitela Weingarta, da ni dokončal še drugega dela svojih študij, gotoko ero češke cerkvenoslovanske literature, zaključeno v delovanju samostana v Emavzih, ki se odraža v jeziku Klareta, Jana s Holešovic, Jana Husa in cerkvenoslovanskih vplivov na češke prevode biblijskih tekstov.

F. Bezlej

DOSTAVKI IN POPRAVKI SULLA CULTURA SLOVENA IN ITALIA

A complemento della mia nota: *Cultura slovena in Italia* (Appunti bibliografici), venuta alla luce nel volume della «Slavistična Revija» in onore di Fran Ramovš (anno III, 1950, pag. 450 e segg.), val la pena di segnalare una nuova opera, che, essendo stata pubblicata a Roma proprio nei giorni stessi in cui la mia nota veniva data alle stampe a Lubiana, non ha potuto esser compresa in tempo nelle mie indicazioni bibliografiche, ma che pur merita, per la sua mole, per la ricchezza dei testi scelti e tradotti, per l'esauriente inquadramento generale della materia, un posto d'onore nel quadro della diffusione della poesia slovena in Italia, della quale costituisce indubbiamente la migliore e più completa antologia fino ad oggi venuta alla luce.

S'intitola: *Poeti sloveni moderni. Sempreverde e Rosmarino. Versioni, studio introduttivo e notizie bio-bibliografiche a cura di Luigi Salvini*. Roma, ed. Carlo Colombo, 1951, un vol. in 8°, di pag. 280.

I poeti ivi presentati sono 32: Fr. Prešeren (con 20 canti), Fr. Levstik (con 4), J. Stritar (un canto), S. Jenko (4 canti), S. Gregorčič (6 canti), A. Aškerc (10 canti), D. Kette (5 canti), J. Murn-Aleksandrov (5 canti), Iv. Cankar (2 canti), O. Župančič (21 canti), Al. Gradnik (11 canti), S. Sardenko, Fl. Golar, V. Molè (un canto ciascuno), P. Golia (3 canti), St. Majcen, Fr. Albrecht (un canto ciascuno), J. Lovrenčič (3 canti), I. Gruden, T. Seliškar (2 canti ciascuno), M. Jarc (un canto), A. Vodnik (4 canti), Fr. Vodnik, J. Pogačnik, V. Taufer (un canto ciascuno), Sr. Kosovel (5 canti), M. Klopčič (2 canti), B. Vodušek, B. Fatur (un canto ciascuno), M. Bor (2 canti), K. Destovnik-Kajuh (un canto), Fr. Kosmač (2 canti).

Roma, Febbraio 1951.

E. Damiani

POPRAVKI

V zadnji številki lanskega letnika je ostalo nekaj napak, ki jih tu popravljamo:
str. 273 vv. 10, 14 in 33: beri *HP* namesto *NR*
str. 292 vstavi za 15. vrstico kot prvi zgled: *alpan-*, krank, zu ai. *alpa-*, klein, gering, lit. *alpūs*, schwach,
str. 312 v. 8 od sp.: beri *Pellisova* namesto *Vidossijeja*
str. 420 v. 26: beri *priničše* namesto *prinicše*
str. 441 v. 11 od sp.: za »*gospostva Škofja Loka*« vstavi: iz l. 1494.

SOMMAIRE

ARTICLES DE FOND

✓ Fran Ramovš: <i>Traits principaux du développement du vocalisme slovène</i> . . .	1
✓ Anton Slodnjak: <i>Études relatives à la connaissance de Prešeren et de son époque III. Problème des Ghazels</i> . . .	10
✓ Alfonz Gspan: <i>La traduction de Benečanska trojka de Grün par Prešeren</i> . .	23
✓ Ivan Grafenauer: <i>Les Turcs devant Vienne. Chansons populaires slovènes des ans 1529 et 1683</i> . . .	34
✓ Tomo Matič: <i>Des glanures lexicologiques dans les anciens textes čakaviens</i> . .	60
✓ Mirko Rupel: <i>La réformation et notre histoire littéraire</i> . . .	66
✓ Francè Grivec: <i>Frisingensia VI. »Po lesu vešahu«</i> . . .	71
✓ Stanko Bunc: <i>Où en est l'onomastique slovène</i> . . .	77
✓ Santeri Ankeria: <i>Le mot »semja« dans les bilines russes</i> . . .	87

NOTES ET DOCUMENTS

✓ France Bezljaj: <i>Petar Skok — septuagénaire</i> . . .	93
✓ Rajko Nahtigal: <i>Dudlepa — Dudlebi — Dulēbi</i> . . .	95
✓ Ivan Grafenauer: <i>Quand le premier livre slovène fut-il imprimé?</i> . . .	100
✓ Franc K. Lukman: <i>En marge du Slovenski biografski leksikon</i> . . .	103
✓ Petar Skok: <i>L'intérêt de Miklošič pour la toponymie slovène en Frioul</i> . . .	104
✓ Janko Štebinger: <i>O. Župančič, candidat pour le secrétariat de la Slovenska Matica</i> . . .	108
✓ Mirko Rupel: <i>Une nouvelle lettre de Trubar</i> . . .	111
✓ Rudolf Filipovič: <i>Bowring et Kopitar</i> . . .	113
✓ Fran Petrè: <i>Une critique tchèque des Pesmi de Ahacelj</i> . . .	130
✓ Karel Bačer: <i>»Nikdo« — pseudonyme d'Aškerc</i> . . .	133
✓ Ivan Logar: <i>Helena Justin et ses souvenirs à Ivan Cankar</i> . . .	135
✓ Luigi Salvini: <i>Les Italiens sur la culture slovène</i> . . .	137

COMPTES RENDUS ET CHRONIQUE

Lucien Tesnière: <i>B. O. Unbegaun, La grammaire russe</i> . . .	139
Fran Ramovš: <i>E. Dickenmann, Studien zur Hydronimie des Savessystems</i> . .	140
Jakob Solar: <i>A. Bajec, Besedotvorje slovenskega jezika I.</i> . . .	142
Jakob Solar: <i>Dieth, Vademekum der Phonetik</i> . . .	148
Jakob Solar: <i>W. Brandenstein, Einführung in die Phonetik und Phonologie</i> . .	149
Jakob Solar: <i>M. Dluska, Fonetyka polska I.</i> . . .	150
J. Š.: <i>Manuel de grammaire slovène après la guerre</i> . . .	150
France Bezljaj: <i>Notices</i> . . .	151
Additions et corrections: <i>E. Damiani, Sulla cultura slovena in Italia</i> . . .	156

REVUE DE SLAVISTIQUE

Publiée par

la Société de Slavistique de Ljubljana

l'Institut linguistique de l'Académie slovène

l'Institut de littérature de l'Académie slovène

Rédacteurs: ANTON OCVRK, FRAN RAMOVŠ, JOSIP VIDMAR

Prière d'adresser les manuscrits à M. ANTON OCVRK, Murnikova 24, Ljubljana

Les abonnements et les réclamations sont reçus par la Državna založba

Imprimé par la Triglavsko tiskarna, Ljubljana

